

Jog

történeti szemle

2018
3–4. szám

BUDAPEST · DEBRECEN · GYŐR · MISKOLC · PÉCS · SZEGED

A TARTALOMBÓL

Program és cselekvés
dr. Charmant Oszkár életművében

A lókupeczek joga

A magánjog fejlődése Horvátországban
1848–1945

A közérdekű per a kartelljogban

A gyámok megtérítési igényének eszközei
többes gyámság esetén a római jogban

Vezetői felelősség a XIX. század végi
– XX. század eleji magyar és román
társasági jogban

A női munka szabályozásának
főbb csomópontjai a XIX. századi
Egyesült Királyságban,
kitekintéssel Magyarországra

Gondolatok a magyarok eredetéről
és államiságunk kezdetéről

A nemzetiszocialista Németország
bírái büntetőjogi felelősségre
vonásának elmaradása

Szladits Károly tanúvallomása
a népbiztosok perében (1920)

Charmant Oszkár

TARTALOM

TANULMÁNYOK

ROKOLYA Gábor – Program és cselekvés dr. Charmant Oszkár életművében	1
SZABÓ Béla – A lókupeczek joga. Szavatossági kérdések a XVII. század európai jogtudományában	9
és gyakorlatában egy nevezetes esetgyűjtemény kapcsán	
KRESIĆ Mirela – A magánjog fejlődése Horvátországban 1848–1945	30
VARGA Norbert – A közérdekű per a kartelljogban	37
ÚJVÁRI Emese – A gyámok megtérítési igényének eszközei többes gyámság esetén a római jogban, különös tekintettel a fizető gyámtársat megillető utilis actio jellegére	45
MŰHELY	
PÁL Előd – Vezetői felelősség a XIX. század végi – XX. század eleji magyar és román társasági jogban	56
SZABÓ Péter Zsigmond – A női munka szabályozásának főbb csomópontjai a XIX. századi Egyesült Királyságban, kitekintéssel Magyarországra	68
DISPUTA	
KÉPES György – Gondolatok a magyarok eredetéről és államiságunk kezdeteiről	76
STÁL József – A nemzetiszocialista Németország bírái büntetőjogi felelősségre vonásának elmaradása	81
FORRÁS	
„Most már nincs magánjog, nincs közjog, szüntessék be az előadásokat”. Szladits Károly tanúvallomása a népbiztosok perében (1920) – TAKÁCS Péter	97
Adventi ajándék – karácsonyi kitüntetés. A Magyar Köztársasági Érdemrend és Érdemérem kitüntetettjei 1947-ben – FÖGLEIN Gizella	104
KÖNYVEKRŐL	
DOMANICZKY Endre – Fráter György új életrajza. Oborni Teréz könyvéről	105
STIPTA István – Nélkülözhetetlen segédkönyv a jogtörténeti jelenkor kutatásához. Soltész István könyvéről	106
SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet – Erdély jogtörténete	108
SZEMLE	
Az eleven jog fájáról. Könyvbemutató az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszékén – BOJNÁR Katinka	110
Egy doktori védés margójára. Farkas Ádám: Az állam fegyveres védelmének alapvonalai és a kiegészítést követő polgári evolúciója – KELEMEN Roland	111
Egy Bolyai-kutatás kezdete: a kartelljog történeti vizsgálata – VARGA Norbert	113
IN MEMORIAM	
Szádeczky-Kardoss Irma – VARGA Csaba	114
BIBLIOGRÁFIA	
Szádeczky-Kardoss Irma irodalmi munkássága – VARGA Csaba	116
HÍREK	119
E SZÁMUNK SZERZŐI	124

A címlapon: Charmant Oszkár közjegyző (Buda, 1861. február 27. – Innsbruck, 1925. május 29.)

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jéna),
Dr. Srđan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa), Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Szerkesztőség: Dr. Barna Attila, Dr. Béli Gábor, Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Dr. Máthé Gábor,
Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Sipta István, Dr. Szabó Béla

Főszerkesztő: Dr. Mezey Barna
Szerkesztő: Bódiné dr. Beliznai Kinga

A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3., II. em. 211. Tel./fax: 411-6518

ISSN 0237-7284

Kiadja a Debreceni Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke,
a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtörténeti–Jogelméleti Intézete, a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke,
a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Állam- és Közigazgatástörténeti Tanszéke, a Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszéke,
a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszéke

Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna
Kiadói munkálatok: Gondolat Kiadó

I. A közjegyzői intézmény a XIX. század végén

Az 1890-es évek elejére a közjegyzői törvény novel-lájának hatálybalépésével, valamint az örökösödési eljárásról szóló törvény megalkotásával hosszú távra létrejöttek a közjegyzői hivatás jogszabályi keretei. Ez a szabályozás azonban nem elégítette ki a közjegyzői kar igényeit, mivel érdemben nem változott a közjegyzők hatásköre. Így az intézmény fejlődése csak az ügyvédi kar által elfogadott és támogatott irányban és mértékben valósulhatott meg. Ugyanakkor a közjegyzői hivatás ön-szerveződése még csak a kezdeteinél tartott. 1884-ben a kar összefogására létrejött ugyan egyesületi formában a jogszabályból hiányzó, országos közjegyzői kamarát pótolni hivatott szerv, a Magyarországi Királyi Közjegyzők Országos Egylete, azonban az egyesület tevékenysége a jellegéből adódóan korlátozott volt.

Az egyesület által kitűzött célok teljes mértékben tükröztek a közjegyzői intézmény foga-tyatékosságait és a közjegyzői kar fejlesztésének megoldandó feladatait.¹ Az egyesület két leg-főbb szerve a közgyűlés és a központi bizottság volt. Az egyesület közgyűléseit évente, a központi bizottság üléseit négyhavonként tartották. Az egyesület tagsága önkéntes volt, ezért tagsága soha nem fedte le a teljes közjegyzői kart. A közjegyzői intézmény hiva-tássá szervezésének az egyle-ten kívüli másik fontos ténye-zői azok az akkor fiatal királyi közjegyzők voltak, akik már nem pályaváltással, hanem a közjegyzői karban eltöltött hosszú közjegyzőjelölti és közjegyzőhelyettesi szolgál-lat után kerültek kinevezésre. Az új közjegyzői generá-ció tagjai nem kívántak belenyugodni abba a helyzetbe, hogy a közjegyzői intézmény szabályozását nem tudják befolyásolni. Egyre erőteljesebb hiátusként élték meg, hogy hiányzott a kar életéből az a szakmai sajtóforum, ami a kari érdekek közvetítője lehetett volna.

A közjegyzői egyesület megalakulásakor *A jog* című folyóiratot kereste meg annak érdekében, hogy állandó rovat biztosításával a kari érdekek szószólója legyen. Ez azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A közjegyzőséget érintő egy-egy tanulmány vagy cikk megjelentetése nem hívta fel kellően a figyelmet a kar problémáira, és nem ösztönzött azok megoldására. Inspi-ráló volt azonban az önálló szakmai folyóirat indítására az ügyvédi kar Wolf Vilmos főszerkesztő által 1884-ben indított folyóirata, az *Ügyvédek Lapja*, valamint az osztrák

Rokolya Gábor

Program és cselekvés dr. Charmant Oszkár életművében

és a német közjegyzőség szakmai folyóiratai. A kor jogi hivatásrendekhez tartozó jogászainak nyilvánvalóvá vált, hogy helyzetük javítása érdekében a kodifikációt kellene befolyásolni.² A közjegyzők, követve az ügyvédek kezdemé-nyezését, 1895-ben Kovaliczky Elek királyi közjegyző indítvá-nyára megindították saját szak-mai folyóiratukat, *Folyóirat a perenkívüli törvénykezés és a közjegyzői gyakorlat számára* címmel. A közjegyzőség első szakmai lapja Fiumében jelent meg, dr. Charmant Oszkár fő-szerkesztésében.³

Charmant Oszkár közjegyző

II. Az első közjegyzői szaklap főszerkesztője

Zimányi Alajos, a közjegyzői egyesület elnöke a lap első számá-ban *Mért akarunk szaklapot?* című köszöntőjében kiemelte, hogy a közjegyzői intézmény annak ellenére, hogy a kodi-fikáció közel negyedszázada

lezajlott, még mindig a kezdeti nehézségekkel küzd. Ál-láspontja szerint ez annak köszönhető, hogy a korábbi közhitelességi intézmény, a hiteles hely egyházi kötődése miatt nem adhatott jogfolytonosságot a polgári közjeg-yzőségnek. Ugyanakkor kiemelt fontosságúnak tartotta, hogy a három igazságügyi hivatásrend, a bírói, az ügyvédi és a közjegyzői kar hatásköre egymástól elhatárolásra ke-rüljön. Úgy vélte, hogy a közjegyzőség szakmai folyóirata a közjegyzői intézmény fejlesztésének alkalmas eszköze lehet.⁴ Charmant Oszkár a folyóirat szerkesztése mellett a lapban megjelenő cikkek jó részének megírását is magára vállalta. Már a folyóirat első számában egyebek mellett két további cikke jelent meg, egyrészt az örökösödési el-járás rendelkezéseit, másrészt a német telekkönyvi jogot ismertette a Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) tervezete alapján.⁵

Charmant Oszkár teljes mélységében felmérte a folyóirat indulásának szerepét a közjegyzőség mozgalmában. Tanulmányában a közjegyzőség előzményeit elemezve azt a megállapítást tette, hogy állam- és jogtörténeti okok determinációja következtében a magyar jogalkotás az európai két fő közjegyzői rendszer, a francia és a német közjegyzői intézmény szabályozása között nem választhatott, így a jogrendszer többi részéhez hasonlóan a német jog dominanciája érvényesült. Ez nagyobb részt az osztrák és kisebb mértékben a bajor közjegyzői szabályozás átvételét jelentette.⁶ A közjegyzői intézmény hatáskörének legfontosabb része a közhitelesség szabályozása. Mivel a közjegyző a nem peres (korabeli kifejezéssel: peren kívüli), a bíró a peres jogszolgáltatást nyújtja, adódik, hogy a két jogi tevékenység legfontosabb jellemzői egymást kiegészítik.⁷

Charmant úgy vélte, hogy a hagyatéki eljárások lefolytatása is része a közjegyzői ténytanúsításnak, ezért ezt az eljárást is teljes egészében közjegyzői hatáskörbe kellene utalni. A kor jogi szabályozása, ami a közjegyző és a bíróság közötti osztott hatáskörön alapult, a közjegyzőséget már nem elégítette ki. A közjegyzői okirati kényszer eseteinek kibővítése azonban kényes kérdéseket vetett fel. Az ügyvédség érdekeit sértette bármilyen status quó értő változás az okiratok szerkesztésénél, mivel a nagy létszámú ügyvédség egy tekintélyes része megélhetési problémákkal küzdött. Ezért ezt a kérdést inkább csak elvi síkon vetette fel, és elsősorban a telekkönyvi bejegyzés alapjául szolgáló okiratokra kívánta korlátozni. A közjegyzői hivatás jogi szabályozásának hiányosságai mellett a nagyobb problémát a közjegyzői kar passzivitásában, az egységes fellépés hiányában látta.⁸

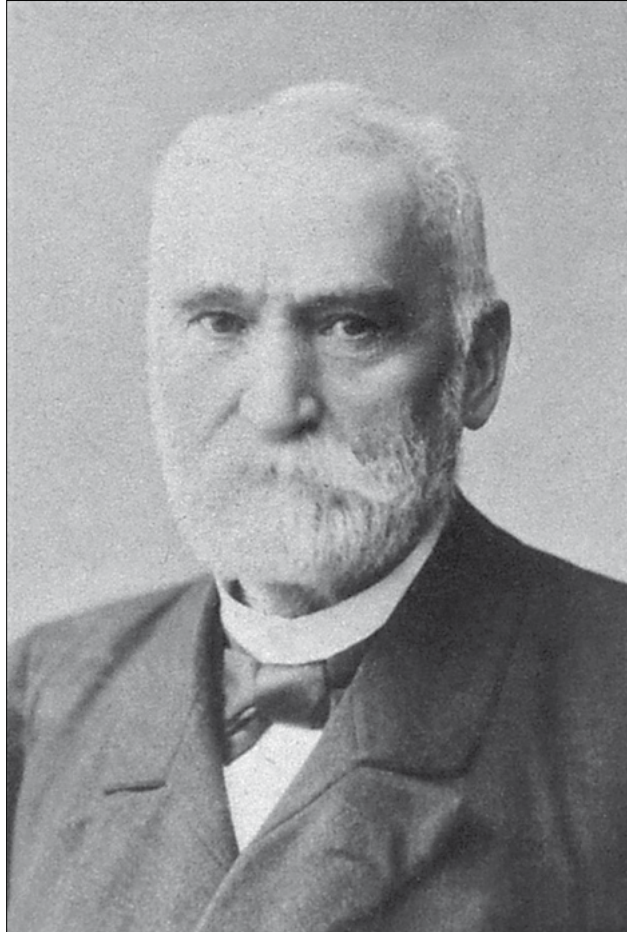
Véleménye szerint a kodifikáció részéről előkészített jogszabályok nélkülözték egy igazságügyi reform előkészítését, amely a közjegyzői intézményt is megváltoztatta volna. Sem a sommás eljárásról szóló törvény, sem a fizetési meghagyásos eljárás jogszabálya nem tükrözte egy átfogó igazságügyi politika meglétét. Hiányzott a nem peres és a peres jogszolgáltatás konzekvens kettéválasztása. Ez különösen az örökösödési eljárásról szóló törvény alapelveiből tűnt ki. A hagyatéki tárgyalást a közjegyzők

ugyan lefolytatták, azonban a hagyaték átadását már a bírók végezték. Az osztott hatáskörű hagyatéki eljárás fenntartásával az állam nem szolgálta a jogkereső közönség érdekeit. Ugyanakkor Charmant világosan látta, hogy a közjegyzők sem tettek sokat annak érdekében, hogy helyzetüket – akár a közjegyzői egylet keretein belül kifejtett aktivitásukkal – javítsák.⁹

A közjegyzői egylet a magyar állam ezeréves fennállásának, a millenniumnak a megünneplésére különszámot jelentetett meg. Ennek szerkesztőségi cikkét Charmant Oszkár írta, aki a közjegyzőség helyzetéről tett korábbi értékeléseit hangsúlyozva a nemzeti jog megerősítését tartotta a legsürgetőbb feladatnak. Ez önálló nemzeti középosztály és nemzeti jogász gondolkodás kialakulását feltételezte. Ugyanakkor óvatosságra intett az elharmarkodott kodifikációval szemben, úgy vélte, hogy a kor viszonyai között csak olyan törvénykönyvek születnének, amelyek a német jog örökségét viselnék magukon.¹⁰

Charmant Oszkár 1897-ben lemondott a közjegyzői folyóirat szerkesztéséről, és tevékenységét a közjegyzői mozgalom új formájának, az első közjegyzői kongresszus előkészítésének szentelte. A szaklap szerkesztését Schilling Rudolf budapesti közjegyző vette át, aki a folyóiratot *Közjegyzők Lapja* néven jelentette meg. Egy év múlva azonban ő is lemondott a szerkesztői tevékenységről. Ezt követően 1904-ig a folyóirat kiadása átmenetileg szünetelt. Ekkor ismét Charmant Oszkárt bízták meg a folyóirat főszerkesztésével. Munkáját Holitscher Szigfrid budapesti közjegyző segítette. Charmant 1909-ben végleg lemondott a folyóirat szerkesztéséről.

Charmant Oszkár első főszerkesztősége idején a közjegyzőség szakmai folyóirata a német és az osztrák közjegyzői folyóiratok tematikáját követte, emellett több szakmai anyag fordítását és jogszabály-ismertetőt is megjelentetett a német jog köréből. 1904-től Holitscher Szigfrid szerkesztő segítségével már változott a közlőny profilja, előtérbe kerültek a magyar magánjog változásait érintő tanulmányok, valamint a közjegyzői szervezet aktuális hírei. Ebben az időszakban vált a szakmai folyóirat a közjegyzőség mozgalmának támogatójává.

Zimányi Lajos

III. A közjegyzői kongresszusok szervezője és szószólója

A századfordulóra kialakultak azok a szervezeti feltételek, amelyek lehetővé tették a közjegyzői kar mozgalmainak további fejlődését. Charmant Oszkár és Rupp Zsigmond osztrák példa nyomán 1900-ban az országos közjegyzői egyesület ülésén az első magyar közjegyzői kongresszus összehívását javasolta.¹¹ A közjegyzőkhöz intézett felhívásukban javasolták, hogy a kongresszus vitassa meg a polgári törvénykönyv kodifikációját, ezen belül kiemelten a peres és a peren kívüli eljárások szétválasztását, az összes nem peres eljárás közjegyzői hatáskörbe utalását, a telekkönyvi reformot és a közhitelesség erősítését. Követelték, hogy a közjegyzői törvény módosítása során a közjegyzők részére sérelmes rendelkezéseket szüntessék meg, és a jogszabályt úgy módosítsák, hogy az a közjegyzők helyzetének javítását segítse elő. Ennek keretében kérték, hogy szüntessék meg az összeférhetetlenséget a közjegyzői tisztség és az országgyűlési képviselői mandátum között.¹² Az is bekerült a követelések közé, hogy a közjegyző magánokiratot is készíthessen.

A közjegyzői hatáskör bővülése szempontjából fontos követelés volt, hogy a telekkönyvi bejegyzés alapjául szolgáló okiratokat vagy közjegyzői okiratba kelljen foglalni, vagy legalább közjegyzői névalírás-hitelesítéssel ellátni. A közjegyzői okirati kényszer eseteit kibővítették volna az örökségről való lemondást tartalmazó nyilatkozatra, a közvetlen hozzátartozók között megkötött életjáradéki szerződésekre, valamint a közintézetek, közalapítványok és az írni-olvasni nem tudó személyek jogügyleteire. Az örökösödési eljárás területén a közjegyzők követelése az egész eljárás közjegyzői hatáskörbe történő utalása volt. Növelték volna a bírósági megbízások szerepét a közjegyzői ügyekben, különösen a csődeljárással összefüggő esetekben. A közjegyzők két legfőbb követelése azonban egzisztenciális kérdésekhez kapcsolódott. Az elavult és alacsony díjtételeket tartalmazó díjszabást az árakhoz, a forgalmi élet követelményeihez kívánták igazítani. A közjegyzői kinevezéseknél kérték a közjegyzőhelyettesi kinevezések számának növelését, mert ennek elmaradása már a közjegyzői irodák működőképességét veszélyeztette, reális pályakép hiányában ugyanis a közjegyzők nem tudtak közjegyzőhelyetteseket alkalmazni irodáikban.

A kongresszus előkészítő bizottságának az volt a feladata, hogy a közjegyzőktől beérkezett anyagok alapján állítsa össze az egyes kérdések vitára alkalmas dokumentumait. Itt derült ki, hogy a közjegyzők megosztottak a magánokirat-felvételi jogosítvánnyal kapcsolatban. Többen úgy gondolták, hogy ennek lehetővé tétele megszüntetné a markáns különbségtételt a közjegyző és az ügyvéd között.

Az országos közjegyzői nyugdíjintézet létrehozása tárgyában is született egy felvetés. Baditz Lajos kapuvári királyi közjegyző az egyes igazságügyi hivatások közötti éles elhatárolás szükségességét hangsúlyozta. Véleménye szerint a bíró hivatása az ítélezés, míg a közjegyző az összes peren kívüli eljárás lefolytatására lenne hivatott.¹³

Az első országos közjegyzői kongresszusra 1900. december 8-án került sor. A rendezvény meghívott díszvendégei között volt Plósz Sándor igazságügyi miniszter, Szabó Miklós, a Kúria elnöke és Győri Elek, a Budapesti Ügyvédi Kamara elnöke. A kongresszuson a közjegyzői kar több mint fele részt vett. Ünnepi beszédében Charmant Oszkár a közjegyzőkről szóló törvény hiányosságairól is szót ejtett. Kiemelte, hogy a közjegyzői közhitelesség fontos része a hitelesítés, ugyanakkor a statisztikából az állapítható meg, hogy a teljes ügyforgalmon belül ezen ügyek aránya a $\frac{7}{8}$ -ot éri el. A közjegyzői okiratok száma nagyon alacsony szinten mozgott, jellemző volt, hogy az ingatlan-nyilvántartási bejegyzésre kerülő okiratoknak csak 5%-a volt közjegyzői okirat. Ez az arány kihatott a közjegyzői irodák működésére, és torzuláshoz vezethetett. A miniszter Charmant előadásának legfontosabb megállapításait felterjesztés formájában is megkapta.

A közjegyzői kongresszus híre, az ott elhangzott előadások az ügyvédi kart is állásfoglalásra kényszerítették. Egy Spectator álnéven író szerző bár elvi alapon egyetértett a közjegyzői intézmény fejlesztésével, felhívta a figyelmet az intézmény működésében tapasztalható anomáliákra. Hiányolta a közjegyzői kinevezéseknél az ügyvédek kinevezési lehetőségeit, indokolatlannak tartotta a közjegyzői jövedelmeket, és rámutatott arra, hogy az idősebb közjegyzőknél hiányzott a személyes munkavégzés. A problémák megoldását abban látta, hogy több új közjegyzői székhelyet kell létesíteni, amelyekre más jogi pályákról érkezett jogászokat kell kinevezni.¹⁴ Az első közjegyzői kongresszus ugyan nem oldotta meg a közjegyzői kar problémáit, de alkalmas fórumnak bizonyult arra, hogy a jelenlevők egységes álláspontot alakítsanak ki a legfontosabb kérdésekben.

A századfordulóra az ügyvédi kar válságba került, egyre többen hangsúlyozták a reformok szükségességét.¹⁵ Az ügyvédek és a közjegyzők érdekeit egyaránt veszélyeztetették a községi és körjegyzők magánmunkálatai. A jegyzők magánmunkálatai azt jelentették, hogy jogi végzettség nélkül szerkeszthettek okiratokat. A két kar, félretéve az ellentéteket, egységesen lépett fel a kormányzatnál, de eredményt nem tudtak elérni, mert a jegyzők fontos politikai szerepet játszottak a választásoknál, mint a képviselőjelöltek kortesei, akik a kormánypártok számára szállították a szavazatokat. Így került sor a jegyzők tevékenységének és az általuk felvett okiratok díjainak szabályozására.¹⁶

A közjegyzői egyesület a jegyzői magánmunkálatok elleni küzdelem jegyében hívta össze a második közjegyzői kongresszust. Az 1904. április 24-én megtartott kongresszus előadói beszédét Charmant Oszkár tartotta. Expozéjában kiemelte, hogy a közjegyzői kar eddigi taktikája, amellyel kívarta, hogy a községi jegyzők helyzete az általános közigazgatási reform keretében rendeződik, nem járt az elvárt eredménnyel. A jegyzők elleni sikeres fellépés érdekében elemzés tárgyává tette a magánmunkálatok összetételét és ügytípusok szerinti megoszlását. A jegyzők által ellátott ügyek egy része a közigazgatás keretébe tartozott, például a különféle bizonyítványok, építési engedélyek kiadása. Ezek hatósági jellegükből

eredően a jegyzők kizárólagos hatáskörébe tartoztak. A problémát a magánjogi ügyekhez tartozó okiratok szerkesztése és a telekkönyvi ügyekben történő képviselő el-
látása jelentette.¹⁷

A jegyzői magánmunkálatok tömeges elterjedése azzal a következménnyel járt, hogy a közjegyzői hatáskört jelentő nem peres eljárások lefolytatását – a törvényalkotó szándékával ellentétben – a községi jegyzők gyakorolták. Ez a közjegyzői törvény és a közjegyzői hatáskör érvényesülésének diszfunkcionális hatása volt. Így a két kar közötti tényleges helyzet jogszabályi módosítása nélkül egy olyan állapot alakulhatott volna ki, hogy a közjegyzők a gyakorlatban a nem peres eljárások közül csak a hagyatéki eljárásokat folytatták volna le. Charmant szerint a községi jegyzőknek fel kellene hagyni az okiratszerkesztő tevékenységgel, mert ez gátja annak, hogy a közigazgatási tevékenységüket egyáltalán el tudják látni. Véleménye szerint azt a status quót kellene visszaállítani, amely a közjegyzői törvény hatálybalépésekor fennállt.

A kongresszus elé két határozati javaslatot terjesztettek. Az egyiket Baranyai (Blum) Béla pécsi királyi közjegyző fogalmazta meg. Javaslatára az ingatlan tulajdonjogának átruházása, az örökösök közötti osztályos egyezség, az örökségről való lemondás, az örökbefogadási szerződés, a végrendelet készítése, az ajándékozási szerződés ügýtípusaiban a jegyző nem készíthet okiratokat. Más esetekben az okiratszerkesztő felelősségének megállapítása érdekében előírta volna az ellenjegyzési kötelezettséget. Az előkészítő bizottság határozata ennél radikálisabb volt, mert általános érvénnyel megtiltotta volna a községi jegyzők magánmunkálatait.¹⁸ A kongresszus határozatainak

végrehajtása érdekében a közjegyzők küldöttsége felkereste Plósz Sándor igazságügyi minisztert, valamint Tisza István miniszterelnököt, azonban a polgári kor alatt ebben a kérdésben nem történt érdemi változás.

Az ügyvédi kar túlnépesedése a századfordulóra oda-
vezetett, hogy keresni kezdték a lehetőségeket a mintegy ötezer ügyvéd megélhetésének biztosítására. A probléma egyik lehetséges megoldásaként kidolgoztak egy olyan elképzelést, amely szerint a közjegyzői intézmény fokozatos megszüntetésével a közhitelességi funkciókat az ügyvédek gyakorolták volna.¹⁹ E koncepció szerint először csak az olyan kisebb helységekből vették volna át a közjegyzői feladatokat, ahol nem működött közjegyzői iroda. Később, mivel nem lettek volna új közjegyzői kinevezések, a többi helyen is ügyvédek váltották volna fel a közjegyzőket. Ez lett volna az ügyvéd-közjegyzőségi intézménye.

A közjegyzőség létét fenyegető helyzetben 1911. október 17-én és 18-án tartották meg a magyar közjegyzőség harmadik kongresszusát, amelynek tárgya az ügyvéd-közjegyzőség elmélete elleni küzdelem volt. Az ügyvédi kar kezdeményezésére felvették ezt a kérdést a tárgysorozatba az ugyancsak erre az időpontra összehívott országos jogászgyűlésen is. A gyűlés IV. szakosztályának második kérdése az volt, kívánatos-e, hogy a bíróságok egyes peren kívüli teendői közjegyzőkre vagy ügyvédekre ruháztassanak át. A kérdésre Pap József, a Budapesti Ügyvédi Kamara titkára, valamint Charmant Oszkár válaszolt.

Pap okfejtése szerint a bíróságok hatásköréből el kell vonni az összes nem peres hatáskört, és azokat az ügyvéd-közjegyzők hatáskörébe kell utalni, álláspontja sze-

Az 1911. évi közjegyzői kongresszus résztvevői

rint ugyanis a közjegyzői intézmény nem teljesítette a jogrendszerben elfoglalt helye szerinti szerepet. Vitatta, hogy a két igazságügyi hivatásrend egymással inkompatibilis lenne. Határozati javaslatot terjesztett elő, amelyben indítványozta, hogy a nem peres eljárásokat a bíróságtól vegyék el, és a királyi közjegyzők hatásköre az ügyvédekre legyen átruházva olyan helységeken, ahol nincs közjegyző, és új közjegyzőket ne nevezzenek ki, a megüresedett közjegyzői állásokat ügyvéd-közjegyzőkkel töltsék be.²⁰

Charmant Oszkár álláspontja szerint a nem peres eljárások lefolytatása és a többi közjegyzői hatáskör is hatósági tevékenység, amely nem egyeztethető össze az ügyvédi tevékenységre jellemző jogvédelmi funkciókkal. Úgy vélte, hogy a túlzottan magas ügyvédi létszámból eredő problémákra nem lenne jó megoldás az ügyvéd-közjegyzőség intézményének bevezetése. Ezért az általa előterjesztett határozati javaslat az összes nem peres eljárás közjegyzői hatáskörbe való utalását tartalmazta.²¹

Az ügyvéd-közjegyző kérdés plenáris ülésének előadója, Márkus Dezső előadásának kiindulópontja bár megegyezett a közjegyzői és az ügyvédi állásponttal, miszerint a peren kívüli eljárásokat a bíróságok hatásköréből el kellene vonni, viszont tizenöt évi ügyvédi gyakorlattal rendelkező ügyvédeknek lehetővé tette volna a közjegyzői tevékenység gyakorlását, vagyis az ügyvéd-közjegyzőség bevezetését. Charmant hosszú előadói beszédében rámutatott arra, hogy az ügyvéd-közjegyzőség bevezetése nem oldja meg az ügyvédi kar létszámgondjait, csupán egy sajátos bifurkációt valósít meg. A jogászgyűlés elfogadva Charmant érveit, egyetértett a nem peres eljárások bíróságon kívüli hatáskörbe adásával, de a szervezeti kérdésekben nem hozott határozatot.

A közjegyzői kongresszus szintén foglalkozott az ügyvéd-közjegyzőség intézményével, ahol Szécsi Ferenc előadta, hogy az ügyvéd-közjegyzőség intézménye csak levezető csatorna lenne, ami hosszabb távon nem oldaná meg az ügyvédi kar problémáit. A közjegyzői kongresszus határozata azért ellenezte az ügyvéd-közjegyzőség bevezetését, mert az megbontaná az igazságszolgáltatás rendjét.²² A közjegyzői hivatásrendet fenyegető veszélyt így sikerült elhárítani, ugyanakkor a jogászgyűlés felhívta a figyelmet arra, hogy a közjegyzőség törekvéseit csak az ügyvédi hivatásrend segítségével tudja megvalósítani.

Megváltozott körülmények között, 1922. november 26-án került sor a negyedik közjegyzői kongresszus megtartására, amelynek tárgyköreit a közjegyzői okirati kényszer előírása, a közjegyzői törvény új novellájának tervezete, valamint a közjegyzői hatáskör bővítésének javaslati képezték. A kongresszuson határozatokat fogadtak el a hagyatéki eljárások hivatalból történő megindításáról, valamint az ingatlan elidegenítését célzó jogügyletek közjegyzői okirati kényszeréről. A kongresszus határozatait átadták Daruváry Géza igazságügyi miniszternek, aki ígéretet tett azok megvalósítására, azonban a határozatok jogrendszerbe történő átültetése elmaradt. További közjegyzői kongresszusok megtartására már nem került sor. A közjegyzők érdekeik érvényesítését ezt követően már más szervezeti formákban gyakorolták.

IV. A közjegyzői kodifikáció miniszteri biztosa

1909-ben az igazságügyi miniszter megbízást adott Charmant Oszkárnak, hogy a közjegyzői intézményre vonatkozó törvények reformját készítse elő.²³ Charmant a megbízás teljesítése érdekében lemondott a *Királyi Közjegyzők Közlönye* főszerkesztői tisztségéről, és 1911-re elkészítette az örökösödési eljárás módosításáról szóló törvényjavaslat tervezetét, amelyet az az évben megtartott közjegyzői kongresszus megtárgyalt és elfogadott.

A Charmant-féle tervezet legfőbb elve a bíróságok tehermentesítése, az eljárás gyorsítása, valamint az eljárási szabályok egyszerűsítése volt. Tervezetében pontosította, hogy akkor is hivatalból indult meg az eljárás, ha a hagyatékba ingatlan vagy jelzálogjoggal biztosított követelés tartozott. Rendezte a királyi közjegyzők illetékességét az eljárás lefolytatására oly módon, hogy az a közjegyző bírt illetékességgel, akinek a székhelye az illetékes királyi járásbíróság székhelyén volt. Fontos garanciális szabálynak számított, hogy az örökös után maradt végrendeletet a közjegyző akkor is köteles volt kihirdetni, ha hivatalból nem indult meg a hagyatéki eljárás. A hagyatéki eljárás során a távol lévő, az ismeretlen helyen tartózkodó vagy a külföldön távol lévő örökös képviselője érdekében a közjegyző megkeverte a gyámhivalt, hogy részére gondnokot rendeljen. Ha kiskorú örökös vagy más gyámság vagy gondnokság alatt álló személy volt a hagyatékban, a közjegyző a lefolytatott eljárás iratait megküldte a gyámhatóság részére.

Részletesen szabályozta az öröklési bizonyítvány kiadásának eseteit, amely elsősorban az eljárás gyorsítására volt hivatott. Hangsúlyozta, hogy öröklési bizonyítvány kiadására akkor kerülhet sor, ha az örökös minőséget tanúsítani szükséges, ha azonban az örökösödési bizonyítvány feltételei nem állnak fenn, a közjegyző továbbra is megküldi az iratokat a hagyatéki bíróságnak, hogy adja át a hagyatékot. Az eljárás gyorsítása érdekében a miniszter felhatalmazhatta a közjegyzőket, hogy végezzék el a haláleset felvételét, és döntsenek az előzetes biztosítási intézkedések kérdésében.²⁴

Az öröklési bizonyítvány intézményét maguk a közjegyzők is vitatták. Szily Ferenc kiemelte azt a körülményt, hogy az öröklési bizonyítvány nehezen illeszthető be az ipso iure öröklési rendszerbe, mert prejudikál az örökösök személyét illetően.²⁵ Érvelésébe bevezette a vélelmezett örökös kategóriáját, mert álláspontja szerint ez az intézmény az örökség elfogadása és az öröklési bizonyítvány nélkül is működik. Ezzel szemben azt állította, hogy csak a hagyatéki tárgyalás lefolytatása az, ami az örökösöt legitimálhatja. Ez az érvelés vitatható, mert az eljárás gyorsításának és egyszerűsítésének Charmant Oszkár által megfogalmazott elveibe ütközik. A fő ok azonban a vidéki közjegyzők megélhetési kényszere volt, de ez a jogkereső közönség előtt nem lehetett elfogadható érvelés.²⁶

Charmant Oszkár jogirodalmi munkásságának egy része az Igazságügyi Minisztérium által elkészített különböző jogszabálytervezetek véleményezéséhez kötődött.

Többek között észrevételeket írt a kamara nevében az egységes bírói és ügyvédi vizsgáról szóló törvényjavaslat tervezetéhez. Tulajdonképpen csak a jogszabály egy kitételét kifogásolta, nevezetesen azt, hogy aki joggyakorlatát közjegyzői irodában teljesíti, annak a szakmai gyakorlatáról szóló igazolását a közjegyzői kamara állítsa ki, és ne az ügyvédi kamara, amely keretében a jelölt gyakorlatot nem folytatott. Mivel az egységes bírói és ügyvédi vizsga képesítő jellegű volt, szerencsésebbnek vélte, ha igazságügyi vizsgának nevezték volna el.²⁷

1915-ben a miniszterhez írt, a közjegyzők képviseleti joga, a hagyatéki eljárás reformja és a közjegyzői díjak kérdéséről szóló kamarai felterjesztés egyik szerzője volt. Ebben jogtörténeti okfejtéssel rámutatott arra, hogy a közjegyzői képviselet csupán a peres eljárásokban van kizárva, míg a közjegyzői intézmény fejlesztésének egyik célja az, hogy a nem peres eljárásokban a közjegyzői képviselet minél szélesebb körű legyen. A közjegyzői díjakat a jogalkotó utoljára 1880-ban szabályozta. Ezt követően a gazdasági-pénzügyi viszonyok változásait már nem követte a díjtörvény, így az elmaradt a tényleges forgalmi viszonyoktól. Ezért sürgette Charmant az új díjszabályzat megalkotását.²⁸ Mivel a Charmant által készített hagyatéki eljárás tervezete már régóta a minisztériumban volt, konkrét előrehaladás nélkül, a közjegyzői kar is annak mielőbbi országgyűlés elé terjesztését sürgette.

Egy másik kamarai előterjesztés a polgári perrendtartás kodifikációjához kapcsolódott. A polgári perrendtartás javaslata tartalmazta azt a szabályt, amely szerint az ellenbizonyítás a közokirattal szemben is megengedett. Ezt a közjegyzők oly módon kívánták megváltoztatni, hogy a közokiratra megszabott alakszerűségek megtartása csak magával a közokirattal bizonyítható. Ezt azzal az érveléssel támasztották alá, hogy az ellenbizonyítás korlátlan volta a közokiratot megfosztotta volna a magánjogi kiemelt szerepétől.²⁹

1917-ben Charmant az örökösödési eljárásról a Magyar Jogászegyletben tartott előadást, amely a polgári törvénykönyv törvényjavaslatához készült tervezethez kapcsolódott. Ebben az előadásában hangsúlyozta, hogy az anyagi jog szabályozása nagyobb függetlenséget mutatott a külföldi, elsősorban az osztrák és a német szabályozástól, viszont az eljárásjogok kodifikálásánál átvették a külföldi mintákat.³⁰ Előadásában megvédte az általa bevezetni szándékozott öröklési bizonyítványt, ismételten hangsúlyozva, hogy az öröklési bizonyítvány intézménye elősegíti a bíróságok tehermentesítését. Mivel az öröklési bizonyítványok kiadása közhiteľű tanúsítást jelent, a közjegyző hatáskörébe tartozik. Kiemelte annak veszélyét is,

hogy nem szerencsés egy eljárásjogi intézményt, nevezetesen az öröklési bizonyítvány kiadását az anyagi jogban szabályozni, mert ezzel egy későbbi eljárásjogi szabályozásnak is kereteket szabnak. Végso álláspontja szerint egy eljárásjogi jogszabály kodifikációját egy gyakorlati jogászra célszerű bízni, mert egy elméleti jogász nem látná át a jogintézmények működését.³¹

V. Jubileumi beszédének programja

A közjegyzői kar 1925-ben ünnepelte a magyar közjegyzői intézmény fennállásának ötvenedik évfordulóját. Az ebből az alkalomból összehívott országos gyűlés ünnepi szónokának Charmant Oszkárt kérték fel. Ő azonban az ünnepi gyűlés előtt, az emlékbeszéd írása közben váratlanul elhunyt. Ünnepi beszédet végül Galánffy János közjegyző mondott, Charmant Oszkár erre az alkalomra készült utolsó írását is felolvastva.³²

A megírt beszéd, amely Charmant pályájának betetőzését jelenti, egyben összefoglalása a közjegyzői intézmény fejlesztése érdekében folytatott küzdelemnek. Egy nehéz helyzetben, a világháborút lezáró békeszerződés után, a nemzet és a gazdaság újjáépítésének időszakában fogalmazta meg a közjegyzőség szerepét, mint a nemzeti középosztály egyik letéteményesét. A közjegyzői intézmény rendeltetését a jogimmanens erejének érvé-

nyesítésében, a közjegyzői ténytanúsításban látta. Nézete szerint az igazságszolgáltatás működésének legfontosabb célja a bizonyítékok összegyűjtése, és ebben a közjegyzők fontos szerepet játszanak.³³ A bírói, az ügyvédi és a közjegyzői tevékenység elhatárolása adott lehetőséget arra Charmantnak, hogy a közjegyzői hatáskör elemeit és azok érvényesülését kibontsa. Véleménye szerint a közjegyzői intézmény jogrendszer szerinti legfőbb szerepe, létrehozásának indoka, a közokiratok felvétele volt. Ezek az okiratok – a közjegyzői tevékenység jellegéből eredően – tanúsító okiratok. Érvényesülésüket az szolgálja a legjobban, ha az ellenbizonyítást velük szemben minél jobban kizárják. Az örökösödési eljárás reformja, a közjegyzői hatáskör kibővítése az okirati kényszer eseteivel növelheti a közjegyzőség igazságszolgáltatáson belüli szerepét és társadalmi súlyát. Sürgette az osztrák és a német befolyás megszüntetését a magyar jogrendszerben és a nemzeti jog kialakítását.³⁴

Charmant beszéde a közjegyzőséghez írt szellemi végrendelet, amely példa nélkül áll a közjegyzői szakirodalomban. A kortárs közjegyzők a szellemi vezetőjüknek tartották, annak köszönhetően is, hogy harminc évig állt

Charmant Oszkár közjegyzői pecsétje

a közjegyzői mozgalmak élén. Tevékenységében ötvöződött a közjegyzői intézmény fejlesztésének teoretikusa és a pragmatikus vezető. Egy generáción keresztül volt meghatározó alakja a közjegyzőséget érintő jogi kodifikációnak, és képességeit az igazságügyi kormányzat is elismerte. Bár tehetségénél fogva akár az igazságügyi, akár

a jelen tanulmányban nem részletezett politikai pályáján is többre lehetett volna hivatott, mégis egy ritkán látható egységes életművet hagyott maga után. Charmant Oszkár elképzelései és gondolatai ma is megkerülhetetlenek a közjegyzői intézmény értelmezésénél és fejlesztésénél a jogászok számára.

ROKOLYA, GÁBOR

Programm und Taten im Lebenswerk von Dr. Oszkár Charmant (Zusammenfassung)

Mit Novellierung des Notariatsgesetzes und mit dem Inkrafttreten des Gesetzes über das Verfahren bei Erbfällen entstand die Rahmenregelung der notariellen Tätigkeit. Diese Regelung befriedigte aber die Bedürfnisse der Notare nicht, weil dadurch ihre Befugnisse viel zu eng gefasst wurden. Um diese Lage zu ändern, kam es zu verschiedenen Bewegungen unter den Notaren, deren Zusammenfassung und Anleitung der königliche Notar in Fiume (heute Rijeka), später in Budapest, Dr. Oszkár Charmant auf sich nahm. Mit seinem Namen ist die Publikation der ersten Fachzeitschrift für Notare mit dem Titel „*Zeitschrift für die freiwillige Gerichtsbarkeit und die notarielle Praxis*“

im Jahre 1895 verbunden. Um die Lage des Notariats zu verbessern, veranstaltete er zwischen 1900 und 1922 vier Notartagungen. Er wurde 1909 vom Justizminister zum Regierungskommissar der Kodifikation der Notariatsordnung und des Erbverfahrens ernannt. Sogar sein Tod hatte einen Symbolwert. Er starb beim Schreiben seiner Rede zum 50jährigen Jubiläum des Notariats. Die zeitgenössischen Notare hielten ihn für ihren geistigen Anführer, denn er stand fast dreißig Jahre an der Spitze der Notariatsbewegungen. Juristen, die sich mit Deutung und Entwicklung der Institution des Notariats befassen, können ohne sein Lebenswerk nicht auskommen.

Jegyzetek

- ¹ „Az egylet célját az alapszabály a következőkben határozta meg: a közjegyzői intézmény fejlesztése, megszilárdítása és a hivatás egyenlő gyakorlatának megállapítása; a közjegyzők, helyettesek és jelöltek szellemi és anyagi érdekeinek állandó, egységes képviselése és érvényesítése, valamint a közjegyzői intézményre vonatkozó jogirodalmi munkák és a szakközlöny anyagi támogatása; az egyleti tag segélyre szoruló özvegye, illetve a hátrahagyott kiskorú gyermekei részére nyújtandó segélyezés.” Rokolya Gábor: *A polgári közjegyzőség emlékezete 1875–1949*. Budapest, 2009, Magyar Országos Közjegyzői Kamara, 104. p.
- ² „Az 1890-es évek közepétől a jogalkotás lelassult, majd gyakorlatilag leállt. Nemcsak a gyors és dinamikus jogalkotási hullám megtorpanása jelentett problémát, hanem az a tény is, hogy a már megalkotott jogszabályok modernizációs szempontból nem bizonyultak megfelelőnek. A jogászai hivatások problémái egyre láthatóbbá és hallhatóvá is váltak a századfordulótól kezdve.” Navrtil Szonja: *A jogászai hivatásrendek története Magyarországon (1868/1869–1937)*. Budapest, 2014, ELTE Eötvös Kiadó, 81. p.
- ³ Dr. Charmant Oszkár (1861–1925) jogi tanulmányainak befejezése után Rupp Zsigmond budapesti királyi közjegyző, kamarai elnök irodájában volt előbb közjegyzőjelölt, majd közjegyzőhelyettes. 1892-ben Fiumébe nevezték ki királyi közjegyzőnek, ahol alapító főszerkesztője lett a közjegyzőség első szakmai folyóiratának. 1900-ban Budapestre helyezték közjegyzőnek. 1904-től Budapesten adta ki a közjegyzőség folyóiratát *Királyi Közjegyzők Közlönye* címmel. 1909-ben az igazságügyi miniszter miniszteri biztosnak nevezte ki a közjegyzői hivatásrendet érintő kodifikáció felgyorsítására. 1912-ben a nemzetközi közjegyzői kongresszus beválasztotta az elnökség soraiba. 1900 és 1922 között négy közjegyzői kongresszust szervezett. 1917-ben a Budapesti Királyi Közjegyzői Kamara elnökévé választották. 1918-tól politikai és diplomáciai megbízatásokat is ellátott.
- ⁴ „Ebben a szaklapban az ország minden részéből összegyűjtve láthatja mindenki azokat az adatokat, amelyek közjegyzőségünk fejlesztésére és karunk érdekének és javának előmozdítására befolyással lehetnek oly értelemben, hogy ezáltal hazánkban a jogbiztonság és a jogi közhitelesség mélyreható jelentősége érvényesíthető.”

- Zimányi Alajos: Mért akarunk szaklapot? *Folyóirat a perenkívüli törvénykezés és a közjegyzői gyakorlat számára*, 1895. 1. sz. 51. p.
- ⁵ Dr. CH. O. [Charmant Oszkár]: Az új örökösödési eljárás. *Folyóirat a perenkívüli törvénykezés és a közjegyzői gyakorlat számára*, 1895. 1. sz. 29–32. p.; –nt –r. [Charmant Oszkár]: A telekkönyvi jog az új német birodalmi polgári törvénykönyv tervezetében. *Folyóirat a perenkívüli törvénykezés és a közjegyzői gyakorlat számára*, 1895. 1. sz. 32–36. p.
- ⁶ Rokolya Gábor: *A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban*. Budapest, 2013, Gondolat Kiadó, 47–48, 79–84. p.
- ⁷ „A hitese személy valóságos segítőtársa a bírónak, de az ügyvédnek is az igazán való tényállásnak az igazság érvényesüléséhez oly fontos megállapításában, s így jut a hitese személynek – ha nem is közvetlen – szerep a jogvitát felszámoló igazságszolgáltatásban.” Fekete László: *Ars Notarialis*. 1. kötet. Budapest, 2013, Magyar Országos Közjegyzői Kamara, 97. p.
- ⁸ „Azon célok között, melyeket e folyóirat megindításával karegységünk kifejezője, az országos egylet magának kitűzött, ennek a testületi szellemnek terjesztése és erősítése egyike az elsőnek.” [Charmant Oszkár]: *A magyar közjegyzőség. Folyóirat a perenkívüli törvénykezés és a közjegyzői gyakorlat számára*, 1895. 1. sz. 28. p.
- ⁹ [Charmant Oszkár]: Visszapillantás. *Folyóirat a perenkívüli törvénykezés és a közjegyzői gyakorlat számára*, 1896. 1. sz. 1–8. p.
- ¹⁰ „Ha a magánjogot a legközelebbi időben kodifikáljuk, az egy német jog lesz, vagy valami fantasztikus keverék, de semmi esetre sem magyar. Nem érett ahhoz, hogy kodifikáljunk nálunk semmi. Nincs előkészítve az anyag, nem vagyunk tisztában az elvekkkel.” Millennium. *Folyóirat a perenkívüli törvénykezés és a közjegyzői gyakorlat számára*, 1896. 9–10. sz. 269–285. p.
- ¹¹ „Az osztrák közjegyzői kar önszerveződése 1900. júliusban érte el a csúcspontját azzal, hogy az összes közjegyzői kamara képviselőit küldöttgyűlésre hívták meg Bécsbe, és ebbe bevonták a jelöltegyesületek képviselőit is. A napirend átfogó programot irányzott elő, amelynek a közjegyzőségi szabályzat megreformálása volt a célja.” Neschwara, Christian: Az 1850., 1855., 1871. évi osztrák közjegyzői rendtartások: a közép-európai közjegyzőség alapjai. *Közjegyzők Közlönye*, 1999. 1. sz. 7. p.

- ¹² „Ennek kimondását Eötvös Károly szorgalmazta a közjegyzői törvény képviselőházi vitájában, azzal a sommás megjegyzéssel, hogy a két teendő egy személynél egy időben össze nem férhető.” Rokolya 2013, 63. p.
- ¹³ Baditz Lajos: A magyar királyi közjegyzők országos congressusa küszöbén. *A jog*, 1900. 49. sz. 353–354. p.
- ¹⁴ Spectator: A közjegyzők országos congressusához. 1901. 1. sz. 6. p.
- ¹⁵ „Az ügyvédi létszám folyamatos emelkedése miatt a kar tagjai az ügyvédi túlszaporodásban látták minden gondok okozóját. Több ügyvéd volt, mint amire a kortársak szerint szükség lett volna.” Navratil 2014, 109. p.
- ¹⁶ 1904. évi XI. törvénycikk a községi és körjegyzők, valamint a segédjegyzők illetményeinek szabályozásáról. In Márkus Dezső dr. (szerk.): *A hatályos magyar törvények gyűjteménye 1896–1907*. 5. kötet. Budapest, 1912, Franklin Társulat, 879–883. p.
- ¹⁷ Az Országos Statisztikai Évkönyv adatai szerint közjegyzők csak a vagyonátruházási szerződések 6,8%-át, a kötelezvények (tartozáselismerő nyilatkozatok) 4,2%-át és a telekkönyvi beadványok 1,8%-át készítették. A királyi közjegyzők második országos értekezlete. *Kir. Közjegyzők Közlönye*, 1904. 1. sz. 14. p.
- ¹⁸ „A kir. közjegyzők országos értekezlete mulhatatlanul szükségesnek tartja, hogy a községi jegyzők illetményeinek szabályozásával a közigazgatás szerves reformja oly irányban készítettessék elő, hogy a községi jegyzők hatáskörében a nem peres jogszolgáltatás terére tartozó magánmunkálatok helyet ne foglaljanak: mert a jogszolgáltatási keretű magánképviseletnek és az igazgatási hatalmak gyakorlásában jelentkező állami képviseletnek ugyanazon kézben egyesítése, általános politikai szempontból megengedhetetlen; gyakorlatilag pedig úgy a közigazgatásra, mint az igazságügyre felette káros; megnehezíti a közigazgatási teendők részrehajlatlan és pontos elvégzését, a rendezett igazságügynek azokat a biztosítékait, melyek a nem peres jogszolgáltatásban fektűsznek, gyengíti; az ugyanazon hatáskör ellátása végett életbe léptetett közjegyzői intézménynek fennmaradását lehetetlenné teszi.” A királyi közjegyzők második országos értekezlete. *Kir. Közjegyzők Közlönye*, 1904. 1. sz. 33. p.
- ¹⁹ Menyháth Gáspár dr.: Ügyvéd-közjegyző. *Erdélyrészi Jogi Közöny*, 1907. 1. sz. 3–5. p.
- ²⁰ Dr. Pap József: Kívánatos-e, hogy a bíróságok egyes perenkívüli teendői közjegyzőkre vagy ügyvédekre ruháztassanak át? *Az 1911-ik évi országos jogászgyűlés irományai*. 1. kötet. Budapest, 1911, Magyar Jogászegylet, 198. p.
- ²¹ „Véleményem szerint a jogászgyűlés a felvetett kérdéshez úgy foglal leghelyesebben állást, ha kimondja: hogy a hites biznyság ügykörébe eső perenkívüli teendőknek a kir. közjegyzők hatáskörébe való teljes átutalását törvénykezési rendünk korszerű kialakulása szükséges föltételének tartja.” Dr. Charmant Oszkár: Kívánatos-e, hogy a bíróságok egyes perenkívüli teendői közjegyzőkre, vagy ügyvédekre ruháztassanak át? *Az 1911-ik évi országos jogászgyűlés irományai*. 1. kötet. Budapest, 1911, Magyar Jogászegylet, 176. p.
- ²² A közjegyzői congressus és az országos jogászgyűlés tárgyalásai. A közjegyzői congressus második napján. *Kir. Közjegyzők Közlönye*, 1911. 9. sz. 358–364. p.
- ²³ „Éppen a politikai válságoknak tetőpontján, mikor talán a legkevésbé remélhettük, hogy az intéző körök figyelme a mi annyira elhanyagolt intézményünk felé is fordul, a távozó igazságügy-minister közvetlenül távozása előtt egy igen örvendetes intézkedéssel tette emlékét előttünk maradandóvá; karunk egyik kiváló tagjának, dr. Charmant Oszkár budapesti kir. közjegyzőnek ugyanis formaszzerű megbízást adott arra, hogy a közjegyzői intézményre s a közhitelű működésre vonatkozó alaki törvényeknek is hiányait pótló sérelmes és elavult rendelkezéseit módosító reformtervezetet készítse el; mely munkálat aztán a törvény-előkészítő bizottság további tárgyalásának fog alapjául szolgáljni.” Közlemények a Debreceni Királyi Közjegyzői Kamara közgyűléséről. *Kir. Közjegyzők Közlönye*, 1910. 5. sz. 190. p.
- ²⁴ Dr. Charmant Oszkár: *Tervezet. Törvényjavaslat az örökösödési eljárásról szóló 1894: XVI. t.-cz. módosítása tárgyában*. Kézirat 50. p. MNL Országos Levéltára P 2024.
- ²⁵ Dr. Szily Ferenc: Az öröklési bizonyítvány a Tervezetben. *Kir. Közjegyzők Közlönye*, 1912. 1. sz. 6–7. p.
- ²⁶ „Ha az öröklési bizonyítvány a Tervezetben contemplált jogeszközként behozatik, a tárgyalásra kerülő hagyatéki ügyek száma valószínűség szerint annyira csökkenni fog, s ezáltal különösen a vidéki közjegyzők főhatásköre s főjöveldelme annyira megszorítottatik, hogy a közjegyzői intézmény egyéb hatáskör kellő biztosításának hiányában többé fenntartható nem lesz.” Dr. Szily Ferenc: Az öröklési bizonyítvány a Tervezetben. *Kir. Közjegyzők Közlönye*, 1912. 3. sz. 98. p.
- ²⁷ Dr. Charmant Oszkár: Az egységes bírói és ügyvédi vizsgáról szóló törvényjavaslat szövege. *Kir. Közjegyzők Közlönye*, 1912. 7. sz. 243–255. p.
- ²⁸ „Új díjszabás alkottassék és pedig rendeleti úton, hogy az időnként revisio alá vehető és a törvényhozási apparátus igénybe vétele nélkül mindenkor a viszonyoknak megfelelőleg megváltoztatható legyen.” Charmant Oszkár – Rupp Zsigmond: A budapesti kir. közjegyzői kamara felterjesztése az igazságügyministerhez a közjegyzők képviseleti joga, a hagyatéki eljárás reformja és a közjegyzői díjak tárgyában. *Kir. Közjegyzők Közlönye*, 1915. 3–4. sz. 89. p.
- ²⁹ „Az okirati alakszerűségek dolgában megengedett ellenbizonyítás egyenes veszedelme a jogbiztonságnak s a rosszhiszemű perlekedésnek legbővebb forrása.” Dr. Charmant Oszkár – Dr. Rupp Zsigmond: Észrevétel a polgári perrendtartási javaslat 320. §-ról. Kézirat. 6. p. MNL Országos Levéltára P 2024.
- ³⁰ „Az örökségek ún. megszerzésével kapcsolatos joganyag szabályozása – magában is egyike a nehezebb törvényhozási feladatoknak – hazánkban különösen kényes, mert élő jogunk ebben a részében egy eredetileg önálló, egyszerű, összhangzatos és gyakorlatias rendszernek, idegen beszivárgások, történetes és töredékes újítások folytán nagy mérvben eltorzult képét nyújtja.” Dr. Charmant Oszkár: Az örökösödési eljárás a Ptk. törvényjavaslatában (Dr. Charmant Oszkár budapesti kir. közjegyző előadása a Magyar Jogászegylet 1917. évi január hó 20. napján tartott teljes ülésében). *Kir. Közjegyzők Közlönye*, 1917. 3–4. sz. 44. p.
- ³¹ Dr. Charmant Oszkár: Az örökösödési eljárás a Ptk. törvényjavaslatában (Dr. Charmant Oszkár budapesti kir. közjegyző előadása a Magyar Jogászegylet 1917. évi január hó 20. napján tartott teljes ülésében). *Kir. Közjegyzők Közlönye*, 1918. 1. sz. 10. p.
- ³² „Ha pedig arra kerül a sor, hogy az országos kongresszus előtt felolvassd, az okvetlenül beálló lámpalázban gondolj arra, hogy nem azoknak olvasod, akik ott vannak, hanem Édesapánknak. Gondolj arra, hogy Ő ott van melletted és hallgatja: hogyan tudsz te kifejezést adni az ő gondolatának.” Charmant Pál 1925. június 11-én kelt levele testvére, dr. Charmant Szevér közjegyzőhelyettes részére. MNL Országos Levéltára P 2024.
- ³³ „A közjegyző nem utólagosan állapítja meg a tények igazságát, mikor az már elhomályosulhatott, hanem a létesülésük percében, és nem közvetett úton, hanem a saját észlelete, friss benyomása alapján. És hogy ez a megállapítás a bírói határozatnak szilárd alapjául szolgálhasson, a törvény azt egy immanens erővel ruházza fel: eleve igaznak veszi, és az igazságnak lényegéből fakadó hatályt kölcsönöz neki.” Dr. Charmant Oszkár budapesti kir. közjegyző ünnepi beszéde és a kir. közjegyzői intézmény életbeléptetésének ötvenedik évfordulója alkalmából Budapesten megtartott országos gyűlés és értekezlet jegyzőkönyvei. Budapest, 1925, Pallas Nyomda, 12. p.
- ³⁴ Dr. Charmant Oszkár budapesti kir. közjegyző ünnepi beszéde 1925, 28–32. p.

A kontinentális magánjogrendszerek fejlődésének egyik, csaknem általánosnak tekinthető sajátossága volt az, hogy az adásvételi ügyletekkel kapcsolatos kellékszavatossági szabályokon belül mintegy külön világot képezett a haszonállatok átruházásával kapcsolatos eladói helytállási kötelezettség. Ennek a különállásnak évezredekre visszamenően megvoltak a maga gazdaság- és társadalomtörténeti okai, melyek elsősorban az átruházó ügyletek sajátos tárgyára – a haszonállatok élőáru jellegére és gazdasági jelentőségére – vezethetők vissza.

A most az egyszerűség kedvéért röviden állatszavatossági szabályoknak nevezett rendelkezések különállása az utóbbi kétszáz évben többféle módon jelenhetett meg a különböző magánjogi rendszerekben: egyrészt a kérdéses rendelkezések helyet kaphattak a magánjogi törvénykönyvekben az általános kellékszavatossági szabályok mellett, másrészt külön törvényekben, rendeletekben kerülhettek szabályozásra. Az itt említett alternatíva bizonyos fejlődési utat is jelölhet: a francia Code Civilből a XIX. század első felében (1838), az olasz Codice civile-ből száz évre rá (1942), illetve az osztrák ABGB-ből (1973) és a korábbi magyar Ptk.-ból (1977) a XX. század utolsó harmadában kerültek ki az állatszavatosság elvei, s szabályoztattak újonnan megalkotott, általában külön jogszabályok által. Több országban már eleve a magánjogi törvénykönyvön kívül helyezkedtek el a vonatkozó elvek. Az EU fogyasztóvédelmi irányelve – amellett, hogy az említett országokban és ezen a részterületen is az egységes szabályok felé tereli a tagországokat – bevette az utolsóként ellenálló BGB bástyáit is: a 2002-ben hatályba lépett új német kötelmi jog ott is megszüntette, illetve minimálisra korlátozta az állatszavatossági szabályok különállását, egyúttal tartalmilag aláírva azt a több évszázados sokszínűséget, ami ezt a területet jellemezte.²

Ezen – természetesen jelentős jogpolitikai indokkal alátámasztható – jelenkori történések fényében talán feleslegesnek is tűnhetne az állatszavatossági jog története egy sajátos szálának, a lovak adásvételéhez kapcsolódó szavatossági szabályok kora újkori fejlődésének részleges felgöngyölítésére vállalkozni, ha a téma kettős vonatkozásban nem lenne izgalmas. Egyrészt ösztönözhet az a tény, hogy a kérdéskörre vonatkozó XVII. századi munkák egyik legeredetibbjét egy pozsonyi származású, Linzbe elszármazott jogtanár írta, aki számon tartott ismeretlenje az osztrák és magyar jogtudománynak. Másrészt érdekes lehet azt is kimutatni, hogy az említett munka miként egyesítette magában a korábbi századok jogtudományának, jogalkotásának és joggyakorlatának tapasztalatait, bizonyítva, hogy a kora újkor volt talán az egyik legtermékenyebb olyan korszak, amikor ezek a tényezők a leginkább ösztönzően hatottak egymásra, és olyan eredményekre vezettek, melyek a későbbi századok jogfejlődésére is hatással voltak.

I. Az állatszavatosság alapproblémái³

Vizsgálódásunk fő tárgyát a lovak kereskedelmével kapcsolatos szabályok fejlődésének egy korszaka képezi. A lo mint kiemelkedő fontosságú háts- és igásállat mindig is

Szabó Béla

A lókupeczek joga

Szavatossági kérdések a XVII. század európai jogtudományában és gyakorlatában egy nevezetes esetgyűjtemény kapcsán¹

kitüntetett szerepet kapott a haszonállatok között, de sok tekintetben osztotta is a „marhakereskedelem” keretében gazdát cserélő többi haszonállat sorsát. A lovak kereskedelmével kapcsolatos jogszabályok, így különösen a hiányosságokért való eladói helytállási kötelezettség szabályai, sok jogrendszerben külön normákba öntettek, mégsem lehet azokat teljesen külön kezelni a többi haszonállatra vonatkozó elvektől.

Az, hogy szinte valamennyi, az áruforgalom bizonyos jelentőségét elismerő történeti jogrendben – így különösen a római jogban – sajátos szavatossági szabályokat állapítottak meg az állatforgalmi ügyletekre, több olyan (élettani és gazdasági jelentőségű) körülménynek tulajdonítható, melyek az áru különleges jellegéhez köthetők.

Az egyik fontos körülményként kell értékelni, hogy a forgalom tárgya, az állat, mint élőlény, folytonos átalakulásban van, ki van téve a betegségeknek. Nyilvánvaló továbbá, hogy a haszonállatok forgalma – különösen adásvétele – kapcsán az állatot megszerzők részéről az áruval szemben bizonyos teljesítményelvárások jelentkeznek. Az is nyilvánvaló, hogy elsősorban az állatbetegségek lehetnek annak a legfőbb okai, hogy az állatok nem tudják a megfelelő vagy elvárt teljesítményt nyújtani, s a betegségek még ezen túl is súlyos következményekkel járhatnak a beteg állatot megszerző fél számára.

Éppen ezért a betegségek hibának, hiányosságnak minősítése és az ezzel kapcsolatos kockázat megosztásának igénye a felek között már egészen korán természetes igényként jelentkezett a gyakorlat és az esetleges normaalkotók felé. Ezek az igények egyértelműen olyan megoldásokat kellett indukáljanak, melyek az élettelen áruk esetében fel sem merülhettek.

A betegségeket az eladó csak korlátozott mértékben tudja megakadályozni, a vevő pedig sokszor még a mindenkori szakértők segítségével, a lehetséges alapos vizsgálat után sem képes azokat felismerni. Ha pedig utóbb kerül napvilágra a hiányosság, minél hosszabb idő telt el a szerződés megkötése, az áru átadása után, annál nehezebben lehet bizonyítani, hogy egy adott hiba már az áru átadásakor fennforgott. Hiszen az esetek egy bizonyos részében az állatok teljesítőképséget olyan fertőző betegségek fenyegetik vagy csökkentik, melyek csak bizonyos lappangási idő elteltével jelennek meg a korábban teljesen egészségesnek tűnő állatnál.

Továbbá, mivel a különböző jellegű betegségek együtt járnak az élőlények életével, sokszor nagyon nehéz a jogilag releváns hiányosságokat a pusztán kellemetlenséget okozó betegségektől megkülönböztetni. Ehhez jön, hogy időről időre új betegségek tűnhetnek fel, és a már ismert betegségek értékelése is változik az időben, azok felismerésében és relevánsnak minősítésében nagy szerepet kap az állat-egészségtani ismeretek mindenkorai fejlettsége. Ezen tapasztalati tudás mind szélesebbé válása éppen a kora újkortól kezdődően olyan jelentős mértékben befolyásolhatta az állatszavatossági szabályok fejlődését, hogy bizonyos szabályozási paradigmaváltásokhoz is hozzájárulhattak.

További – a sajátos szavatossági szabályok kialakulása szempontjából mérvado – ökonomiai alapozású sajátoságként kell mérlegelni azt a körülményt, hogy egészen a mesterséges erővel hajtott gépek forradalmáig az élő állat nemcsak táplálékforrásként volt fontos az emberek számára, hanem az igavonók az egyik legfontosabb erőforrásul szolgáltak a mezőgazdasági és részben a kezdetleges ipari termelésnek, a szállításnak és a helyváltoztatásnak.

Gazdaságilag kiemelt fontosságú árucsoportról volt tehát szó, amelynek forgalma ráadásul jórészt sajátos, mind időben, mind térben körülhatárolt körülmények között bonyolódott egészen a legújabb korig: a speciális vásári vagy általános piaci környezetben⁴ megkötött ügyletek be kellett ágyazódjanak az adott vásárhely partikuláris normavilágába, valamint igazodniuk kellett a tágabb körben érvényesülő, sokszor „nemzetközinek” tekinthető, az adott termékcsoportra hosszú fejlődés során kialakult kereskedelmi szokásokhoz, elvárásokhoz is.

II. Az állatszavatossági rendszerek

Bizonyos értelemben megelőlegezendő és megalapozandó a későbbi elemzést, előre kell bocsátanunk, hogy a haszonállatok visszterhes átruházása kapcsán felmerülő kellékszavatossági kérdések történelmi fejlődését a XIX. század óta három állatszavatossági szabályrendszer leírásával szokás összefoglalni. Ezen rendszerek a dolog természeténél fogva kialakulásuk vonatkozásában kötődnek bizonyos történelmi korszakokhoz, azonban adott esetben jogtörténelmi korszakokon átívelőn, akár a legmodernebb időkig érvényesülő elvrendszerként is értékelendők. Tanulmányom egyik célja éppen az, hogy a lovak adásvételével foglalkozó említett munkáskát ürügyül felhasználva kimutassam, hogy a kora újkor tekintetében miként viszonyulhatott egymáshoz ez a három rendszer időben, illetve a szabályozási megoldások bizonyos részletei tekintetében.⁵

Az esetek többségében az ígás- és hátaslovak egyediségükben vettek részt a forgalomban, s elsősorban rejtett hibáik, betegségeik okoztak olyan problémát, amelynél az eladó és a vevő érdekellentétét alkalmas szabályokkal fel kellett oldaniuk a jogalkalmazóknak és az őket háttérből támogató tudósoknak.

1. A római jogi rendszer

A középkori és kora újkori fejlődést szem előtt tartva a római „vásárbírák” által kialakított *aedilisi edictum* szabályain alapuló szavatossági rendszert az élőállatok, így lovak kereskedelmére vonatkoztatva az alábbi elvek jellemezték:

- az eladó egységes ideig szavatolt az állatnak az átadásakor is meglévő hibáit;
- a hibának rejtettnek kellett lennie;
- a hibának lényegesnek kellett lennie, vagyis a hiányosságnak az állat értékét vagy használhatóságát jelentős mértékben csökkentenie kellett, vagy a használhatóságát ki kellett zárnia;
- az eladónak helyt kellett állnia az állatnak a dolog természetére szerint elvárható, vagy a szerződésben kifejezetten kikötött tulajdonságai hiányáért – az eladónak nem kellett tudnia a dolog hibás voltáról;
- a hiba lényeges és rejtett voltát, valamint azt, hogy a hiba az átadásakor (a kárveszély átszállásakor) már megvolt az állatban, a vevőnek kellett bizonyítania;
- a vevőnek választólagosan mind a szerződés felbontására, mind árleszállításra igénye volt.

Ezek a szabályok a vevő fokozott védelmét helyezték előtérbe, de a bizonyítási teher őt terhelvén bizonyos egyensúly jött létre a két fél érdekei között. Ugyanakkor az eladó jobban tisztában lehetett az áru egészségi állapotával, vagy ha ebben a tekintetben gondatlan volt, akkor joggal terhelte őt a helytállási kötelezettség.

2. A germán jogi rendszer

A középkori német városi és területi szokásjogok, illetve statútumok és jogkönyvek talaján kifejlődött rendkívül szerteágazó germán állatszavatossági szabályok közös jellemzői a következőképpen foglalhatók össze:

- az eladó szavatossági felelőssége olyan hibákért állt fenn, melyeket a vevő (sokszor egyes) hibaként meghatározott határidőn (vélelmi időn) belül ismert fel, és azt az eladónak vagy a bíróságnak jelezte. Ekkor ugyanis vélelmezték, hogy a hiba már az átadásakor megvolt az állatban;
- a hibának a vevő előtt rejtettnek kellett lennie (a régi német jogokban azonban az eladónak ismernie kellett a hibát, s azt el kellett hallgatnia a helytállási kötelezettsége megalapozásához);
- a helytállási kötelezettség csak külön meghatározott hibákért (ún. szavatossági főhibák) állt fenn;
- olyan hiányosságok esetén, amelyek nem minősültek a jogszabályokban megjelölt főhibának, az eladó nem szavatolt, hacsak a szerződésben külön kikötéssel nem vállalta fel ezekért is a helytállást;
- a javára értékelt vélelem okán a vevőnek nem kellett bizonyítania, ugyanakkor az eladó megdönthette a vélelmet, hogy a hiba már az átadásakor megvolt az állatban;
- a vevő csak a szerződés felbontására perelhetett.

A germán rendszer a szavatossági kötelezettség erős korlátozásával egyértelműen az eladó számára volt kedvezőbb, mégis az eladói és a vevői oldal érdekei közötti egyensúlyt bizonyos értelemben biztosították. Az eladó szempontjából előnyt jelentett, hogy a szavatossági főhibák köre meglehetősen szűken volt meghatározva. (Azok bővítése, lehető legszélesebbé tétele a korlátlan szavatosság érvényre juttatása felé tett lépésként lett volna értékelhető.)

A vélelem ugyanakkor a vevő helyzetét is javította, mivel felmentette a körülményes bizonyítási kötelezettség alól, de ugyanakkor védtelenül hagyta a főhibák körén kívül álló hiányosságoknál.

3. A vegyes rendszer

A római jogból eredeztethető szabályok és a germán jogi elvek bizonyos kombinációja valósult meg a későbbi irodalomban vegyes állatszavatossági rendszernek nevezett normarendszerben. Ennek alapjellemezői a következők:

- az eladónak egységesen meghatározott ideig kellett szavatolnia az állat hibájáért;
- a szavatosság az állat olyan lényeges és rejtett hibájáért állt fenn, amelynek a kárveszély átszállása idején való jelenlétét a vevő bizonyítani tudta;
- ugyanakkor fennmaradt a taxatív felsorolt ún. szavatossági főhibák megkülönböztetése is. Amennyiben e főhibák egyike az arra jogszabályban külön megállapított vélelmi időn belül jelentkezett, akkor az a vélelem érvényesült, amely szerint az állat már az átadáskor hibás volt;
- amennyiben a főhibák a vélelmi időn túl, de az általános szavatossági határidőn belül jelentkeztek, akkor a vevőt terhelte a bizonyítás ódiama;
- ugyanígy a főhibának nem minősülő hibáknál a vevőnek kellett bizonyítania, hogy a hiba már a vételkor fennállt, lényeges és rejtett volt;
- az eladó mindegyik esetben élhetett az ellenbizonyítás lehetőségével;
- a vevő rendszerint a szerződés felbontását követelhetette (ugyanakkor a kora újkorban a főhibák körén kívül – kivételesen és tartózkodón – árleszállítási igényt is elismerhettek).

A vegyes állatszavatossági rendszerben a római jog vevővédelmi elvei nyertek hangsúlyt azzal, hogy a főhibák esetében a bizonyítás a germán jogi rendszer szerint egyszerűsítve volt. Az eladó csak ellenérveiben, illetve a vevői bizonyítás sikertelenségében bízhatott. (Megjegyzendő, hogy az állat-egészségügyi ismeretek fejlődésével a súlyosnak minősíthető betegségek száma nőtt, s a főhiba-katalógusok bővítése tovább erősítette a vevő helyzetét.)

III. A római jogi alapok

Mint közismert, arra a kérdésre, hogy a vevő egyáltalán elvárhatja-e, és ha igen, milyen mértékig várhatja el az adásvételi szerződés alapján azt, hogy egy meghatározott

minőségű árut kapjon, és milyen jogai vannak az eladóval szemben, ha az áru az elvárhatónál rosszabb minőségű, az ókori római magánjogban több szabályrezsím alakult ki.⁶

Mint valamennyi jogrendszer esetében, kezdetben a római adásvételt is a garanciaigény teljes hiánya jellemezte, majd csak akkor volt az eladón az áru minősége számon kérhető, ha az külön ígéretet (*stipulatio*) tett arra, hogy az áru nem szenved bizonyos hibákban, illetve rendelkezik bizonyos előnyös tulajdonságokkal. Ilyen esetben a felek tulajdonképpen egy külön szerződés tárgyává tették az áruval kapcsolatos minőségi elvárásokat.

Azonban a minőségi kérdés hamarosan az adásvételi szerződés keretein belül is felmerülhetett, hiszen viszonylag korán vitán felülivé vált, hogy az eladó, aki egy fennálló hiba tekintetében rosszhiszeműen megtévesztette a vevőt, felelősséggel tartozott (*dolus*-felelősség). Utóbb lehetővé vált, hogy a vevő az általános, kártérítésre menő adásvételi keresetet (*actio empti*) is igénybe vegye az áru minőségi hibája miatt. Ennek nem volt már előfeltétele a stipulációs formában tett garanciaigéret léte, vagy az eladó *dolosus* magatartása sem.⁷

Az áru minősége garantálásának külön rezsímjét jelentették, és különös jelentőséggel bírtak a római fejlődésben azok a vásárbírói előírások, melyek az *aedilisek edictum*aiában kerültek kialakításra. Ezek a szabályok a rab-szolgák és az ígásállatok (élőáru) adásvételével kapcsolatos problémák megoldására alakultak ki, s lényegüket tekintve bizonyos információs elvárásokat testesítettek meg az eladóval szemben egyes, az *edictum*ban felsorolt hiányosságok (*morbus* – betegség, *vitium* – testi hiba) vonatkozásában.

Ha az áru olyan hibában szenvedett, ami szerepelt az ediktális hibakatalógusban, és a vevő által nem volt azonnal felismerhető, a vevő visszaléphetett a vételtől az *actio redhibitoria* révén, vagy választhatta az *actio quanti minoris*-t, ami a vételár leszállítására irányult. A szerződés felmondására hat hónap, az árleszállítás érvényesítésre egy év állt a vevő rendelkezésére. Az eladó nem védekezhetett azzal, hogy maga nem tudott a hiányosságról, felelőssége az *edictum* alapján „objektív” volt.

Fontos, hogy a rómaiak nem engedték meg az említett keresetek érvényesítését, ha a hiba nyilvánvaló volt, vagyis csak rejtett hibák esetén érvényesültek az *aedilisi* szabályok: a nyilvánvaló hibákról az eladónak nem kellett informálnia a vevőt. A visszalépési és az árleszállítási igényen túlmenő követeléssel a vevő az *aedilisi edictum* alapján nem léphetett fel, ugyanakkor az adott ediktális hiba jelentkezése esetén a vevő szabadon dönthette el, hogy hat hónapon belül elállási jogával vagy árleszállítási igényével él-e.

Az *actio empti*vel biztosított korlátozott lehetőségek és az *aedilisi edictum* által felkínált jogkövetkezmények rezsímjei – az irodalomban máig sem teljes mértékig tisztázott folyamat eredményeként – talán már a klasszikus korban átfedésbe léptek egymással, mely folyamatot általában az *aedilisi* keresetek *actio empti*be való befogadásának formulájával írják körül.⁸ Ez azt jelentette, hogy az *aedilisi edictum*ból fakadó eladói kötelezettségeket analógiával olyan „hibás” (*vitiosus*) áruk minőségi hibájára is

kiterjesztették, melyekre azok eredetileg nem vonatkoztak, illetve hogy az eredeti kártérítési következmény mellett az árleszállítás (és később talán a visszalépés is) szóba jöhettek az általános, *actio empti*vel érvényesített eladói felelősség érvényesítésénél. Ugyanakkor a kártérítés új lehetőségként való megjelenése mellett egy új szubjektív tényállás is elfogadottá vált, mivel az *actio empti* indításának előfeltétele az eladó *bona fides*-ellenes magatartása volt.

A két rezsím „összegabalyodását” a jusztinánuszi kodifikáció csak tovább fokozta annak ellenére, hogy a *Digesta* és a *Codex* is külön fejezetekbe gyűjtötte össze a vonatkozó forráshelyeket. A két szabálykomplexum (az általános vevői kereset és az *aedilisi edictum* speciális keresetei és szabályai) egymásmellettsége és nem teljesen tisztázható kapcsolata további másfél évezredre megnehezítette a kérdéssel foglalkozó jogtudósok és az azokat figyelembe venni akaró jogalkotók dolgát.

Összefoglalóan és az *aedilisek* vásári *iurisdictio*jával kapcsolatban kialakult elveknek az állatszavatossági normák alakulására kifejtett hatása kapcsán kiemelhetjük, hogy a római jog tulajdonképpen élő árukon tesztelte azokat a kellékszavatossági szabályokat, melyeket aztán az életlen árukra is alkalmazott. Az *actio redhibitoria* és *quanti minoris* elvei eredeti alkalmazásukban a „*res se moventes*” jellegű áruk adásvételével kapcsolatban alakultak ki.⁹

Az *aedilisi* szabályok máig érvényes rációját abban kell látnunk, hogy a vevőt, aki hibátlan áruért fizette ki a vételárat, védeni kell az áru hibátlanságába vetett bizalma tekintetében. Méltányosabbnak tűnik, hogy az eladó, akinek hatókörében általában az áru megtalálható, és az áru minőségét, tulajdonságait általában – bár nem szükségszerűen – ismeri, viselje a kockázatot az áru hibáiért. Ez indokolja az eladó helytállási kötelezettségének elfogadását vétkességétől függetlenül: az eladó akkor is felelt, ha nem vétkesen okozta a hibát, és akkor is, ha a hibát nem ismerte fel, vagyis széles körben kénytelen volt viselni az áru betegségeinek (*morbis*) és hiányosságainak (*vitium*) kockázatát. Ezen szigorú felelősséget ellensúlyozta a tény, hogy az eladóval szemben csak visszalépési és árleszállítási igénnyel léphetett fel a vevő, a kártérítés lehetséges csupán a megígért tulajdonságok nem teljesülése és a szándékos megtevésztés eseteire korlátozódott.¹⁰

IV. A középkori germán jogokban kialakult általános elvek

A római jogi megoldással szemben a régi német jogban az eladó kellékszavatossági kötelezettsége erősen korlátozott volt, s adásvétel esetén a vevőnek magának kellett gondoskodnia arról, hogy a megvásárolt áru hibája miatt ne szenvedjen hátrányt. Alapesetben az áru persze nem szenvedhetett jelentős hibában, és természetesen rendelkeznie kellett a megállapodás szerinti tulajdonságokkal. Amennyiben azonban a vevő az árut megtekintette („*be-sehen*”), akkor az utólag fellépő esetleges hibák, illetve

nem teljesülő elvárásai miatt nem léphetett fel az eladóval szemben.¹¹ Így a vevőnek érdekében állt az, hogy minél elővigyázatosabb legyen, és a lehető legalaposabban megvizsgálja az árut.¹² Ez alapján dönthetett arról, hogy lemond-e a vételről, vagy esetleg külön jogokat köt ki magának a szerződésben.¹³

Ezen elvek léte alapján az irodalomban sokan abból indulnak ki, hogy a régi német jog alapelszerűen nem ismerte a kellékszavatossági igényt, magánjogi védelme alig volt a hibás árut megvásárló vevőnek. Ez a helyzet több okra is visszavehető.

A vétel készvétel jellege és a fent említett elvárások a vevő odafigyelésével kapcsolatban szinte kizárták az eladóval szembeni fellépés lehetőségét. Esetleg az eladó külön garanciavállalása alapozhatott meg bizonyos vevői igényt áruhibák esetén.

A modern felfogás szerint is értékelhető kellékszavatossági szabályok hiányának egyik legnyomósabb indokként azt hozhatjuk fel, hogy a városokban és vásárhelyeken, ahol az áruforgalom jelentős része lezajlott, igen korán megjelent a kereskedelem erős hatósági ellenőrzése: a vásári és városi rendtartások (vagyis a mai értelemben véve a közjog területére tartozó szabályok) jelentős része az áruk hatósági megvizsgálásának kötelezettségét írta elő.¹⁴ Ezek a forgalom-ellenőrző rendelkezések nem tartalmaztak semmiféle szavatossági szabályt, vagyis az esetlegesen károsult vevő magánjogi igényeinek nem szenteltek figyelmet.

Azonban – az egészen korai germán szokásjogi hagyományokra támaszkodva – a korabeli jogforrásokban mégis fellelhetők voltak előírások, amelyekben kivételesen megjelent az eladó áruhibáért fennálló felelőssége, igaz, általában csak meghatározott áruk vonatkozásában, és csak egyes jellemző hibákra tekintettel.¹⁵ Ezek a sporadikus rendelkezések mind egy irányba mutattak: amennyiben az áru egy alapos vizsgálat ellenére sem felismerhető, olyan súlyos hiányosságban (*Hauptmangel*) szenvedett, amit az eladó elhallgatott, a vevő visszaléphetett a vételtől.¹⁶ A vevő ilyen jellegű védelmét azonban nem tekintjük a középkorban általánosnak, s amennyiben a vevőnek nem álltak rendelkezésére a helyi jogszabályokban lefektetett eszközök, akkor nem is létezett semmilyen védelem az áruhibákkal szemben.¹⁷

Ezek a szabályok kezdetben egységesen érvényesülni látszottak valamennyi árutípusra, így a haszonállatok adásvételére is. A kereskedelmi forgalom mind élenkebbé válásával a német városi és területi jogok forrásaiban (tulajdonképpen visszatérve a kezdetekhez) egyre inkább különbséget kezdtek tenni az élőállatok és más dolgok vételi szabályai között. Mint Rómában is, egy külön szabályrend alakult ki ebben a tekintetben.¹⁸ A kétféle árufajtára vonatkozó szabályok eltérése leginkább annak a határidőnek (*Gewährfrist*) a számításában jelentkezett, mely határidőn belül jelentkezvén a hiba, a vevő az áru hiányossága miatt helytállás várhatott el az eladóval szemben. Ez az időintervallum az élőállatoknál jellemzően rövidebb volt, mint más áruk tekintetében.

A kezdetekhez való – bizonyos értelemben vehető – visszatérésre vonatkozó megjegyzést igazolja, hogy már

a *Lex Baiuvarorum*ban megtalálható volt a későbbi német fejlődésre oly jellemző megoldás, amely az állatbetegségek és hiányosságok enumeratív felsorolását alkalmazta.¹⁹ A korai népjogok megoldásaihoz²⁰ hasonlóan a középkorban írásba foglalt német területi és városi jogkönyvekben a két-három felsorolt betegségre a vevő igen rövid határidőn (általában három napon) belül hivatkozhatott, és így érvényesíthette szavatossági igényeit, aminek egyedüli módja a szerződéstől való visszalépés volt.²¹

V. Az állathibákra vonatkozó középkori elvek

A középkori (és későbbi) német jogfelfogás szerint a haszonállatok forgalmazásával („marhakereskedelemmel”) kapcsolatos jog- és kellékszavatossági kérdések szabályozása elsősorban a felek megállapodására volt bízva, vitás esetekben a szerződés rendelkezéseit kellett figyelembe venni. Ilyen rendelkezések hiányában azonban az esetleges helyileg lefektetett, általában hatósági szabályrendeletekben megjelenő elveket, rendészeti előírásokat lehetett követni. Ugyanis míg más áruk tekintetében csak kivételesen mondták meg ezek a normák, hogy minek kell történnie akkor, ha a vevő az áru hatósági átvizsgálása ellenére hibás terméket kap, az állathibák területén ritkább volt az ilyen jogszabályi hallgatás.²²

A fejlett középkorban – korábbi hagyományokra építve – a német jogfejlődés sajátos jelenségeként elég gyakran születtek ugyanis külön rendelkezések az állatkereskedelemmel összefüggő szavatossági kérdések tisztázására. (A szász területeken például a szász Weichbild rendelkezései érvényesültek.²³) Ennek tudatában abból indulhatunk ki tehát, hogy bár a német területi jogok elhanyagolták a kellékszavatosság általános elveinek lefektetését, ugyanakkor azonban külön figyelmet voltak kénytelenek szentelni a haszonállat-kereskedelem vonatkozásában a kérdéskörnek. A középkori német városi és területi jogok egyik fontos sajátossága volt ugyanis, hogy az egyes közösségek, hatóságok és jogalkotók különleges állathiba-katalógusokat állítottak össze, melyekben felsorolták mindazokat a betegségeket, melyek megalapozták az eladó helytállási kötelezettségét.²⁴

Általánosan kitűnik a vonatkozó jogforrások vizsgálatából, hogy a lovak kiemelt figyelmet kaptak e statútumokban, de a lovakra vonatkozó elvek – *mutatis mutandis* – más haszonállatoknál is többé-kevésbé tetten érhetők voltak.²⁵

Az említett állathiba-statútumok szerint az eladó a legfontosabb és kifejezetten nevesített főhibák jelentkezése esetén akkor is felelősséggel tartozott, ha az állat átesett a szokásosan előírt hatósági vizsgálaton, melyet több jogkönyv is kötelezően előírt, illetve a vonatkozó szabályok akkor is felelőssé tették az eladót, ha az nem tudott a betegségről. Egyéb hibák esetén csak akkor volt felelősségre vonható az eladó, ha ismerte és rosszhiszeműen elhallgatta az adott hiányosságot.²⁶ A vevő – mint azt az általános szabályoknál említettük – állathibák esetén is csak visszalépési jogával élhetett.

A főhibáknak a szerződés megkötésétől számított bizonyos határidőn belül kellett jelentkezniük, de ez az idő a szerződésben lerövidíthető, illetve meghosszabbítható volt.²⁷ A vevő a határidőn belül köteles volt értesíteni az eladót a szakértők által tanúsított főhibákról, de az is elegendő lehetett, ha a határidőn belül a bíróságot értesítette a hibáról.

A vonatkozó jogkönyvek a ló- és haszonállat-kereskedelem kapcsán igen változatos helytállási határidőket határoztak meg, három naptól egészen egy év egy napig.²⁸ A lovak vásárlásánál (egy majnafrankfurti statútum szerint) négy hét,²⁹ máshol 14 nap állt a vevő rendelkezésére, hogy a hibát észlelje, és jelezze, de volt egy hónapos határidő is.³⁰ Vágóállat esetén általános volt a háromnapos határidő.³¹

Amennyiben a hiba a meghatározott határidőn belül jelentkezett, akkor abból indultak ki, hogy az állat az átadás idején már beteg volt. Lóvétél esetén, amennyiben az eladó vitatta a ló hibáját, akkor a kirendelt patkolókovácsoknak kellett megvizsgálniuk az állatot, s ha a betegség beigazolódott, a vizsgálat költségeit az eladó viselte, míg ellenkező esetben a vevő állta a költségeket.³²

Az eddigiekből is kitűnik, hogy a középkorban kialakult, elsősorban a német városi és területi jogforrásokban lefektetett jogi megoldások több tekintetben más alapon álltak, mint a római jogban kialakult szabályok. A germán jogi megközelítés egyértelműen az eladó védelmét és (a rendészeti jellegű megközelítés révén) a forgalom nyugalomát helyezte előtérbe. A római jogi eredetű kellékszavatossági szabályok ezzel szemben igényérvényesítési lehetőséget biztosítottak a vevőnek attól függetlenül, hogy a hatósági vizsgálat és áruellenőrzés megtörtént-e. A római szavatossági jog valamennyi árutípusra vonatkozott, s ismerte az *actio redhibitoria* lehetőségét, az adásvételi ügylet visszavonására, illetve az *actio quanti minoris* az árleszállítási igény érvényesítésére, mely utóbbit a német jogkönyvek teljes mértékben ignoráltak. A nyilvánvaló, mindenki számára felismerhető hibákért a római jog szerint sem kellett szavatolnia az eladónak, a rejtett hibák esetében azonban minden esetben helytállással tartozott.³³ Mivel a nyílt és rejtett hibák közötti különbségtételnek az állathibák esetében igencsak nagy jelentősége volt, s az állathiba-statútumokban megjelölt betegségek esetében is általában rejtett hibákról volt szó, ezért a római jog ezen megkülönböztetését a német helyi jogok hamar magukévá tették (előbb-utóbb nem csak az állatok vonatkozásában). Talán ez volt az az első gondolat, ahol a tovább élő római, tudós jogi elvek először találkoztak a német piacokon érvényesülő szabályokkal.

VI. A recepció hatása a német jogforrások kellékszavatossági megoldásaira

A római jog formális recepcióját a Német Nemzet Szent Római Birodalmában mintegy előkészítő középkori jogtudomány a kellékszavatossági szabályok vonatkozásá-

ban egyrészt a *Corpus Juris Civilis* által áthagyományozott kettős rendszer egyszerűsítését, másrészt az *aedilisi* és civiljogi megoldások bizonyos összeolvadását hozta magával. Az *aedilisi* keresetek már a glosszátorok alatt betagolásra kerültek az *actio empti*-be, a kommentátorok pedig a kétféle helytállási kötelezettséget egy egységes kellékszavatossági szabályrendszerbe foglalták, a hangsúlyt a civiljogban kialakult megoldás felé tolva el.³⁴ A vevő igényérvényesítésének egyedüli eszköze az *actio empti* lett, s ennek megfelelően sem a tényállási elemekben, sem a jogkövetkezményekben nem fogalmazódtak meg különbségek: az *aedilisi* kereseteket magába olvasztó *actio empti* keretében felelősségre vonható lett a hibát ismerő eladó a teljes kárra (*interesse extra rem*), és emellett elméletileg lehetséges volt a perlés visszalépésre és árleszállításra is, de ennek a megkülönböztetésnek a dogmatikai egységesítés okán nem volt különösebben nagy jelentősége.³⁵ Ez lett tehát a recepció elméleti alapja, azonban a középkori *jus commune* vonatkozó szabályai jelentős módosulásokat szenvedtek a német városi és területi jogalkotásban és joggyakorlatban.

A XV–XVI. században az ún. formális recepció (a tudós jogok szubszidiárius jogforrásként való elfogadása a Reichskammergerichtsordnung előírásai szerint) folyamatában a Birodalom nagyvárosaiban és egyes fejedelemségeiben is megfigyelhető volt a helyi (tartományi és városi) szokásjogok írásba foglalása, illetve felülvizsgálata (reformációja) iránti igény. Ezen törekvések célja a jogegységesítés, a városjogok korszerűsítése, valamint a *jus communé*-val való összhangba hozatala volt. A folya-

mat eredményként – a kor jellegzetes jogforrásaként – egy sor átfogó jogkönyv („*reformatio*”) és egyedi státútum született birodalomszerte. Mivel e reformációk megszervezői között jórészt tudós jogokban jártas személyek vitték a prímet, a római és kánonjogi szabályok jelentős szerepet kaphattak „szokásjogként” az új jogforrásokkal élő tartományok és városok jogéletében. Ezt sokszor nem befolyásolták a teljesen más gazdasági és társadalmi körülmények sem.

A kellékszavatossági problémák területén az említett folyamatok bizonyos közeledést eredményeztek a római jog elvei és a német hagyományos megoldások között, s – mint majd látjuk – adott esetben bizonyos kevert szabályrendszerek kidolgozását eredményezték. Mivel az *aedilisi edictum* elvei eredetileg csak egészen körülhatárolt vételtárgyakra (rabszolga, élő állat) lettek kidolgozva, az lett volna a természetes, ha ezek a szabályok (mivel rabszolgaság nem létezett) elsősorban az állatszavatossági felelősség körében érvényesültek volna.³⁷ De egészen máshogy történt: a jusz-tiniánuszi kor tendenciáit követve a római jogi elvek már valamennyi árutípus hiányosságai esetén figyelembevételre kerülhettek. Ugyanakkor paradox és ironikus módon az *aedilisi* szavatossági elvek éppen az állatszavatosság problémakörében nem voltak képesek kiszorítani a német jogi elveket.³⁸ Továbbá a többi árutípusra vonatkozó szavatossági elvek beépítése sem vezetett olyan harmonikus végeredményre, mint az a sajátos német-római magánjog más részterületein jelentkez(het)ett.

A korban született jogkönyvek anyagát áttekintve az állapítható meg, hogy a XV–XVI. századi német városi és

Lóvásártér a németországi Stetinben³⁶

területi jogok csekély kivételtől eltekintve megmaradtak a német jogi hagyományoknál. Ez abban is megmutatkozott, hogy a legtöbb jogforrásból hiányoztak a szavatossági szabályok.³⁹ Amennyiben az adott jogkönyvben kevesebb tudósjogi hatás mutatkozott, az egyszerű készvételi ügyletekből kiindulva, továbbra is az áruk hatósági ellenőrzésére helyezve a hangsúlyt, a vevő odafigyelésének elvárását preferálták a szabályok, vagyis hogy egy hivatalos vizsgáló vagy a vevő maga vizsgálja meg a kellő alapos-sággal a megveendő árut. A bonyolultabb adásvételi ügyletek, a nehezebben felfedhető hibák problémájával általában nem foglalkoztak ezek a jogforrások, szabályozásuk e tekintetben elégtelennek minősíthető. Ha el is ismerték egyes jogkönyvek az eladó helytállási kötelezettségét, továbbra is mereven elutasították az árleszállítási igény érvényesítésének lehetőségét.⁴⁰

A német jogból eredő ezen alapelvek helyességét illetően idővel több oldalról is kétség merült fel. A hatósági áruellenőrzésen átsúszhattak hibás termékek és állatok is, és az elv, hogy a megtekintés kizárja a szavatossági igényt, csak nyílt hibák esetében volt észszerű.⁴¹ Ilyen vonatkozásban mindenképpen szükség mutatkozott a tudós jogok által kidolgozott elvekre. Azonban mindezen esetleges igények ellenére a XVI. században a szavatossági joganyag jelentősen nem változott, s egyértelműen kimutatható, hogy ezen a területen a német jogi alapelvek nem hajoltak meg minden további nélkül a római jog megoldásai előtt.

Jól demonstrálja a változások szószólói előtt tornyosuló elméleti és gyakorlati nehézségeket a kellékszavatossági szabályok tekintetében leginkább római jogi hatásokat felmutató worms-i városi jogkönyv példája is.⁴² Megvizsgálva a jogkönyv vonatkozó szabályait, látszik, hogy különösen a lókereskedelem vonatkozásában milyen nehézségeket jelentett az absztrakció magas szintjén álló római kellékszavatossági szabályok átültetése a korabeli viszonyokra. A jogkönyv megszövegezői – az általános középkori és korabeli hagyományoktól eltérően – láthatólag nem akartak külön szabályokat az állatkereskedelemmel kapcsolatban megfogalmazni, ám ezáltal jelentős nehézségekbe ütköztek a szabályok megalkotása során. Az egyszerűbb út itt is az lett volna, ha felsorolják az egyes lóbetegségeket, de mivel ettől el akartak tekinteni, a kellékhiba fogalma absztrakt meghatározásának problémájával találták szembe magukat. Bár a jogkönyvben lefektették, hogy ilyen hibának kell tekinteni azt a hiányosságot, ami az áru értékét csökkenti, vagy amelynek ismeretében a vevő nem kötötte volna meg az ügyletet, illetve azt is, midőn egy tulajdonság nem felelt meg az eladó által ígérteknek, de a jogkönyv megalkotói nem tekinthettek el egyes konkrét példák felsorolásától, vagyis ezen a téren nem tudtak kitörni a szokásos keretek közül.⁴³

A használatok fogalma tekintetében tehát egyelőre megmaradtak a középkorias keretek: az állatbetegség-státutumok ugyan nem zárták ki kifejezetten a római jogból eredeztethető közsjogi megoldások érvényesülését, de nem is ismerték azokat el, és ezzel a hagyományos német jogi elvek fennmaradását szolgálták.

De a változtatás igénye a gyakorlat oldaláról egyre inkább nyomasztóvá vált. Az állatstátutumok csak nagyon

korlátozott számú betegséget soroltak fel, s a lassan specializálódó állatorvosok időközben több olyan súlyos betegséget is azonosítottak, amelyek jelentős hátrányt okozhattak a hiányosságról mit sem sejtő vevőnek, s emiatt az addigi szabályozás túlságosan szűk körűnek bizonyulhatott.⁴⁴ A felmerülő szabályozási nehézségekre az *usus modernus* kora német jogászaiknak kellett megtalálniuk a választ.

VII. Az *usus modernus* törekvései a kellékszavatosság terén. Általános adásvételi szabályok

A XVI. század végére a szubszidiárius római jog szabályai egyre mélyebben hatoltak be a német bíróságok gyakorlataiba. Az *usus modernus* kora német jogéletének legfontosabb törekvése – köztudottan – az volt, hogy a *Corpus Juris* recipiált szabályait a mindennapi gyakorlati élet számára minél használhatóbbá tegyék. A korszak német jogásza a jelentkező gyakorlati feladatok megoldásához általában segítségül hívták a jogtudományban kidolgozott elméleti megoldásokat.

Mindenképpen aláhúzendő, hogy a római jogi forrásokra kényszerűen visszavezetett megoldások és a német területeken kialakult vagy kialakítandó szabályok összetalálkozása a kellékszavatosság, s ezen belül is különösen az állatszavatosság területén különösen érdekesen alakult.⁴⁵ A két szabályrendszer – fennebb vázolt – eltérő céljaiból eredő összeegyeztethetlenség ugyanis a XVII. század elejére már a jogbiztonságot látszott fenyegetni sok részletkérdés tekintetében. A korszak szavatossági jogi szabályozása tökéletlennek és töredékesnek tekintendő, mivel a korabeli jogalkotók többsége nem tudta elhatározni magát egy egységes szavatossági szabályozás megalkotására, s azt – a középkori *jus commune* dogmatikai eredményeit végeredményben megkérdőjelező – tudomány sem készítette elő megfelelően. A jogalkotók kivárára játszottak, és elsősorban a szerződő felekre és a bírósági gyakorlatra bízták, hogy azok egyáltalán foglalkoznak-e és hogyan a szavatossági kérdésekkel, és található-e egy olyan út, amelyen haladva egyeztetni lehet a római szavatossági rendszert a régi német felelősségi szabályokkal.

Mivel a német bíróságokon elsősorban tanult bírák tevékenykedtek, vélhetőleg ennek oda kellett volna vezetnie, hogy az ítélkezési gyakorlatban kizárólag a római jogi megoldások kerüljenek alkalmazásra.⁴⁶ De ez nem alakult egyértelműen így, mivel a szavatossági jog terén a „modern” (a római jogi elveket talán háttérbe szorító) és áttekinthető szabályozás iránti igény kielégítéséhez a jogi széttagoltság korában a szavatossági szabályokat helyi szinten hozták meg, s így e szabályok megalkotása során a német jogi alapelveknek is mindenképpen szerepet kellett kapniuk.⁴⁷

Mindenesetre az *usus modernus* jogásza számára alapvető kérdésként jelentkezett a szavatossági jog területén a két joganyag egymáshoz való viszonya. Mivel a német helyi szabályokhoz képest az *aedilisi* keresetek-

hez köthető szabályok jelentősen szigorúbbak voltak az eladó számára, érthető, hogy az *usus modernus* egyes szerzői az *edictum* szigoráról „*rigor edicti*” írtak. Többen [mindenekelőtt Johann Schilter (1632–1705)] erre vezették vissza, hogy a német fórumok előtt az *aedilisi* keresetek csak alig nyerhettek alkalmazást.⁴⁸ Voltak azonban jogtudósok, így Samuel Stryk (1640–1710), akik éppen ellenkezőleg, az *aedilisi* keresetek jelentőségéről beszéltek. Ő kiemelte, hogy olyan területeken, ahol nincsenek különleges helyi szabályok hatályban, ott a *jus commune* és azzal együtt az *edictum* elvei szerint kell ítélni, ami szerinte – éppen a szavatossági kérdések területén – igencsak megfelel az *aequitas* és az igazságosság elvárásainak.⁴⁹

A gyakorlat kiszolgáltatásának igénye bizonyos mértékig egyébként azzal járt, hogy a kellékszavatosság – kommentátorok munkásságára épülő – elméleti/tudományos megalapozottsága bizonyos mértékig veszített jelentőségéből,⁵⁰ de a korabeli jogászok „tudományos” törekvései az általános adásvételi szabályok terén egyes vonatkozásokban mégis az addigiaknál – az eladó számára – szigorúbb, vagyis a római jog elveinek megfelelő szabályok meggyökeresedéséhez vezettek. Sőt a korabeli jogászok többsége még az állatszavatosság kérdéseiben is ragaszkodni próbált a római jogban kidolgozott keresetekhez, annak ellenére, hogy – mint láttuk – itt a német jogi szokások nagyon szilárd talajon álltak, s a kísérlet sokszor kétes, inkább a jogbizonytalanságot növelő eredményekre vezetett.

Ha a korabeli *jus commune* tudományának állásfoglalásai felől közelítjük meg a kérdést, megállapíthatjuk, hogy a kellékhibákért való helytállási jog kommentátorok által kidolgozott egysége az *usus modernus* szerzőinek munkássága révén elveszett. Az *actio empti* nem képezte már azt az átfogó perlési lehetőséget, amelybe az *actio redhibitoria* és az *actio quanti minoris* mintegy betagozódtak. A szavatossági jog súlypontja az *aedilisi* keresetekre tevődött át, és az *actio empti* már csak jelentéktelen mellékszerepet kapott.⁵¹

A felfogás, hogy a szerződéstől való visszalépésre csak egy főhiba jelentkezése esetén nyílt lehetősége a vevőnek, az *usus modernus* íróinak műveiben ugyanakkor uralkodó tannak tekintették, s ez akkor is igaz volt, ha az eladó nem ismerte a hiányosságot.⁵²

Az, hogy a főhibára hivatkozni lehessen, nemcsak attól a szubjektív tényezőtől függött, hogy a vevő a hiba ismeretében is megvásárolta volna-e az állatot, hanem elsősorban attól az objektív körülménytől, hogy a hiányosság mennyire befolyásolta hátrányosan a használatot.⁵³

A főhibaelmélet elfogadásának a legfontosabb célja a tudomány által a gyakorlatra „kényszerített” *aedilisi* kereset, a visszalépési igényt megjelenítő *actio redhibitoria* hatókörének szűkítése volt. Ennek ellentételezéseként azonban megjelent és lassú elfogadást nyert annak lehetősége, hogy a főhibának nem minősülő hiányosságok esetén a vevő árleszállításra perelhesse, vagyis a német helyi jogokban korábban ismeretlen árleszállítási igény is felmerült az áru rejtett hibájából eredő vevői hátrányok kiegyenlítésének eszközeként.

A két *aedilisi edictumra* visszavezethető kereset közötti választás lehetőségének felkínálását a vevő számára a korabeli szerzők túlnyomó többsége (szemben a római jog elveivel) azonban nem tartotta szakmailag indokoltnak, és éppen ezért a két kereset hatókörét meghatározott területre igyekeztek korlátozni. A hiba jellegétől tették függővé ugyanis, hogy melyik igénnyel léphetett fel a vevő. A német jogi elvekhez kapcsolódva az *actio redhibitoria* akkor volt igényelhető, ha a főhiba miatt az adásvétel tárgya egyszerűen használhatatlannak minősült.⁵⁴ Az árleszállítást pedig olyan hiba indokolhatta, amely csupán a dolog használhatóságát befolyásolta hátrányosan, és ezáltal az áru értékét csökkentette.⁵⁵ A választás lehetősége a két kereset között tehát nem volt elfogadott.

A német irodalomba a gondolatot Stryk vezette be, de már egyes németalföldi tudósok, így Ulrich Huber (1636–1694) és Johannes Voet (1647–1714) is hasonló elveket vallottak. De már korábban is voltak olyan megnyilatkozások, amelyek a visszalépést csak a használatot jelentősen megnehezítő súlyos hibák esetén tartották elképzelhetőnek. A XVII. század második felétől a tan mind a Birodalomban, mind Németalföldön uralkodóvá vált.⁵⁶

Ami a vevő fellépésére nyitva álló időt illeti, ennek vonatkozásában – amennyiben a *jus commune* keresetei az adott jogforrásban elfogadást vagy a gyakorlatban szubszidiárius jogként alkalmazást nyertek – a római jogban is előírt hat, illetve 12 hónapos határidőt alkalmazták, ami valóban jelentősen szigorúbbá tette az eladó helytállási kötelezettségét.⁵⁷

VIII. Az *usus modernus* korának állatszavatossági elvei

Ami az állatszavatosság kérdését illeti, az *usus modernus* írói valamennyien megemlékeznek hosszabb-rövidebb formában az ezzel kapcsolatos szabályok különállásáról és kivételességéről, utalva a helyi rendelkezésekre a főhibákkal és az igényérvényesítési határidőkkel kapcsolatban. A korszak jogi kézikönyvei hangsúlyozták tehát, hogy az állatkereskedelem bizonyos területein a speciális szabályok előzték a kellékszavatossággal kapcsolatos általános elveket.⁵⁸

A középkorból eredő és meglehetősen szűk főhiba-katalógusok továbbra is hatályban maradtak, de több állat-hiba-státútumot vizsgálva a statikusságot idővel oldódni láthatjuk: a kereskedelem, különösen a vásári- és haszonállat-kereskedelemben, a korban is gyakran vetett fel olyan kérdéseket, melyekre a mindenkori jogalkotóknak reagálniuk kellett.⁵⁹

Az állathibákra vonatkozó jogszabályok fejlődésével kapcsolatban az egyik legfontosabb tanulság, hogy az idő múlásával az egyes partikuláris szabályok egyre nagyobb változatossággal nyúltak a kérdéshez, és az egyes állatfajták és azok súlyosnak tekinthető betegségei vonatkozásában egyre specializáltabb szabályok jelentek meg.⁶⁰ Ezek a változások három kérdéskör kapcsán voltak a legmarkánsabbak:

a. Mivel a vonatkozó statútumok általában csak három-négy főhibát soroltak fel tételesen,⁶¹ ugyanakkor az állatorvoslás tudománya fejlődésével egyre több súlyos betegség vált kimutathatóvá, idővel felmerült a kérdés, hogy az eddigi enumeratív listák elégségesnek tekinthetők-e? A konzervatív helyi jogok ugyan ellenálltak, de a figyelembe veendő betegségek köre a forgalmi élet követelményeinek megfelelően kényszerűen bővült előbb az irodalomban, majd a gyakorlatban s végül – nagyon lassan – a normatív előírásokban is. Mindenesetre hosszabb ideig ellentmondás feszült a „régí” korlátozott számú *Hauptmängel* és a bővülő állat-egészségtani ismeretek révén szintén főhibának tekintett betegségek listája között. A két halmaz különbségét alkotó hiányosságok tekintetében két megoldás közül választhattak a jogalkalmazók: vagy légüres, szabályozatlan térben „lebegtek”, és ezzel a jogbizonytalanságot fokozhatták, vagy a *jus commune* szabályainak érvényesülését fogadhatták el ebben a körben, vagyis az eladó számára szigorúbb szabályok kiindulópontjának tekinthették ezen, „nem listás” főhibákat.⁶²

b. A korszak jogászaiknak, jogalkalmazóinak és jogalkotóinak abba is bele kellett gondolniuk, hogy az addig szabályozott betegségek („listás főhibák”) körén kívül eső egészségi problémák és hiányosságok jelentkezése esetén továbbra is el legyen-e zárva a vevő az igényérvényesítéstől? Egyre gyakrabban felvetődött annak lehetősége, hogy ilyen hibák esetén a vevő mégiscsak felléphessen saját érdekei érvényesítésére a római jogi forrásokból ismert,

de a német helyi jogok által jórészt elutasított (bár a recepció korában néhány reformkísérletben már megjelenő) árleszállítási igény formájában. Itt tehát ismét a két jogi felfogás összeütközéséről volt szó, és a jogbizonytalanság érzése, amely ebben a vonatkozásban is jelentkezett, visszatükröződött azokban a vitákban és szabálykiegészítő törekvésekben, melyek a XVII. század folyamán előtérbe kerültek.

A vélemények megoszlottak abban a tekintetben, hogy – a visszalépés általánosan elfogadott szankciója mellett – azon „új” súlyos betegségek esetén, melyek a statútumokban nincsenek megnevezve, lehetőséget adjanak-e esetleg az árleszállítási igény érvényesítésére.⁶⁴ Egyesek azon a véleményen voltak, hogy mint ahogy különböző hiányosságok léteznek, úgy a jogi eszközöknek is különbözőeknek kellene lenniük: a név szerint felsorolt főhibáknál a visszalépést kell megengedni, minden más hiányosság esetében azonban – bár el kell fogadni a vétel érvényességét – árleszállításra kell lehetőséget biztosítani a vevőnek. Az árleszállítás szükséges ahhoz, hogy az ár igazságosságának az elve betartható legyen.

Voltak azonban olyan jogtudósok, aki úgy gondolták, hogy a szabályozást lezártnak kell tekinteni, a megjelölt betegségek esetén a vevőnek ugyan visszalépési joga van, a továbbiak tekintetében azonban nincsenek jogi lehetőségei.⁶⁵

Amennyiben az *actio quanti minoris* (*actio aestimatoria*) létjogosultsága mégiscsak elismerésre került az egyes

Pferdepmas in einem schwäbischen Dorfe. Nach einem Gemälde von H. Schurman. (S. 672.)

Ló mustrája egy sváb faluban (XIX. század)⁶³

szerzőknél, további kérdésként merült fel, hogy a vevőnek fennáll-e választási lehetősége a két *aedilisi edictum*-ból eredeztetett kereset között, vagyis ő választhatja-e meg, hogy a feltételek fennállta esetén visszalépésre vagy árleszállításra tart-e igényt. Ezen kérdés az állatszavatosság körében éppoly vitatott volt, mint az általános szavatossági szabályok körében.

c. Az egyes betegségek kapcsán a helytállási határidők is egyre változatosabbak lettek, akár olyan értelemben is, hogy ugyanazon betegség vonatkozásában is különböző határidőket fektettek le a különböző jogterületeken érvényesülő források. A korabeli források egyébként is azt mutatják, hogy a határidők – a középkori egységes felfogással szemben – különbözőképpen kerültek figyelembevételre, tulajdonképpen különböző funkciót tölthettek be. A korabeli jogtudósok és jogalkalmazók egyes rövidebb határidőket úgy fogtak fel, hogy azon belül az eladót teljes helytállási kötelezettség terheli, és megkülönböztették ezeket azon hosszabban mért időintervallumoktól, melyben a károk kockázata mintegy megosztásra került az eladó és a vevő között.⁶⁶

A jogszabályokban lefektetett határidőket egyes esetekben – a régi germán jogi felfogásnak megfelelően – kizárási határidőként vették figyelembe, mikor is a vevő számára nyitva álló felszólalási határidőn belül jelentkező, általában valamilyen szakértő által igazolt főhibáról a vevőnek értesítenie kellett az eladót vagy esetleg az illetékes bíróságot.⁶⁷

Más szabályok szerint a helytállási határidő egyúttal kizárási és vélelmi határidőként számított, ami azt jelentette, hogy ha a vevő az adott időhatáron belül észlelte a megbetegedést, akkor vélelmezni kellett, hogy a betegséget előidéző kórokozó már az átadás idején megvolt az állatban.⁶⁸

A harmadik esetben az elévülési határidőn belül rövidebb vélelmi idők számítására is lehetőség volt. Itt a hiba vélelmi időn belüli észlelése esetén, az eladó megdöntötte azt a vélelmet, hogy a betegség már az átadásakor is megvolt az állatban. Az elévülési időn belül, de a vélelmi idő letelte után jelentkező betegség esetében a vevőnek kellett bizonyítani a hiba átadás kori meglétét.⁶⁹

Az utóbbi két határidő-felfogásban nem nehéz felfedezni, hogy azok esetében egyrészt a germán, másrészt a vegyes rendszer jellegzetességei köszönnek vissza.⁷⁰

Még kell még említenünk azt is, hogy természetesen a legáltalánosabb állatszavatossági szabályok körében is felmerült a *jus commune* és a helyi jogok konkurenciájának kérdése. Ebben a kérdésben a legkarakteresebb állásfoglalást Samuel Stryk tette, midőn kifejtette, hogy olyan jogterületen, ahol például csak a lókereskedéssel kapcsolatban vannak különleges szabályok lefektetve, valamennyi egyéb állat vonatkozásában az *aedilisi* elveket kell alkalmazni.⁷¹

Az *usus modernus* korának jogásza – gyakorló és elméleti szakemberek – mind a kellékszavatosság általános szabályai tekintetében, mind az állatszavatosság kérdésében megkísérelték kielégíteni azokat az igényeket, amelyeket koruk kihívásként támasztott e joganyag korábbi tradicionális megoldásaival szemben. A két területen a XVII. században megjelenő megoldások kapcsán azon-

ban egy különös és ellentmondásos jelenségre hívhatjuk fel a figyelmet.

Mint láttuk, a haszonállat-szavatosság germán jogi eredetű szabályai a középkorban a kellékszavatossági felelősség egy határozottan elkülönülő formáját jelentették meg, melyben az eladó meglehetősen preferált helyzetben érezhette magát. Míg a recepció után az *aedilisi* szabályok (keresetek) egyre inkább beszivárogtak az általános adásvételi ügyletek szabályai közé, és ezáltal a korábban ismertnél szigorúbb szavatossági kötelezettség kezdte terhelni az eladót, ezek a szabályok nem érvényesültek teljes konzekvenciájukkal az állathibák területén. Az állatszavatosság megmaradt egy külön álló jogterületnek, amelyen az eladó védelme továbbra is a fő szempontok egyike maradt. Jogtörténeti iróniának is tekinthetjük, hogy az *aedilisi* keresetek által nyújtott védelem a kora újkorban éppen azon a területen nem vagy nem teljes tisztaságában érvényesült, amelyre azokat éppenséggel az ókorban kialakították.⁷² Ennek magyarázata talán abban keresendő, hogy míg az áruk egyéb körére vonatkozó általános szabályok a korábbi időszakokban hiányoztak, a ló- és marhavétel szabályai a státutumokban már a középkorban kellőképpen szabályozva lettek, s ezek a szabályok meglehetősen maradandónak, „állóképesnek” mutatkoztak. A korban mintegy konszenzus állt fenn abban a tekintetben, hogy a helyi jogok római jogtól eltérő jogi megoldásai, melyek a haszonállatvétel vonatkozásában a gyakorlatban fennmaradtak, a közös jog szokásjogi megváltoztatásának tekintendők, mintegy „*mos hodierná*”-ként érvényesülnek. Ezen helyzet mintegy hallgatólagos elfogadása által a hagyományos állatszavatossági megoldások tulajdonképpen tudományos elismerést kaptak a XVII. században, mely állóvizet csak nagyon kevés jogásznak volt bátorsága megzavarni.⁷³

A továbbra is az eladót előnyösebb helyzetbe hozó és a vevő odafigyelését ösztönző német jogi megoldás tartósságát⁷⁴ elsősorban a kereskedelmi kedv fenntartását szem előtt tartó, illetve a piaci, vásári ügyletek és forgalom kapcsán jelentkező azon állandó jogpolitikai igénynek tulajdoníthatjuk, amely a jogviták elkerülését, illetve rövidre zárását tekintette fontosnak.⁷⁵

Történt ez annak ellenére, hogy a korra nagyon jellemző volt egy bizonyos „*Trau-schau-wem*”-irodalom,⁷⁶ amely néha meglehetősen antiszemita felhangokat is megpengetett, utalván a zsidó állatkereskedők piacot uralni vélt helyzetére.⁷⁷ Az ellentmondást tovább erősíti, hogy bár a lókereskedő⁷⁸ szinonimájául használt német „*Roß-tauscher*” szó esetében a kora újkori emberek többsége a „*täuschen*” (becsapni) szóra asszociált az eredeti szótól (*tauschen* = cserélni) helyett,⁷⁹ mégis a kereskedők érdekei irányába hajló német jogi megoldást preferálták, és a római jogi elveket akarták összességében kiszorítani.⁸⁰

Ugyanakkor azt is láthattuk, hogy ezen a területen is felléptek reformigények, melyekre a jogtudomány és a joggyakorlatnak is reagálnia kellett. Mivel az igás- és nagyobb vágóállatok kereskedelme mindig is nemzetközi jelenség volt, a fentebb felsorolt tényezők (például állategészségügyi tudás fejlődése, a két jog ütközéséből származó jogbizonytalanság) mellett számolhatnánk bizonyos

– a modern kor jogászai számára is ismert – egységesítési, harmonizálási igénnyel is, amely megszüntethette volna a partikuláris szabályok sokféleségét.⁸¹ Ehhez azonban az idő a XVII. században láthatólag még nem érett meg. Ennek ellenére az alább elemzendő munkáskát – talán okkal – tekinthetjük egy olyan kísérletnek, amely összefüggésben egy bizonyos egységes szemlélet meghonosításra törekedett.

Mivel a bemutatandó munka Felső-Ausztriában született, annak adekvát értékelése érdekében meg kell jegyeznünk, hogy a kora újkori osztrák szabályozási kísérletek talán valamivel árnyaltabban foglalkoztak az általános kellékszavatossági kérdésekkel, mint a német helyi jogok.⁸²

Itt ugyanis egyértelműen elfogadottabb volt az árleszállítás lehetősége, mint a német helyi jogokban. Több, a XVI–XVII. századból ismert osztrák jogszabálytervezet szerint azokban az esetekben, mikor az áru olyan súlyos hibában szenved, melynek ismeretében a vevő nem vette volna meg azt, akkor visszaléphet a vételtől. (Egyes esetekben elvárták azt, hogy a vevő megesküdjön arra, hogy valóban nem vette volna meg az árut a hiba ismeretében.) Ha viszont a hiba nem lenne ennyire súlyos (vagyis az nem tartotta volna vissza a vevőt a szerződés megkötésétől), akkor a vevő árleszállítást igényelhet az *actio quanti minoris* megindítása révén.⁸³

Példaként megjegyezhető még, hogy egy 1682-ben született, a lókereskedelmet érintő uralkodói pátenst szerinti a lovak főhibáit négy héten és három napon belül kell jelentenie a vevőnek.⁸⁴

S végül térjünk rá annak a munkának a bemutatására, amelynek jelentősége megbecslését elősegítendő a fenti áttekintés készült.

IX. Egy ismeretlen ismerős

A kora újkori magyar könyvészet- és művelődéstörténet kutatói előtt évszázadok óta ismert egy Pozsonyból elszármazott linzi jogász, Johann Ferdinand Behamb neve. A nevén, pozsonyi származásának tényén és nyomtatásban megjelent munkáin kívül azonban csak nagyon kevés adat maradt fenn életéről, munkásságát alig értékelte a tudós közösség.

Valamikor a XVII. század 40-es éveiben születhetett Pozsonyban, és a *saeculum* utolsó évtizedében halhatott meg Linzben vagy környékén.⁸⁵

Életfolyásáról – nyomtatásban megjelent munkái tanúságán kívül – csak nagyon kevés adat maradt az utókorra.⁸⁶ Bizonyosak csak annyiban lehetünk, hogy Behamb néhány évig a jénai jogi kar hallgatója volt, ahová 1663. május 5-én iratkozott be,⁸⁷ és ahol legalább egy évig tanult. A kar ekkor legtekintélyesebb tanára, a *senior* és *professor Pandectarum*, Georg Adam Struve (1619–1692) volt. Itteni tanulmányairól keveset tudunk, de bizonyosan nem szerzett Jénában fokozatot. Következő néhány évről nem maradt fenn életrajzi adat. Csak annyit sejtethetünk, hogy a 60-as évek végén talán Bécsben is megfordult, hi-

szen itt jelent meg egy rövid jogi munkája 1668-ban. Erre az időre tehető a katolikus hitre való áttérése is.

A valószínűleg Linzben letelepedett Behamb 1672-ben úgy tűnik, lehetőséget kapott, hogy jogtanárként oktasson a felső-ausztriai rendek által fenntartott „virtuális” lova-gi akadémián. A rendek már korábban is lehetővé tették a linzi jezsuita gimnáziumban tanuló nemes ifjak számára a gimnáziumi tananyagon túli „nemesi készségek” elsajátítását nyelv- és más tanárok alkalmazásával, majd ezek mellé 1672-től jogi előadásokat is szerveztek. Behambot valószínűleg e feladatra szerződtették le, de egyúttal elő is írhatták neki a jogi doktori cím megszerzését. Ezt a fel-tételt Behamb még abban az évben teljesítette is, hiszen Ingolstadtban⁸⁸ mindkét jog doktora lett.⁸⁹ A fokozatszer-zéshez nem kellett disputálnia, így tanulmányaihoz nem köthető ilyen jellegű munka.

Behamb csaknem negyedszázadon át, valószínűleg 1696 körül bekövetkezett haláláig tölthette be a felső-ausztriai rendek által finanszírozott állását: fő feladata – mint az titulusból is kitűnik⁹⁰ – Jusztiniánusz Intitú-cióinak előadása lehetett, s azt valószínűleg élete végéig végezte is.⁹¹

A szorgalmas oktató mellett ugyanakkor Behamb alak-jában azt is látnunk kell, hogy ő volt a XVII. század leg-termékenyebb *hungarus* jogi írója, hiszen nem kevesebb mint tíz jogi munkáját azonosíthatjuk be a korabeli és modern bibliográfiák segítségével.⁹² Művei között találunk tankönyv- és kézikönyvszerű összefoglalásokat, magán-jogi és közjogi kérdéseket elemző monografikus műveket, államleirési kísérletet, sőt katonai büntetőjogi összefogla-lást is. Munkái közül kettőt többször is kiadtak. Alább is-mertetendő, legnépszerűbb művének legalább tíz kiadását ismeri a korrallal foglalkozó könyvészet.⁹³

X. A lókupeczek joga (Roß-Tauscher-Recht)⁹⁴

Bár kortársai egyes más műveit is számon tartották, a pozsonyi származású jogász munkái közül a legnagyobb ko-rabeli hatást kétségtelenül a lókereskedelemmel kapcsola-tos *opusa* érte el.⁹⁵ E munkája – 1678-as első megjelenését is számítva – mindösszesen tíz különböző kiadást ért meg, melyből hatot – ha egy részük esetében nem „kalózkia-dás-ról” volt szó – valószínűleg még maga Behamb gondo-zott, négyet pedig mások egészítették ki.

Ami a munka „külső” történetét illeti, az eredeti vál-tozat, amelyet Behamb 1678-ban Linzben adott sajtó alá, egy 89 jogesetet tartalmazó német nyelvű gyűjtemény volt, amelyet egy először 1629-ben megjelent, a lovak adásvételével kapcsolatos problémákat vizsgáló⁹⁶ s utóbb több kiadást megért könyv, valamint néhány másik, a kér-déskört érintő jogi *tractatus* alapján állított össze Behamb. Johann-Wilhelm Rövenstrunck gyakorló jogász⁹⁷ munká-ját jelentősen továbbfejlesztve, az ott kifejtett szabályokat felhasználva – melyek elsősorban a lovaknál jelentkezhe-tő rejtett hibák esetén indítandó *actio redhibitoria*, illetve *actio aestimatoria* szabályait tárgyalták – Behamb olyan

jogeseteket kreált, amelyek alkalmat adtak a témakör csaknem teljes anyagának kazuisztikus feldolgozására. Más szerzőket is segítségül hívott (ezek közül a legfontosabbakat a mű címlapján is megemlítette⁹⁸), így törekedően témája mind kimerítőbb áttekintésére.

A Linzben megjelent könyvecske nagy siker lehetett, mert – mint az az egyik későbbi kiadás előszavából kitűnik – hamarosan ritkaságszámba ment, és többször is újra kellett nyomni.⁹⁹ Így 1684-ben Nürnbergben,¹⁰⁰ 1685-ben legalább két ízben, Bielefeldben, valamint Frankfurtban és Lipcsében is megjelent eredeti szövegében.¹⁰¹

1692-ben Behamb – értekezve a jelentős érdeklődést egy ilyen jellegű, német nyelvű segédkönyv iránt – a munka teljes átdolgozásához fogott, és azt három vonatkozásban is továbbfejlesztette.¹⁰² Egyrészt a feldolgozott esetek számát 89 *casus*ról 117 jogesetre növelte, ezzel bővítve az anyagot. Ezen rész zárásaként az egyes jogesetek mögött meghúzódó jogi problémát egyetlen eldöntendő kérdésbe összefoglalva ismét állást foglalt az adott probléma kapcsán. Másodsorban hozzáfűzött az előzőekhez egy latin nyelvű kérdéssorozatot,¹⁰³ amely Rövenstrunck munkájának szerkezetét követve mindösszesen 185 eldöntendő *quaestió*t tartalmazott, melyeket általában az említett munkára utalva válaszol meg.

Az igazi kibővítést azonban az jelentette, hogy külön címlappal (tehát lehetővé téve az esetleges külön értékesítést is), az előzőekhez hozzákötetett egy új füzetet is, amely – a *Roß-Tauscher-Recht*ben megismert metódussal – a lovak ingyenes haszonkölcsönéből származó részletkérdéseket dolgozza fel 39 jogeset segítségével, majd a lovak bérlésével foglalkozik 20 jogeset erejéig (*Roß-Ausleiher-Recht*). A füzet végén ebben az esetben is újból külön felsorolásra és megválaszolásra kerülnek a lecsupaszított jogkérdések.

Az 1692-es kiadás lehetett az utolsó, amit Behamb gondozott. Csak nyomdatechnikai változásokkal jelent meg a komplett munka 1707-ben.¹⁰⁴ 1715-ben¹⁰⁵ (és azután még két ízben 1735-ben és 1745-ben) egy további bővítmény járult a Behamb által kialakított szerkezethez: egy bizonyos Salander a fuvarozókra vonatkozó jogi munkácskával (*Fuhr-Manns-Recht*) egészítette ki az eddigieket. (Ez a munka is külön címlappal bírt.¹⁰⁶) Mindez a Behamb által kialakított részek tartalmát már nem érintette.

XI. Behamb, az összegző és újító

A legteljesebbnek tekinthető 1692-es bővített kiadást kézbe véve rögtön szembevetünk Behamb tárgyalási módszerszerűségét.¹⁰⁷ Az egyes *casus*ok feldolgozásánál következetesen egységes sémát követ mindvégig: a rövid kitalált tényállás után a felmerülő jogkérdés megválaszolása következik utalással a jogforrásra, illetve valamely szerző véleményére, majd a *ratio decidendi* rövid kifejtése, valamint az állásfoglalást megerősítő további források felsorolása, esetleges beidézése jön.

Ami Behamb munkájának tartalmát illeti, a *Roß-Tauscher-Recht* első részében tíz fejezetben olyan jogeseteket dolgoz fel a szerző, melyek a valamely hibában szenvedő lovak visszaadásának lehetőségét (*actio redhibitoria*) járják körül nemcsak adásvétel, hanem más visszterhes jogügyletek esetén is.

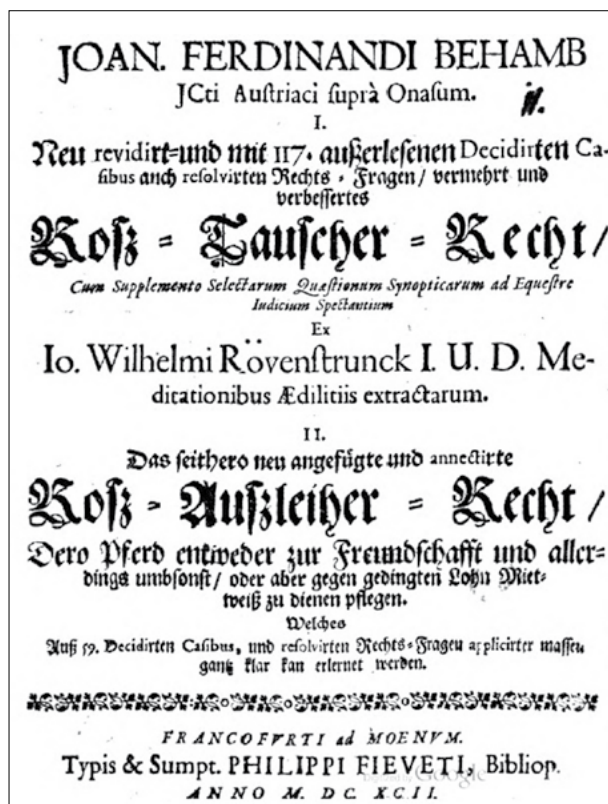
Az első rész első fejezetében különböző, az eladó helyállási kötelezettségével kapcsolatos általános elveket feszeget Behamb.¹⁰⁸ Az itt felmerülő kérdésekre szerkesztett tényállások jelentős része a lovak rejtett hibáinak, betegségeinek problémaköréhez kötődik.

Behamb az adásvétel konszenzuális jellegéből indul ki.¹⁰⁹ Azonban a *redhibitoria actio*ban megjelenő

helyállási kötelezettségnek szerinte akkor is helye lehet, ha nem adásvétel, hanem teljesítés helyetti adás (*datio in solutum*) okán kerül átadásra a hibás állat,¹¹⁰ vagy bérbe adnak ilyet,¹¹¹ illetve az csere tárgyát képezi.¹¹² Általában nincs azonban helye, ha ajándék címén kerül új gazdához a ló,¹¹³ vagyis – a dolog természeténél fogva – a szerző kifejezetten a visszterhes ügyletekre helyezi a hangsúlyt.¹¹⁴

Az esetekből leszűrhető – Behamb által követendőnek tekintett – szabályok szerint az áru hibájáról tudó és azt elhallgató, a vételárat előre megkapó eladó természetesen vissza kell adja a pénzt, az állat visszavétele mellett.¹¹⁵ Ha a vevő ismert az áru hibáját, természetesen nem léphetett fel ilyen ígérennyel.¹¹⁶

A kellékszavatosság kérdéskörét érintő természetjogi álláspontok ismeretét tükrözi, hogy a szerző felveti a szolgáltatások egyenrangúságának (*aequalitas*) kiindulópontját jelentő felén túli sérelem és az áru csekély hibája összetalálkozásának problémáját. Behamb ezzel kapcsolatban kifejti, hogy az irodalomban vitatott, vajon az *actio emptine*k (a vétel felbontására) vagy az *actio quanti mino-*

A *Roß-Tauscher-Recht* címlapja

risnak (az értékkülönbséget megtérítésére) van-e helye, de a vevő mindenképpen perelhet.¹¹⁷

Már itt, munkája elején kijelenti Behamb, hogy a kisebb hibában szenvedő, rossz ló esetében, ami valamire még használható, nem lehet helye a vétel felbontásának.¹¹⁸ Nincs helye a visszalépésre vonatkozó igénynek akkor sem, ha az eladó az államkincstár.¹¹⁹

A második fejezetben a lóvételi ügylet felbontásának öt előfeltételét járja körül a szerző: 1. az állatnak valamilyen súlyos testi hibában kell szenvednie; 2. a hiba miatt munkaképtelennek kell lennie az állatnak; 3. a hiba nem lehet átmenetinek tekinthető; 4. a vevő egyáltalán nem tudhat a hibáról; 5. az eladó hallgat a hibáról.¹²⁰ Az ebben a részben elővett jogesetek elsősorban a 4. és 5. pontban említett előfeltételeket járják körül.

A példaként leírt jogesetekben már itt megjelenik néhány jellemző hiba, amely megalapozhatja a szerződés felbontásának igényét: például harapós vagy rugós ló,¹²¹ gerincsérült állat¹²² szerepel az itt felhozott jogesetekben. Viszont, ha a betörtlen magyar ló („*ein Wildfang in Hungern*”) levetné a vevőt, azért nem kell helytállnia az eladónak.¹²³

Ha az elítelt betegsége (*Rotz*) két nap elteltével nyilvánvalóvá válna a vevő számára, megindítható a kereset.¹²⁴ Ha vevő megbízáva a csalárd eladóban nem vizsgálta vagy vizsgálta meg az állatot („*ohne weitere Nachforschung*”), s a hiba jelentkezik, szintén felbontható a szerződés, mivel a csalási szándék súlyosabban értékelendő, mint a vevő gondatlansága.¹²⁵

Általánosan is kimondja Behamb, hogy ha az állat egy olyan főhibában szenved, melyet egyik fél sem ismer, a vétel szintén felbontható.¹²⁶ Ha viszont a vevő egy nyilvánvalóan súlyos hibában szenvedő (vak, sérült vagy patabajos) lovat vásárol meg, nem hivatkozhat arra, hogy az eladó e hibákról nem szólt neki, hiszen ezeket magának is észlelnie kellett volna.¹²⁷ Ellentétes viszont a döntés, ha az eladó az említett hibákat bizonyos mesterkedésekkel elleplezte.¹²⁸ Szintén ellentmondani látszik korábbi megállapításának Behamb, midőn (hivatkozva az *aedilisi edictumra*) elvárná az eladótól, hogy feltárja az eladott ló hibáját.¹²⁹ Az eladó garanciavállalásával egyébként több jogesetben is foglalkozik a szerző.¹³⁰

Ha az eladó nem tud hibáról, és kijelenti, hogy nem áll helyt a jövőben jelentkező hibákért, vagy kifejezetten ilyen tartalmú *pactumot* köt a vevővel, akkor nem lehet visszavételt követelni tőle.¹³¹ Ilyenkor természetesen csak alacsonyabb vételárat tud kialakulni az eladó.

Behamb több jogeset kapcsán hangsúlyozza a „*Treu und Glauben*” jelentőségét az eladó (akár kereskedő) helytállási kötelezettségével kapcsolatban.¹³² A linzi jogtanár kifejezetten kijelenti (Julianusra hivatkozva¹³³), hogy amennyiben az eladó *dolosusan* elhallgatta az állat rejtett hibáját a vevő elől, akkor a vevő nemcsak az állat visszavételét, hanem a vételár visszaadása mellett még kártérítést (*interesse*) is kérhet, s ezt a bíró szabad mérlegelésétől teszi függővé.¹³⁴

Amennyiben az állat korábban valamely főhibának számító betegségben szenvedett, de abból teljes mértékben meggyógyult, a korábbi betegsége hivatkozva nem

lehet felbontani a vételt, mert az átadáskori állapota számít az árúnak.¹³⁵

Behamb néhány példával a már ismertetett általános elvek érvényesülését ismeri el akkor is, amennyiben az eladó vagy vevő helyett képviselők (meghatalmazott, ügyvéd, szolga) jártak el.¹³⁶

A harmadik fejezetben a főhibákra hoz példát, amelyek megalapozhatják a vevő visszalépési jogát.¹³⁷ Bár már korábban is nevesített Behamb néhány jellemző hibát, ami főhibának („*Haupt-Mängel*”) volt a korban tekinthető, ezen fejezet első *casus*-ában nem kevesebb mint 34 olyan hibát sorol fel, amely alapján a – *jus commune* szerint – az eladó köteles visszavenni a beteg vagy más hibában szenvedő lovat („*dem Verkaufer solches Pferd de Jure communi wiederum könte heimgestellt werden*”). Ezen hibák jellemzője Behamb szerint, hogy a „*substantiam rei*” érintik, és egyik hiba sem tekinthető nyilvánvalónak, vagyis a vevő által könnyen felismerhetőnek.¹³⁸ Ugyanakkor Behamb elvárja, hogy e hibák megléte esetén az eladó három okra tekintettel tájékoztassa a vevőt: amennyiben a vevőnek kára származhatna a hiányosságból; amennyiben a vevő nem tudná arra a célra használni az állatot, amely célból megvásárolta; amennyiben a vevő maga is lókereskedő lenne, aki a megvásárolt állatot haszonnal akarná továbbadni, nehogy valós értékénél drágábban adja tovább. Ha az eladó elmulasztja a hiba közlését, a vevő az *edictumot* hívhatja segítségül („*Wiedrigenfalls nimmt der Abkaufer diese Edict zu Hülf*”).¹³⁹

Behamb a főhibák felsorolásánál egy teljes katalógust kíván felállítani, úgy adva azt el, mintha azok a *jus commune* forrásaiból erednének, vagyis tulajdonképpen megkísérli rekonstruálni azokat a hibákat, melyekért az eladónak az *aedilisi edictum* szerint helyt kellett volna állnia (amennyiben az ókori állatorvoslás a kora újkori szinten állott volna). Ugyanakkor nem hagyhatja említés nélkül, hogy az egyes német helyi jogokban csak jóval kevesebb olyan főhiba („*Lands-gewöhnliche Haupt-Mängel*”) volt nevesítve, amely lehetőséget adott a vétel felbontására.¹⁴⁰ Ezen hibakatalógusoknak Behamb csak azt a jelentőséget tulajdonítja, hogy e hibák nemléteére vonatkozhatnak egy eladónak az adott jogterületen tett minőségi garancia ígéretei, de ez nem zárja ki, hogy a helyi jogban megnevezett hibákon túl jelentkező hiányosságokért (betegségekért) helyt kelljen állnia az eladónak.

Néhány esettel azt is elemzi a szerző, hogyan hatnak ki ezek a betegségek a vételi ügyletre, ha a lovakat fogatba rendezve, vagy párban értékesítették, vagy átalányárért több lovat adtak el, de közöttük éppenséggel a legjobbak valamilyen súlyos betegségben szenvedtek.¹⁴¹

A hibának *tempore venditionis* kell fennforogni, s ha az állat utóbb az adott betegségben elpusztult, a vételár természetesen visszajár a vevőnek.¹⁴²

A vevő által tett garanciaígéret kapcsán (Negyedik fejezet) Behamb a fejezet címében kifejti, mikor hivatkozhat a vevő arra, hogy az eladó megszegte egy bizonyos speciális tulajdonságra tett garanciaígéretét.¹⁴³ Az ígéretnek valóban egy bizonyos és egyedi tulajdonságra kell vonatkoznia, ami arra indította a vevőt, hogy magas árat fizessen az állatért. Az ígéretet mindkét félnek komolyan

kellett vennie, és a helytállási kötelezettség megalapozásához szükséges, hogy a vevő az adott tulajdonságnak a hiányát nem ismerhette fel könnyen. Az itt felhozott jogesetek a lovak egyes jó tulajdonságaira, származására, korára, színére, illetve munkabírására és tudására vonatkozó ígérek nem teljesülése esetén a vétel felbontásának lehetőségét irányozzák elő, ugyanerre nem lát azonban indokot,¹⁴⁴ ha a lovat csak úgy általában dicsérik.¹⁴⁵ Ha viszont hibátlanak mondják, és mégis jelentkezik valamely hiba, az eladó helytállni köteles.¹⁴⁶

Behamb részletkérdéseként elővezet néhány iskola-példát azzal kapcsolatban is, hogy mitől függ az, hogy a lóval velejárnak-e a nyereg és a lószerszámok is.¹⁴⁷ Ezt elsősorban az adott szokásjogi szabály, illetve a felek szándéka alapján tartja megítélhetőnek.¹⁴⁸

Teljes mértékben az *aedilisi edictum*ra épít Behamb a következő jogesetben vázolt jogi probléma kapcsán.¹⁴⁹ A fiktív történet szerint az eladó előre úgy nyilatkozott, hogy az eladott ló hibamentességét garantálendő utóbb majd ígéretet tesz, de aztán ez mégsem történt meg. Behamb ebben az esetben a vevőnek lehetőséget ad arra, hogy két megbízottja révén emlékeztesse e vállalt kötelezettségére az eladót. Ha az eladó a felszólítás ellenére sem tenné le az ígéretét, vagy nem adna biztosítékot (*cautio*, amit a vételárból vonnának le), a vevő két hónapon belül elállhat a vételtől.¹⁵⁰

A következő fejezetben az *actio redhibitoria*, a vétel felbontására irányuló kereset előfeltételei kapcsán sorjáznak a jogesetek. Behamb öt előfeltételt sorol fel a fejezet fejrátában: 1. az adásvétel vagy a csere befejezett; 2. a ló hibában szenved, vagy nem az ígéretnek megfelelő állapotban leledzik; 3. az adásvétel megkötésekor a hiba oly mértékben rejtett volt, hogy nem lehetett felfedezni; 4. a hiba maga már a vétel vagy csere megkötése előtt benne volt az állatban, vagy az állat nem a megígért állapotban volt; 5. a keresetre nyitva álló idő még nem telt el.¹⁵¹

A tucatnyi jogesettel elsősorban eljárási kérdéseket kíván megvilágítani a szerző: a hiba átadáskori meglétét a vevőnek kell bizonyítania,¹⁵² kétség esetén (ha a szakértők nem tudnak egyöntetű véleményt adni), az eladónak vissza kell vennie a lovat, és tartania mindaddig, míg az áru hibátlansága be nem bizonyosodik.¹⁵³ Ha az állat három napon belül elhullik, akkor egyértelműen arra lehet következtetni, hogy már a vételkor beteg volt.¹⁵⁴

A beteg állat visszaadásának megvalósulásához nem kell az, hogy azt közvetlenül az eladó vegye át,¹⁵⁵ s ha a lókupecsek társaságban tevékenykednek, akkor a társak közül az egyiknek is visszaadható az állat.¹⁵⁶ Az *actio redhibitoria* passzív és aktív legitimációja örökölheto,¹⁵⁷ kezes ellen is indítható.¹⁵⁸

Itt foglal állást Behamb az *actio redhibitoria* és az *actio quanti minoris* (*actio aestimatoria*) konkurenciájának kérdésében. Főszabályként kizárja a két kereset egymás utáni indítását például abban az esetben, ha bizonyítási nehézségek miatt a *redhibitoria actio* sikertelen volt: ilyenkor nem indítható a másik kereset. Felsorol azonban néhány kivételt is. Így – mondja Behamb – ha valaki hat hónapon belül az árleszállításra perel, de az állat egyébként használhatatlan, a bírón múlik, hogy „*ex officio et Autoritate*

Legis” az alperest esetleg marasztalja-e az állat visszavételére. Igaz, ezt a lehetőséget csak kivételesnek tekinti a szerző. Ha az árleszállításra irányuló kereset megindítása után jelentkezik a nagyobb hiba, ami a felbontásra is jogalapot adna, akkor ebben az esetben a két kereset „*alternative cumulieret werden*”. Ha a *redhibitoria actio*ra nyitva álló hat hónap elmúlt, a vevő áttérhet a másik keresetre.¹⁵⁹

A *redhibitoria actio*ra „*de jure communi*” hat hónap¹⁶⁰ áll a vevő rendelkezésére.¹⁶¹

Különös helyet foglal el Behamb fejtegetései között az a jogeset, ahol Behamb a bajor helyi jog szabályával ütközteti az előbb említett hat hónapos határidőt. A bajor jogban az uralkodó felfogás szerint csak megjelölt három fő hiba (*rotzig, räudig, hertschlächtig*) kapcsán, s csak akkor, ha azok 14 napon belül jelentkeztek, volt lehetőség a vétel felbontására.¹⁶² Behamb ezt a szabályt úgy rekonstruálja, hogy az eladó 14 napi garanciát vállalhat akként, hogy amennyiben a három betegség valamelyike jelentkezne az említett időn belül, akkor azokért minden további nélkül helytáll. Behamb felfogása szerint ez a vállalás a három nevesített hiba esetében nem a keresetindításra nyitva álló időt jelenti, hanem azt a vélelmi időt, amelyen belül – ha jelentkezik a hiba – a vevőnek nem kell bizonyítania a betegségnek az adásvétel idejében való fennálltát, mert azt vélelmezik. A vélelmi idő letelte után, a hat hónap hátralévő részében azonban már a vevőnek kell bizonyítania a hiba eredeti meglétét,¹⁶³ de siker esetén a vételtől való elállás igényelhető, s nem csak a három hiba fennforgása esetén. Egyértelműen jelentkezik itt egyébként Behambnak a római jogból eredő szabályok előtérbe helyezését ösztönző törekvése, amelyet ő az egységesítés eszközének tekint.¹⁶⁴ Mint érzékelhetjük, a határidők jellegének illetően megkettőzése a vegyes rendszer felé való elmozdulásként értékelendő.

Az *actio redhibitoria* jogkövetkezmenyeivel kapcsolatban Behamb kiemelendőnek tartja,¹⁶⁵ hogy amennyiben a vevő a hibában szenvedő átvett állatot – amíg az nála van – elhanyagolja, akkor az eladó a visszavétel után ellene *actio venditit* indíthat kártérítési céllal.¹⁶⁶ A visszaadásnak a kapott lószerszámokkal együtt kell történnie,¹⁶⁷ s ugyanez vonatkozik az esetleges gyümölcsökre is.¹⁶⁸ Ha a vevő által átvett beteg állat balesetben hullik el, a vevőt nem lehet perelni.¹⁶⁹ Egyébként a *redhibitoria actio* fő céljának az eredeti állapot helyreállítását tekinti, amibe az is belefér, hogy a vevőt kötelezzék a visszaadás kapcsán bizonyos *cautio* megígérésére.¹⁷⁰ A lovat visszavenni kénytelen eladó is köteles megfizetni a vételár után a kamatot, illetve a vevő összes költségét (vám, orvosság, bírósági költségek), kivéve a fenntartási költségeket. Minden olyan kárt is meg kell térítenie az eladónak, amit a beteg állat miatt a vevő elszenvedett. Ezen követelések biztosítására – kissé ironikusan – a visszaadást kezdeményező vevőnek visszatartási joga van.¹⁷¹ Amennyiben az eladó nem tesz eleget a bíró ítéletének, akkor a bíró utólag *duplumban* marasztalhatja, melyet Behamb a kereset *arbitraria* jellegéből vezet le.

Munkája első része utolsó fejezetében Behamb felsorolja mindazon elképzelhető érveket, melyeket a beteg

vagy főhibában szenvedő lovat eladó alperes hozhat fel kifogásként.¹⁷² Összesen 48 különböző erejű és komolyságú, igen változatos érvet vonultat fel.¹⁷³

Behamb a *Roß-Tauscher-Recht* jóval rövidebb második részében a korban *actio aestimatoriának* nevezett, árleszállításra irányuló kereset (klasszikus római elnevezéssel *actio quanti minoris*) megindításának előfeltételeivel és szabályaival foglalkozik. Erre a kérdésre mindössze 11 jogesetet szán, ami mutatja, hogy a kor felfogásában (még mindig a germán jogi hagyományok folyamányaként) ezt az igényt, ezt a megoldást csak másodlagosnak tekintették, mind a tudományos munkákban, mind a gyakorlatban.

Az árleszállítás követelhetősége előfeltételeként és jellemzőjeként a következőket fogalmazza meg szerzőnk: 1. a hibának olyan kisebb jelentőségűnek kell lennie, ami nem tartotta volna vissza a vevőt a vételtől, igaz, csak alacsonyabb árat fizettet volna az állatért; 2. a keresetet többször is meg lehet indítani; 3. nem eredményezi az ügylet érvénytelenítését, csak a vételár-különbözetre megy; 4. egy év és egy nap alatt indítható.¹⁷⁴ Többi előfeltételében az *actio redhibitoriával* esik egybe.

Legelőbb is Behamb újra katalogizál: most azokat a kisebb súlyú hibákat veszi számba – mindösszesen 44-et – melyek az árleszállítási igényt megalapozhatták a korabeli gyakorlat és az általa forgatott tudományos munkák szerint.¹⁷⁵

Az ide sorolt hibák lényegét a szerző abban látja, hogy itt olyan hiányosságokról lehet szó, melyek, ha ismerete volna őket, nem tartják vissza a vevőt a vételtől, de a kifizetett vételár a hiba miatt mégis túl magasnak tekinthető.¹⁷⁶ Idetartoznak azon betegségek is, amelyek egy főhibába torkollhatnak, illetve amelyek befolyásolják a munkaképességet. Nem sorolja ide azonban azon bajokat, amelyek könnyen gyógyíthatók.¹⁷⁷ Behamb itt tehát a fentebb „listás”, illetve „nem listás” főhibákon kívüli hiányosságokat veszi számba, s ezekhez is jogkövetkezményt fűz, gyökeresen szakítva a német helyi jogok álláspontjával.

A következő fejezetben a szerző azt fejtegeti röviden, hogy mennyi lehet az árleszállítás mértéke, és ki határozza azt meg.¹⁷⁸ Szól a kereset ismételtetéséről, a megindítás határidejéről és röviden tárgyalja a kereset *actio empti*-vel való viszonyát is. Az árleszállítás mértékének megállapításánál a vételárból kivonják a szakértők (lovász mesterek, lókereskedő, patlókovácsok) által megállapított értéket („*Dahero die proportio arithmetica zu beobachten*”).¹⁷⁹

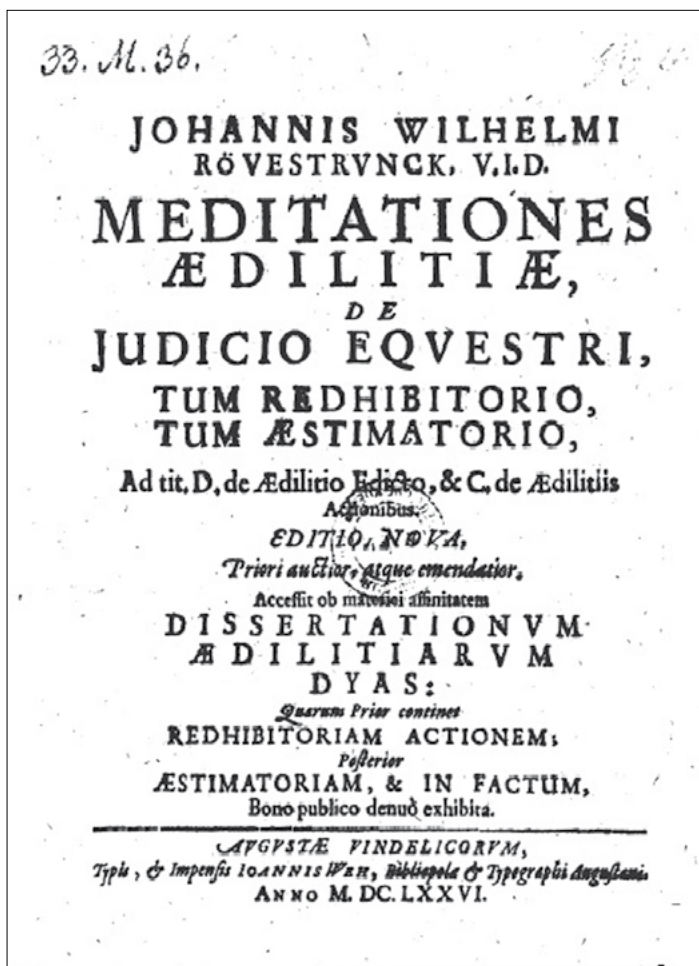
Ha az idetartozónak tekintett betegség az állat pusztulásához vezet, s a hiányosságot az eladó ismerte, vagy nem ismerte ugyan, de a lovat hibátlannak ígérte, a vételárat kamatostul vissza kell fizetnie.¹⁸⁰ Ha a különböző hibák különböző időben jelentkeznek, a kereset mindannyiszor megindítható, sőt az első perben fenn lehet tartani a további „*ius protestando*” lehetőségét is.¹⁸¹

Behamb felteszi azt a kérdést is, hogy az említett esetekben nem lenne-e előnyösebb az *aestimatoria* helyett az *actio empti* megindítani. Tagadó válaszát egyrészt azzal indokolja, hogy egyrészt az *actio*

empti „civilis”, míg az *aestimatoria* „*Praetoria*”, igaz, csak egy év alatt indítható; másrészt azzal, hogy a hibát nem ismerő eladóval szemben az *actio empti* nem lehet megindítani, míg utóbbit igen; harmadsorban azzal érvel, hogy az *aestimatoria* *actio*-val esetleg *duplumra* lehet perelni, míg az *actio empti* tulajdonképpen csak egyszeres értékre mehet.¹⁸²

A *Roß-Tauscher-Recht* végén¹⁸³ Behamb egy-egy kreált jogesetre – a római formuláris eljárás manírjában – két formulát épít fel – egyet az *actio redhibitoria*, egyet pedig az *aestimatoria* kapcsán – bőségesen helyet adva a két fél *exceptiōban*, *replicatiōban* – egészen a „*quintuplicatiō*”-ig – megjelenő érveinek.¹⁸⁴

Amennyiben a lovak adásvételével kapcsolatos korabeli németföldi jogi szakirodalmat felületesen áttekintjük, azt tapasztalhatjuk, hogy Behamb valóban egy bizonyos hiány kielégítésre törekedhetett, hiszen Rövenstrunk említett munkája után, néhány *disputatiōn* kívül¹⁸⁵ – amelyek csak egyes részeikben érintettek szavatossági kérdéseket – nemigen születtek hasonló, speciális tematikájú művek.

J. W. Rövestrunck könyvének címlapja

Nem véletlen, hogy a helyi gyakorlattal szembe menő jellege ellenére Behamb munkája – ahogy azt maga is büszkén írja – annyira keresett volt.

Bár Behamb egységesítési kísérlete nem tudta lebontani a partikuláris jogok hagyományos megközelítését, munkájának népszerűségét nem csak a gyakori új kiadások és átdolgozások bizonyítják. A korabeli szakirodalomban többször hivatkoztak Behamb munkájára,¹⁸⁶ sőt még a XIX. században is bizonyos alapmunka-jelentőség

get tulajdonítottak a linzi jogtanár szavatossági kérdéseket feldolgozó munkájának.¹⁸⁷

Összességében Behambot tulajdonképpen a vegyes rendszer egyik előhírnökének kell tekintenünk, aki levonta a római és germán rendszer összeütközéséből adódó tudományos és gyakorlati problémákból eredő lehetséges következtetéseket. Gondolatainak pontosabb elhelyezése a korabeli irodalom összefüggéseiben egy másik tanulmány tárgya lehet.

SZABÓ, BÉLA

Das Roßtauscherrecht. Gewährleistungsfragen in der europäischen Rechtswissenschaft und Praxis im 17. Jahrhundert hinsichtlich einer bemerkenswerten Fallsammlung (Zusammenfassung)

Es ist bestimmt nicht übertrieben, wenn wir den produktivsten ungarstämmigen juristischen Schriftsteller des 17. Jahrhunderts in der Person von Johann Ferdinand Behamb identifizieren. Der aus Preßburg stammende Jurist wurde nach Studien in Jena im letzten Drittel des 17. Jahrhunderts in Linz ansässig und war fast 25 Jahre lang (bis 1696) als „privater“ Juraprofessor der oberösterreichischen Stände tätig. Der in der ungarischen Literaturgeschichte ziemlich bekannter, aber in der rechtsgeschichtlichen Literatur kaum wahrgenommener juristischer Autor veröffentlichte zehn, mehr oder weniger bedeutende Werke sowohl öffentlich-rechtlicher als auch privatrechtlicher Inhalt: Hand- und Lehrbücher, wissenschaftliche Monografien, praxisorientierte Werke stammten von seiner Feder. Sein bekanntestes Werk war, das zehnmal aufgelegte, auf Deutsch verfasste Hilfsbuch (*Roß-Tauscher-Recht*, 1678 und 1692),

das die Probleme der Gewährleistung beim Pferdekauf für Praxis und Wissenschaft aufarbeitete. Das Buch diente nicht nur zur Wiederholung und Zusammenfassung der damaligen wissenschaftlichen Meinungen der Thematik, sondern bot ein ziemlich originelles System des Viehgewährschaftsrechts, wodurch Behamb als Vorkämpfer des sog. „gemischten Systems“ zu betrachten ist. Ihre Vorschläge versuchten, die sich widerstreitenden Lösungen einerseits des auf dem römischen Recht basierenden *ius commune* und andererseits der germanischen Rechtstraditionen zu versöhnen. Um die Problematik und die Bedeutung der Gedanken von Behamb besser zu würdigen, wird im Aufsatz die Entwicklung des mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Sachmängel- und Viehgewährschaftsrechts sowohl aus wissenschaftlicher, als auch aus praktischer Seite skizziert.

Jegyzetek

- ¹ A tanulmány alapjául szolgáló kutatás az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programja keretében valósult meg.
- ² Mindezekre vö. Thiessen, Jan: Anhang zu §§ 433–453: Viehkauf. In Rückert, Joachim – Schäfer, Frank J. (Hrsg.): *Historisch-kritischer Kommentar zum BGB, III: Schuldrecht: Besonderer Teil §§ 433–853, I. Teilband: vor § 433–§ 565*. Tübingen, 2013, Mohr Siebeck, 167–168. p. és 179–180. p. és az ott megjelölt forrásokat és irodalmat.
- ³ Mindehhez Thiessen 2013, 164. p; Hutyra Ferenc: Szavatosság az állatkereskedésben. In Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon VI*. Budapest, 1907, Pallas, 344–345. p; Téglásy Péter: Az állatforgalommal kapcsolatos szerződések és a kellékszavatosság összefüggései. *Jogelméleti Szemle*, 2003. 3. sz.
- ⁴ A piaci, vásári ügyletek és forgalom kapcsán állandó jogpolitikai igény jelentkezett már az ókorban is, de különösen a középkorban és kora újkorban a jogviták elkerülésére, illetve rövidre zárására (és ez nem mindig csak a vevő javára történt). Az ingók piaci vétele egyébként bizonyos mintául, vezérjelenségül szolgált a vételi jog középkori és kora újkor fejlődése során. (Ezért a piaci vételt egy osztatlan jogtörténeti jelenségként lehet megragadni, és nem csak olyan vételként, amihez szükségszerűen bizonyos sajátos szabályok járultak.) Vö. Scherner, K. O.: Marktkauf. In Erler, Adalbert – Kaufmann, Ekkehard (Hrsg.): *Handwörterbuch zur Deutschen Rechtsgeschichte III*. Berlin, 1984, Erich Schmidt Verlag, 339. p.
- ⁵ A három rendszer ismertetéséhez lásd a következő rövid összefoglalásokat: Riedel, Benjamin Marcus: *Pferde im Verbrauchsgüter-*

kauf: Sachmängel und Beweislastumkehr nach § 476 BGB. Aachen, 2007, Shaker, 7–10. p; Bardeleben, Gordon von: *Rechtliche Besonderheiten des Pferdekaufs unter besonderer Berücksichtigung der tierärztlichen Kaufuntersuchung*. Butjadingen-Stollhamm, 2013, Agricola-Verlag, 8–10. p; Hutyra 1907, 344–345. p; Téglásy 2003.

- ⁶ A többszázados munkálkodás ellenére a római kellékszavatosság jelenségek köré részletkérdéseinek tekintetében ma sincs teljes egység a szakértők között. Jelen összefoglalás hiányosságai elsősorban abból adódhatnak, hogy a tanulmány a hangsúlyt a kora újkori fejlődésre kívánja helyezni. Itt csak a hazai újabb irodalomra történik utalás, nem elhallgatva, hogy a modern irodalom áttekintése emberpróbáló vállalkozás lenne. Jakab Éva: *Stipulationes aediliciae*. Szeged, 1993, JATE ÁJK; Jakab Éva: Apropó jogharmonizáció: gondolatok az ókori kellékszavatossági modell kapcsán. In Tóth Károly (szerk.): *In memoriam Nagy Károly egyetemi tanár: 1932–2001*. Szeged, 2002, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 225–237. p; Jakab Éva: Diebische Sklaven, marode Baken: Von den römischen Wurzeln der Gewährleistung für Sachmängel. In Schermaier, Martin Josef (Hrsg.): *Verbraucherkauf in Europa: Altes Gewährleistungsrecht und die Umsetzung der Richtlinie 1999/44/EG*. München, 2003, Seiler, 27–53. p; Hamza Gábor: Az eladói kellékszavatosság fejlődése a római jogban. *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Lorando Eötvös Nominatae* 32. Budapest, 1999, 41–60. p; Molnár Imre – Jakab Éva: *Római jog*. Szeged, 2004, Leges, 305–306. p; Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és institú-*

- ció. Budapest, 2016, Esterházy Károly Egyetem Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, 521–522. p; Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: *Római magánjog*. Budapest–Pécs, 2016, Dialóg Campus, 299–300. p.
- ⁷ Ernst, Wolfgang: §§ 434–445: Sach- und Rechtsmängelheftung. In Rückert, Joachim – Schäfer, Frank J. (Hrsg.): *Historisch-kritischer Kommentar zum BGB, III: Schuldrecht: Besonderer Teil §§ 433–853, I. Teilband: vor § 433–§ 565*. Tübingen, 2013, Mohr Siebeck, 78–79. p.
- ⁸ Wlassak, Moritz: *Zur Geschichte der negotiorum gestio: eine rechts-historische Untersuchung*. Jena, 1879, G. Fischer, 173. p.
- ⁹ Thiessen 2013, 166. p.
- ¹⁰ Honsell, Heinrich: Von den aedilischen Rechtsbehelfen zum modernen Sachmängelrecht. In Nörr, Dieter – Simon, Dieter (Hrsg.): *Gedächtnisschrift für Wolfgang Kunkel*. Frankfurt am Main, 1984, Klostermann, 54–55. p.
- ¹¹ A megtekintés elvárásában egyértelműen az eladó nézve enyhébb szabályozás testesült meg, hiszen ha a vevő megtekintette az árut, mindenfajta minőségi igénye el volt rekesztve.
- ¹² Jellemzőek erre a jogfelfogásra az alábbi közmondások: „*Augen für Geld*”, „*Wer die Augen nicht aufhut, der tut den Beutel auf*”, „*Wer narriisch kauft, muß weislich zahlen*”. Vö. Klempt, Walter Jürgen: *Grundlagen der Sachmängelhaftung des Verkäufers im Vernunftrecht und Usus modernus*. Stuttgart, 1967, Kohlhammer, 51. p; Burke, Norbert: *Einschränkungen der aedilischen Rechtsbehelfe beim Kauf von der Rezeption bis zur Gegenwart*. Diss. Münster, 1967, 10. p; Wesenberg, Gerhard – Wesener, Gunter: *Neuere deutsche Privatrechtsgeschichte im Rahmen der europäischen Rechtsentwicklung*. Wien – Köln – Graz, 1985, Böhlau, 131. p; Wacke, Andreas: *Circumscribere, gerechter Preis und die Arten der List*. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 94, 1977, 202. p.
- ¹³ Lásd a részletes forráskiértékelést Wengersky, Konstantin Graf von: *Das Viehwährschaftrecht im Wandel der Zeit – Geschichtlicher Entwicklung, geltendes Recht, Reformbestrebungen*. Diss. Köln, 1988, passim.
- ¹⁴ Klischies, Manfred: *Die geschichtliche Entwicklung der Sachmängelhaftung beim Kauf beweglicher Sachen*. Diss. Kiel, 1965, 17. p; Burke 1967, 11–12. p.
- ¹⁵ Ernst 2013, 82. p.
- ¹⁶ Az árleszállítás lehetősége a középkori német jogokban nem volt ismert. Ehhez Klischies 1965, 17–27. és 52. p; Burke 1967, 11. p.
- ¹⁷ Ernst 2013, 83. p.
- ¹⁸ A források rendkívül gazdagok, különösen a loadásvétel tekintetében, hiszen ezek a használatok rendkívül nagy jelentőséggel bírtak a korabeli gazdasági életben. Wengersky 1988, passim.
- ¹⁹ A forrás négy betegségét sorol fel, amely a lovaknál is felléphet: *Lex Baiuvariorum*, XVI, 9: „... id est cecum aut herniosum aut cadivum aut leprosum...” (vak, törékeny, epilepsziás, bélpoklos). Vö. *Monumenta Germaniae Historica, Legum sectio I. Legum Nationum Germanicarum Tomus I*. Hannover – Leipzig, 1902, 437. p.
- ²⁰ Klischies 1965, 9–11. p.
- ²¹ A korai időkben csak egy-két betegség volt meghatározva a városi és területi jogösszeírásokban. Vö. Stobbe, Otto: *Handbuch des Deutschen Privatrechts, III*. Berlin, 1989, W. Hertz, 248. p; Klischies 1965, 28–29. p; Thiessen 2013, 166. p; Burke 1967, 11. p.
- ²² Klischies 1965, 49. p.
- ²³ Klischies 1965, 49. p.
- ²⁴ Például a bajor területi, a frankfurti és a nürnbergi városi jogreformációk eredetileg három, más jogkönyvek a lovak esetében négy olyan betegséget soroltak fel, melyek megalapozták az eladó helytállási kötelezettségét. Klischies 1965, 53. p. Ezt később Behamb is megerősíti.
- ²⁵ Klischies 1965, 54. p.
- ²⁶ „*Praeterea & et hoc remedium iuris emptori decepto competit, vt, si scientiam adeoque dolum venditoris potest probare, etiam tunc locum habeant actiones aedilitiae*” – írja a recepció után Schilter. Schilter, Johann: *Praxis Iuris Romani In Foro Germanico Iuxta Ordinem Edicti Perpetui Et Pandectarum Iustiniani: Opus, quo Ius Romanum ad Principia Iuris Naturae & gentium ... explicatur, Tomus secundus*, Jena, 1698, 492. p; (Behamb ezzel szembe menni látszik – változtatási igény) Vö. Klischies 1965, 53–54. p.
- ²⁷ Schmelzeisen általános határidőként 30 nappól indul ki. Schmelzeisen, Gustaf Klemens: *Polizeiordnungen und Privatrecht*. Münster, Köln, 1955, Böhlau, 449. p.
- ²⁸ Példálózó felsorolás: Klischies 1965, 69. p.
- ²⁹ Schilter 1698, 493. p.
- ³⁰ Stryk, Samuel: *Continuatio Altera Usus Moderni Pandectarum a Libro XIII. usque ad XXII. Editio Sexta*. Halae Magdeburgicae, 1735, 684. p; vö. Klempt 1967, 51. p.
- ³¹ Klischies 1965, 55. p.
- ³² Müller, Hans: *Kaufrecht in süddeutschen Stadtrechtsreformationen des 15. und 16. Jahrhunderts: Nürnberger Reformation 1479. Verneute Nürnberger Reformation 1564. Wormser Reformation 1498. Freiburger Stadtrecht 1520. Erneuerte Frankfurter Reformation 1578*. Diss. Kiel, 1961, 160. p; Klischies 1965, 54. p.
- ³³ Klischies 1965, 56. p.
- ³⁴ Erre Dilcher, Hermann: *Der Leistungsstörungen bei den Glossatoren, Kommentatoren und Kanonisten*. Frankfurt am Main, 1960, Klostermann, 214–241. p. Továbbá Klischies 1965, 36–42. p; Klempt 1967, 13–15. p.
- ³⁵ Dilcher 1960, 236–237. p.
- ³⁶ Ma Szczecin, Lengyelország. <http://ids.si.edu/ids/deliveryService?id=CHSDM-0AB4833D6FA62-000001>
- ³⁷ Honsell 1984, 61. p.
- ³⁸ Thiessen 2013, 166. p.
- ³⁹ Burke 1967, 14. p.
- ⁴⁰ Pedig ha például a vevő egy árut hatósági áron megvásárolt, de utána olyan hiba jelentkezett, ami a dolog értékét befolyásolta, észszerűnek tűnhetett volna az árleszállítás lehetőségének a nyitva hagyása is. Vö. Klischies 1965, 53. és 56. p.
- ⁴¹ Klischies 1965, 56. p.
- ⁴² Részletesebben Klischies 1965, 58–61. p.
- ⁴³ Klischies 1965, 60. p. Azt, hogy a jogkönyv szerzői nem közvetlenül a *Corpus Iuris*, illetve annak tudósági kommentárjaira támaszkodhattak, mutatja, hogy a jogkönyv a figyelembe jövő hiba jellegzetességeként az értékcsökkenést hangsúlyozta ki, és ezzel bizonyos értelemben szembevetett a *Corpus Iuris* elveivel, ahol az áru használhatóságát befolyásoló hibáról beszélnek a források.
- ⁴⁴ Klischies 1965, 56. p.
- ⁴⁵ Klempt 1967, 50. p.
- ⁴⁶ Burke 1967, 16. p; Klischies 1965, 61–62. p.
- ⁴⁷ Klempt 1967, 50. p.
- ⁴⁸ „...generatim tamen vsu fori Germanici rigor edicti aedilitii vix obseruatur, vt redhibitorio vel etiam aestimatoria actio locum habeat de quocunque vitio iure ciuili expresso, siue sciens siue ignorans vendiderit alter: verum certa & pauciora vitia duntaxat pariunt has actiones, etiam contra ignorantem.” Schilter 1698, 492. p; Wesenberg – Wesener 1985, 131. p.
- ⁴⁹ „*Certe enim in aliis provinciis & civitatibus, ubi aliud in specie non constitutum, jure communi standum erit, quod in hac praesertim materia ab aequitate & iustitia se quam maxime commendat...*” Schilter nézetével tehát kifejezetten szembe megy Stryk. Stryk 1735, 695. p; Klempt 1967, 52. p.
- ⁵⁰ Klempt 1967, 50. p.
- ⁵¹ Wesenberg–Wesener 1985, 131. p.
- ⁵² „*Quia venditor tenetur redhibitoriae, non tantum in casu scientiae vitii, sed etiam quando ignoravit ea, quae aediles jubent praestari...*” „*Sive ergo sciens sive ignorans venditor pecus vitiosum vendiderit, pretium petere non poterit, sed solum emptori restituere tenebitur.*” Carpov, Benedict: *Opus Definitiones Forenses Ad Constitutiones Electorales Saxonicas*. Francofurti & Lipsiae, 1673, 726. és 727. p.
- ⁵³ Klischies 1965, 70. p.
- ⁵⁴ „...tale vitium adsit, quod usum ministeriumque hominis plane impendit & et per consequens emtor, si de vitio ei cinstitisset, rem nun-

- quam empturus fuisset.” Vö. Stryk 1735, 686. p; (még Ludivici) Burke 1967, 21. p.
- ⁵⁵ „...propter tale vitium datur, quod omnem usum non impedit, & sic emptor quidem emisset eam, verum non eodem, sed minori pretio...” Stryk 1735, 686–687. p. Brunemann (1608–1672) következőképpen fogalmazza meg az elvet: „Porro observandum, quod vitium corporis aliter non producat actionem aedilitiam; nisi usus rei impediatur, aut incommodum maximum creetur emptori, nam si incommodum modicum, non dabitur redhibitoria, sed quanti minoris.” Brunemann, Johann: *Commentarius In Quinquaginta Libros Pandectarum*. Lvgduni, 1714, Thenel, 594. p. Az árcsökkenés kiszámításánál az ún. objektív módszer játszott szerepet. Objektív szempontok összességében is megelőzték a szubjektíveket.
- ⁵⁶ Burke 1967, 21–23. p. Burke a gondolat legkorábbi képviselőjének Sebastian Bran(d)tot (1458–1521) tekinti.
- ⁵⁷ A kellékszavatossági határidők számításával átfogóan foglalkozik Deli Gergely: Az időtényező a kellékszavatosság szabályozásában. A hathónapos igényérvényesítési határidő történelmi-összehasonlító elemzése. *Miskolci Jogi Szemle*, 2008. 2. sz. 30–57. p.
- ⁵⁸ A korabeli irodalomban a szász Weichbild, valamint a frankfurti és nürnbergi városjogok szabályait hozzák fel gyakran példaként. Például Rövenstrunck művében is. Rövenstrunck, Johann Wilhelm: *Meditationes Aedilitiae, De Iudicio Equestri, Tum Redhibitorio, Tum Aestimatorio, Ad tit. D. de Aedilitio Edicto, & C. de Aedilitiis Actionibus*. Augustae Vindelicorum, 1676, 53–54. p; Klischies 1965, 68–69. p; Burke 1967, 14. p.
- ⁵⁹ Kiváló gazdaság- és mentalitástörténelmi betekintést nyújt a kora újkori német állatvásárok világába Fenske, Michaela: *Marktkultur der Frühen Neuzeit. Wirtschaft, Macht und Unterhaltung auf einem städtischen Jahr- und Viehmarkt*. Köln–Weimar–Wien, 2006, Böhlau, 184–243. p.
- ⁶⁰ Burke 1967, 14. p.
- ⁶¹ Benedict Carpov (1595–1666) szerint a szász jog csak négy ilyen főhibát fogadott el, ugyanakkor maga azt írta, hogy vannak más súlyos betegségek is. „De quidem communi, quoad redhibitionem eadem est ratio Equorum, ac reliquorum animalium venditorum. Nempe quo emptor pro omnibus vitiis equorum internis & non apparentibus experiri ac pretium repetere queat, sive [...] At de iure Saxonico venditor equi non tenetur, nisi de tribus vitiis, puta [...] Quidam addunt quartum...” A négy felsorolt betegség: *Stetig, Staarblind, Haarschlectig, rotzig*. Carpov 1673, 727. p; Vö. még Struve, Georg Adam: *Jurisprudentia Romano-Germanica Forensis. Adjectus est Index rerum et verborum*. Jenae, 1683, Nisius, 492. p; Stryk 1735, 694. p.
- ⁶² Mint alább látjuk majd Johann Ferdinand Behamb is ez utóbbi lehetőséget preferálta! (Az idézőjelbe tett megjelölés a szerző törekvéseiből fakad, mint alább is.)
- ⁶³ *Illustrierte Welt*, 1885. 25. sz. <https://pictures.abebooks.com/BA-YERMAN/22152214944.jpg>
- ⁶⁴ Müller 1961, 161. p.
- ⁶⁵ Klischies 1965, 56. és 62. p.
- ⁶⁶ Klischies 1965, 69. p.
- ⁶⁷ A bajor és hesseni területi jog, valamint a frankfurti és nürnbergi városjog-reformációk szolgálhatnak erre például. Klischies 1965, 55. p.
- ⁶⁸ Többek között Carpov 1673, 727. p. Klischies a wimpfeni városjogot hozza fel példának. Klischies 1965, 55. p.
- ⁶⁹ Példaként kisebb jelentőségű statútumok, így Greußen és Frankenhäusen városokéi szolgálhatnak. Klischies 1965, 55. p.
- ⁷⁰ Lásd fentebb.
- ⁷¹ „Deinde in def. 17. demum exceptionem subjungit, quo dicitur Saxonico venditor intuitu venditionis equorum de certis solummodo vitiis tenetur... exceptio itaque firmat regula min casibus non exceptis.” Stryk 1735, 695. p.
- ⁷² Zimmermann, Reinhard: Der Kaufvertrag. In Feenstra, Robert – Zimmermann, Reinhard (Hrsg.): *Das römisch-holländische Recht. Fortschritte des Zivilrechts im 17. und 18. Jahrhundert*. Berlin, 1992, Duncker & Humblot, 189. p; Burke 1967, 15. p.
- ⁷³ Ezt mutatják Schilter, Carpov, Stryk fenn idézett munkái, és más jogtudósok korabeli joggyakorlatot áttekintő művei is. Schilter 1698, 492–493. p; Carpov 1673, 727. p; Stryk 1735, 705–706. p; Burke 1967, 20. p.
- ⁷⁴ Wengersky 1988, passim.
- ⁷⁵ Scherner 1984, 339. p.
- ⁷⁶ „Bízz, de nézd meg kiben.”
- ⁷⁷ Thiessen 2013, 168–169. p.
- ⁷⁸ Münter, J. C. E.: Das Roßtauscher Recht. Hannover, 1791, Bartsch; Tennecker, Christian Ehrenfried Seifert von: *Lehrbuch des Pferdehandels und der Roßtäuscherkünste*. Hannover, 1822, Hahn.
- ⁷⁹ Talán nem véletlen, hogy a szavak ugyanazon etimológiai gyökerekkel rendelkeznek a német nyelvben. Az etimológiához Wacke 1977, 202. p.
- ⁸⁰ A római jogi megoldás egyértelműen a vevő számára volt előnyös, ami abból adódik, hogy az *aediliti edictum* elsősorban a portékájukat piacokon áruló rabszolga- és igásállat-kereskedőket szándékozta rövid pórázra fogni. Vö. Honsell 1984, 57. p; Thiessen 2013, 168–169. p.
- ⁸¹ Thiessen 2013, 166. p; Scherner 1984, 683. p.
- ⁸² Néhány sajátosságra a németalföldi szabályokkal kapcsolatban felhívja a figyelmet Zimmermann is. Zimmermann 1992, 185. és 189. p.
- ⁸³ *Landt Tafel oder Landts ordnung des Hochlöblichen Ertzhertzogthumb Österreich vnder der Ennß*. 1573. II. § 48. In Brauneder, Wilhelm (Hrsg.): *Landrechtsentwurf für Österreich unter der Enns 1573*. Frankfurt am Main, 2015, Peter Lang, 116. p; *Landtafel ob der Enns 1608* (Entwurf), Sammlung Chorinsky — handschriftliche Abschrift der Pergamenthandschrift Nr.187, Bischöfliche Bibliothek zu Gleink, Oberösterreich, Standort: OÖ Landesarchiv D 775., 386. III 14. §§ 24, 26–27. p; Wesener, Gunter: Der Kauf nach österreichischem Privatrecht des 16. und 17. Jahrhunderts. In Wünsch, Horst (Hrsg.): *Festschrift für Hermann Hämmerle*. Grazer rechts- und staatswissenschaftliche Studien 28. Graz, Leykam, 1972, 448. p.
- ⁸⁴ *Codex Austriacus II*, 1704, 259. p.
- ⁸⁵ Tehát még születésének és halálának időpontjában sem lehetünk bizonyosak: az Országos Széchényi Könyvtár katalógusa szerint Behamb 1620 körül születhetett, és 1692 körül halhatott meg. Véleményem szerint mindkét adat módosítást igényelhet. Ha alább említendő egyetemi beiratkozásának dátumát és a korabeli immatrikulációs életkorokat figyelembe vesszük, valószínűbb, hogy születési idejét az 1640-es évek elejére tehetjük. Halálát pedig inkább 1696 utánra datálhatjuk, mivel ezen évből egy tőle származó végrendeletet öröznek Linzben.
- ⁸⁶ A fellelhető adatokat, melyek lényegét itt is olvashatjuk, az alábbi munkában foglaltam össze: P. Szabó Béla: Pozsonyi származású jogászprofesszor a felső-ausztriai rendek szolgálatában: Johann Ferdinand Behamb († ~1696). In P. Szabó Béla – Újvári Emese (szerk.): *Risus cum lacrimis: Könyv Babják Ildikó emlékére (tanulmányok, baráti írások)*. Debrecen, 2017, Marton Géza Doktori Iskola, 189–220. p.
- ⁸⁷ Mokos Gyula: *Magyarországi tanulók a jénai egyetemen (Magyarországi tanulók külföldön I.)*. Budapest, 1890, MTA, 21. p; Szögi László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700*. Budapest, 2011, ELTE Levéltár, nr. 1076; Haan, Ludovicus: *Jena Hungarica sive memoria Hungarorum a tribus proximis saeculis academiae Jenaensi adscriptorum*. Gyulae, 1858, 18. p. A későbbi irodalmi tevékenységéről megemlékező munkák – valószínűleg tévesen – említenek még vele kapcsolatban bécsi és strasbourgi jogi tanulmányokat is.
- ⁸⁸ Érdekeség, hogy Behamb már profeszornak jelölte magát az itteni beiratkozáskor: „Austriaco-Hungarus, inclytorum statuum Superioris Austriae professor publicus institutionum (1. fl 30 kr).” Pölnitz, Götz von: *Die Matrikel der Ludwig-Maximilian-Universität Ingolstadt-Landshut-München II. 1600–1700*. München, 1939–40, 996. p.
- ⁸⁹ Freninger, Franz Xaver (Hrsg.): *Das Matrikelbuch der Universität Ingolstadt-Landshut-München: Rectoren Professoren Doctoren*

- 1472–1872: *Candidaten 1772–1872*. München, 1872, 46. p; Resch, Lieselotte – Buzás, Ladislav (Hrsg.): *Verzeichnis der Doktoren und Dissertationen der Universität Ingolstadt-Landshut-München 1472–1970: Band 1: Theologische, Juristische, Staatswirtschaftliche Fakultät*, München, 1975, 98. p.
- ⁹⁰ „*Juris utriusque Doctor et Inclytorum Statum in Superiori Austria Professor Institutionum Imperialium Publicus Ordinarius.*”
- ⁹¹ Behamb 1696-ban másodszer is végrendekezett (Marckhgott, Gerhart: *Oberösterreichisches Landesarchiv: Archiv der Landeshauptmannschaft*. Linz, 1990, Landesarchiv, 46. p.), és ugyanebben az évben a linzi oktatás újjászervezésénél, már egy fiatalabb jogászt bíztak meg a világi jog előadásával, ami talán arra utal, hogy ebben az évben meghalt.
- ⁹² A művek rövid ismertetésére P. Szabó 2017, 202–220. p.
- ⁹³ A magyar könyvészet mindmáig továbbvezetett standard munkája, a *Régi Magyar Könyvtár (RMK)* mellett a *Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts* (VD 17) katalógusát kell kiemelnünk, melyekre alább is hivatkozzunk majd.
- ⁹⁴ Az ismertetendő munka pejoratív magyar megnevezésének megválasztásánál annak jelzése vezérelt, hogy – mint azt fentebb már említettük – a lókereskedők társadalmi presztízséről, a megbízhatóságukról ítéletet alkotó közvélekedés sokszor negatív konnotációkkal volt terhelve a korai újkorban. Ezért nem a valamivel talán értékesebb – és Sütő András halhatatlan művével ismét emlékeztetbe hívott – „lócsiszár” megjelölést használok, bár a népnyelvben ez sem nélkülöz bizonyos negatív felhangot.
- ⁹⁵ Első változat: Beham, Johann Ferdinand: *Von Roßtauscher-Recht: Neun und achtzig außerlesene / Decidirte Casus, und Resolvirte Fragen. Welche aus Denen Weltberühmtesten Rechtsgelehrten / als D. Roevenstruncks / Speidels / Strauchens / Raths / Carpsovs / Richters / Brunnemanns / Schwendendorffers / und andern zusammen getragen / mithin aber auff die allerfüglichste Art und Weiß / allermassen heut zu Tage gewöhnlich / in öffentlichen Truck gegeben worden*, Lintz, 1678
- ⁹⁶ Rövestrunck, Johann-Wilhelm: *Meditationes Aedilitiae, De Iudicio Equestri Tum Redhibitorio, Tum Aestimatorio, Ad tit. D. de Aedilit. Edicto. & C. de Aedilit. action.*, Marburgi Cattorum, 1629, VD17 1:014657W
- ⁹⁷ Johann Wilhelm Rövenstrunk (1596–1655) mindkét jog doktora, irodalmi tevékenységet is folytató gyakorló jogász volt, aki a nyugati Sauerland területén fekvő, akkoriban brandenburgi örgróf uralma alatt álló veszfáliai Kierspe városában volt 1640-től választófejedelmi bíró. Vö. Strutz, Edmund: *Bergisches Geschlechterbuch 3*. Deutsches Geschlechterbuch 83. Görlitz, 1935, C. A. Starke, 84. p.
- ⁹⁸ A címlapon feltüntetett szerzők ma még felderíthető munkái: *Dissertationum Aedilitiarum Prior, quae est De Redhibitoria Actione*, Quam ... In Incluta Ienensium Academia Praeside Dn. Johanne Strauchio ... Ad Ianuarii A. MDCLXXI. Publice ventilandum proponit Johann. Werner. Berkelmann, Goslariensis Saxo, Auctor, Ienae, 1671. VD17 14:054208N; *Dissertationum Aedilitiarum Posterior, Continens Reliquas duas Actiones, Aestimatoriam scilicet, & In Factum*, Quam ... in Celebrissima ad Salam Academia Sub Arbitrio Dn. Johannis Strauchii ... Recte Philosophantium Iudicio subicit d. Ianuarii Philipp. Christoph. Berkelmann, Goslariensis Saxo, Respondens, Ienae, 1671. VD17 14:054210H; *Speculum Iuridico-Politico-Philologico-Historicarum Observationum Et Notabilium; Verborum, Rerum Et Antiquitatum, Germanicarum ...* Johan. Jacob. Speidelii ... : in quo Insuper non solum Ipsius Additiones, quae ad Thesaurum Practicum D. Christophori Besoldi congestae, ac ante aliquot annos Augustae Vindelicorum impressae sunt, debitis locis, ob rerum & Materiarum cohaerentiam, & similitudinem, maioremque notitiam adiunctae, simulque ad marginem, in gratiam & faciliorem usum Lectoris, Remissiones, ex praedicti D. Besoldi, ut & Pauli Matthiae Wehneri, nec non Johannis Rudingeri Observationib. Practicis & Singularib., &c. exhibentur, & repraesentantur ... ; Ad finem adiecto Indice Verborum, &c. diligenti, Noribergae, 1657. VD17 12:109744T; *Tractatus Bipertitus De Contrahenda Et Dissolvenda Emptione*. Arnoldi Rath, Geldro-Bommeliani, Iurisconsulti Pars Altera u.d.T.: De Rescindenda Venditione ... Editio Altera, Et Subiecto Generali Indice Aduacta, Ingolstadii, 1657. VD17 12:182379Z; *Disputatio Iuridica De Rescindenda Venditione, Quam ... Praeside Arnoldo Rath ...* In Electorali Ac Florentissima Ingolstadiensi Universitate ... Publice propugnandam suscipiet. Joannes Franciscus A Plaz, In Thurn Et Gradisch. Anno M.DC.LIV. [...] Decemb., Ingolstadii, 1654. VD17 1:014666V; Johannis Brunnemanni, IC. Sereniss. & Potentiss. Electoris Brandenburg. Consiliarii ... *Commentarius in Quinquaginta Libros Pandectarum : Quo Leges singulae, quae usum habere videbantur, resolvuntur; ac succincte explicantur; Controversiae itidem in Academiis & Foro frequentatae nervose deciduntur; & quae ex quovis Textu notabilia erui possint, ex Antiquioribus pariter ac Recentioribus Iuris nostri Interpretibus undiquaque] collecta subiiciuntur; & omnia ad Usum Forensem accommodantur; Opus Theoretico-Practicum a multis hactenus desideratum; Accessit Index Rerum Et Verborum Locupletissimus*, Francofurti Ad Viadrum, 1670. VD17 1:013673Z; *Iurisprudentia Forensis Romano-Saxonica: Secundum Ordinem Constitutionum D. Augusti Electoris Saxoniae in Part. IV. Divisa; Rerum Et Quaestionum In Foro, Praesertim Saxonico, Ut Plurimum Occurrentium Et In Dicasterio Septemvirali Saxonico celeberrimo, quod vulgo Scabinatum Lipsiensem appellitant, ex Iure Civili, Romano, Imperiali, Canonico, Saxonico & Provinciali tractatarum ac decisarum; Definitiones Iudiciales Succinctas Et Nervosas, Placitisque & Sententiis Minorum Scabinorum corroboratas exhibens*. Actore & Collectore Benedicto Carpzovio ... Opus Integrum ... ; Cum duplici Indice tam Constitutionum atque Definitionum generali, quam Rerum & Verborum speciali ac perfecto, Francofurti Ad Moenum, 1638. VD17 14:052514W.
- ⁹⁹ A munka néhány kiadására már Kóssa Gyula felhívta a figyelmet. Kóssa Gyula: *Magyar állatorvosi könyvészet 1472–1904*. Budapest, 1904, Magyar Országos Állatorvos-Egyesület, 18–19. p.
- ¹⁰⁰ Nürnberg, 1684. *RMK III.*, nr. 3309. (címlap tartalmilag azonos az előzővel).
- ¹⁰¹ Frankfurt und Leipzig, 1685. *RMK III.*, 3343, VD17 3:010421C; Biefeld, 1685. VD17 32:654864S (címlapok tartalmilag azonosak az előzőkkel).
- ¹⁰² Behamb, Joan. Ferdinand: *Neu revidirt- und mit 117. außerlesenen Decidirten Casibus auch resolvirten Rechts-Fragen vermehrt und verbessertes Rosz-Tauscher-Recht: Cum Supplemento Selectarum Quaestionum Synopticarum ad Equestre Iudicium Spectantium Ex Jo. Wilhelmi Rövenstrunck I.U.D. Meditationibus Aedilitiis extractarum. II. Das seithero neu angefügte und annectirte Rosz-Ausleiher-Recht: Dero Pferd entweder zur Freundschaftt und allerdings umbsonst/ oder aber gegen gedigten Lohn Mietweiß zu dienen pflegen. Welches Auß 59. Decidirten Casibus, und resolvirten Rechts-Fragen applicirter massen gantz klar kan erlernet werden*. Francofurti ad Moenum, 1692. Hozzájárul külön címlappal: Behamb, Joan. Ferdinand: *Roß-Ausleiher Recht. Dero Pferden, So entweder ausz Gutwilligkeit zur Freundschaftt gratis, und ohne Lohn geliehen, oder aber um rechtmäßigen gebührenden Lohn gedingt, oder gemietet werden. Welches Ausz 59. decidirten Casibus, und resolvirten Fragen, applicirter massen, gantz klar kan erlernet werden*, Francofurti ad Moenum, 1692. *RMK III.*, nr. 3732; VD17 1:015696U
- ¹⁰³ *Supplementum Selectarum Quaestionum synopticarum, ex Ioan. Wilhelmi Rouenstrunck, J.U.D. Meditationibus Aedilitiis contentarum [...]*. Roß-Tauscher-Recht 1692, 65–88. p.
- ¹⁰⁴ *RMK III.*, 4589. (A főcímlap tartalmilag egyezik az előzővel.)
- ¹⁰⁵ Joan. Ferdinandi Behamb: *Neu revidirt- und mit 117. außerlesenen Decidirten Casibus auch resolvirten Rechts-Fragen vermehrt und verbessertes Rosz-Tauscher-Recht, Nebsteinen Anhang unterschiedener kurzen Fragen Aus Joan. Wilhelmi Rövenstrunck, J.U.D. Meditationibus Aedilitiis gezogen. II. Das neu angefügte und annectirte Rosz-Ausleiher-Recht: Derer Pferde so entweder zur Freundschaftt und allerdings umsonst / oder aber gegen*

- gedingten Lohn Miethweiß zu dienen pflegen. Welches Auß 59. decidirten Casibus, und resolvirten Rechts-Fragen applicirter massen gantz klar kan erlernet werden / auch hin und wieder mit unterschiedenen Anmerckungen und III. Den nöthigen Fuhr-Manns-Recht / vermehret hat Salander. Francofurti et Lipsiae, 1715
- ¹⁰⁶ Salander: *Neues und nützliches Recht der Fuhr-Leute, in welchen Die Fuhr-Leute nach ihrer Art und Gebrechen auch ihren Rechte vor- in- und nach der Reise betrachtet werden, Worzu noch beygefüget ist ein Anhang Unterschiedener Curieusen Fragen Aus den Pfand-Recht*, Frankfurt und Leipzig, 1715
- ¹⁰⁷ Természetesen a módszer már az eredeti kiadásban alkalmazta.
- ¹⁰⁸ *Rosz-Tauscher-Recht, I. Teil, Titulus I. Handelt von mancherley Kauff- und Eintauschung der Pferde.* [Casus I–XXI.]
- ¹⁰⁹ RTR, I. 1. 19–21.
- ¹¹⁰ RTR, I. 1. 6.
- ¹¹¹ RTR, I. 1. 7.
- ¹¹² RTR, I. 1. 18.
- ¹¹³ RTR, I. 1. 9–12.
- ¹¹⁴ Hasonlóan nyilatkozik természetesen: Stryk 1735, 676–677. p.
- ¹¹⁵ RTR, I. Theil 1. Titulus 2. Casus. Jellemző módon a csalárd eladó egy izraelita, aki egy keresztény vevőt csap be. Ez később is több tényállás esetében előjön. (Moyses az átruházó, Mevius a szerző fél.)
- ¹¹⁶ RTR, I. 1. 16. A kreált tényállás szerint a vevő átvette a lovat, de még nem fizetett. Felismerte a ló súlyos hibáját, s ennek ellenére mégis kifizette a vételárat. Hasonló esetet hoz: I. 2. 48.
- ¹¹⁷ RTR, I. 1. 5.
- ¹¹⁸ RTR, I. 1. 14.
- ¹¹⁹ RTR, I. 1. 15.
- ¹²⁰ RTR, I. Theil, Titulus II. Eigenschaft der Roß-Kranckheiten, oder Haupt-Mängel, samt nothwendigen 5 Stücken. so zur Rückgebung eines Pferdes erfordert werden: als (1.) unter denen Leibes-Mängeln forderist einer oder der ander. (2.) die Untauglichkeit zur gebührender Arbeit. (3.) die Beständigkeit der vor- unter und nach dem Kauff oder Tausch habenden Mangels. (4.) die gänzliche Unwissenheit auff Seiten des Abekaufers von verborgenen Mängeln zur Zeit der gepflogenen Abhandlung. (5.) des Stillschweigen und Verhalten der Mängel auf Seiten des Verkaufers. [Casus XXII–XLX.]
- ¹²¹ RTR, I. 2. 22.
- ¹²² RTR, I. 2. 23.
- ¹²³ RTR, I. 2. 39.
- ¹²⁴ RTR, I. 2. 24. A két napra való utalás mögött nincs tételes jogi szabály.
- ¹²⁵ RTR, I. 2. 25.
- ¹²⁶ RTR, I. 2. 26.
- ¹²⁷ RTR, I. 2. 27. Ha a vevő tudott az állat hiányosságáról és így vásárolta meg, utólag nem kérheti a vétel felbontását. Vö. RTR, I. 2. 33. Ha lovak cseréje esetén mindkét állat hibában szenved, és a felek ismerik a hibákat, nincs lehetőség az ügyletből való kilépésre. RTR, I. 2. 40.
- ¹²⁸ RTR, I. 2. 28. Bár itt utal Behamb ellentétes jogászai véleményekre is, melyek a vevőtől nagyobb gondosságot várnának el.
- ¹²⁹ RTR, I. 2. 29. „*Cautum quippe est in aedilitio Edicto, ut qui Equum vendunt, palam recte dicant, quid in quoque eorum morbi vitiique sit.*” S ez még akkor is így van, ha az eladó kijelentette, hogy az árut „*Haar um Haar*” adja, vagyis abban az állapotban, amiben éppen van, s nem vállal érte felelősséget. Vö. RTR, I. 2. 30.
- ¹³⁰ Ha az eladó elhallgatta a tényleges súlyos hiányosságot, de ugyanakkor más hibák kapcsán kijelentette, hogy azokért nem kíván helytállni (RTR, I. 2. 34.), vagy az eladó megjelöli ugyan, de leki-csinylí, nem túl súlyosnak és károsnak írja le az állat hibáját (RTR, I. 2. 37.) a vétel felbontására lehet perelni. A garanciavállalásnak megfelelő komolysággal kell megtörténnie (RTR, I. 2. 41.).
- ¹³¹ RTR, I. 2. 35.
- ¹³² RTR, I. 2. 31.
- ¹³³ D. 19, 1, 13, pr.
- ¹³⁴ RTR, I. 2. 38. Itt tehát megjelenik az *actio empti* indításnak lehetősége is.
- ¹³⁵ RTR, I. 2. 32.
- ¹³⁶ RTR, I. 2. 42–47. Hasonló a helyzet, ha közvetítő vett részt az ügyletben. I. 2. 49.
- ¹³⁷ I. Theil, Titulus III. *Verschiedenen haupt-Mängeln der Pferd, wie sie Nahmen haben, und so wohl Käyserl. geschriebenen als ungeschriebenen Rechten hin und wieder darfür gehalten, beobacht, und derowegen anheim geschlagen werden.* [Casus L–LXI.]
- ¹³⁸ RTR, I. 3. 50. Terjedelmi okokból és a megfelelő állategészségtanra, valamint a német tájszavakra vonatkozó kellő ismeret hiányában jelen keretek között le kell mondanunk a német betegséglevelezések felsorolásától és azok magyar megfelelőinek kiderítéséről. Behamb hibakatalógusára Stryk is felhívja a figyelmet. Vö. Stryk 1735, 689. p. Rövenstrunck is hasonló nagyságrendű hibát azonosított be. Vö. Rövestrunck 1676, 56–59. p.
- ¹³⁹ RTR, I. 3. 50.
- ¹⁴⁰ RTR, I. 3. 59. Sächsisches Weichbild, nürnbergi, frankfurti, lübecki városjogok, bajor és osztrák jogkönyvek kerülnek említésre.
- ¹⁴¹ RTR, I. 3. 51–54. Stryk erre is hivatkozik. Stryk 1735, 699. p.
- ¹⁴² RTR, I. 3. 61.
- ¹⁴³ I. Theil, Titulus IV. *In Kauff und Tausch gethanem Versprechen, der Gesund- und Gütigkeit eines Pferds halber, bey welchem sich alsdann das Wiederspiel ausweiset; Samt denen Stücken, was zu der Anheimschlagung des desselben erfordert werde, als (1) wann der Verkäufer was gewisses uns specielles versprochen, darum der Abekaufer bewogen worden, ein mehrers darfür zu geben (2) daß von beyden contrahirenden Theilen ernstlich und ausser allen Schertz schließlichen verlassen worden, solches Versprechen zu leisten (3) wann die zugesagte Art, Weiß und Beschaffenheit, oder Zugehör bey eingehändigten Pferd nicht zugegen (4) damit nicht was öffentlich versprochen, nachmahlen sich fälschlich befindet, welches der Abhändler mit den Augen vorhero nicht greiffen könne, so dem gethanen Versprechen zuwider ist.* [Casus LXII–LXVII.]
- ¹⁴⁴ RTR, I. 4. 62–64.
- ¹⁴⁵ RTR, I. 4. 65.
- ¹⁴⁶ RTR, I. 4. 66.
- ¹⁴⁷ I. Theil, Titulus V. *Einhandlung der Pferd mit zugehörigen Sattel und Zeug, solche nun um Abgang derselben wiederum anheimzustellen, wird erfordert (1.) daß solche damit gezielter feil geritten, und sonder Ausnahmung derselben verkauft (2.) daß solches Zeug vor der Einlieferung abgezogen (3.) den Einhändler daran gelegen selbiges darbey zu haben, oder das Pferd keines weges zu behalten (4.) die Klag von ihm zwischen 60. Tagen angestellt werde, entweder das Pferd anheim zu schlagen, oder aber vermög des Kauffs die Zierathen zu erhalten.* [Casus LXVIII–LXX.]
- ¹⁴⁸ RTR, I. 5. 68–70. Stryk erre is utal, szó szerint idézve Behamb megállapításait. Stryk 1735, 702. p.
- ¹⁴⁹ I. Theil, Titulus VI. *Genugsamer Versicherung, welche ein Abekaufer über erst gethanes Versprechen, darum von dem Verkäufer verlangt, wann, das Pferd wegen ein oder andern Mangels halber beschreyt, so ihme gleich darauf zu Ohren kommen, zu welcher Caution vornehmlich folgende Stück erfordert werden, als (1.) muß solches entweder aus den gemeinen Reden oder andern Anzeigungen können abgenommen werden, was gestalten das Pferd ange-recht sich befinde (2.) muß der Verkäufer unmittelbar oder durch zwey abgeordnete Personen im Nahmen des Abhandlers erinnert seyn worden, entweder nachmahlen darfür zu gewehren, was er anfänglich versprochen, oder aber genugsame Versicherung derentwegen zu stellen (3.) daß die verlangte Caution von ihme Verkäufer alsdann abgeschlegn worden, (4.) soll das Pferd, zwischen hin und 2. Monat um dieser recusirten Caution willen / wiederum gericht-lich zurück geschlagen werden, weilen nach verflossener Zeit die Anheimstellungs-Klag nunner zugelassen wird.* [Casus LXXI.]
- ¹⁵⁰ RTR, I. 6. 71. Hasonló szabály érvényesült tehát Rómában is az *aedilisi edictum* alapján. Honsell 1984, 59. p.
- ¹⁵¹ RTR, Titulus VII. *Der Art und Weiß ein Pferd anheimzuschlagen, und durch was Mittel solches geschehe. Zu dergleichen Klag aber*

- werden fünf Stück hauptsächlich erfordert: als (1.) daß der Kauff oder Tausch geschehen und vorbegegangen sey. (2.) das Pferd mangelhaft oder gantz anders sich gefunden, als es versprochen worden, (3.) der Mangel zur Zeit deß geschlossenen Handels verborgen / und auff keine Weiß abzunehmen gewest (4.) Solcher mangel bereits vor dem kauff oder Tausch dem Pferd anhängig oder aber das Pferd zur Zeit des geschlossenen Handels anders beschaffen, als es versprochen worden, (5.) die rechtmäßige Zeit der Klage nicht verstrichen sey. [Casus LXXI–LXXXIV.]
- ¹⁵² RTR, I. 7. 72.
- ¹⁵³ RTR, I. 7. 73.
- ¹⁵⁴ RTR, I. 7. 74. Hasonló álláspontot fejt ki Brunemann is, Carpzovra is hivatkozva: „...quid si ergo post tempus appareat morbus, an apud emptorem praesumitur correptus, an apud venditorem? Et distinguunt inter longius & brevius tempus; si intra triduum moriatur; praesumitur posterius; si intra longius spatium, praesumitur prius.” Brunemann 1714, 595. p.
- ¹⁵⁵ RTR, I. 7. 71.
- ¹⁵⁶ RTR, I. 7. 78–79.
- ¹⁵⁷ RTR, I. 7. 80.
- ¹⁵⁸ RTR, I. 7. 83.
- ¹⁵⁹ RTR, I. 7. 84.
- ¹⁶⁰ I. Theil, Titulus VIII. Von Beobachtung der rechtmäßigen Anheimstellungs-Zeit. [Casus LXXXV–XC.]
- ¹⁶¹ RTR, I. 8. 85. A határidőket „utiliter” kell számitani, attól az időponttól például, mikor a megígért tulajdonság léte valóban verifikálható. I. 8. 90.
- ¹⁶² Kreutzer, J. M.: *Die in Bayern geltenden Gesetze, Statutar- und Gewohnheitsrechte bezüglich der Viehgewährschaft, mit Einschluss der einschlägigen gesetzlichen Bestimmungen der Nachbarstaaten.* Erlangen, 1854, Palm und Enke, 28–29. és 31–32. p.
- ¹⁶³ RTR, I. 8. 86.
- ¹⁶⁴ Ezen elfogultságát éppen ennél a résznél érzékelteti: „Weilen die Staturia Jura nicht alsobald wider das gemeine Käyserl. Recht auszulegen...” RTR, I. 8. 86.
- ¹⁶⁵ I. Theil, Titulus IX. Von Würckung und Nutzbarkeit dieser Anheimstellungs-Klag, was dadurch so wohl dem Verkäufer als Abekäufer muß zugeeignet werden. [Casus XCI–CIV.]
- ¹⁶⁶ RTR, I. 9. 91.
- ¹⁶⁷ RTR, I. 9. 94.
- ¹⁶⁸ RTR, I. 9. 95.
- ¹⁶⁹ RTR, I. 9. 92.
- ¹⁷⁰ RTR, I. 9. 96–97.
- ¹⁷¹ RTR, I. 9. 98. és 102.
- ¹⁷² I. Theil, Titulus X. Von Rechtmäßiger Ableitung und Ablehnung des Verkäuffers, und hierzu dienlichen Exceptionen zu der vorhandenen Anheimstellung eines Pferdes. [Casus CV–CVI.]
- ¹⁷³ RTR, I. 10. 105–106.
- ¹⁷⁴ II. Theil. Titulus I. Von dem Aestimatorio Judicio Equestri, oder von der Abtrags-Klag, welche von voriger Klag vernehmlich unterschieden wird (1.) ex causa vitii, dann wann dergleichen Mängel der Abekäufer auch Anfangs gewust, hätte er einen als andern weg das Pferd kaufft, jedoch um geringen Werth, (2.) kan diese Klag mehr / dann einmahl angestellt werden, (3.) wird anbey der Handel vor sich nicht rescindirt, sondern nur der Excess des Werths, (4.) ist diese Klag zwischen Jahr und Tag zugelassen in übrigen stimmt sie mit der redhibitions-Klag gantz überein. [Casus CVII–CIX.] A határidőhöz vö. RTR, II. 2. 115.
- ¹⁷⁵ RTR, II. 1. 107. Hasonlóan számos hibát felsorol Stryk is. Stryk 1735, 717–718. p.
- ¹⁷⁶ RTR, II. 1. 108.
- ¹⁷⁷ RTR, II. 1. 109.
- ¹⁷⁸ II. Theil, Titulus II. Von Dem Werth (1.) wie viel abzutragen, (2.) von den Schätz-Leuten, (3.) von Wiederholung der Klag, (4.) von der Zeit, in welcher die Klag anzustellen, (5.) von Unterschied zwischen der Actione Empti. [Casus CX–CXVI.]
- ¹⁷⁹ RTR, II. 2. 110. és 112.
- ¹⁸⁰ RTR, II. 2. 111.
- ¹⁸¹ RTR, II. 2. 112.
- ¹⁸² RTR, II. 2. 115. A keresetek eltérő jellegére hívja fel a figyelmet Stryk is, inkább megengedő felfogását alátámasztandó. Stryk 1735, 725–727. p.
- ¹⁸³ RTR, Titulus III. Von der Practica der Actionis redhibitoriae et aestimatoriae. [Casus CXVII.]
- ¹⁸⁴ Samuel Stryk éppen ezeket a formulákat is említi. Stryk 1735, 708. p.
- ¹⁸⁵ *Dissertatio De Equis Publicis = Von Ritter- und Post-Pferden /* Quam Ienae conscripsit Et Praesidente ... Dn. Ernesto Friderico Schrötero ... Disputatione Publ. defendit Sigismund-Richard-Jauchius, Misnens. A.C. M.DC.LXXIII. Mens. Mart. (Jena), 1673. VD17 12:141984H; *De Eo, Quod Circa Equos Publice Privatimque Iustum Est /* D.O.M.A. Praeside Magnifico Academiae Ienensis Rectore ... Dn. Joh. Volk. Bechmann ... In Auditorio ICtorum disputabit Georgius Jacobus Hackher/ Equ. Austr. Auctor. ad d. Martii, A.R.S. MDCLXXVI. VD17 1:003284P; *Circenses Quasi, In Circo ICtorum Wittenbergensium agitata hac Quadriga,* Praeside ... Dn. Georgio Michaele Hebero ... Edidit Pro Licentia Quam vocant, Iuris Doctorum Iuribus utendi Sigismund. Richard. lauchius, Misnensis. die 23. Octobr. A.C. 1683. Hor. ante & pomerid. VD17 14:024347B; *Disputatio iuridica inauguralis De tribus vitiis equorum capitalibus Saxonis, vulgò, Von denen Haupt-Mängeln der Pferde, nach den Sächsisch- und anderen Rechten,* quam ... ex auctoritate magnifici domini rectoris Ioh. Iacobi Vittrarii J.V.D. & jur. civ. ac publ. profess. ordinarii, ... pro gradu doctoratus summis in vtraque jure honoribus et privilegiis rite ac legitime consequendis eruditorum examini subicit Joh. Ludovicus Guttbier, Longosal. Thur. ad diem 5. Novembr. loco horisque consuetis. Traiecti ad Rhenum, 1694, nunc recusa 1720.
- ¹⁸⁶ Samuel Stryken kívül említhető még: *Dissertatio Inavgvalis Ivridica De Vitiis Pecorum Venalium, oder: Vom Recht der Vieh-Mängel,* quam praeside [...] Christiano Gottl. Bvdero [...] Pro Licentia [...] Avctor Ioannes Fridericus Ivnivs, Ienae, 1740, 32. p.
- ¹⁸⁷ Vö. többek között Hoffmann, Johannes Andreas: *Auserlesene jedoch vollständige Juristische Bibliothek, Worinnen Die vornehmste Werke, Bücher, und academische Abhandlungen welche von allen Theilen der Rechtsgelahrheit Als Natur- Völker- Griechischen- Römischen- Pábstlichen- Peinlichen- Teutschen- Lehn- Staats- Rechten, bis auf diese Zeit zum Vorschein gekommen [...],* 1, Jena, 1748, 286–287. p; Weber, Friedrich Benedict: *Handbuch der ökonomischen Literatur* 2. Berlin, 1803, 26. p; Eberlein, Johann Michael: *Der vollkommene Pferde-Kenner, welcher nicht nur alle Schönheiten, Fehler und verschiedene Landes-Arten der Pferde mit schönen Kupfern zu erkennen giebt, sondern auch anweist, Wie man mit dem Pferd von seinem Ursprung an umgehen muß [...].* Hrsg. Wolf Ehrenfried von Reizenstein, Uffenheim, 1764, 27. p; Hofacker, J. F.: *Anleitung zu Beurtheilung der Hauptmängel der Hausthiere.* Tübingen, 1825, 39. p.

Mirela Krešić

A magánjog fejlődése Horvátországban 1848–1945

I. Bevezetés

Az 1848-as forradalmi események a fennálló társadalmi, gazdasági és jogi rendszer bukását eredményezték a Habsburg Monarchia területén, és utat nyitottak az új viszonyok létrejöttéhez és az akkorra megindult modernizációs folyamatok felgyorsításához. Az új körülmények között szükség volt az intézmények korszerűsítésének megkezdésére, a polgári társadalom, a kapitalista gazdaság és egy új jogrendszer kialakítására a horvát régiókban. Figyelembe véve a horvát etnikai térség politikai megosztottságát (Horvátország és Szlavónia korlátozott autonómiával rendelkezett, Isztria és Dalmácia Bécs közvetlen irányítása alá tartozott, Muraköz és Baranya pedig Magyarország határain belül helyezkedett el) az elsődleges cél a jelenlegi Horvátország területi épségének megteremtése és státuszának rendezése volt a Monarchia keretei között. Bár a horvát régiók integrálásának kérdése fontos-

sá vált, Isztria, Dalmácia, Muraköz és Baranya 1918-ig megtartották külön státuszukat, míg a határörvidéket demilitarizálták, és végül 1882-ben Horvát-Szlavónországba olvasztották. A modernizációs törekvések során számos probléma is felmerült, ilyen volt például a feudális rendszer elhúzódó felszámolása, a fejletlen infrastruktúra, a lassú iparosodás és városfejlődés, a nem kielégítő oktatás és a falusi lakosság túlsúlya az összlakosságon belül.¹

1918 után a mai Horvátország (Isztria nélkül) az új délszláv állam – a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, 1919-től Jugoszláv Királyság – részévé vált. E rövid időszakon belül az újonnan létrejött állam két alkotmányos kormányzati korszakot és egy diktatúrát élt meg az állandósult politikai válság következtében. A válság részben a szerb–horvát feszültség, az ún. „horvátkérdés” következménye volt. A megoldásra irányuló kísérlet eredményeként külön régióként létrejött a Horvát Bánság (*Banovina Hrvatska*), amely széles körű jogalkotási, adminisztratív és igazságszolgáltatási autonómiát élvezett. A bánságot általában a jövőbeli föderalizáció felé vezető első lépésnek tekintik, egy olyan iránynak, amelyet a királyságnak – túlélése érdekében – követnie kellett. Ugyanakkor ez a cél – a belső viszonyok és a második világháború kitörése miatt – soha nem valósulhatott meg teljes mértékben.²

Jugoszlávia 1941. április 6-i német megtámadását követően a király és a kormány külföldre menekült, míg a jugoszláv hadsereg ellenállásának megtörését követően, feltétel nélkül megadta magát. A menekült kormány ugyanakkor deklarálta a Jugoszláv Királyság

A Független Horvát Állam és a partizánmozgalom⁴

folytatólagosságát és a küzdelem folytatását. A megszállt Jugoszláviában Németország és Olaszország érdekövezeteket hozott létre. A terület egyes részeit Németország és Olaszország, más területrészeket Magyarország és Bulgária annektált. Voltak olyan területek, ahol német vagy olasz felügyelet alatt a helyi erők hoztak létre kormányzatot. Erre példa a Független Horvát Állam (*Nezavisna Država Hrvatska, NDH*). A Jugoszláv Kommunista Párt (JKP) viszont a megszálló erők elleni harc folytatása mellett döntött, és Josip Broz Tito vezetésével létrejött a JKP Katonai Bizottsága (az ún. partizánmozgalom). Így a jelenlegi Horvátország területe a háború idején két, sőt három erő – az NDH, a partizánok és a menekült jugoszláv kormány – fennhatósága alá tartozott.³

A horvát magánjogi rendszer kialakítása 1848-ban kezdődött, és a következő száz évben folytatódott. A közjogi rendszer sokfélesége (a Habsburg-, később az Osztrák–Magyar Monarchia; a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és a Jugoszláv Királyság; kettős, illetve hármas kormányzat a második világháború alatt), ami ebben az időszakban a horvát területek helyzetét jellemezte, nem hatott jelentősen a magánjogi rendszer lényegi normatív elemeire, azok többé-kevésbé érintetlenül érvényben maradtak 1946-ig, az 1941. április 6. előtti és a megszállás alatt hozott jogszabályok azonnali hatállyal történő hatályon kívül helyezéséről szóló törvény megszületéséig.

II. Az új horvát magánjogi rendszer megalkotása (1848–1918)

1848-tól 1918-ig a Monarchia története több politikai és alkotmányos fejlődési szakaszra osztható. Az 1840-es és az 1850-es évek zűrzavarát követően az osztrák–magyar (1867) és a magyar–horvát (1868) kiegyezéssel megszilárdult a Monarchia.⁵ A magánjog fejlődését tekintve mindegyik időszak hozott némi újdonságot. A rendszer alapjait 1848-ban fektették le, amikor a horvát országgyűlés, a *sabor* – egyebek mellett – eltörölte a jobbágyságot és az úriszéket, és kimondta a jogegyenlőség elvét. Ez a feudális társadalmi és politikai rendszerrel való szakítás kezdete volt, amely a következő évben folytatódott a márciusi alkotmány kiadásával.

A látszólagos alkotmányosság rövid időszakát a Bach-korszak abszolutizmusa követte, ami lehetetlenné tette a Monarchiában a politikai szabadságot. Teljes mértékben elfogadta ugyanakkor a magántulajdont és a kapitalista vállalkozást, valamint számos reformot vezetett be. Az egységes igazgatási és igazságszolgáltatási szervezeti modell meghonosításával több hatályos osztrák jogszabályt császári pátenssel kiterjesztettek a Monarchia egész területére, de új jogszabályok megalkotására is sor került. Rövid időn belül a horvát jogrendszer legjelentősebb része lényegesen megváltozott. Ezeknek a jogszabályoknak túlnyomó része az

abszolutizmust követően is hatályban maradt, a legfontosabbakat pedig 1929-ig, illetve 1946-ig alkalmazták. Így nagymértékben hatottak a horvát jogelméletre, a joggyakorlatra és a jogi kultúrára.

1. Polgári jog

Az abszolutizmus idején hatályba lépett legjelentősebb jogszabály Horvátország, Szlavónia, a Muravidék és Baranya területén az Osztrák Polgári Törvénykönyv [*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, ABGB (Optk.)*] volt. Mivel az abszolutizmus idején lépett hatályba, nem igazán kedvelték. Mégis, a sabor döntése alapján az 1850-es éveket követően is használták, mint valamiféle horvát általános polgári törvénykönyvet, függetlenül az osztrák modelltől. A különbség abban rejlett, hogy az Optk. bevezetését követően annak alkalmazása az osztrák igazságszolgáltatástól függetlenül fejlődött, bár az Optk.-ra vonatkozó osztrák joggyakorlatot és kommentárokat nem hagyta figyelmen kívül. Muraszéken és Baranyában eltérő volt a helyzet, itt a Tripartitum mellett az 1848. évi törvényeket is alkalmazták. Horvátországi és szlavóniai bevezetését megelőzően, 1815-től az Optk.-t Isztrián, Dalmáciában és a határvidéken is alkalmazták. Ettől fogva az Optk.-ra épülő horvát jogrendszer fejlődése a következő száz évben folytatódott, és az Optk.-t a horvát joghagyomány fontos részévé emelte.⁶

Az Optk. hatálybalépése komoly hatással volt a gazdaságra és a társadalomra is. Elősegítette a feudális társadalmi és jogrendszerrel való szakítást, és hozzájárult a jogrendszer és a polgári társadalom modernizációjához. Ugyanakkor számos probléma is felmerült, amelyek forrásának egyértelműen az Optk.-t tekintették. Mivel az Optk. „zárt rendszere” a vagyoni jogok vonatkozásában nem ismerte el a közös tulajdon intézményét, a horvát házközösségek és az azokat jellemző házközösségi tulajdon – olyan, az egy háztartásban élők, és nem szükségszerűen rokoni kapcsolatban állók tulajdona, ahol a tulajdoni részek aránya nem meghatározott – nem illeszkedett az Optk. meglévő jogi keretei közé.⁷ A házközösségek horvát társadalmi jelentősége ellenére, ezeket a szokásjog, és nem külön jogszabály rendezte. Az Optk.-ban szabályozott egyéni tulajdon és a szokásjogban gyökerező tulajdonközösség koncepciója két különböző joghagyomány találkozásának bizonyult, ami pluralizmushoz vezetett a horvát magánjogban: az egyéni tulajdonra épülő Optk. jogrend és a házközösségek rendszere, amely a házközösségi tulajdonra épült.⁸

Az Optk. horvát–szlavóniai bevezetésekor a törvény kivette a házassági jogi szabályok hatálya alól a római katolikus, a görög katolikus és az ortodox vallásúakat. Esetükben továbbra is a kötelező egyházi házasságot fogadták el törvényesnek. Isztriában és Dalmáciában ugyanakkor az Optk. egésze volt hatályban, beleértve az 1868. és 1870. évi módosításokat is. Ennek értelmében a polgári házasság egy sajátos formáját vezették

be, ami azon házaspárok részére, akik a kánonjog szerint nem köthettek házasságot, lehetővé tette a „szükségből” polgári házasságkötést (*Not-Zivilehe*), feltevése hogy nem állt fenn közöttük házassági akadály. A polgári házasságkötés vált kötelezővé mindazok számára, akik nem tartoztak egyik elismert felekezethez sem. A Muravidéken és Baranyában 1861-től a visszaállított magyar jog volt hatályban, ami szerint a polgári házasság kötelező. 1939-ben az egyházi házasságot is elismerték. A házasság megszűnhetett a házaspárok vallási hovatartozásától függetlenül, a világi bíróságok hatásköre kiterjedt valamennyi házassági jogvita elbírálására.

Az Optk. bevezetésével összefüggő változások egyik jellemző példája a minden személyre és mindenfajta vagyoni egységesen kiterjedő öröklési jog bevezetése volt. Az Optk. öröklési szabályai a korábbi szabályozástól eltérően nem tettek különbséget öröklött és szerzett, ingó és ingatlan vagyoni között. A lehetséges örökösök körét széleskörűen határozták meg a rokoni kapcsolat vagy házasság alapján, nemi hovatartozástól függetlenül. Következésképpen két új, nagyon jelentős elv bevezetésére került sor – az általános jogutódlással történő öröklés és az egyenlőség elve –, beleértve nemüktől függetlenül a házaspárok egyenlőségét is. A gyakorlatban a nők azon joga, hogy a hagyatékban a férfakkal egyenlő arányban örököljenek, egyes társadalmi osztályokban nagy felzúdulást keltett, ezt a gyakorlatot igazolhatatlannak tartották, amelyet komoly viták és nehézségek kísértek. Különösen így volt ez a földbirtokok vonatkozásában. Ennek ellenére az egyenlőség elvét a gyakorlatban is el kellett fogadni, bár változtatásokkal.⁹

2. Polgári peres eljárás

Az Optk.-val megvalósult polgári jogi reform mellett a korábban királyi rendeletekkel, szokásjogi úton és a joggyakorlat által szabályozott polgári eljárás reformja nagy jelentőségre tett szert. Az új polgári perrendtartás – a *polgári eljárás ideiglenes szabályai* – 1852-ben került bevezetésre Horvát-Szlavónországban. Ezek az eljárási szabályok döntő és kizárólagos indítványozási jogot biztosítottak a feleknek. A bíró szerepe, különösen a szóbeli tárgyaláson meghatározó, és még fontosabbá vált az új, modern osztrák, ún. Klein-féle *polgári eljárási kódexszel*, amelyet 1895-ben vezettek be Isztriában és Dalmáciában.¹⁰ A polgári eljárás ideiglenes szabályai hatályban voltak a Muravidéken és Baranyában is, bár csak 1861-ig, amikor is a korábbi magyar szabályokat állították vissza. Az új magyar *polgári törvénykezési rendtartást*, amely jobbára az osztrák *ideiglenes szabályokat* követte, 1868-ban fogadták el. Egy új, modern magyar *polgári perrendtartás* bevezetésére került sor 1911-ben, így a Muravidéken és Baranyában is.

3. Nemperes eljárás

A polgári nemperes eljárás első kodifikációjára 1854-ben került sor a *nemperes eljárás* elfogadásával. Az eljárás hatálya a horvát területekre terjedt ki, 1861-et követően a Muravidék és Baranya kivételével. E jogszabály különösen a hagyatéki eljárás vonatkozásában bírt jelentőséggel az Optk. öröklési szabályainak módosításából adódóan.

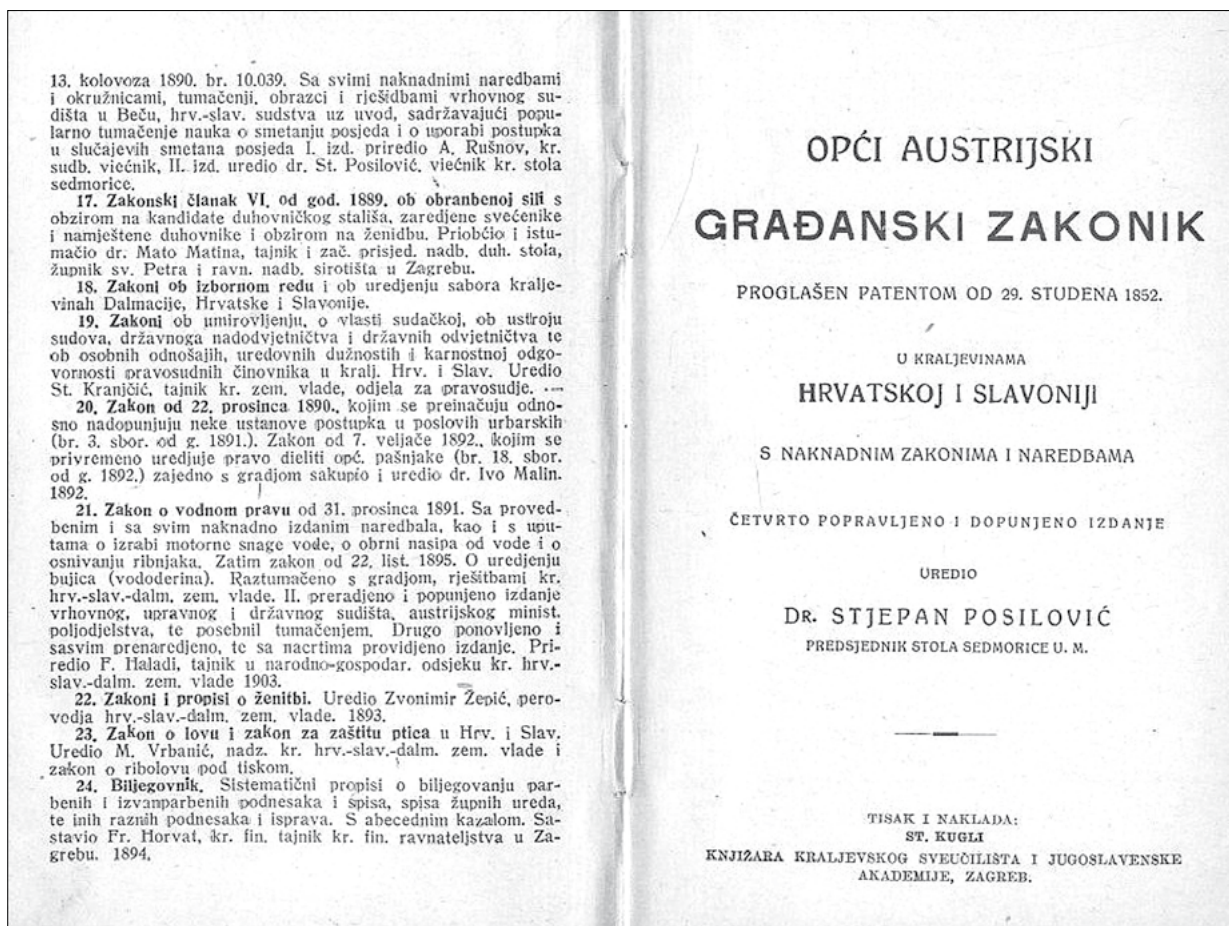
4. Ingatlan-nyilvántartási szabályok

A Monarchiában az egységes ingatlan-nyilvántartás létrehozása irányába tett első lépés a XIX. század elején az ún. ferences telekkönyv volt, amely elsődlegesen adózási céllal született a Monarchia osztrák részén, Isztriát és Dalmáciát is beleértve. Ennek a nagy volumenű munkának az eredménye volt más jogszabályokkal együtt az 1871. évi *telekkönyvi rendtartás*. A Monarchia magyar területén az első modern telekkönyvet 1850-ben vezették be, az ingatlan-nyilvántartást szabályozó 1855. évi *telekkönyvi rendelet* pedig Horvát- és Szlavónországban volt hatályos.

5. Kereskedelmi jog

A Monarchiában a XIX. század elejétől fogva megfigyelhetők kísérletek a kereskedelmi jog kodifikálására, de ezek sorra kudarcot vallottak. Így a *német kereskedelmi törvény* területi jogszabályként lépett hatályba először az osztrák területeken (beleértve Isztriát és Dalmáciát), majd később 1850-ben Horvátországban és Szlavóniában is. Végül a Monarchia 1862-ben elfogadta a tengerészeti jogot szabályozó ötödik könyv kivételével az általános német kereskedelmi *törvénykönyv* első négy könyvét. Ez a német törvényen alapuló osztrák kereskedelmi törvény lépett hatályba Isztrián és Dalmáciában is. Egy évtizeddel később, 1875-ben fogadta el az országgyűlés a szintén a német törvényen alapuló magyar (horvát) kereskedelmi törvényt (1875. évi XXXVII. tc.).

Tekintettel arra, hogy a magyar–horvát kiegyezésben foglaltak szerint a kereskedelem a közös érdekű ügyek részét képezte, a törvényt Horvátországban és Szlavóniában is alkalmazták. A kiegyezésben foglaltak értelmében továbbá a közös országgyűlés által elfogadott jogszabályokat horvátul is közzé kellett tenni, és azokat kihirdetésre a horvát–szlavón törvényhozónak is meg kellett küldeni. Az, hogy a törvényt horvát nyelven is közzé kellett tenni, számos egyéb ok mellett közrejátszott abban, hogy a jogszabály horvát és a magyar nyelvű változata között számos eltérés volt. Azzal, hogy a kereskedelmi törvény alkalmazása függött a hatályos polgári jogi szabályoktól is, további eltérések figyelhetők meg, mivel 1861 után a korábbi magyar magánjogot, így elsődlegesen a Hármaskönyvet állították vissza, míg Horvátországban és Szlavóniában az 1852-ben bevezetett Optk. maradt hatályban.

Az Osztrák Polgári Törvénykönyv (Austrijski građanski zakonik)¹¹

6. Szerzői jog

A Monarchia hosszú időn keresztül csak csekély érdeklődést mutatott a szerzői jog modernizációja iránt, így Ausztriában és Magyarországon viszonylag későn szabályozták a szerzői jogot. A magyar szerzői jogi törvény (1884) rendelkezéseit kellett alkalmazni Horvátországban és Szlavóniában, míg az irodalmi, művészeti és fényképezési alkotások szabályozására irányuló osztrák szerzői jogi törvény (1895) Isztrián és Dalmáciában került bevezetésre.

III. Horvát magánjogi törvények. A két világháború közötti egységesítések és változások

A Jugoszláv Királyságot fennállásának első éveitől kezdve politikai válság, az etnikumok közötti viták és gazdasági elmaradottság sújtotta. Ezek a problémák abból eredeztethetők, hogy az új államot alkotó nemzetek sajátos politikai, kulturális, gazdasági és jogi örökséggel rendelkeztek. A jogi diverzitás jogi partikularizmust eredményezett, illetve hat joghatóságot: *a)* Szlovénia és Dalmácia területe; *b)* a volt Horvát Királyság és Szlavónia; *c)* a Vajdaság, a Muraköz, Bara-

nya és a Muravidék (az ún. volt magyar jogi terület); *d)* a volt Szerb Királyság; *e)* a volt Montenegrói Királyság és *f)* Bosznia-Hercegovina területe.¹²

Ez a fajta szélsőséges jogi partikularizmus erőteljes kormányzati erőfeszítéseket igényelt a jogi területek közötti feszültségek megszüntetése érdekében, amely a közös állam létrehozását követően meg is kezdődött egy egységesítési folyamat keretein belül. Ezek a jog-egységesítési kísérletek nem voltak teljes mértékben sikeresek, hiszen általánossá vált a két világháború közötti Jugoszlávia jogtörténetében egységes és nem egységes jogágakról beszélni. A magánjog mindkét kategóriába beletartozott.

1. Polgári jog

Minden területnek, joghatóságnak volt saját polgári törvénykönyve, bár legtöbbjük közvetlenül vagy közvetve az Optk.-ból származott. Kivételt jelentett a volt magyar terület a Hármaskönyvvel, illetve a montenegrói terület, ahol az általános tulajdonjogi törvényt alkalmazták. A polgári jogi partikularizmus nem volt túl zavaró a jogéletben, mivel az egységesítési folyamat lassan haladt, majd végül teljesen megállt. Ráadásul liberális és individualista elvei miatt szinte az összes polgári törvénykönyv megfelelt az ország társadalmi-gazdasági viszonyainak.

Mindazonáltal az egységesítés, illetve a kodifikáció eredményeként 1934-ben megszülettek a *jugoszláv polgári törvénykönyv előzetes alapelvei*, amely azonban soha nem vált törvénnyé.

2. Polgári peres eljárás

A királyság polgári eljárásjoggal kapcsolatos kísérlete sikeresebbnek bizonyult. A kodifikáció nyomán 1929-ben megszületett a *polgári peres eljárások bírósági eljárási szabályzata*, amely az 1895. évi osztrák *Zivilprozessordnung* szó szerinti fordításaként a polgári eljárás eltérő típusát fogadta el, még hozzá egy gyors, hatékony és egyszerű eljárás modelljét, ahol a bíró nyilvános ülésben tárgyal, és azonnal kihirdette az ítéletet.¹³

3. Nemperes eljárás

Az új bírósági eljárási törvény módosításaként 1934-ben sikeresen kodifikálták és fogadták el a *nemperes eljárási törvényt*. A törvény az 1854. évi osztrák nemperes eljárási törvényben foglalt szabályokat vette át, a gyakorlatban megjelenő hiányosságok és bizonytalanságok megszüntetése azonban elengedhetetlennek bizonyult. E törvény rendelkezéseit a második világháborút követően is alkalmazták Horvátországban kiegészítő jogforrásként.

4. Kereskedelmi törvény

Európa a két világháború között a fejlett gazdaság igényeire figyelemmel a kereskedelmi jog kodifikálására és modernizálására törekedett. Ez a folyamat vezetett Jugoszláviában az 1937. évi *kereskedelmi törvény* megalkotásához. A törvény az 1897. évi *német kereskedelmi törvény*, az 1920. évi *osztrák kereskedelmi törvény*, valamint a Szerb Királyság 1912. évi *kereskedelmi törvénytervezete* alapján került kidolgozásra, de számtalan korabeli európai törvénykönyv megoldásait ötvözte. Bár az országgyűlés törvénybe iktatta, és az uralkodó szentesítette, a törvény soha nem lépett hatályba, ami azt jelentette, hogy továbbra is a korábbi kereskedelmi törvények maradtak a fő jogforrások.¹⁴ Sok egyéb törvényt kodifikáltak és léptettek hatályba az egész ország területén, például 1928-ban a váltótörvényt, a *ceskktörvényt*, a *csódtörvényt* és 1930-ban a *közraktári törvényt* és a *tisztességtelen verseny elleni küzdelemről szóló törvényt*.

5. Tengerjog

A kereskedelmi törvények kodifikációjával ellentétben a tengerjog kodifikációja csupán tervezet maradt. Mivel a Monarchia soha nem rendelkezett saját tengeri kereskedelmi törvénnyel, a horvát tengerparti régió francia fennhatóságának rövid időszakában beveze-

tett francia *Code de commerce* még a két világháború között is érvényben volt. A szabályozás 1939-ben és 1940-ben kiegészült a hajók tulajdonjogára és a tengeri kiváltságokra vonatkozó rendeletekkel. Bár a tengerjog – beleértve a tengeri kereskedelmi törvényt is – mind Európában, mind világszerte jelentős fejlődésen ment keresztül, Jugoszláviában a XIX. század szinten maradt, és ez a joghézag egészen a második világháború utáni időszakig fennállt.¹⁵

6. Telekkönyvi jog

Annak ellenére, hogy a telekkönyvi törvény egységes volt, a királyságon belül a horvát területeken minden változatlan maradt. Az új, 1930. évi telekkönyvi törvény elfogadta a horvát területeken már működő földhivatali rendszert, így a törvény „feladata” az volt, hogy bevezesse ezt a szisztémát Jugoszlávia egész területén.¹⁶ Ez a folyamat azonban meglehetősen időigényes és költséges volt, és a második világháborúig sem sikerült a végére érni.

7. Munkajog

A pénz vagy annak hiánya is oka volt annak, hogy a munkaügyi jogszabályok egy részét nem alkalmazták megfelelően és következetesen. A két világháború közötti években a jövő kommunista ideológiájától való félelem miatt nagy erőfeszítéseket tettek a munkaügyi és szociális jogszabálytervezetek kidolgozására. Ezt erősítették a munkajogi mozgalmak és a különböző nemzetközi szervezetek – például a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) –, amelyeknek a királyság által ratifikált egyezményei a munkajog forrásává váltak.

Bevezették többek között a nyolcórás munkanapot, a negyvennyolc órás munkahetet és a vasárnapi pihenőnapot, és megtiltották a kiskorúak éjszakai munkavégzését. Számos (legalább papíron érvényes) munkavállalói jog a diktatúra alatt minimálisra csökkent, és később sem állították helyre azokat.¹⁷

8. Szerzői jog

A nemzetközi egyezmények szintén nagyon fontosak voltak a szerzői jogi törvény előkészítésében és kidolgozásában, ahogyan a munkajog esetében is. Például az 1886-ban elfogadott és 1896-ban, 1908-ban, 1914-ben, valamint 1928-ban módosított Berni Unió Egyezmény elveit beépítették az 1929. évi *szerzői jogok védelméről szóló törvénybe*. Ezt a törvényt külföldön is örömmel üdvözölték, és a legátgondoltabb európai törvénynek tekintették e jogterületen.¹⁸

Az NDH korábban hatályban lévő rendeleteket vezetett be ismét, amelyeken néhány fogalmi és stilisztikai, valamint politikai célú változtatást is végrehajtottak. Az új polgári törvénykönyv-tervezet megalkotására

irányuló törekvések – az 1943. évi *polgári törvénykönyv elvei a Független Horvát Államban* – ellenére az Optk. hatályban maradt. Rendkívüli jogszabályokat is bevezettek, a horvát tulajdon megőrzésével kapcsolatban például egy olyan törvényt, amely hatálytalanította a zsidók által egymás között vagy harmadik féllel, két hónappal az NDH kihirdetését megelőzően kötött jogügyleteket, míg az NDH létrehozását követően megkötött valamennyi ügyletet engedélyeztetni kellett a kormánnyal.¹⁹

Ezzel egyidejűleg a partizánmozgalom elkezdte felépíteni katonai struktúráját és polgári hatóságait is. Ezeket a hatóságokat nemzeti felszabadítási bizottságként (*narodnooslobodilački odbori, NOO*) ismerték. Az NOO-k teljes hálózata stabilizálódott a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsának (*Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije, AVNOJ*) létrejöttével. Jugoszlávia minden egyes régiójában antifasiszta tanácsokat állítottak fel, köztük a Horvát Nemzeti Felszabadítás Antifasiszta Tanácsát (*Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, ZAVNOH*). Ezek a testületek alkották az új jogrendszer gerincét. A partizánmozgalom keretein belül a jogrend megteremtése a korábbi szervezeti struktúrák átalakításával járt, amit az az elv vezényelt, hogy „a régi törvény már nem alkalmazható”. Kezdetben az új kormány rendeletei voltak a legfőbb jogforrások, valamint azok a szokásjogi normák, amelyek egy bizonyos területen már léteztek, vagy az új kormány, az új bírósági, illetve közigazgatási gyakorlat

nyomán jöttek létre.²⁰ 1943-ban új korszak kezdődött, az akkortájt kibocsátott törvények között megkülönböztethetjük a szövetségi törvényeket és a szövetségi egység törvényeit, az utóbbiak a szövetségi egységek partikuláris jogforrásának tekinthetők. A számos ügyvédet is felsorakoztató *ZAVNOH* különösen sok törvényjavaslatot készített.

A későbbi fejlődésre is hatást gyakorló legfontosabb jogszabály az 1945-ben az *AVNOJ* elnöksége által kiadott határozat, amelyet később az *1941. április 6. előtt és a megszállás alatt elfogadott rendeletek azonnali hatályon kívül helyezéséről* szóló törvényként erősítettek meg 1946-ban. A törvény a megszállás alatt beiktatott törvényeket nem létezőként deklarálta, míg az 1941. április 6-át megelőzően hatályba lépett törvények hatályukat veszítették. A törvény bizonyos háború előtti rendelkezések alkalmazhatóságára lehetőséget adott, de nem pozitív jogként, hanem „jogi szabályként”, és csak olyan mértékben, amennyiben azok az alkotmányos rend új rendeletei vagy elvei által nem szabályozott viszonyokra vonatkoztak. E rendelkezések egyik legfontosabb példája az Optk. volt.

1946 után a horvát magánjog történetében új korszak kezdődött, amelyet a kontinentális jogcsalád elhagyása és a szocialista jogcsaládba való beilleszkedés jellemezett, ahol a magánjog a közjoggal ellentétben marginalizálódott. Kivételt jelentettek ez alól az olyan hagyományos magánjogi területek, mint a családjog vagy a munkajog, amelyek megkezdték önálló jogággá fejlődésüket.

A ZAVNOH ülése (1945. július)²¹

IV. Összefoglalás

A modern horvát magánjog kialakulása az Optk. bevezetésével kezdődött meg, amely a jogrendszer gerincét képezte a következő száz évben. A horvát területeket ebben az időszakban jellemző közjogi rendszerek közötti különbségek (a Habsburg-, majd később az Osztrák–Magyar Monarchia, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, majd később a Jugoszláv Királyság, a kettős, illetve hármas kormány a második világháború alatt) nem gyakoroltak jelentős befolyást a magánjogi rendszer lényeges normatív elemeire, amelyek jobbra változatlan formában a kontinentális európai jog részét képezték. Szinte minden, a Monarchia idején bevezetett törvény a Monarchia felbomlása után is érvényben maradt, a legfontosabbak 1929-ig (a polgári perrendtartás ideiglenes szabályai, majd a polgári perrendtartás) vagy 1946-ig (Optk.) hatályban voltak, és jelentősen befolyásolták a horvát jogelméletet, joggyakorlatot és jogi kultúrát.

A két világháború közötti időszakban a magánjog fejlődése az akkori európai fejleményekkel összhangban a jog modernizálására irányult. Jugoszlávia esetében azonban ez a korszerűsítés egy sokkal fontosabb jogharmonizációs folyamat részévé vált a különböző jogforrásokkal rendelkező joghatóságok létezése miatt. Ez egy összetett, hosszan tartó folyamat volt, és néhány magánjogág nem élte túl a folyamatot. A második világháború után a horvát jogrendszer (immár az új szocialista Jugoszlávia részeként) a szocialista jogeszlád felé vezető, a kontinentális joghagyományokkal szakító jellemzői miatt megváltozott, és a következő negyvenöt évben így is maradt. A horvát joghagyományok részeként a vizsgált időszakban kialakult fejlődés azonban lehetővé tette a jogrendszer módosulásait a Horvát Köztársaság függetlenségének kikiáltását követően, különös tekintettel a magánjogra, annak a jogrendszerben elfoglalt helyére és jelentőségére.

Fordította: Zanathy Anna

KRESIC, MIRELA

Entwicklung des Privatrechts in Kroatien 1848–1945 (Zusammenfassung)

Die Umwälzungen des Revolutionsjahres 1848 führten zum Zerfall des bestehenden sozialen, wirtschaftlichen und rechtlichen Systems und regten umfassende Reformen an. Hieraus entwickelte sich allmählich das moderne kroatische Privatrecht. Rückgrat der Entwicklung des Rechtssystems in den nächsten hundert Jahren war die Einführung des Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches (ABGB). Diesbezüglich übten die Unterschiede zwischen Privatrechtsordnungen, die für die Position der kroatischen Länder in dieser Periode kennzeichnend waren (die Habsburger und später die Österreichisch-Ungarische Monarchie, das Königreich der Serben, Kroaten und Slo-

wenen, später das Königreich Jugoslawien, zweifache/dreifache Regierung während des Zweiten Weltkrieges), keinen bedeutenden Einfluss auf die wesentlichen Normendeterminanten des Privatrechtssystems. Es blieb mehr oder weniger unverändert und Teil des Rechtskreises des kontinentalen Europas. Fast alle Gesetze, die in der Monarchie eingeführt worden waren, blieben bis 1929 bzw. bis zur Verabschiedung des Gesetzes über die Nichtigkeit der vor dem 6. April 1941 oder während der Besetzung verabschiedeten Vorschriften (1946) in Kraft, und übten so wesentlichen Einfluss auf die kroatische Rechtsdoktrin, -praxis und -kultur.

Jegyzetek

- ¹ Az 1848 és 1918 közötti korszakról további irodalom: Čepulo, Dalibor: Autonomy, dependence and modern reforms in Croatia-Slavonia 1848–1918. In Urusczak, Waclaw et al. (eds.): Separation of powers and parliamentarianism. The past and the present. Law, doctrine, practice. *Studies presented to the International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions*, vol. 84. 2007, 511–524. p.
- ² A két háború közötti új állami és politikai helyzet kialakulásáról lásd Krešić, Mirela: Yugoslav private law between the two World Wars. In Tomasz Giaro (ed.): *Modernisierung durch Transfer zwischen den Weltkriegen*. Frankfurt am Main, 2007, Vittorio Klostermann Verlag, 151–153. p.
- ³ A háború alatti politikai helyzetre vonatkozóan lásd Čepulo, Dalibor: *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu – od srednjeg vijeka do suvremenog doba*. Zagreb, 2012, Pravni fakultet u Zagrebu, 285–290, 293–301. p.
- ⁴ <http://kolicislav.com/wp-content/uploads/2016/03/NDH-i-partizanski-pokret.jpg>
- ⁵ A magyar–horvát kiegyezésről lásd Čepulo, Dalibor – Krešić, Mirela: Horvát–magyar kiegyezés: intézmények és valóság. In Šok-čević, Dinko (ed.) *„Mint nemzet a nemzettel...” Tudományos*

konferencia a magyar-horvát kiegyezés 140. évfordulója emlékére. Budapest, 2008. „Kao narod s narodom...” Konferencija u spomen 140. obljetnici Hrvatsko-ugarske nagodbe. Budimpešta 2008. Budapest/Budimpešta, Budapest: Croatica, Nonprofit Kft., 141–155. p.

- ⁶ Gavella, Nikola: Die Rolle des ABGB in der Rechtsordnung Kroatiens. Zum 140. Jahrestag seiner Einführung in Kroatien. *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*, 1994, Nr. 4, 603–623. p.
- ⁷ Krešić, Mirela: Entitlement of Female Descendants to Property of Croatian Communal Household. *Journal on European History of Law*, 2011, No. 2, 74–76. p.
- ⁸ Čepulo, Dalibor: Tradicija i modernizacija: „Iritantnost” Općeg građanskog zakonika u hrvatskom pravnom sustavu. In Gliha, Igor et al. (eds.): *Liber amicorum Nikola Gavella: građansko pravo u razvoju*. Zagreb, 2007, Pravni Fakultet, Sveučilišta u Zagrebu, 1–50. p.
- ⁹ A nők öröklési jogáról bővebben Krešić, Mirela: Intestate succession of female descendants according to the Austrian General Civil Code in the Croatian-Slavonian legal area 1853–1946. *Annals FLB – Belgrade Law Review*, LVIII, 3, 2010, 121–136. p.

¹⁰ Franz Klein polgári eljárási kódexéről lásd van Rhee, C. H.: Introduction. In van Rhee, C. H. (ed.): *European Traditions in Civil Procedure*. Antwerpen–Oxford, 2005, Intersentia, 11–14. p.

¹¹ <https://www.njuskalo.hr/image-w920x690/antikvarne-knjige/opci-austrijski-gradanski-zakonik-ur-stjepan-posilovic-slika-89902981.jpg>

¹² E joghatóságokkal kapcsolatban lásd Krešić 2007, 154. p.

¹³ Uzelac, Alan: Accelerating civil proceedings in Croatia – A history of attempts to improve the efficiency of civil litigation. In van Rhee, C. H. (ed.): *The Law's Delay. Essays on Undue Delay in Civil Litigation* (Ius Commune. European and Comparative Law Series). Antwerpen–Oxford–New York, 2004, Intersentia, 283–313. p. https://bib.irb.hr/datoteka/195152.C-3.8_Uzelac_Accelerating.pdf

¹⁴ Krešić 2007, 161–162. p.

¹⁵ Krešić 2007, 164–165. p.

¹⁶ A volt Szerb és Montenegrói Királyság joghatósága az ún. tapia-rendszert követte, amely a török hódoltságból örökölt tennilyvántartó rendszer volt, amely idővel kissé módosult. További tudnivalók a tapia-rendszerről Čulinović, Ferdo: *Državopravni razviti Jugoslavije*. Zagreb, 1981, Pravni fakultet u Zagrebu, 188. p.

¹⁷ Krešić 2007, 159–161. p.

¹⁸ Krešić 2007, 163–164. p.

¹⁹ Čepulo 2012, 290–292. p.

²⁰ Čepulo 2012, 302–304. p.

²¹ <http://www.antifasisticki-vjesnik.org/hr/kalendar/7/24/73/>

A XX. században megváltozott gazdasági és politikai körülmények következtében szükségesnek mutatkozott a kartellek jogi rendezése, amelynek eredményeként 1931-ben felállításra került a Kartellbíróóság.¹ A kartelltörvény (1931. évi XX. tc.) az állami felügyelet megvalósítását szabályozta, és ennek megfelelően a törvényben bevezetésre kerülő közérdekű pernek is ez volt a rendeltetése. A kartellszerződések magánjogi szabályozását a kartelltörvény nem érintette, azokra továbbra is az általános magánjogi elveket kellett alkalmazni, amelynek következtében a magánjogi jogviták eldöntése a polgári és a választott bíróságok hatáskörében maradt.²

E tanulmányban a Kartellbíróóság hatáskörével foglalkozom, ismertetve a vonatkozó döntvényeken keresztül a bíróság jogegységesítésre vonatkozó iránymutatásait.

I. A közérdekű per megindításának lehetőségei

A kartelltörvény az állami beavatkozás egyik legfontosabb eszközének tekintett közérdekű per három esetét különböztette meg. A kartelltörvény 6. pontjában foglalt rendelkezésnek megfelelően a közérdekű pert a közgazdasági miniszter kezdeményezésére a *kincstári jogügyigazgató* indította meg. A miniszter ebben az esetben azt kívánta elérni, hogy a kartellt oszlassák fel, vagy a kartellhatározatok foganatosítására ne kerüljön sor. Ebben az értelemben a feloszlítás, az eltiltás közigazgatási, pontosabban rendészeti jellegű intézkedésnek minősült. „A kartellbíróóság tehát közérdekű perben közrendészeti funkciót végez bírói formák közt.”³ Dobrovics Károly is hangsúlyozta, hogy a bíróság közjogi feladatokat lát el, és fontosnak tartotta, hogy a bírói függetlenség tekintélye ne csorbuljon, hiszen a magánjogi viták elintézésébe a törvény nem engedett beavatkozást.⁴

Az állami beavatkozás feltételeit ugyancsak a kartelltörvény határozta meg. A közjó és a közgazdaság veszélyeztetése jelentette a kiindulási alapot. A törvény 7. §-a

Varga Norbert

A közérdekű per a kartelljogban

szólt a közérdekű per indításának lehetőségéről.⁵ A kartell ellen közérdekű pert lehetett indítani, ha a kartell működése a törvénybe, a jó erkölcsbe vagy közrendbe ütközött, különösen, ha a közgazdaság és a közjó érdekeit sértette.

Kérdésként merül fel, hogy a törvény megsértésén mit kellett érteni? Különösen jelentős ez a probléma, ha megvizsgáljuk a tisztességtelen versenyről szóló 1923. évi V. törvénycikket. A kartelltörvény előbb említett szakasza alapján felmerült, hogy a versenytörvény megsértése miatt a kartellel szemben indítható-e közérdekű kereset a közgazdaság és a közjó veszélyeztetése nélkül?

A kérdés megválaszolásához azonban tisztázni kell a közérdek fogalmát.⁶ A kartellek monopolisztikus helyzete miatt annyira veszélyesek lehettek, hogy a magánérdekű törvénysértéseket is közrendbe ütközőnek tekinthették. Ez különösen megmutatkozott a kartellen kívül álló személyekkel szemben használt eszközök (például bojkott) viszonylatában, amelyek a kartellek monopolisztikus helyzetének kialakításához és a szabad verseny korlátozásához vezethettek, hiszen a „kartell monopolisztikus hatalmának növelése és a szabadverseny mindennemű korlátozása magukbanvéve közérdekellenesek és ezért ily esetekben a közérdekű eseteket a magánérdekektől szétválasztani nem lehet”.⁷ Ezzel szemben mégis fontos felhívni a figyelmet a következő szempontokra. A verseny tisztaságával kapcsolatos ügyek általában az üzleti forgalomnak közérdekű részét képezték, közvetetten érintve a közérdeket. A közérdek tényleges veszélyeztetéséről csak akkor beszélhetünk, ha az eset közvetlenül veszélyeztette a közérdeket. Ranschburg Nándor szerint

„általánosságban azt mondhatjuk, hogy az oly rendelkezés, amely csak egyesekre van közvetlen kihatással – magánérdekű; – oly rendelkezés azonban, amely széles rétegeket és vagy a termelés gépezetébe nyúl bele, vagy a közfogyasztásra van jelentős befolyással, közérdekű”.⁸

A kartelltörvény a kartelleket alapvetően nem tekintette közérdekellesnek. A közérdek fogalma kartelljogi értelemben egybeesett a közgazdaság és a közjó fogalmával. Ranschburg szerint a „közgazdaság fogalma felöleli a nemzeti termelés egész apparátusát; – a közjó fogalma magában foglalja a gazdasági élet minden egyetemes érdekét; ezért a kettő együttesen kimeríti azt a közérdeket, melynek megóvása a kartelltörvény feladata”.⁹ Ebből azt a következtetést kell levonni, hogy a versenytörvény rendelkezéseinek a megsértése az esetek többségében nem jelentette a közérdek megsértését. A közérdek sérelme elengedhetetlen feltétele volt a közérdekű per megindításának. Elképzelhetetlen volt, hogy a közérdek sérelme nélkül a kincstári jogügyszagató magánérdekből indítson pert. Ezt a pert olyan esetekben lehetett kezdeményezni, amikor a közérdek közvetlen veszélyben volt. Ebből az is következett, hogy a jogügyszagató a közérdekű keresetet csak a közgazdaság és a közjó érdekeinek megsértésére alapíthatta. Megállapítható, hogy a tisztességtelen versenyről szóló törvény rendelkezéseinek megsértése még nem jelentett elégséges jogalapot a közérdekű per megindításához.

A Kartellbíróóság a tárgyalás során csak azt vizsgálhatta, hogy az adott ügy kapcsán a közgazdaság és a közjó érdekeit sértette-e a kartell magatartása vagy sem. Azt már nem elemezhetette, hogy a kartell magatartása sértette-e valamelyik, például a tisztességtelen versenyről szóló törvény rendelkezéseit. Ebben az esetben a közérdek megsértése állt szemben az üzleti tisztességgel. A bojkott csak akkor ütközött a tisztességtelen versenyről szóló törvény rendelkezéseibe, amikor az üzleti közfelfogás, a korabeli iparos világ nézete szerint az üzleti tisztességet sértette. A közgazdaságot pedig csak akkor veszélyeztette az említett magatartás, ha az a nemzeti termelésre vagy a fogyasztásra káros hatást gyakorolt. „A versenybíróóság mindig az üzleti közfelfogás szerint köteles a kérdést elbírálni, viszont a kartellbíróóságnak az üzleti felfogáshoz semmi köze sincsen. Ezért volna hiba, ha a kartellbíróóság a versenytörvény megsértésére alapítaná ítéletét.”¹⁰ A közérdekű per megindítását a közgazdaság és a közjó védelme indokolhatta, minden egyéb kérdés eldöntése tehát a polgári bíróságok és a választott bíróságok hatáskörébe tartoztak. A közérdekű perben a Kartellbíróóság nem döntött az „alapul fekvő magánjogi jogviszony felett”, ami alapján pontos határvonalat lehet húzni a Kartellbíróóság és a rendes bíróságok hatásköre között.¹¹

A közérdekű kereset másik esete a következő volt. A kartelltörvény 12. §-a szabályozta, hogy abban az esetben, ha a rendes bíróság vagy a választottbíróóság előtt felmerült a közérdek veszélyeztetése, arról a közgazdasági minisztert értesíteni kellett, aki 30 nap alatt nyilatkozott arról, hogy az ügyet átteszi-e a Kartellbíróósághoz vagy

sem.¹² A rendes vagy a választott bíróságok ebben az esetben nem hozhattak ítéletet. A törvény e rendelkezésének az volt a célja, hogy a magánfelek ne döntsenek olyan ügyben, amelyben a közérdeket veszélyeztették.

A kartelltörvény rendkívüli jogot biztosított a miniszternek, amelynek következtében az ügyet elvonhatta és a vitás kérdés elbírálását a Kartellbíróóság elé utalhatta. Ezt követően a Kartellbíróóság döntését, megállapító ítéletét a rendes bírósággal közölte. A miniszter minden esetben a közgazdaság és a közjó veszélyeztetése esetén vonhatta el az ügyet a bírótól, és csak a közgazdaság és a közjó veszélyeztetését vizsgálhatta a Kartellbíróóság. A miniszter ezzel szinte már sértette az 1869. évi IV. tc.-ben rögzített bírói függetlenséget, hiszen egy folyamatban lévő ügyet vont el annak rendes bírójától.

„Az alkotmányjogi aggodalmak azonban így is csak akkor oszthatók el, a kartellbíróóság nem a magánjogi kérdés elbírálását veszi ki a rendes bíró kezéből, hanem az eldöntendő kérdésnek csupán rendészeti szempontból fontos vonatkozásait, míg az ügynek magánjogi vonatkozásai – tehát pl. a tisztességtelen verseny fennforrásának kérdése – ismét visszakerülnek annak rendes bírójához.”¹³

A közérdekű per utolsó esete a kartelltörvény 13. §-ban szabályozott választott bírósági ügyek, miszerint a választott bíróság ítéletét a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. tc.-ben (784. §) felsorolt esetekben és azon az alapon is meg lehetett támadni, hogy a kartelltörvény rendelkezéseit sértette. Ezekben az esetekben a választott bíróság ítéletét megsemmisíthette a Kartellbíróóság. A törvény 2. §-a alapján minden olyan ítéletet megsemmisíthetett, amelyet a közgazdasági miniszternél be nem mutatott kartellszerződés alapján hoztak.

A választott bíróság ítéletének érvénytelenítésére vonatkozó per is közérdekű pernek minősült, „mert ezt a pert is csak a közgazdasági miniszter indíthatja meg és a felperesi jogokat ebben az esetben is a kincstári jogügyszagatóság gyakorolja”.¹⁴ A közgazdasági miniszter ebben az esetben is csak a közgazdaság és a közjó védelme érdekében élhetett kivételes jogával, ellenben intézkedése alkotmányjogi szempontból aggályos lett volna. A miniszter „az érvénytelenítési pert kivételesen alkalmazandó eszköznek tekinti, amelyet csak parancsoló közérdekből vesz igénybe, – minden más esetben azonban a meghozott bírói ítélet érintetlenségét tiszteletben tartja”.¹⁵ Az érvénytelenítési per annak megállapítására vonatkozott, hogy vajon a kartell működése veszélyeztette-e a közgazdaság és a közjó érdekeit vagy sem, illetve hogy a választott bíróság kellően figyelembe vette-e az erre alapított kifogásokat. Más anyagi jogszabálysértést a Kartellbíróóság nem vizsgálhatott.

II. Közérdekű perek a Kartellbíróóság előtt

A kartellszerződés és az abba foglalt választott bírósági szerződés érvénytelensége és a kartellszerződés miniszteri bemutatásainak elmulasztása miatt indult eljárás a Kartellbíróóság előtt a következő ügyben. A választott bírósági szerződést magában foglaló megállapodás árura vonatkozóan a forgalom és az áralakítás tekintetében a gazdasági versenyt korlátozó módon állapított meg kötelezettségeket, így az 1931. évi XX. tc. 1. és 2. §-ainak hatálya alá tartozott. A megállapodás megkötésében kereskedelmi társaságok is részt vettek, amelyet írásba kellett foglalni a kartelltörvény alapján, és a mindenkori illetékes miniszternek nyilvántartás végett be kellett mutatni. A bemutatásra speciális szabályok vonatkoztak, mivel a vita tárgyává tett szerződés a kartelltörvény hatálybalépése (1931. október 15.) előtt keletkezett, ezért a bemutatásnak a kartelltörvény 16. §-a szerint az életbelépésétől számított 45 nap alatt, tehát 1931. november 29. napjáig kellett volna megtörténnie.¹⁶

A Kartellbíróóság megállapította, hogy a bemutatásra nem került sor. A bemutatás elmulasztása folytán a megállapodás a kartelltörvény 2. §-a szerint érvényét veszítette, és a szóban forgó megállapodásba foglalt választott bírósági szerződés,

*„mint a főmegállapodásnak járulékos természetű kiegészítő része, a főmegállapodás sorsában osztozván, ugyancsak érvénytelenné vált, következtetésképpen az ilyképpen érvénytelenné vált szerződés alapján az 1932. évi február hó 9-én összeült választott bíróság jogszerűen már meg sem alakulhatott”.*¹⁷

Az érvénytelen megállapodáson alapuló kötelezettségeknek választott bírósági határozaton alapuló kikényszerítése egyértelműen törvényellenes, amelynek következtében a miniszter utasítására fellépő kincstári jogügyi igazgatóság a választott bíróság ítéletének érvénytelenítését a kartelltörvény 13. §-a alapján kérhette.

Alaptalan volt a II. rendű alperesnek az az érvelése, hogy a kereset elbírálása a rendes bíróság és nem a Kartellbíróóság hatáskörébe tartozott, mert a kartelltörvény 13. § 2. bekezdésének értelmében a keresetet csakis a Kartellbíróósághoz lehetett benyújtani. Az ismertetett okokra hivatkozva a Kartellbíróóság érvénytelennek mondta ki a választott bíróság ítéletét.

A Kartellbíróóság hasonló döntést hozott abban az ügyben is, ahol a bemutatás elmaradása miatt érvénytelen megállapodásba foglalt választott bírósági szerződés „a főmegállapodás sorsában osztozván, ugyancsak érvénytelenné válik”.¹⁸ A Kartellbíróóság kimondta, hogy a kartelltörvényben nincs olyan rendelkezés, ami szerint a mulasztás igazolása iránt benyújtott kérelem kapcsán a miniszter döntött volna.

Az érintett ügyben a II. és a III. rendű alperesek 1928. december 28-án és 1929. január 1-jén megállapodást kötöttek, amelynek alapján 1929. január 1. napjától egészen 1932. január 30. napjáig terjedő időre tűzifa, szén, kocsz

és kovácsszén beszerzésére, valamint P[ápa] város területén és annak környékén történő árusításra, az áruk eladási árának, az eladás feltételeinek meghatározására, a forgalom mikénti lebonyolítására és elszámolására, továbbá a kölcsönös vevővédelemre nézve egymást kötelező szabályokat állapítottak meg. A II. és III. rendű alperesnek ez a megállapodása nem az ügyletek alkalmoszerű lebonyolításának szabályozására irányult, hanem arra, hogy huzamosabb időre meghatározza a felek magatartását. A megállapodásban vállalt kölcsönös kötelezettségek megállapításának nyilvánvaló célja az volt, hogy az árura vonatkozóan a forgalom és az áralakulás tekintetében a gazdasági versenyt szabályozza.

A Kartellbíróóság határozatában kimondta, hogy „ilyen megállapodás pedig annak személyi, gazdasági és területi mértékére való tekintet nélkül az 1931. évi XX. t.-c. 1. §-a alá esik”.¹⁹ A megállapodás létesítésében kereskedelmi társaságok is részt vettek, így azt az előző eset kapcsán is ismertetett okok miatt be kellett volna mutatni a miniszternek, ami azonban elmaradt. A megállapodás a kartelltörvény 2. §-a szerint érvényét veszítette, amin az sem változtatott, hogy a miniszter felhívására a II. rendű alperes 1932. szeptember 1-jén a bemutatási kötelezettségét teljesítette. „A törvényben meghatározott határidő elmulasztása miatt érvénytelen ügyletet ugyanis az utólagos bejelentés érvényessé nem teszi”.²⁰

Nem volt alapos az I. és a II. rendű alperes védekezése sem, ami azt tartalmazta, hogy a választott bírósági szerződés érvénye és hatálya az alapszerződés érvényével és hatályával nem esik szükségképpen egybe, „mert a szóban levő jogviszony szabályozásának közérdekű természete és különleges [rendészeti] jellege, valamint az 1931. évi XX. t.-c. meghozatalának célja a kartelmegállapodás anyagi jogi és eljárásjogi hatályának azonos megítélését teszi indokolttá”.²¹

A megállapodásba foglalt választott bírósági kikötés a bemutatásra megállapított határidő lejártával érvényét veszítette ebben az esetben is, így az érvénytelenné vált választott bírósági kikötés alapján a választott bíróság ezt követően jogszerűen meg sem alakulhatott, amelynél fogva a választott bíróság nem hozhatott volna olyan ítéletet, ami a feleknek a kartelmegállapodás korábbi (érvényes) fennállása idejéből származó jogait és kötelezettségeit érintette. A Kartellbíróóság kimondta, hogy a

*„főmegállapodásnak egymással szorosan összefüggő rendelkezései, mint az ahhoz »elválaszthatatlan részként járult [...] kiegészítések egységes jogügyletet alkotnak, amelynek nincsenek olyan kikötései, amelyek az 1931. évi XX. t.-c. 1. §-ában körülírt [kartel] megállapodáson kívül önállóan is megállhatnának: annak az alperesi érvelésnek sincsen alapja, hogy a választott bíróság a törvény 11. §-a alapján jogszerűen ítélezhetett az [...] szerződésből folyó olyan igények tárgyában, amelyek a kartelmegállapodás érvénytelensége dacára hatályukban fennmaradtak”.*²²

Mindezek alapján a Kartellbíróóság a választott bíróság ítéletét érvénytelenítette.

A következő jogesetben szintén a bemutatási kötelezettség kapcsán került előtérbe a kartellszerződéshez történő csatlakozás. A Kartellbíróóság határozatában kimondta,

„ha valamely jogügylethez, amelynek érvényességéhez írásba foglalás szükséges, utólag csatlakozik újabb szerződő fél, az ezzel szemben is kötelező írásbeli alak nemcsak a szerződésnek vele szemben is egész terjedelmének, vagy lényeges tartalmának írásba foglalásával, illetve a szerződést tartalmazó okiratnak aláírásával, hanem akkor is létesül, ha oly írásbeli nyilatkozat létezik, amelyből az új szerződő félnek a szerződéshez való csatlakozása kétségtelenül megállapítható”.²³

A megállapodásnak tartalmaznia kellett a szerződés lényegével kapcsolatban a felek megegyezését.

Adott esetben a felperesek között 1930. július 14-én létrejött kartellszerződés a megállapodást egész terjedelmében tartalmazta. A Kartellbíróóság szerint a fellebbviteli bíróság ítéletének indokolása helyes, miszerint az alperes többször írásban kijelentette a szerződéshez való hozzájárulását. A bíróság nem tartotta relevánsnak azt az indokot, hogy az alperes a nyilatkozat kiállításakor a kartellmegállapodás tartalmát nem ismerte. A fellebbviteli bíróság szerint ennek azért nincs jelentősége, mert az alperes a kartellszerződésnek egész terjedelmében történt közlése után olyan írásbeli nyilatkozatokat tett, amelyekből a szerződés elfogadása kétségtelenül igazolható. Alapítalanul vitatta tehát az alperes azt, hogy az írásbeli hozzájárulás nem megfelelő, hiszen

„már az 1931. évi március hó 20-án tartott megbeszélés alkalmával, majd a kartellszerződés bemutatására az 1931. évi XX. t.-c. 2. §-ában meghatározott időt közvetlenül megelőzően is kívánták a szerződésnek az alperes által való aláírását; vagyis, hogy a felek ezzel a magatartásukkal a szerződésnek a megjelölt alakban való létesülésétől tették függővé annak érvényességét. Mert kétségtelen, hogy a szerződés aláírásával a felperesnek egyedüli célja az volt, hogy azzal az alperesnek az írásban való hozzájárulása bizonyíttassék, de nem az írásbeliségen túl valamely határozott alak kikötése. Ilyként pedig az aláírás meg nem történetnek, illetve utóbb történet megtagadásának a kifejtettek mellett jelentősége nincs.”²⁴

A Kartellbíróóság kimondta, hogy a fellebbviteli bíróság helyesen állapította meg, hogy az 1931. évi XX. tc. 1., illetve 16. §-a értelmében az írásba foglalás feltétele az érvényes kartellszerződésnek, amely az alperessel szemben jogokat és kötelezettségeket állapított meg. Az állandó bírói gyakorlat szerint a választott bírósági szerződés érvényessége vagy hatályossága nem esett szükségképpen egybe az alapszerződés érvényességével.

„Az a kérdés tehát, hogy a kartellszerződésben foglalt választottbíróisági kikötés érvényességét mennyiben érint a szerződés aláírásának, illetve a felperesek által ehelyett létesített újabb választottbíróisági szerződés aláírásának a hiánya, az alapszerződés érvényességére befolyással nincsen.”²⁵

A Kartellbíróóság egy konkrét ügy kapcsán megpróbálta definiálni a kartellszerződés fogalmát. Az 1927. április 9-én kelt megállapodás értelmében az alperes kötelezte magát, hogy a tárgyalás során ismertetett Sz. védjegy vagy más védjegy alatt a megállapodásra tekintettel pipereszappanokat sem gyártani, sem forgalomba hozni nem fog, ahogyan azt addig sem tette, kivéve a Sz. mandula-szappant, a Sz. glicerinszappant és a Sz. fürdőszappant, amelyekre a gyártási és forgalomba hozatali tilalom nem vonatkozott.²⁶ Ha pedig az alperes a szerződés ideje alatt Sz. vagy más védjegyű pipereszappanok gyártásával, illetve eladásával kívánt volna foglalkozni, akkor a kész szappanokat a felperestől kellett volna megvásárolni. Szerződészegés esetén felperesnek kötbért kellett volna fizetni. A felperes ezzel szemben köteles volt az alperes által a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamaránál vezetett védjegylajstromban bejegyzett Sz. védjegyek törlése iránt a Kereskedelmi Minisztériumnál folyamatba tett pérért visszavonni, és olyan nyilatkozatot tenni, hogy a saját korábbi Sz. ábrás védjegyének a védjegylajstromból való törléséhez hozzájárult, és kötelezettséget vállalt, hogy Sz. szó vagy ábrás védjegyű szappant ezután bejegyzés alapján vagy a nélkül fogalmazni nem fog, vagy azt másnak nem fogja engedélyezni. A megállapodás ismertetett tartalmából, a Kartellbíróóság megítélése szerint nem derült ki, hogy a felek kartellszerződést akartak-e létrehozni.

A viszonyosan vállalt kötelezettségek vizsgálata után kétségtelen, hogy az alperes annak fejében, hogy a felperes a védjegy törlésére irányuló keresetét visszavonta, a saját korábbi Sz. védjegye törléséhez hozzájárult, és a Sz. védjegy használatáról, a pipereszappanok gyártásáról és forgalomba hozataláról lemondott, illetőleg arra vállalt kötelezettséget, ha a pipereszappanok forgalomba hozatalával mégis foglalkozni kívánna, akkor a szappanokat kész állapotban a felperestől fogja megvásárolni.

A Kartellbíróóság megállapította, hogy

„ezek viszonyos kötelezettségek a termelés, a forgalom, vagy az eladói áralakulás tekintetében vagy egyébként a gazdasági versenyt korlátozó vagy a versenyt más módon szabályozó módozatokat nem állítanak fel, hanem egyszerű versenytilalmi kikötések azzal a cézzal, hogy a felperes részére a korábbi védjegyről történt lemondása ellenében bizonyos meghatározott időre anyagi előnyöket biztosítsanak. Miután tehát a megállapodásnak sem a célja, sem pedig az eredménye nem a termelés, a forgalom, vagy az áralakulás, illetve nem a gazdasági versenyt bármi módon szabályozó rendelkezés létesítése volt s a felek nem is erre vállaltak kötelezettséget, az ismertetett megállapodás az 1931. XX. t.-c. 1. §-ában szabályozott kartellszerződés fogalmi körébe nem vonható.”²⁷

E felfogás helyességét igazolta az 5381/1931. M. E. számú rendelet 2. §-a is, miszerint a törvény hatálya alá azok a megállapodások tartoztak,

„amelyek a termelésnek, illetve az üzem nagyságának meghatározása, a termelésnek, beszerzésnek vagy érté-

*kesítésnek terület szerint vagy más kulcs szerint meghatározott elosztása, továbbá az eladás, a vásárlás, a beszerzés, a szállítás, a vételár megállapítása, követelése, hitelezése, fizetése vagy behajtása, általában üzleti feltételek megállapítása vagy alkalmazása tekintetében létesít árura vonatkozó kötelezettséget”.*²⁸

A felek között létesített megállapodás az előfeltételeknek egyikét sem tartalmazta.

A Kartellbíróóság továbbértelmezte a kartellszerződés fogalmát a megállapodás célja és rendeltetése alapján. Ha a szerződés tárgya nem áru, de ennek ellenére megállapítható, hogy a szerződés fő célja árura vonatkozóan a gazdasági versenynek az áralakulás tekintetében való korlátozása vagy szabályozása, és az egész megállapodás csupán e cél érdekében jött létre, akkor nem a szerződés kifejezett tárgya, hanem a szerződés által célba vett eredmény bírt döntő jelentőséggel. Ha a szerződés célja és rendeltetése az 1931. évi XX. tc. 1. §-ában meghatározott fogalmi körbe tartozott, akkor a szerződésre az 1931. évi törvény rendelkezéseit kellett alkalmazni, azaz kartellszerződésnek minősült. A kartellszerződés semmissége kapcsán a Kartellbíróóság kimondta, hogy

*„a versenytalalom kikötése anyagi jogunk értelmében annyiban érvényes, amennyiben a korlátozás a másik fél jogos érdekeinek védelmére szükséges és kötelezettre túlzott terhet nem ró és még ha a szerződés a kötelezettre túlzott terhet róna is, ez még a versenytalalom kikötést nem teszi egészben semmissé, mert a jog nem tagadja meg a hatályt a szerződésnek attól a kisebb mértékétől, amely a feleknek a szerződéshez fűződő érdekét a felek szándéka szerint még mindig kielégíteni alkalmas. Ha azonban a versenytalalom kikötése nem a jogosult fél jogos érdekének védelmére szükséges, hanem az áralakulás tekintetében a gazdasági versenyt korlátozó, vagy a versenyt más módon szabályozó kötelezettség megalapítására irányul, úgy az ilyen versenytalalom kikötése már az 1931. évi XX. t.-c.-nek a szabályozása alá esik.”*²⁹

A részleges semmisség esetén az egész jognyilatkozat megdőlt, kivéve, ha a nyilatkozatot tevő személy a szerződést a semmis rész kikötése nélkül is megkötötte volna.

A Kartellbíróóság szerint a fellebbviteli bíróság hivatalból vizsgálhatta azt, hogy a szerződés érvénytelen-e vagy sem. Az alperes védekezésében a kereset alapjául szolgáló szerződésnek a közrendbe és a jó erkölcsbe ütköző jellegét vitatta, amelynek folytán alaptalan volt a felperes felülvizsgálati kérelme, miszerint a fellebbviteli bíróság jogsértést követett el, amikor vizsgálat tárgyává tette azt, hogy a kereset alapjául szolgáló megállapodásra a gazdasági versenyt szabályozó megállapodásokról szóló 1931. évi XX. tc. vonatkozik-e.

A peres felek között 1934. október 24-én létrejött szerződés szerint K. Sámuel és az Á. és H. Rt. alperes opciót adtak a felperes ingatlanainak a felépítményekkel és tar-

tozékokkal együtt történő megvételére 90 000 pengőért tehermentesen, és ugyancsak opciót adtak a felszerelés megvételére 55 000 pengő vételárért. Az ingatlan és felszerelés megvételét nem lehetett egymástól elválasztani. Az opció alapján a felperes gyakorolhatta volna a vétel jogát saját cége által, vagy az általa megjelölt természetes vagy jogi személyek vonatkozásában oly módon, hogy az alperes köteles lett volna az átíráshoz szükséges okiratokat aláírni.

Az átírással kapcsolatban az alperes és K. Sámuel kötelezettséget vállaltak, hogy az alperest megillető kontingensjogosultságok az ingatlant megvásárló cégeket vagy jogi személyeket illetik meg. Az alperes baromfi, tojás és vad vételére és eladására irányuló tevékenységét be kellett szüntetnie. K. Sámuel kötelezettséget vállalt arra, hogy a vétel megtörténte esetén, Magyarország területén baromfi, tojás és vad vételével sem direkt, sem indirekt módon nem foglalkozik. Az opcióval legkésőbb 1935. február 28-ig lehetett élni. Amennyiben e jogát valamilyen oknál fogva nem tudta volna érvényesíteni, úgy az alperes kötelezettséget vállalt arra, hogy telepeit 1934. október 24-én kiállított bizományi szerződés értelmében 20 000 pengőért három évre további használatra átengedi a felperesnek. Ebben az esetben a használati időtartam 1935. október 1-jén kezdődött volna, és 1938. október 1-ig tartott volna. A háromévi használati jog érvényesítése a felperes kizárólagos joga volt. Ha a felperes 1935. február 28-ig opciós jogával nem él, akkor 3000 pengőt kellett volna fizetni K. Sámuelnek. E szerződés tartalmát a felek csak annyiban vitatták, hogy az alperes szerint az opciótól elállhatott, míg a felperes azt állította, hogy az alperest ez a visszalépési jog nem illeti meg.

Ezzel a megállapodással egyidejűleg létrejött a felek között ugyancsak 1934. október 24-én egy kiegészítő megállapodás is, mely szerint a felperes az alperes telepén dolgozza fel a környékbeli piacokon vásárolt baromfi-, tojás- és vadmennyiséget, amelynek céljából az alperes a felperes rendelkezésére bocsátja a telephelyeit. A megállapodás 1934. november 1-től 1935. szeptember 30-ig volt hatályban. A fizetendő ellenérték 35 000 pengő volt. E szerződés szerint is a felperes a birtokában levő és a megállapodás időtartama alatt esetleg birtokába kerülő kontingenst és kedvezményt a felperes számlájára köteles jóváírni a szerződésben jelzett kivételektől eltekintve. Az alperes ugyancsak kötelezte magát arra, hogy sem ő, sem igazgatói, sem pedig K. Sámuel és K. Jenő, illetve e személyek fel- és lemenő ági rokonai sem direkt, sem indirekt módon ezen megállapodás időtartama alatt Magyarország területén baromfit, vadat, gyöngyöst (gyöngytyúkot) és tojást nem vásárolnak. A felperes keresetét arra alapította, hogy a szerződésben meghatározott idő alatt opciós joggal élt, és a vételárat részletekben kívánta megfizetni, de az alperes az opciós jog érvényesítését megtagadta, és kérte a szerződésben feltüntetett ingatlanok tulajdonjogát és az ingóságok megítélését.

A Kartellbíróóság kimondta, hogy a gazdasági versenyt szabályozó megállapodásokról szóló 1931. évi XX. tc. rendelkezései alá esik minden olyan megállapodás vagy határozat, amely árura vonatkozóan a termelés, a forgá-

lom vagy áralakulás tekintetében, vagy egyébként a gazdasági versenyt korlátozó, vagy a versenyt más módon szabályozó kötelezettséget alapít meg.

„Bár az a szerződési hely, amelyre a felperes keresetét alapítja, ingatlanokra és ahhoz tartozó felszerelésekre vonatkozó vételi jogon alapul és így a szerződésnek tárgya nem a tulajdonképpeni árú, ámde ha megállapítható az, hogy e vételi jog megalapításának főcélja árura vonatkozóan a gazdasági versenynek az áralakulás tekintetében való korlátozása, vagy szabályozása és az egész megállapodás csupán e cél érdekében kötött és az ingatlanoknak és a hozzá tartozó felszereléseknek a megszerzése is kizárólag e cél érdekében történt volna, úgy a kérdés elbírálásánál nem a szerződésnek kifejezett tárgya, hanem a szerződés által célba vett végeredmény bír döntő jelentőséggel és amennyiben megállapítható, hogy a szerződésnek célja és rendeltetése az 1931. évi XX. t.-c. 1. §-ában meghatározott fogalmi kör alá vonható, úgy erre a szerződésre az 1931. évi XX. t.-c.-nek a rendelkezései alkalmazandók.”³⁰

A bizonyítási eljárás során figyelembe vette a bíróság az alábbi két tanúvallomást. B. M. tanúvallomása szerint a per tárgyává tett ügyletben érdekelt, mert a vételárból, valamint a vállalkozás nyereségéből és veszteségéből 33% megillette. Az ügylet tárgyalásán jelen volt társaival együtt azzal a céllal, hogy „a három környékbeli érdekeltség a másik rovására megerősödjék és ezzel a többieknek erős konkurenciát csináljon”.³¹

O. L., a felperes vezérigazgatójának eskü alatt tett vallomása szerint az alperesnek a telepét előbb bérlet formájában akarták megszerezni, később pedig meg akarták vásárolni, és pedig azért,

„mert K. Sámuelnek a baromfi szakmában való gazdálkodása határozottan káros volt, olyan politikát folytatott, olyan versenyt támasztott, ami az egész szakmában nagy károkat okozott, heteken és hónapokon keresztül a piacokon tudatosan magasabb árakat fizetett és ezáltal a piacokról a többieket ki akarta szorítani és ezért érdekükben állott őt a baromfi szakmából kikapcsolni. Ezért bérelték a telepet már 1933. évben és noha az egész 30.000 P-s bérleti összeget veszítették, ezért akarták tovább bérelni, illetve megvenni a telepet. Ő maga a h.-i alperesi üzletet egészségtelennek tartotta, kijelentette, hogy az üzletet tovább bérelni nem lehet, azt meg kell venni és át kell modernizálni.”³²

A bíróság megállapította, hogy az opció kikötésének és a megállapodásnak a célja az, hogy az alperest és főrésztvénységét a piacról kiszorítsák, mert a telep megvásárlásában baromfikereskedő is érdekelt. Ezért kétségtelen, hogy a vitatott szerződés az áralakulás tekintetében a gazdasági versenyt korlátozó, illetve azt szabályozó kötelezettség megalapítását célozta, különösen a vásárra vitt mezőgazdasági cikkek árának szabad alakulását.

A Kartellbíróság szerint kétségtelen, hogy

„a kereset alapjául szolgáló és a felperes részére opciót biztosító megállapodás, minthogy az a gazdasági verseny korlátozására, illetve szabályozására irányul, egész terjedelmében az 1931. évi XX. t.-c. hatálya alá esik. A megállapított tényállás szerint ezt a szerződést ugyan a felperes és az alperes kötötték egymással, ámde a felperes azt nem kizárólag a maga javára, hanem szakmabeli két érdektársa javára is kötötte.”³³

A felek között létrejött megállapodást a már többször hivatkozott kartelltvény 2. §-a alapján az illetékes miniszterhez nyilvántartás véget be kellett mutatni, amelynek elmaradása annak érvénytelenségét eredményezte.

A fellebbviteli bíróság megállapította, hogy

„a szerződés az 1931. évi XX. t.-c. rendelkezéseire tekintettel bírálendő el, így az bemutatandó, ami meg nem történt, – ámde az volt a jogi álláspontja, hogy a szerződésnek a versenytilalomra vonatkozó kikötése, ha az esetleg semmisnek lenne is minősítendő, a fennforgó körülmények között nem érinti a szerződésnek az adásvételi rendelkezésére vonatkozó érvényesítését, mert a versenytilalom a keresetnek nem tárgya, sőt a felperes annak dacára ragaszkodik a szerződéshez, hogy az alperes annak reá vonatkozó versenytilalmi kikötéseit érvénytelennek állítja és így a felperes a szerződés egységességét nem kívánja érvényesíteni.”³⁴

A Kartellbíróság kimondta, hogy a fellebbezési bíróságnak figyelembe kellett volna venni, hogy felek között létrejött megállapodás az 1931. évi XX. tc. hatálya alá esett.

A bíróság szerint az „anyagijogszabály”³⁵ kimondta, hogy a részleges semmisség esetében az egész jognyilatkozat megdől, hacsak nem állapítható meg, hogy a nyilatkozatot tevő a szerződést a semmis rész kikötése nélkül is megkötötte volna. Az eljárás során megállapított tényállásból kiderült, hogy a szerződés fő célja, hogy az alperest a piacról eltávolítsa, továbbá hogy a felperes és érdektársai közötti versenyt szabályozza.

A versenytilalmi kikötést az alperesnek és K. Sámuelnek a baromfi- és tojáspiacról való eltávolítása érdekében határozták meg a felek, ezért akarták meg- és bére venni az alperesi ingatlanokat és berendezési tárgyakat. Kiderült az is, hogy a felperes a versenytilalom kikötése nélkül és a verseny korlátozását előmozdító felsorolt eszközök nélkül a megállapodásokat nem kötötte volna meg, annál is inkább, mert maga a felperes támadta a felülvizsgálati kérelemben azt, hogy a fellebbviteli bíróság azt állapította meg, hogy a szerződésnek a versenytilalmi kikötéséhez ragaszkodott, „aminek folyománya az, hogy a fent idézett jogszabály alapján az ügylet részleges semmissége dacára is az egész ügylet érvénytelen és így ebből a felperes jogokat nem származtathat”.³⁶ A felperes vitatta, hogy a létrejött megállapodás kartell jellegű, véleménye szerint ezt nem is kellett volna bemutatni az illetékes miniszternek.

A Kartellbíróság végül kimondta, hogy

„a felperes a keresete alapjául szolgáló megállapodásból annak érvénytelensége miatt nem támaszthat jogokat, céltalan annak az elbírálása, hogy az alperes javára kikötött-e a vételi jogtól való visszaléphetés, amiért is a fellebbezési bíróságnak az ellen a döntése ellen intézett támadásoknak az elbírálását, – amellyel az alperes javára visszalépési jog kikötését megállapította, – minthogy céltalant, mellőzni kellett”.³⁷

A bemutatási kötelezettség elmulasztása végett indult eljárás a következő esetben is.

A peres felek a megállapodás tartalma alapján bevételük 30%-ának beszolgáltatásán felül arra is kötelezték magukat, hogy a jövőben a közösen megállapított és az iparhatósághoz benyújtott áron fognak értékesíteni, hogy a megrendelések begyűjtése érdekében nem fognak a halottas házaknak ajánlatot tenni, vagy elmenni, és senkinek sem adnak a megrendelt temetések után jutalékot. Végezetül pedig, hogy az érckoporsó-szükségletüket egy cégtől fogják beszerezni, és pedig azért, hogy ezt a cikket valamennyi peres fél azonos kivitelben és áron tartsa raktáron.

Ezzel a megállapodással a peres felek nyilván arra vállaltak kötelezettséget, hogy a hatóságilag jóváhagyott irányárakon alul nem fognak értékesíteni. A megállapodás árura vonatkozóan a forgalom és az áralakulás tekintetében gazdasági versenyt szabályozó kötelezettséget alapított meg, így az 1931. évi XX. tc. 1. §-a alá esett.

A Kartellbíróság elfogadta a fellebbviteli bíróságnak azt a megállapítását, hogy ebben a megállapodásban kereskedelmi társaság is részt vett. Sz. város elsőfokú közigazgatási hatóságának iratai ugyanis igazolták, hogy a VI. és a VII. rendű alperesek közösen tartottak fenn egy temetkezési vállalatot. Ez a vállalat tehát közkereseti társaságnak minősült a kereskedelmi törvény (Kt., 1875. évi XXXVII. tc.) 64. §-a alapján.

A Kt. 90. §-a értelmében, ha a közkereseti társaság képviselőre jogosított valamely tagja a társaság nevében kötött jogügyletet, akkor a jogosult és a kötelezett is ez utóbbi lett. Jelen megállapodásban szerződő félként nem maga a közkereseti társaságot jelölték meg, hanem annak tagjait. A szerződést csak a társasági tagok írták alá, vagyis a közkereseti társaság cégszerű aláírása nem szerepelt a dokumentumon.

„Mégis abból, hogy a szerződés a közkereseti társaság üzletkörébe vágó kérdéseket szabályoz, továbbá abból, hogy a kartellszerződés szövege szerint peres felek a köztük felosztandó közös alapból VI. és VII. r. alpereseknek együttesen biztosítottak egy részt, vagyis őket ebből a szempontból egy személynek tekintették, végül a közigazgatási iratok tartalmával igazolt abból a tényből, hogy a kartellszerződés kiegészítő részét képező ár-szabást VI. és VII. r. alperesek a közkereseti társaság cégszerű aláírásával látták el, nyilván az következik, hogy ezek az alperesek a [...] jelű kartellszerződést, – a többi szerződő fél által is felismerhetően és ezek hozzájárulásával, – a szóban levő közkereseti társaság nevében és részére is kötötték.”³⁸

Megállapítható tehát ebben az esetben is, hogy a megállapodást a miniszternek is be kellett volna mutatni az 1931. évi XX. tc. 2. §-ának első bekezdése és a 19. § értelmében a létrejöttétől számított 15 napon belül, mert annak létrehozásában kereskedelmi társaságok is részt vettek.

Mivel a bemutatás határidőben nem történt meg, ezért a megállapodás érvénytelennek minősült. Anyagi jogszabályaink (1928. évi magánjogi törvényjavaslat) értelmében a semmis szerződés nem vált érvényessé azáltal, hogy a semmisség oka később megszűnt, de ha a felek a semmisség okának megszűnése után a semmis szerződést megerősítették, „egymás irányában kétség esetében akként vannak jogosítva és kötelezve, mintha a szerződés kezdettől fogva érvényes lett volna”.³⁹

A felperes arra hivatkozott, hogy a megállapodást utólag, 1933. szeptember 7-én a miniszternek bemutatták. A Kartellbíróság úgy vélekedett, hogy ez csak akkor befolyásolta volna a megállapodás érvényességét, ha peres felek azt a bemutatással egyidejűleg vagy később újból megerősítették volna, amire azonban nem került sor.

A Kartellbíróság éppen erre hivatkozott a következő ügyben, miszerint az eredetileg érvénytelen szerződés érvényessé vált a feleknek azzal a tényével, hogy a bemutatás céljára a szerződésből új példányokat írtak alá, amelyeket aláírástól számított 15 nap alatt a miniszternek bemutatottak.

A megállapodást azonban az érdekelt felek a miniszternek a törvényben előírt idő alatt nem mutatták be. Irányadó tekintette az eljáró bíróság a fellebbviteli bíróságnak a Pp. 270. §-a szerint történt mérlegelésen alapuló ténymegállapítását, miszerint a szerződés megkötése még 1936 júniusában megtörtént, viszont a felek a megállapodást csak 1936. július 18-án mutatták be. Az alperesek az eredeti szerződés érvényességére nem hivatkozhattak. Ez kívánták kiküszöbölni azzal, hogy a szerződés példányait újból aláírták.

A peres felek között létrejött megállapodás a felperes szabad versenyét korlátozta, de ennek ellenében egyrészt biztosítani kívánta a megállapított mennyiség erejéig felperesnek a versenyben való részvételét azáltal, hogy benzinoltó állomásoknál a kartelláraknál literenként 2^{1/2} fillérral alacsonyabb áron árusíthatott benzint, másrészt, ha alul maradt a forgalomba hozható mennyiségnek, akkor a felperesnek a szerződésben meghatározott összeget kellett megtéríteni.

A szerződés tartalmából azt kell megállapítani, hogy az alperesek a térítéssel az általuk kifejtett verseny okozta hátrányokat kívánták a felperesnek kiegyenlíteni. Ebből következett, hogy alperesnek nem kellett kiegyenlíteni az olyan forgalom csökkenéséből előálló hátrányt, ami az alperesek üzleti versenyével okozati kapcsolatba nem hozható.

A megállapodás tárgyául szolgáló áruk forgalmát korlátozó egyéb jogszabály rendelkezése, vagy hatósági intézkedés által előidézett forgalomsökkenés nem vonta maga után az alperesek térítési kötelezettségét.

„Ámde az alperesek adott esetben a szerződésben megállapított megtérítési kötelezettség megszüntetésének, vagy korlátozásának alapjaként nem hivatkozhatnak a benzín és motorkó fogyasztás korlátozása tárgyában kiadott kormányrendeletekre. Ezek a rendeletek ugyanis az egyes vállalatok által forgalomba hozható mennyiséget egyáltalán nem határozzák meg sem mennyiségi, sem a korábbihoz viszonyított %-os meghatározással, hanem egyrészt a benzín és motorkó kiszolgáltatását jegyhez (illetve utalványhoz) kötötték, az elárúsítást csak kutakon keresztül engedték meg, másrészt a kiszolgáltatható mennyiséget kocsi típusok szerint határozták meg.”⁴⁰

Megállapítható, hogy a vállalatok közötti verseny nem szűnt meg, hanem éppen ellenkezőleg, hiszen ezen túl az alperesek is csak töltőállomásokon árusíthatták a fentebb nevezett terméket, így a verseny csak fokozódott.

„Annál inkább meg kell a versenynek ezt a nagyobb lehetőségét állapítani, mert az utóbb kibocsátott rendelet által engedett és minden vállalat által igénybe is vett magas összegű felár mellett a felperes által szedhető, 2^{1/2} illetve 3 fillérrel alacsonyabb ár az ő versenyhelyzetére az alperesekkel szemben előnyt nem jelenthetett.”⁴¹

A Kartellbíróóság megállapította, hogy a fellebbezési bíróság marasztaló döntése anyagi jogszabályt nem sértett.

Az utolsó elemzett ügyben a Kartellbíróóság ítéletében kimondta, hogy a megállapodás tartalmánál fogva kartellszerződést foglal magában, amelynek érvényességéhez tehát az 1931. évi XX. tc. 1. §-a értelmében az írásba foglalás is szükséges. A felek közötti lelevelezés alapján a bíróság

megállapította, „ha az az alperes részéről a megállapodásban részt vett többi céggel szemben meg is történt – a törvény által megkívánt írásba foglalásnak nem tekinthető, mert a törvényszabta írásbeli alakhoz szükséges, hogy a szerződési okiratot mindegyik fél, aki a szerződéssel terhet, vagy kötelezettséget vállal, sajátkezü aláírásával lássa el”.⁴² Jelen esetben azonban olyan megállapodás nem készült, amelyen mind a két fél aláírása szerepelt volna, így az írásba foglalás hiánya a megállapodás érvénytelenségét eredményezte. Ezért helyálló a fellebbviteli bíróságnak az az álláspontja, hogy a szerződésnek az alperes által történt megszegését a felperes tisztességtelen versenykezdeményre hivatkozva nem támadhatta volna meg, hiszen a szerződés érvénytelen.

Érvényes megállapodás hiányában az alperes a képeslapoknak beszerzési áron alul történő árusításával az üzleti tisztességbe ütköző cselekményt sem követett el, mert miként a fellebbezési bíróság ítéletében helyesen kifejtette, a felperes nem adott elő olyan tényeket, ami alapján azt lehetett volna megállapítani, „hogy az áron alul való árusítás gazdasági indokoltság nélkül, pusztán a versenytársak szándékos megkárosítására és tönkretételére irányul”.⁴³

Az ismertetett ügyek kapcsán kijelenthető, hogy a Kartellbíróóság szerepe erősen közigazgatási természetű volt a közérdekű perek kapcsán. A törvény megalkotása és gyakorlata során figyelembe kellett venni a bírói függetlenség elvét. A miniszteri beavatkozás lehetősége ezért csak a közérdek, a közgazdaság és a közjó védelmének esetében nyílt meg. Ellenkező esetben a „bíróóságok csak végrehajtott szervévé válnának” a kormányzati akaratnak, „a közigazgatási hatóságnak és így a bírói függetlenség révén nyújtott biztosíték voltaképp értéktelenné válhatna”, ami a hatalmi ágak elválasztását veszélyeztette volna.⁴⁴

VARGA, NORBERT

Der Prozess im öffentlichen Interesse im Kartellrecht (Zusammenfassung)

Die selbständige Regulierung des Kartellrechts wurde notwendig wegen der Wirtschaftskrise in der Zwischenkriegszeit, so das Gesetz XX von 1931 (das sog. Kartellgesetz) schuf das Kartellgericht.

Das Kartellgesetz regulierte die Staatsführung über die Kartelle, die mit der Umbildung des Prozesses im öffentlichen Interesse verwirklicht werden konnte. Das ungarische

Kartellgesetz verfügte nicht über das Kartellprivatrecht. Die Grundprinzipien des Privatrechts wurden auf dem Gebiet des Kartellrechts übernommen. In meinem Aufsatz beschäftige ich mich mit dem Zuständigkeitsbereich und der Rechtspraxis vom Kartellgericht mit besonderer Berücksichtigung von den Rechtsfällen aus der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts.

Jegyzetek

A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00198/18/9) támogatásával készült.

¹ A Kartellbíróóság szervezetéről: A kartelljavaslat. *Magyar Gyáripar*, 1930. 12. sz. 11–13. p.; Zsitvay kartell törvényjavaslatának szövege. *Budapesti Hírlap*, 1930. 153. sz. 13. p.; A kartell törvény tervezete. *Gyáripar*, 1930. 7–8. sz. 3–4. p.; Nádas László: A kartell törvénytervezet. *Jogtudományi Közöny*, 1930. 21. sz. 190–191. p.; Kartelek. *Ügyvédi Kamarai Közöny*, 1931. 1–2. sz. 78. p.; Gombos Katalin: A Kartellbíróóság és a Kartellbizottság tagjainak élete. *Versenytükkör*,

2016, különsz. 96–105. p.; Kovács György: A kartellkérdés és -szabályozás gazdaságelméleti és gazdaságpolitikai háttere a két világháború közötti magyar közgondolkodásban. *Versenytükkör*, 2016, különsz. 14–38. p. Varga Norbert: Kartelleljárásjog szabályozása és gyakorlata különös tekintettel a Kartellbíróóság működésére. *Versenytükkör*, 2016, különsz. 84–95. p.

² Ranschburg Nándor: A Kartellbíróóság hatásköre és viszonya a rendes és választott bíróságokhoz. *Kartelljog Tára*, 1932. 1. sz. 1. p.

³ Ranschburg 1932, 2. p.; A kartell törvény alkalmazása. Kartellszerződés fogalma. *Közgazdasági Értesítő*, 1937. 39. sz. 7–8. p.

- ⁴ Dobrovics Károly: A karteljogi hatóságok ellentétes döntései. *Közgazdasági Értesítő*, 1933. 37. sz. 3. p.
- ⁵ Dobrovics 1933, 4. p.
- ⁶ A közérdek védelmét szolgálja a Kartellbíróóság a törvényjavaslat indokolása szerint. Kornfeld Móric: Törvény a kartelekéről. *Magyar Szemle*, 1927. 9–12. sz. 167–168. p.; Szabó István: A kartellfelügyelet szervezete és hatásköre az 1931. évi XX. törvénycikk nyomán. *Versenytikör*, 2016. különsz. 75–76. p.; Sipta István: A gazdasági versenyt szabályzó megállapodásokról szóló 1931. évi XX. tc. hazai előzményei. *Versenytikör*, 2016. különsz. 61–62. p.
- ⁷ Ranschburg 1932, 3. p.
- ⁸ Ranschburg 1932, 4. p. Dobrovics Károly: Kartelmegállapodás és kartelműködés. *Közgazdasági Értesítő*, 1933. 40. sz. 16. p.
- ⁹ Ranschburg 1932, 4. p.
- ¹⁰ Ranschburg 1932, 6. p.; Krusóczki Bence: A tisztességtelen verseny a Szegedi Királyi Ítéltábla joggyakorlatában. *FORVM Publicationes Discipulorum Iurisprudentiae*, 2018. 1. sz. 253–254. p.
- ¹¹ Dobrovics Károly: A közérdekű per. *Közgazdasági Értesítő*, 1932. 23. sz. 14. p.
- ¹² Márkus György: A kartelek törvényes szabályozásáról. *Budapesti Szemle*, 1929. 213. kötet, 426. p.; Dobrovics 1933, 9. p.
- ¹³ Ranschburg 1932, 7. p.
- ¹⁴ Ranschburg 1932, 7. p. Magánszemély felperes nem lehetett. Vö. Kelemen Sándor: Perlési jogot a kartellbíróóság előtt. *Pesti Napló*, 1936. 103. sz. 4–5. p.
- ¹⁵ Ranschburg 1932, 8. p. Lásd még Kőházi Endre: Karteljogi bírói gyakorlat. *Közgazdasági Értesítő*, 1934. 12. sz. 19. p.; A Kartellbíróóság megsemmisítette a be nem mutatott kartelszerződés alapján hozott választottbíróági ítéletet. *Budapesti Hírlap*, 1932. 140. sz. 10. p.; Kartellügyben hozott választottbíróági ítélet érvénytelenítése. *Közgazdasági Értesítő*, 1938. 3. sz. 65–66. p.; Homoki-Nagy Mária: Kartellszerződések a gyakorlatban. *Versenytikör*, 2017. különsz. 6. 12. p.
- ¹⁶ A kartelltörvény hatálybaléptetéséről: 5381/1931. M. E. számú rendelet. P. IV. 3013/1932. In Nizsalovszky Endre, Petrovay Zoltán, Térfy Béla, Zehery Lajos (szerk.): *Grill-féle Új Döntvénytár*. (GDt.) XXV. köt. 1931–1932. Budapest, 1933, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 577. p.
- ¹⁷ P. IV. 3013/1932. GDt. XXV. köt. 577. p.
- ¹⁸ P. IV. 5261/1932. GDt. XXVI. köt. 740–741. p. A Kartellbíróóság ebben az ítéletében azt is kimondta, hogy a közérdekű kereset benyújtásához „nem szükséges a közérdek sérelme, hanem elegendő a törvényben körülírt valamelyik másik kritérium fennfennléte is”. Egy elvi jelentőségű ítélet. *Pesti Napló*, 1932. 184. sz. 7. p.
- ¹⁹ P. IV. 5261/1932. GDt. XXVI. köt. 740–741. p. A szénkartell vesszőfútása a kartellbíróóság előtt. *Pesti Napló*, 1932. 286. sz. 6. p.; Kőházi Endre: Karteljogi bírói gyakorlat. *Közgazdasági Értesítő*, 1934. 15. sz. 8–9. p.
- ²⁰ A Kartellbíróóság hivatkozott a már említett P. IV. 3013/1932 sz. ügyre. P. IV. 5261/1932. GDt. XXVI. köt. 740–741. p.
- ²¹ P. IV. 5261/1932. GDt. XXVI. köt. 741. p.
- ²² P. IV. 5261/1932. GDt. XXVI. köt. 741. p. Az I. és a II. rendű alpereseknek a perköltséget az 1931. évi XX. tc. 9. §-a és az 1911. évi I. tc. 425. §-a alapján kellett megfizetniük.
- ²³ P. IV. 4642/1933. GDt. XXVI. köt. 681–682. p.
- ²⁴ P. IV. 4642/1933. GDt. XXVI. köt. 682. p.
- ²⁵ P. IV. 4642/1933. GDt. XXVI. köt. 682. p.
- ²⁶ Az „Sz.” jelzés nem azonosítható a jogeset alapján. P. VII. 3616/1935. GDt. XXIX. köt. 657. p.
- ²⁷ P. VII. 3616/1935. GDt. XXIX. köt. 657. p.
- ²⁸ P. VII. 3616/1935. GDt. XXIX. köt. 657–658. p.
- ²⁹ P. VII. 3616/1935. GDt. XXIX. köt. 659. p.
- ³⁰ P. V. 681/1936. GDt. XXIX. köt. 661. p.
- ³¹ P. V. 681/1936. GDt. XXIX. köt. 661. p.
- ³² P. V. 681/1936. GDt. XXIX. köt. 661–662. p.
- ³³ P. V. 681/1936. GDt. XXIX. köt. 662. p.
- ³⁴ P. V. 681/1936. GDt. XXIX. köt. 662. p.
- ³⁵ Jelen esetben a Kúria az 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslat vonatkozó rendelkezésére hivatkozott (1010. §).
- ³⁶ P. V. 681/1936. GDt. XXIX. köt. 663. p.
- ³⁷ P. V. 681/1936. GDt. XXIX. köt. 663. p.
- ³⁸ P. IV. 19/1936. GDt. XXIX. köt. 664. p.
- ³⁹ P. IV. 19/1936. GDt. XXIX. köt. 664. p.
- ⁴⁰ P. IV. 1284/1942. GDt. XXXV. köt. 499. p.
- ⁴¹ P. IV. 1284/1942. GDt. XXXV. köt. 499. p.
- ⁴² P. IV. 2964/1936. GDt. XXX. köt. 753. p.
- ⁴³ P. IV. 1284/1942. GDt. XXX. köt. 753. p.
- ⁴⁴ Dobrovics 1933, 10. p.

I. Bevezetés

Az ókori Rómában gyakran előfordult, hogy ugyanazon gyámolt számára egyidejűleg több gyámot is rendeltek. A többes gyámság esetén azonban praktikus okokból többnyire csak a gyámok egyikét ruházták fel a tényleges ügyviteli jogkörökkel, illetve adott esetben a gyámolt vagyonának kezelését ügykörök szerint vagy – ha a gyámoltnak különböző provinciákban volt vagyona – provinciák szerint osztották fel a gyámok között. Ha valamilyen oknál fogva egyik gyámot sem ruházták fel a kizárólagos ügyviteli jogával, és köztük a vagyonkezelés *magistratus* általi felosztására sem került sor, a gyámotársaknak közösen kellett kezelniük a gyámolt vagyonát.² Ez utóbbi esetben a gyámotársak egyetemleges adósként feleltek a gyámolt felé.³ Azonban, ha a közös ügyvitelből eredően végül csupán az egyiknek kellett a gyámolttal szemben helytállnia, vagy ha egyikükkel szemben a gyámolt kizárólag a másik gyámotársnak felróhatóan keletkezett károk megtérítése céljából indított pert, a perbe fogott és

Újvári Emese

A gyámok megtérítési igényének eszközei többes gyámság esetén a római jogban

Különös tekintettel a fizető gyámotársat megillető *utilis actio* jellegére¹

fizető gyámnak többnyire megtérítési igénye keletkezett a gyámotársaival szemben.⁴

A két legfontosabb jogeszközt, amely megtérítési igényük érvényesítése céljából a gyámok rendelkezésére állt,

egyrészt a gyámolt azon engedményezett keresete jelentette, amelyet a gyámolt a gyámtársakkal szemben érvényesíthetett volna, másrészt pedig egy önálló *utilis actio*, amelyet a fizető gyámnak kifejezetten a megtérítési igénye érvényesítése céljából biztosítottak.⁵ Jelen értekezés fő kérdését ezen *utilis actio* jogi jellege képezi, de a teljesség kedvéért röviden bemutatom az első lehetőséget is.

II. A gyámolt engedményezett keresete

A források alapján megállapítható, hogy történetileg előbb a gyámolt keresetének a fizető gyámra történő engedményezése vált lehetővé.⁶

Előfordulhatott, hogy az egyik gyám önként teljesítette a gyámolt teljes követelését (akár anélkül is, hogy a gyámolt perbe fogta volna). Ebben az esetben a fizető gyám még a teljesítés előtt kérhette a gyámolttól, hogy az engedményezze rá a gyámtársaival szembeni kereseteit.⁷

Az ún. *beneficium cedendarum actionum* értelmében a már perbe fogott gyám is követelhetette, hogy a gyámolt engedményezze rá a gyámtársakkal szembeni kereseteit. Erre az engedményezésre a gyámmal szemben megindított eljárás (mind a peres eljárás, mind pedig a végrehajtási eljárás) során kerülhetett sor.⁸

Az engedményezést ilyenkor úgy valósították meg, hogy a gyámolt a (perbe fogott) gyámot *cognitor* vagy *procurator in rem suam* névezte ki a többi gyámmal szembeni keresetek vonatkozásában.⁹

A kívánt joghatás elérése érdekében azonban az engedményezésre – ahogy az az alábbi Modestinustól származó szöveghelyből kiderül – legkésőbb a fizetéssel egyidejűleg sort kellett keríteni. Arra is sor kerülhetett, hogy a gyámnak és a gyámoltnak még a gyám fizetését megelőzően meg kellett állapodnia abban, hogy a gyámolt később a gyámra fogja engedményezni a kereseteit, különben a gyámolt gyámtársakkal szembeni keresetei is felemésződtek a fizető gyám teljesítése révén. Abban az esetben azonban, ha az engedményezésre még a teljesítés előtt sort kerítettek, vagy abban legalábbis megállapodtak, a gyám fizetését – egy adásvételi fikció alkalmazása révén – úgy tekintették, mintha a gyám ezáltal nem a saját gyámságból eredő kötelezettségét akarta volna teljesíteni, hanem a gyámoltnak a gyámtársakkal szembeni kereseteit kívánja megvenni. Így ezen adásvételi fikció¹⁰ alkalmazása révén el lehetett tekinteni a teljesítés keresetfelemészítő hatásától az engedményezendő keresetek vonatkozásában.¹¹

D.46,3,76

Modestinus 6 resp.

Modestinus respondit, si post solutum sine ullo pacto omne, quod ex causa tutelae debeatur, actiones post aliquod intervallum cessae sint, nihil ea cessione actum, cum nulla actio superfuerit: quod si ante solutionem hoc factum est vel, cum convenisset, ut mandarentur actiones, tunc solutio facta esset mandatum subsecutum est, salvae esse mandatas actiones, cum novissimo quoque casu pretium magis mandatarum actionum solutum quam actio quae fuit perempta videatur.

A tényállás alapján a gyámolt a gyámság megszűnését követően követelte az egyik gyámjától a gyámságból származó követeléseinek teljesítését. Az adott gyám ezt követően mindent kifizetett, amit a gyámságból adódóan fizetni kellett. Bár a szövegben nincs rá közvetlen utalás, de minden bizonnyal a többes gyámság esetköréről van szó a fragmentumban.¹² Mivel a gyámtársak egyetemleges adósok voltak, az egyikük teljesítése révén felemésződtek a gyámoltnak a többi gyámmal szembeni keresetei is. Egy adásvételi fikció segítségével azonban el lehetett tekinteni a teljesítő gyám fizetésének keresetmegszüntető hatásától a gyámtársakkal szembeni engedményezendő keresetek vonatkozásában. Modestinus véleménye szerint azonban a feleknek (vagyis a gyámoltnak és a fizető gyámnak) ebben az esetben vagy még a fizetés előtt meg kellett állapodniuk abban, hogy a gyámolt később a fizető gyámra fogja engedményezni a kereseteit, vagy az engedményezést legkésőbb a fizetéssel egyidejűleg meg kellett valósítani, különben az engedményezés eredménytelen lett volna, mert a teljesítés a gyámtársakkal szembeni kereseteket is felemészti, és nem marad engedményezendő kereset.

A következő Ulpianustól származó szöveghelynek is az engedményezés lehetséges és az eredményesség szempontjából releváns időpontja áll a középpontjában:

D.27,3,1,18

Ulpianus 36 ad ed.

Non tantum ante condemnationem, sed etiam post condemnationem desiderare tutor potest mandari sibi actiones adversus contutorem, pro quo condemnatus est.

Ulpianus szerint a gyám a marasztaló ítélet meghozatalát követően is követelheti, hogy a gyámolt engedményezze rá a gyámtársával szembeni kereseteit, ha a gyámtársa miatt marasztalták őt.¹³

A következő fragmentumban is az ítélet meghozatalát követő engedményezés lehetőségéről van szó, amelyet az adásvételi fikció alkalmazása tesz lehetővé.¹⁴

D.27,3,21

Papinianus 1 def.

Cum pupillus tutelae actione contra tutorem alterum tutori, quem iudex in solidum condemnavit, cessit, quamvis postea iudicatum fiat, tamen actio data non intercidit, quia pro parte condemnati tutoris non tutela reddita, sed nominis pretium solutum videtur.

A Papinianustól származó szöveghely értelmében, ha a gyámolt a másik gyámtárral szembeni kereseteit arra a gyámra engedményezi, akit a teljes tartozás megfizetésére marasztaltak, a kereset a teljesítés révén sem fog felemésződni. Ennek az az oka, hogy a marasztalt gyám vonatkozásában feltételezik, hogy nem a gyámságból fakadó kötelezettségét teljesítette, hanem a gyámtársakkal szembeni követelésért fizetett vételárat.¹⁵

Ahogy az a két utóbbi szöveghelyből kiderül, az engedményezés a gyámot marasztaló ítélet meghozatalát

követően is lehetséges maradt. Az ítéletben foglalt kötelezettség teljesítése azonban csak abban az esetben nem emésztette fel a gyám társakkal szembeni kereseteket, ha a kereseteket még a fizetés előtt a teljesítő gyámra engedményezték.¹⁶ Az engedményezésre a marasztalást követően vagy a végrehajtási eljárás során kerülhetett sor, vagy a gyámolt önként is a gyámra engedményezhette a kereseteit, ha utóbbi kész volt az ítéletnek megfelelően fizetni.

Schmieder úgy véli, hogy a gyámoltat nem lehetett arra kényszeríteni, hogy a gyám társakkal szembeni kereseteit a gyámra engedményezze. Úgy gondolja, hogy erre egyrészt a *conventio* konstrukciójából (D.46,3,76 – „*cum convenisset*”) lehet következtetni, másrészt pedig abból, hogy a szöveghelyek tanúsága alapján az is előfordulhatott, hogy a kereseteket nem engedményezték a perbe fogott gyámra („*nec mandatae sunt actiones*” – a D.27,3,1,13 és a D.27,3,1,14 értelmében). Azt azonban elismeri, hogy egy fragmentumban, a D.27,3,1,18-ban említésre kerül a kereset engedményezésének kikényszerítése is.¹⁷

Valószínűbbnek tűnik azonban, hogy a D.27,3,1,14-ből (Schmiederrel ellentétben) sokkal inkább arra lehet következtetni, hogy a perbe fogott gyám az eljárás során rendszerint követelhetette a keresetek engedményezését:

D.27,3,1,14

Ulpianus 36 ad ed.

Plane si ex dolo communi conventus praestiterit tutor, neque mandandae sunt actiones neque utilis competit, quia proprii delicti poenam subit: quae res indignum eum fecit, ut a ceteris quid consequatur doli participibus: nec enim ulla societas maleficiorum vel communicatio iusta damni ex maleficio est.

Ulpianus álláspontja szerint a gyámoltak abban az esetben, ha a gyámok közösen követtek el dolozus magatartást, sem a kereseteit nem kell a perbe fogott gyámra engedményezni, sem pedig az *utilis actio* nem illeti meg a fizető gyámot.

Mivel azonban egy per során a bírónak és nem az (egykori) gyámoltak kell döntést hoznia arról, hogy a perbe fogott gyámot (közös) *dolus* miatt kell-e marasztalni, és ettől függően a gyámolt keresetei engedményezendők-e vagy sem, ez a szöveghely sokkal inkább annak bizonyítékaként szolgál, hogy egy, a gyám társak egyike ellen megindított per során általában a bírónak kell eldönteni, hogy köteles-e a gyámolt a keresetei engedményezésére, vagy sem. Ennek megfelelően feltételezhető, hogy a gyámoltat a per során kényszeríteni lehetett keresetei engedményezésére.

Úgy tűnik, hogy a korábban idézett Modestinus-fragmentum (D.46,3,76) sem áll szemben ezzel a feltételezéssel, mert a szöveghely kapcsán feltételezhető, hogy a gyámolt teljes követelésének önkéntes teljesítéséről van szó, amelynek ellentételezéseként a gyámolt kész a többi gyámmal szembeni kereseteit a fizető gyámra engedményezni.

Az a tény, hogy adott esetben mégis előfordulhatott, hogy a keresetek engedményezésére nem került sor a per során, adott esetben arra is visszavezethető volt, hogy

a perbe fogott gyám elmulasztotta kérni az engedményezést, mert például távol volt, és nem is képviselték a perben.¹⁸ Esetleg az is feltételezhető, hogy a bírónak az engedményezés elrendelése tekintetében nagyobb mérlegelési lehetősége volt, és az adott esetben úgy találta helyesnek, hogy nem kényszeríti a gyámoltat a keresetei engedményezésére.

Kaser úgy véli, hogy többes gyámság esetén a kései klasszikus kortól kezdve már lehetősége volt a mindenkori eljáró gyámnak arra, hogy a vele szemben érvényesített követelés teljesítését a gyámolt többi gyám társal szemben rendelkezésre álló kereseteinek az engedményezésétől tegye függővé.¹⁹ Szerinte a kereset engedményezésének kikényszeríthetősége először éppen a többes gyámság esetén vált lehetővé.²⁰ Seiler és Sonja Meier pedig úgy vélik, hogy gyám társakkal szembeni kereset engedményezése a per során (legkésőbb a végrehajtási eljárás során) kikényszeríthető volt, ha a gyámot vétkes gyám társa helyett perelték be és marasztalták.²¹

III. Az *utilis actio*

Ha a gyám anélkül teljesítette a gyámságból eredő kötelezettségeit,²² hogy ellentételezésként követelte volna a gyámolt gyám társakkal szembeni kereseteinek engedményezését, a teljesítés keresetfelemésztő hatása miatt már nem volt lehetőség ezen keresetek engedményezésére. Erre az esetre először Antoninus Pius, majd később Septimius Severus és Antoninus Caracalla – *utilis actio* formájában – egy önálló keresetet biztosított a fizető gyámnak a gyám társakkal szembeni megtérítési igénye érvényesítésére:²³

D. 27,3,1,13

Ulpianus 36 ad ed.

*Et si forte quis ex facto alterius tutoris condemnatus praestiterit vel ex communi gestu nec ei mandatae sunt actiones, constitutum est a divo Pio et ab imperatore nostro et divo patre eius utilem actionem tutori adversus contutorem dandum.*²⁴

Az Ulpianustól származó szöveghely értelmében, ha egy gyámot gyám társa eljárása okán vagy közös ügyvitelük alapján marasztaltak, és ő anélkül fizetett, hogy a gyámolt a gyám társal szembeni kereseteit rá engedményezte volna, akkor Antoninus Pius, Septimius Severus és Antoninus Caracalla *constitutio*inak értelmében egy *utilis actio*t kell számára megadni.²⁵

Ennek az *utilis actio*nak a jogi besorolása már a gloszátorok²⁶ óta vitatott. Ezen kérdés vonatkozásában két fő álláspont található az irodalomban. Az első álláspont szerint, melyet különösen Partsch,²⁷ Solazzi,²⁸ Levy,²⁹ Archi,³⁰ Wesener,³¹ Voci,³² Albanese,³³ Steiner³⁴ és úgy tűnik, hogy Lenel³⁵ képviselnek, e kereset esetében egy *actio negotiorum gestorum utilis*ről van szó, míg a másik álláspont szerint, melynek különösen Lindelof,³⁶ Rudorff,³⁷ Mühlenbruch,³⁸ Schmid,³⁹ Seiler,⁴⁰ Kaser,⁴¹ Knütel,⁴² Meier⁴³ és Harke⁴⁴ a képviselői, egy olyan *utilis actio*ról van

szó, amelyet a gyámoltat megillető *actio tutelae directa* mintájára alakítottak ki.

Az első álláspont képviselői különösen a következő Iulianus-fragmentumra támaszkodnak:

D.3,5,29

Iulianus 3 Dig.

Ex facto quaerebatur: quendam ad siliginem emendam curatorem decreto ordinis constitutum: eidem alium subcuratorem constitutum siliginem miscendo corrumpisse atque ita pretium siliginis, quae in publicum emptae erat, curatorum afflictum esse: quaque actione curator cum subcuratore experiri possit et consequi id, ut ei salvum esset, quod causa eius damnum cepisset. Valerius Severus respondit adversus contutorem negotiorum gestorum actionem tutori dandam: idem respondit, ut magistratum adversus magistratum eadem actio detur, ita tamen, si non sit conscius fraudis, secundum quae etiam in subcuratore idem dicendum est.

Ez a szöveghely arról szól, hogy egy városi megbízott azt a feladatot kapta, hogy a városnak búzát vegyen. Egy almegebízottat jelöltek ki mellé, aki a gabona minőségét lerontotta azáltal, hogy azt (valószínűleg gyengébb minőségű gabonával) összekeverte. A keletkezett károkért a városi megbízott felel a városnak. Arra a kérdésre keresnek választ, hogy a városi megbízott milyen keresettel léphet fel az almegebízottal szemben, hogy megtérítési igényét érvényesíteni tudja.

Iulianus az eset eldöntése kapcsán Valerius Severus véleményére hivatkozik, aki egy analóg esetben – amikor minden valószínűség szerint egy gyámot a gyámtársának magatartása miatt marasztaltak – a marasztalt gyámnak a gyámtársával szembeni megtérítési igénye érvényesítése céljából egy *actio negotiorum gestorum*ot látott megadhatónak.

Ezen szöveghely alapján vélik úgy Partsch és követői, hogy a megtérítési igény érvényesítése céljából Antoninus Pius és a többi császár által a fizető gyámnak biztosított kereset egy *actio negotiorum gestorum utilis* volt. Úgy gondolják, hogy ez a kereset azért nem lehetett egy ediktális (vagyis „*directa*”) *actio negotiorum gestorum*, mert a gyám nem kizárólag idegen ügyet vitt, hanem a saját dolgában is eljárta. Ugyanakkor a gyám eljárása gyakorlatilag egy harmadik személy érdekét is szolgálta.

Ezért ez a kereset csak egy *actio negotiorum gestorum utilis* lehetett.⁴⁵

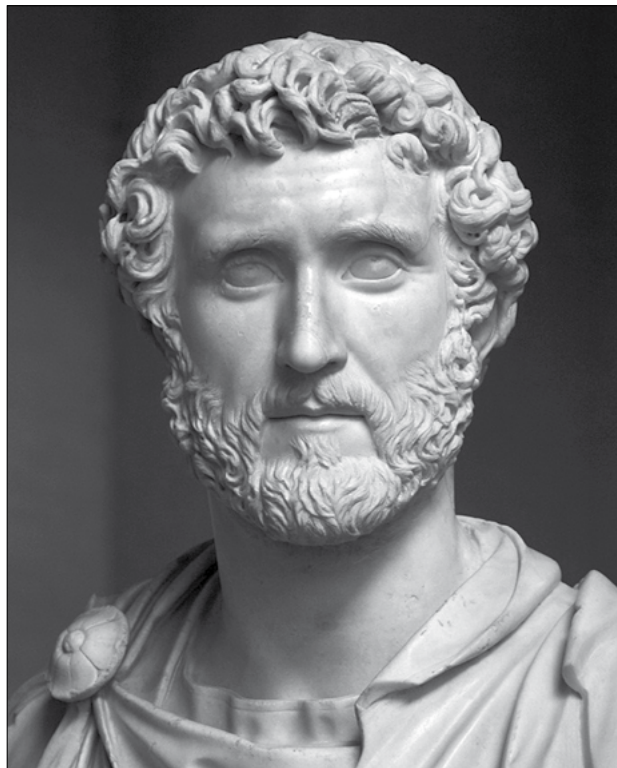
Az ellentétes állásponton lévők úgy gondolják, hogy ebben a Iulianus-fragmentumban vagy egy olyan sajátos esetről van szó, amikor a vétkes gyámtárs a megosztott gyámság esetén a perbe fogott gyámtárs feladatkörébe tartozó ügyekbe avatkozott bele,⁴⁶ vagy Iulianus jogtudósi véleménye egy korábbi, pusztán egyedi állásfoglalásra hivatkozott.⁴⁷ Arra, hogy a vélemény, amely szerint a gyám, akinek az adósi egyetemlegesség miatt a gyámtárs ügyvitelért is felelnie kellett, megtérítési igényét utóbbival szemben egy *actio negotiorum gestorum (contrariá)* val érvényesíthette, csak egy egyedi döntés volt, és nem felelt meg az adott korban az uralkodó álláspontnak, abból a tényből is következtetni lehet, hogy Iulianusnak egy

kevésbé ismert jogtudós, Valerius Severus véleményére kellett támaszkodnia.⁴⁸ Ha ugyanis Iulianus idejében vagy azt megelőzően több jogtudós is elismerte volna az *actio negotiorum gestorum*ot a gyámtársal szembeni megtérítési igény érvényesítésének eszközeként, akkor Iulianus minden bizonnyal egy híresebb jogtudósra hivatkozott volna, nem Valerius Severusra.

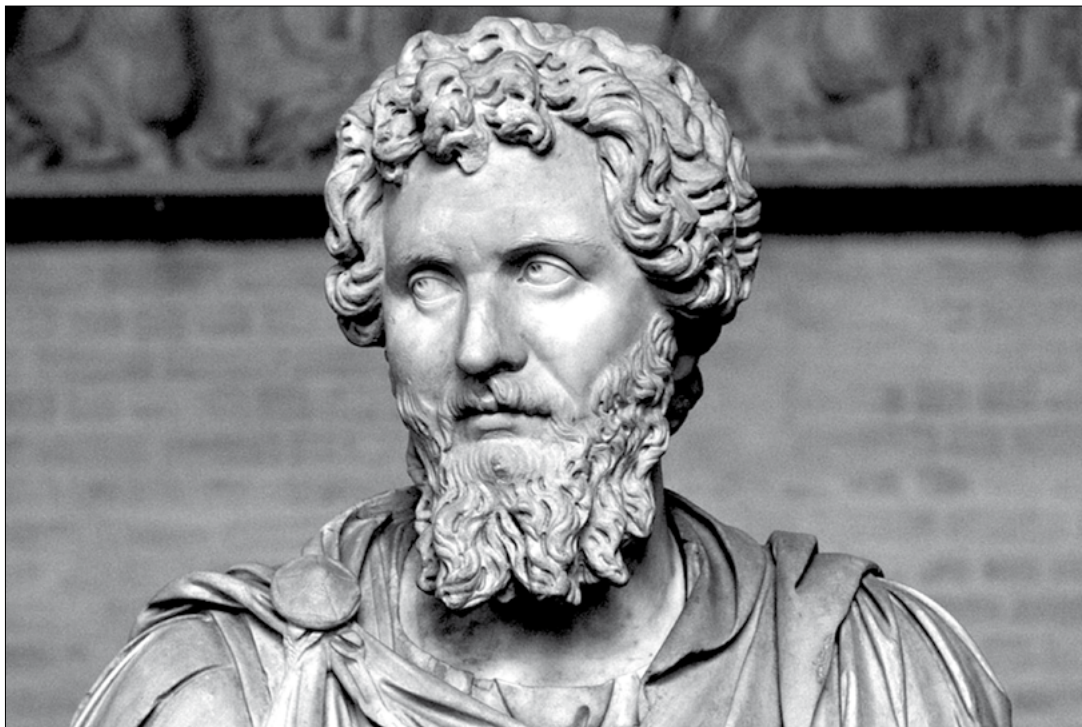
A második megközelítést támasztja alá az a tény is, hogy Valerius Severus valószínűleg Traianus, illetve Hadrianus császár idején élt, vagyis rövidebbel Antoninus Pius előtt tevékenykedett, aki első alkalommal biztosította a fizető gyámtársnak az *utilis actió*t. Az is valószínű, hogy Iulianus akkor még nem ismerte Antoninus Pius császár rendeletét, amikor a Digestájának harmadik

könyvében dolgozott (amelyből a fenti jogeset származik).⁴⁹ Jó okkal feltételezhető tehát, hogy Iulianus egy egyedüli jogtudós kísérletét veszi elő abból a célból, hogy „több egyetemleges adósként felelős gyám között a megtérítési igényt a *negotiorum gestio* segítségével érvényesíthesse”.⁵⁰ E próbálkozása azonban nem vezethetett tartós eredményre, mert az újabb források (D.27,3,1,13 és a C.5,58,2) a megtérítési igényt más dogmatikai alpra, az *actio tutelae* engedményezésére helyezik. Ezért kevésbé valószínű, hogy a császárok az általuk biztosított *utilis actió*t az *actio negotiorum gestorum* mintájára adták volna meg.⁵¹

Ugyanakkor Partsch azon elméletét, amelynek értelmében az *utilis actio* egy *actio negotiorum gestorum utilis* volt, egy Scholion-szöveghellyel is alá kívánja támasztani. Véleménye szerint a D.27,3,1,13 Anonymos Scholion-

Antoninus Pius római császár

Septimius Severus római császár

ja is ezt az elméletet igazolja, amikor a „*habet adversus eum utilem*”-részt a következőképpen magyarázza: *utilem negotiorum gestorum. Hanc enim dedit tutori, et magistratui adversus magistratum lib. 3. tit. 5 dig. 29*”.⁵²

Seiler ellenben úgy véli, ahhoz, hogy megértsük a Bas.38,3,1 (D.27,3,1,10-13)-at, figyelembe kell vennünk azt a tény is, hogy az említett Digesta-szöveghely iustinianusi és klasszikus rendelkezéseket egyaránt tartalmaz. Míg a D.27,3,1,10-12 az *actio tutelae* iustinianusi jognak megfelelő felosztásáról szól, addig a D.27,3,1,13-ban a klasszikus szabályok tükröződnek, amelyek alapján valamennyi gyám egyetemleges adósként volt köteles a gyámolt teljes követelését teljesíteni. A Basilika azonban a 13. §-t a iustinianusi jog alapján értelmezte. A Basilika szövege először az *actio tutelae* megosztásáról (10–12. §§), majd arról szól, hogy egy gyám a gyám-társ helyett teljesített (13. §). Seiler szerint ezenkívül az is megfigyelhető, hogy a „*condemnatus*” kifejezést, amelyet a Digesta-szöveghely még tartalmazott, a Basilika-szövegből már kihúzták. Seiler ezt azzal magyarázza, hogy a iustinianusi részfelelősség elvével szemben állt volna, ha a követelés másik gyám-társra eső részében is marasztalták volna a gyámot. Vagyis a Basilika-szöveghely értelmében a gyám egy kizárólag idegen kötelezettséget teljesített, ezért lehetek adottak a *negotiorum gestio* feltételei. Ez is magyarázhatja azt a tény, hogy miért vélte úgy Anonymos, hogy az *utilis actio* egy *actio negotiorum gestorum utilis* lehetett.⁵³

Seiler tehát úgy gondolja, hogy a fenti Scholion nem bizonyít semmit a klasszikus jog vonatkozásában, mert a Basilika-szöveghely nem olyan gyám-társokról szól, akiket egyetemleges adósi (*in solidum*) felelősség terhel, hanem egy olyan keresetről, amelyet egy gyám a gyám-társával szemben akkor indíthatott meg, ha előbbi egy megosztott

actio tutelae megindítása esetén a követelés gyám-társára eső részét is kifizette.⁵⁴

Megemlítendő, hogy Partsch elmélete alátámasztásaként a Schol.2 ad Bas.38,19,1 (C.5,58,1)⁵⁵-re is hivatkozik, amelyben szintén egy, a gyám-társal szembeni *actio negotiorum gestorum*ról esik szó. Úgy véli, hogy mivel a Schol.1 ad Bas.38,19,2 (C.5,58,2)⁵⁶ csupán egy *utilis actio*ról beszél, a Schol.2 ad Bas.38,19,1 (C.5,58,1) pedig egy *actio negotiorum gestorum utilis*ről szól, az előbbi szöveghely szerzője csak egy *actio negotiorum gestorum utilis*re gondolhatott.⁵⁷

Seiler szerint viszont a kérés megoldása érdekében abból kell kiindulni, hogy míg a klasszikus korban a többes gyámság esetén a gyámok egyetemleges felelőssége érvényesült, addig a bizánciak a gyám-társak megosztott felelősségének alapelve mentén közelítették meg az esetet. Mivel a gyám, aki a gyám-társával szembeni per marasztalásában megállapított összeget kifizette, a klasszikus jog szerint (egyben) a saját kötelezettségét is teljesítette, csak akkor tudta a megtérítési igényét érvényesíteni, ha a gyámolt a gyám-társakkal szembeni kereseteit rá engedményezte. A bizánciak elképzelése szerint azonban a gyám-társ ebben az esetben egy idegen tartozást teljesített, ezért rendelkezésére állhat az *actio negotiorum gestorum* a (marasztalt) gyám-társával szemben. Ennek megfelelően Seiler azon az állásponton van, hogy a Thalelaios-Scholion,⁵⁸ mely szerint az *actio negotiorum gestorum*ot meg lehet adni a gyám-társnak, nem bizonyít semmit a klasszikus kori jogi megoldások tekintetében, mert ez a szöveghely a bizánciak felfogása szerint nem egy egyetemleges adósi jogviszonyból indul ki, s így nem az egyetemleges adósk közötti megtérítési igénnyel foglalkozik, hanem egy kizárólag idegen kötelezettség teljesítéséből indul ki.⁵⁹

Seiler összességében úgy véli, hogy a bizánciak a C.5,58,2 szövegét a Bas.38,19,2-ben nem alakították át a részfelelősség elve szerint, hanem úgy gondolták, hogy ez a szöveghely egy sajátos esetről szól, amelyben a gyám-társak egyetemleges adósi felelőssége megmaradt. A Basilika-szöveghely emellett átveszi a fizető gyám számára megtérítési igénye érvényesítése céljából biztosított két jogeszközt is: a gyámolt engedményezett keresetét és az *utilis actiō*t. Thalelaios utal is ezen *utilis actio* jellegére: úgy véli, hogy a gyám ebben az esetben egy fiktív engedményezés révén megszerezheti a gyámolt *actio tutelae*ját, úgy, mintha *procurator in rem suam*má nevezték volna ki.⁶⁰ Ez egy fontos utalásnak tekinthető a gyám-társ *utilis actiō*jának jogi jellege tekintetében.⁶¹

Mint említettem, az irodalomban van olyan nézet is, amely szerint a teljesítő gyámnak ugyan lehetővé tették, hogy az *actio negotiorum gestorum (utilis)*szel érvényesítse az igényét a gyám-társával szemben, de e kereset alkalmazhatósága meglehetősen korlátozott volt. Csak abban az esetben lehetett alkalmazni, ha a fizető gyámot kizárólag a gyám-társ ténykedése miatt marasztalták (*ex solo contutoris factum*). Viszont ha például ő is felelős volt a közös ügyvitelből fakadó károkért (*ex communi gestu*), a gyámolt teljes követelésének teljesítésében marasztalt és teljesítő gyám-társ nem vehette igénybe ezt a keresetet.⁶²

Megemlítendő, hogy az *actio negotiorum gestorum (utilis)* további hátrányát jelentette az engedményezett *actio tutelae*val szemben, hogy előbbivel nem járt együtt a gyámoltat egyébként megillető jelzálogjog, így könnyen előfordulhatott, hogy ez a kereset a gyám szegénysége miatt nem vezetett eredményre.⁶³

Seiler úgy véli, hogy létezhetett ugyan egy korai kísérlet arra, hogy az *actio negotiorum gestorum*ot megadják a fizető gyámnak a gyám-társaival szemben a megtérítési igénye érvényesítésére, de ez a későbbiekben nem vált elfogadott gyakorlattá.⁶⁴

Aláhúzendő, hogy a Digesta és a Codex vonatkozó szöveghelyei alapján is a második álláspont tűnik valószínűbbnek, amely szerint tehát a fizető gyámnak elsőként Antoninus Pius által biztosított *utilis actio* egy *actio tutelae gestae utilis* volt.⁶⁵ Feltételezhető ugyanis, hogy a perbe fogott gyámnak többnyire lehetővé tették, hogy a gyámot a gyám-társakkal szembeni kereseteinek engedményezésére kényszerítse. Ahogy azt korábban említettem, erre az engedményezésre a gyám teljesítéséig kerülhetett sor, mert a *solutio* keresetfelemésztő hatása miatt a gyámolt gyám-társakkal szembeni keresetei is felemésztődtek.⁶⁶ A perbe fogott gyámnak tehát lehetősége volt az engedményezés kikényszerítésére. Ha azonban valamilyen oknál fogva nem tudott élni ezzel a lehetőséggel, akkor gyám-társai nem megfelelő vagyonekezeléséért is neki kellett volna helytállnia, s annak következményeit egyedül kell viselnie, ha a császárok méltányosságából nem biztosítják számára az *utilis actio* megindításának lehetőségét a gyám-társakkal szemben.

A méltányosság ugyanis megkövetelte: ha a marasztalt és az ítéletnek eleget tevő gyám a kereset engedményezésének kikényszerítése nélkül fizetett, akkor ugyanolyan helyzetbe hozzák, mintha az engedményezésre sor került

volna.⁶⁷ E méltányosság alkalmazását nem utolsósorban az is indokolhatta, hogy a gyám-társak, akik a kollégáik ügyviteléért egyetemleges adósként feleltek, nem saját elhatározásukból dönthettek a többes gyámság elvállalása kérdésében, hanem vagy a törvény alapján (XII. táblás törvény), vagy a *pater familias* végrendelete folytán, vagy a *magistratus* rendelkezése alapján afféle „*communio incidens*” jött létre köztük. Így – például egy társasággal elentétben – nem maguk választhaták meg, kiket találnak eléggé megbízhatónak ahhoz, hogy velük egy egyetemleges adósi jogviszonyt létesítsenek.⁶⁸

Mühlenbruch úgy véli, hogy a méltányosság elve alapján abból az elvárásból, hogy a gyám-társak közötti jogviszonyt a *ius aequum* kell dominálja, az következik, hogy nem csak az egyik gyám-társnak kell véglegesen a többi gyám-társért helytállnia, ha mindannyian ugyanannyira vétkesek.⁶⁹

Arra, hogy a császárok által biztosított *utilis actio* valószínűleg egy *actio tutelae utilis* volt, az a tény is utal továbbá, hogy ezt a keresetet a források gyakran szembeállítják egy *actio mandatával* (vagy *cessával*), amely nem lehetett más, mint a gyámolt *actio tutelae directája*, amelyet a fizető gyám *procurator in rem suam*ként indíthatott meg. S ha ez a kereset a teljesítés keresetmegszüntető hatása miatt már nem volt engedményezhető, a méltányosság alapján ennek az *utilis actiō*nak kellett engedményezés nélkül is (úgy, mintha az engedményezésre sor került volna) a helyébe lépnie.⁷⁰ Ezzel a keresettel úgy kellett a fizető gyámnak segíteni, mintha az engedményezés létrejött volna, ami egy *actio negotiorum gestorum utilis* esetében már a (gyámoltat megillető és az *actio tutelae*val együtt járó) jelzálog hiánya miatt sem valósulhatott meg, mivel az *actio negotiorum gestorum* megadása nem a gyámoltat a gyámokkal szemben megillető keresetek, illetve jogok átengedésén alapult.⁷¹ Schmid véleménye szerint Ulpianus az engedményezés fikciójára utal, amikor az *utilis actiō*t egy tényleges engedményezés hiányában is engedélyezi.⁷²

Ezt az álláspontot látszik alátámasztani, hogy Antoninus Pius, aki elsőként adta meg a teljesítő gyámnak a gyám-társaival szemben az *utilis actiō*t, az örökség vevőjének is egy *utilis actiō*t biztosított,⁷³ ami arra utal, hogy a császár hajlott arra, hogy fiktív engedményezés révén adjon jogsegélyt.⁷⁴

Ezenkívül további bizonyítékként szolgálhat az is, hogy a korábban idézett Thalelaios-scholion azt a megállapítást tartalmazza, hogy a gyám kvázi egy *procurator in rem suam* pozíciójában élhet az *utilis actiō*val, mintha a gyámolt a nem engedményezett *actio tutelae* engedményezte volna.⁷⁵

Egy részben párhuzamos, szintén a gyámság témaköréhez kapcsolódó jogeset hasonló megoldásából is arra lehet következtetni, hogy a fizető gyámot megillető *utilis actio* az engedményezett keresetnek, vagyis a gyámolt *actio tutelae directájának* mintájára megadott kereset volt. A párhuzamos jogeset, mely a jogviszonyok meglehetősen bonyolult konstellációját tartalmazza, végső soron arról szól, hogy a gyámolt azokkal a kezeseikkel szemben is keresetet indíthat, akik azon *magistratus*sokkal szemben vállaltak

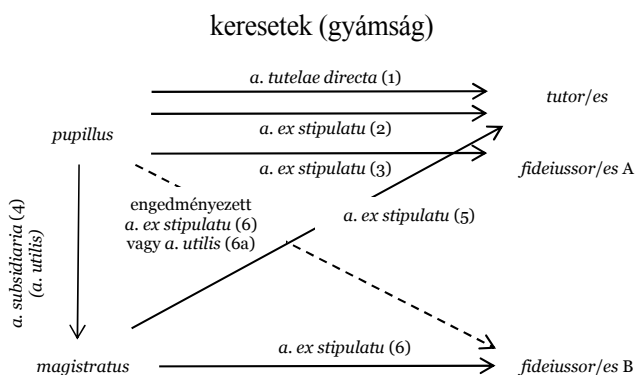
kötelezettséget, akik a gyámoltnak egy *actio subsidiaria*-val felelnek.⁷⁶ A szöveghelyből kiderül, hogy a gyámolt vagy kérheti a *magistratus* azon kereseteinek engedményezését, amelyeket utóbbi a kezeseivel szemben indíthatna meg, vagy ha ez az engedményezés nem valósul meg, a gyámolt egy *utilis actiót* kap:

C.5,75,1pr.-2.: Imperator Antoninus an Mutianus (pr.) *Si magistratus a tutoribus seu curatoribus, quos tibi dederunt seu nominaverunt, stipulati sunt se eo nomine indemnes futuros inque eam rem fideiussores acceperunt extra rem salvam fore satisfactionem, actio, quam adversus tutores seu curatores tuos instituisti, alienam obligationem non resolvit.*

(1) *Sed adversus magistratus qui curatorem dederunt actio utilis ita demum competit, si universis bonis excussis revocatisque, quae eum in fraudem alienasse constiterit, indemnitati tuae in solidum satisfieri non potuit.*

(2) *Quam si exercueris, mandatis tibi ab eis actionibus adversus fideiussores quos acceperunt consistere potes, licet utilem actionem sine cessione habeas. (212)⁷⁷*

Az alábbi ábra a tényállás szereplői között fennálló jogviszonyoknak megfelelő egyes kereseteket ábrázolja:

A tényállás a következő:

Egy gyámolt számára a *magistratus municipales* gyámokat (vagy gondnokokat) rendeltek. Ezt követően a *magistratusok* a gyámokkal (vagy gondnokokkal) egy *stipulatio*s ígéretet tettek, amelynek értelmében utóbbiak megfelelően fogják kezelni a gyámolt vagyonát. Ez volt az ún. *satisfatio (cautio) rem pupilli salvam fore*. Ezt a *satisfatiót* kezességgel is megerősítették (az ábrán lásd *fideiussores A*).

Ezt követően a *magistratusok* a gyámokkal (vagy gondnokokkal) egy további *stipulatio*ban megígértették, hogy nekik, vagyis a gyámrendelésért felelős *magistratusok*nak, meg fogják téríteni azokat a károkat, amelyeket utóbbiak a gyámrendeléssel kapcsolatosan esetleg el fognak szenvedni. S a *magistratusok* ezen második *stipulatio*-t is kezességgel erősítették meg (*fideiussores B*).

Ha a gyámoltat a gyámok (vagy gondnokok) vagyonkezelése folytán kár érte,⁷⁸ először a gyámjaitól (vagy gondnokaitól) és azok kezeseitől kellett követelnie a kárai megtérítését (kereset 1, 2 és 3). A gyámolt a *magistratu-*

sokkal szemben is indíthatott egy sajátos keresetet, az ún. *actio subsidiariát* (mely a jogesetben *utilis actió*ként szerepel)⁷⁹ (kereset 4), de csak abban az esetben, ha a gyámolt a gyámjaitól (vagy gondnokaitól) és azok kezeseitől a teljes vagyonukkal szembeni végrehajtást követően sem nyert teljes kártérítést. (A gyámoltnak ezenkívül mindent vissza kellett követelnie, amit a vagyon kiürítése céljából elidegenítettek.)

Antoninus Caracalla döntése értelmében a gyámolt azokkal a *fideiussorokkal* szemben is keresetet indíthatott, akik a *magistratusok* kártalanítására tettek ígéretet (*fideiussores B*), ha a *magistratusok* e kezesekkel szembeni kereseteiket (kereset 6) a gyámoltra engedményezték. (Az engedményezést úgy lehetett megvalósítani, hogy a *magistratusok* a gyámoltat *cognitor* vagy *procurator in rem suammá* nevezték ki.) Caracalla azonban azt is kijelenti, hogy a gyámolt engedményezés nélkül is indíthat egy *utilis actiót* (kereset 6a).

Látható tehát, hogy Antoninus Caracalla a gyámolt érdekében azt is lehetővé tette, hogy még az azon kezesekkel szembeni kereseteket is a gyámoltra engedményezzék, akik a *magistratusok* kártalanítása érdekében vállaltak kezességet. Abban az esetben pedig, ha a *magistratusok* az engedményezést nem valósították meg egy perlési megbízás segítségével, egy *utilis actiót* adott a gyámoltnak. Ez minden bizonnyal egy *actio ex stipulatu utilis* lehetett, amelyet a *magistratusok* kártalanítását megígérő *fideiussorok stipulatio*jából eredő *actio ex stipulatu* analógiájára adtak meg.

Az imént idézett szöveghely azért különösen jelentős a kérdés szempontjából, mert egy másik Codex-szöveghelyben, amelyben az *utilis actio* gyámotársnak történő megadásáról van szó, fontos párhuzamok figyelhetők meg: a C.5,58,2 ugyanis ugyanazon császár (Antoninus Caracalla) ugyanazon évben (Kr. u. 212) meghozott döntését tartalmazza, melynek értelmében a perbe fogott gyám a gyámolttól kérheti a gyámotársaival szembeni keresetek engedményezését, vagy kaphat egy *utilis actiót* biztosítanak számára:

C.5,58,2: Imperator Antoninus

Si non ex propria culpa solus pupillae condemnatus es, sed absens et indefensus adqueivisti, cum ex causa iudicati satisfacere coeperis, actionem adversus contutores tuos mandari tibi a pupilla desiderabis vel utili actione uteris. (212)⁸⁰

A szöveghelyben arról van szó, hogy egy gyámot – nem a saját gondatlansága miatt – egyedül marasztaltak. Az eljárás során nem volt jelen, és a perben nem is képviselték. Antoninus Caracalla kijelenti, hogy a perbe fogott gyám, ha az ítéletet elfogadta, és elkezdett fizetni,⁸¹ kérheti a gyámolttól a gyámotársakkal szembeni kereseteinek engedményezését, vagy kaphat egy *utilis actiót*. Ez az *utilis actio* a források kontextusa alapján minden bizonnyal nem lehetett más, mint a gyámolt engedményezendő, de mégsem engedményezett *actio tutelae directájának* min-tájára megadott *utilis actio*.

Mindkét esetben (amikor a gyámolt kérheti a *magistratusoktól* a kezesekkel szembeni kereseteik engedményezését – C.5.75,1pr.-2, és amikor a fizető gyám kérheti a gyámolttól a gyám társakkal szembeni keresetei engedményezését – C.5,58,2) közös ugyanis, hogy az engedményezési kötelezettség nem szerződésen alapul, és az *utilis actiót* a köteles keresetengedményezés elmaradásának következményeként adják meg.⁸² A császárok tehát azokban az esetekben, amikor egy engedményezési kötelezettség fennállt ugyan, de ennek nem tettek eleget, mintegy az engedményezés pótlékeként egy *utilis actiót* adtak meg az engedményest megillető, de mégsem engedményezett kereset mintájára.⁸³ Az „engedményes *utilis actióját*” az egyes esetekben császári *constitutiók*⁸⁴ révén vezették be,⁸⁵ de legkésőbb Diocletianus császár idején ezen kereset megadása már az engedményezési kötelezettségből általánosan következett.⁸⁶

Az *utilis actiót* az uralkodó álláspont szerint (már Thalelaios óta)⁸⁷ egy fiktív engedményezés által megszerzett keresetként értelmezték,⁸⁸ amellyel a teljesítő gyám mind az *actio tutelae*val együtt járó egyetemes jelzalogot, mind pedig az ahhoz kötődő, például a kezesek vagy a *nominatorok* elleni kereseteket megszerezte.⁸⁹

A második álláspont – mely szerint a fizető gyámot megillető *utilis actio* egy *actio tutelae utilis* volt – képviselői tehát többnyire abból indulnak ki, hogy az *actio tutelae utilis* esetében a gyámolt kereseteinek fiktív engedményezéséről van szó. Ezzel a feltételezéssel szemben az ellentétes állásponton lévők gyakran arra hívják fel a figyelmet, hogy a marasztalt gyám fizetése révén a gyámoltnak a többi gyámmal szembeni követelése is megszűntek, és ezzel egyidejűleg a velük szembeni keresetei is felemésződtek. Így ezt követően sem egy valós, sem pedig egy fiktív engedményezésre nem kerülhet sor.⁹⁰ Ellenérvként továbbá azt is fel lehet hozni, hogy az *actio tutelae* a gyám teljesítése révén ugyan a *ius strictum* szerint valóban felemésződött, de az *utilis actio* alkalmazásának éppen az volt az egyik fő célja, hogy az olyan kereseteket, amelyek szoros értelemben véve felemésződtek, méltányosságból egy *utilis actio* formájában mégis meg lehessen adni.⁹¹

Seiler úgy véli, hogy „az engedményes *utilis actiója*” (*actio utilis* des Zessionars) és a „gyám *utilis actiója*” (*actio utilis* des Vormundes) között a különbség abban áll, hogy utóbbi esetben a kereset a gyám teljesítésének össz-keresetfelemészítő hatása miatt már felemésződött,

vagyis egy olyan kereset kellett engedményezni, amely már nem létezett. Seiler elképzelhetőnek tartja, hogy a teljesítés keresetfelemészítő hatását egy fikció segítségével meg lehetett kerülni, akként hogy az *utilis actio* formulájában azt fikcionálták, hogy a gyám még nem teljesített.⁹²

Azon probléma megoldási kísérleteként, hogy a többes gyámság esetében a gyám teljesítését követően hiányzik a kereset, amelyet engedményezni lehetne, mivel a teljesítés révén a gyámolt gyám társakkal szembeni keresetei is felemésződtek, találkozhatunk az irodalomban olyan feltételezéssel is, amelynek értelmében nem csupán magát az engedményezés tényét kell fikcionálni, hanem az engedményezendő, de már felemésződött kereset fennmaradását is.⁹³

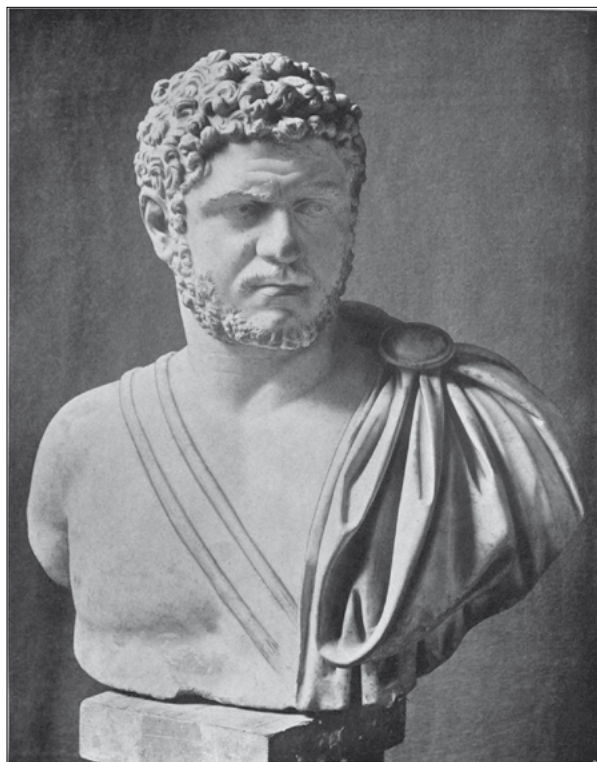
Számomra valószínűbbnek tűnik, hogy ezt a fikciót inkább akként alkalmazhatták, hogy nem a gyám nemteljesítését vagy a már felemésződött kereset fennmaradását kellett fikcionálni, hanem inkább az engedményezésről való előzetes megállapodás fennállását a fizető gyám és a gyámolt között,⁹⁴ s

ennek megfelelően azon keresetek megvételét, amelyek a gyámoltnak a gyám társakkal szemben rendelkezésre álltak.

Hasonlóan érvelt Savigny is, aki úgy vélte, hogy a megoldás abban állhatott, hogy a fiktív engedményezést nem a jelen időpontra, vagyis nem a fizetést követő időpontra kellett tenni, hanem arra a korábbi időpontra, amikor a fizetésre még nem került sor. Az álláspontját azzal – a források által is megerősített – ténnyel támasztja alá, hogy a gyámolt keresetei a gyám teljesítése révén akkor sem emésződnek fel, ha az engedményezés a fizetés előtt történt, vagy a teljesítés előtt pusztán megállapodtak abban, hogy a kereseteket később engedményezni fogják. Ilyenkor ugyanis az adásvételi fikció értelmében a fizetést nem az eredetileg perbe vitt tartozás megfizetéseként értékelték, hanem az engedményezett keresetért fizetett vételárként.⁹⁵

IV. Az engedményezett kereset és az *utilis actio* viszonya

Utaltam rá, hogy először az engedményezés vált lehetővé, és ha az engedményezésre valamilyen okból nem került sor, s ez a gyám teljesítése miatt már nem is valósulhatott meg, kiegészítő megoldásként önálló keresetként egy *utilis*

Antoninus Caracalla római császár

*actio*t biztosítottak a fizető gyám számára a megtérítési igénye érvényesítése céljából. A források alapján arra lehet következtetni, hogy ez az *utilis actio* kezdetben szubszidiárius volt,⁹⁶ s csak abban az esetben adták meg, ha az engedményezésre a teljesítés keresetfelemésztő hatása miatt már nem kerülhetett sor.⁹⁷

Az Antoninus Caracallától származó C.5,58,2-ben azonban már nem szerepel a keresetengedményezés lehetetlensége az *utilis actio* megadásának feltételeként. Ellenkezőleg: a két lehetőség ebben a *constitutio*ban alternatívaként vetődik fel. A teljesítő gyám vagy a gyámolt gyámotársakkal szembeni kereseteinek engedményezését kérheti, vagy az *utilis actio*t indíthatja meg.⁹⁸ A választási lehetőségekre a „vel” kifejezés utal a forrásban.⁹⁹ Meier véleménye szerint a gyám ezen *constitutio* értelmében már a fizetés előtt eldöntheti, hogy a gyámotársakkal szembeni keresetek engedményezését vagy az *utilis actio*t kívánja-e választani.¹⁰⁰

V. Összefoglalás

Összefoglalásként megállapítható, hogy a többes gyámság esetén a fizető gyám többnyire követelhetette a gyámolttól, hogy utóbbi engedményezze rá a gyámotársakkal szembeni

kereseteit, hogy a fizető gyám a társaival szemben megtérítési igénnyel élhessen. Az engedményezésre azonban legkésőbb a gyám teljesítéséig sort kellett keríteni, mert az egyik gyám teljesítésével a gyámolt keresetei a többi gyámotársal szemben is felemésztődtek. Vagy legalább egy formátlan megállapodást kellett kötniük arról, hogy később sor kerül majd az engedményezésre, hogy ezzel a keresetfelemésztődést megakadályozzák.

Ha azonban a gyám egy ilyen megállapodás nélkül az egész (ítéletben meghatározott) összeget kifizette, már nem követelhetette az engedményezést. Ebben az esetben Antoninus Pius és más császárok egy önálló *utilis actio*t biztosítottak számára a gyámotársaival szemben. Az engedményezés és az *utilis actio* források általi szokásos szembeállításának okán, valamint a párhuzamos szöveghelekonyok alapján, amelyekben szintén egy *utilis actio* megadása kerül említésre abban az esetben, ha bár fennállt az engedményezési kötelezettség, de arra valamilyen okból mégsem került sor, arra lehet következtetni, hogy az *utilis actio* egy *actio tutelae utilis* volt. Míg ezt a keresetet eleinte csak szubszidiáriusan adták meg (csak ha az engedményezés már nem volt lehetséges), később egy szabadon választható alternatívává vált az engedményezés mellett a fizető gyám számára a megtérítési igénye érvényesítése céljából.

ÚJVÁRI, EMESE

Die Mittel der Rückgriffsansprüche der Mitvormünder im römischen Recht. Die rechtliche Einordnung der *actio utilis* des leistenden Mitvormundes (Zusammenfassung)

In Rom kam es oft vor, dass für dasselbe Mündel gleichzeitig mehrere Vormünder bestellt wurden. Die Mitvormünder hafteten in der Regel als Gesamtschuldner, wenn aber einer von ihnen auf das Ganze belangt wurde, entstand ihm ein Regressrecht gegen die übrigen Mitvormünder. Zur Durchsetzung des Regressanspruches standen dem belangten Vormund in erster Linie die abgetretenen Klagen des Mündels (*actio tutelae*) zu, die er gegen die Mitvormünder hatte. Die Abtretung musste aber spätestens gleichzeitig mit der Zahlung des Vormundes erfolgen. Wenn nämlich der belangte Vormund die Verpflichtungen aus der Vormundschaft gemäß dem Urteil erfüllte, ohne dafür eine Klagenabtretung zu verlangen, konnte er sich die Klagen des Mündels gegen die Mitvormünder wegen

der Klagenkonsumptionswirkung der Leistung nicht mehr abtreten lassen. In diesem Fall wurde aber dem zahlenden Vormund zuerst von Antoninus Pius eine eigenständige Regressklage in Form einer *actio utilis* zugebilligt.

In der Literatur ist es bestritten, ob diese *actio utilis* eine *actio negotiorum gestorum utilis* war, oder es sich um eine der *actio tutelae directa* des Mündels nachgebildete *actio utilis* handelte. Aufgrund des Kontextes der Quellen scheint der zweite Standpunkt wahrscheinlicher zu sein, mit der Annahme, dass vermutlich nicht nur die Klagenabtretung fingiert wurde, sondern auch die Existenz einer vorherigen Vereinbarung von der Abtretung, und dementsprechend auch der Kauf der Klage, die das Mündel gegen die Mitvormünder hatte.

Jegyzetek

- ¹ Jelen tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.
- ² D.26,7,3,4; D.26,7,3,9; D.26,7,4; D.27,8,8; Honsell, Heinrich – Mayer-Maly, Theo – Selb, Walter (Hgg.): *Römisches Recht*. Berlin–Heidelberg, 1987, Springer Verlag, 428. p; Seiler, Hans Herrman: *Der Tatbestand der negotiorum gestio im römischen Recht*. Köln, 1968, Böhlau Verlag, 176–177. p; Kaser, Max: *Das römische Privatrecht I. Bd.* 2. Aufl. München, 1971, C. H. Beck, 307. p.
- ³ D.27,3,1,10-13; C.5,51,6,1; C.5,52,2pr; C.5,52,3; C.5,75,4; Finckner, Thomas: Duo rei – Neues von der Gesamtoobligation? *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*, 2013. 130. sz. 164–202. p, 196. p; Meier, Sonja: *Gesamtschulden. Entstehung und Regress in historischer und vergleichender Perspektive*. Ius privatum. Beiträge zum Privatrecht, Bd. 151., Tübingen, 2010, Mohr Siebeck 506. p; Knütel, Rolf: Haftung für Hilfspersonen im römischen Recht. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*, 1983. 100. sz. 434. p; Wesener, Gunter: Die Durchsetzung von Regressansprüchen im Römischen Recht. *LABEO*, 1965. 11. sz. 351. p; Seiler 1968, 177. p; Voci, Pasquale: La responsabilità dei contutori e degli amministratori cittadini. *IURA*, 1970. 21. sz. 67. p; Eisele, Fridolin:

itschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung, 2013. 130. sz. 164–202. p, 196. p; Meier, Sonja: *Gesamtschulden. Entstehung und Regress in historischer und vergleichender Perspektive*. Ius privatum. Beiträge zum Privatrecht, Bd. 151., Tübingen, 2010, Mohr Siebeck 506. p; Knütel, Rolf: Haftung für Hilfspersonen im römischen Recht. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*, 1983. 100. sz. 434. p; Wesener, Gunter: Die Durchsetzung von Regressansprüchen im Römischen Recht. *LABEO*, 1965. 11. sz. 351. p; Seiler 1968, 177. p; Voci, Pasquale: La responsabilità dei contutori e degli amministratori cittadini. *IURA*, 1970. 21. sz. 67. p; Eisele, Fridolin:

- Correalität und Solidarität. *Archiv für civilistische Praxis*, 1891. 77. sz. 452–453. p. Schmieder azonban úgy tűnik, kételkedik abban, hogy a gyámársak egyetemleges adósok voltak, ha a *beneficium divisionis* megillette őket. (Schmieder, Philipp: *Duo rei. Gesamtbligationen im römischen Recht*. Berlin, 2007, Duncker & Humblot, 268–285. p., különösen 274. p.)
- ⁴ A római gyámságról a magyar szakirodalomban lásd Jakab Éva: Vis ac potestas. Gyámi vagyonkezelés a klasszikus római jogban. In Görög Márta – Hegedűs Andrea (szerk.): *Lege duce, comite familia: Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábán Eszter tiszteletére, jogászi pályafutásának 60. évfordulójára*. Szeged, 2017(a) Iurisperitus Kiadó – Pólay Elemér Alapítvány, 199–211. p.; Jakab Éva: Vormundschaft in lateinischen tabulae. In Yiftach, Uri – Faraguna, Michele (ed.): *Ancient Guardianship: Legal Incapacities in the Ancient World* (Legal Documents in Ancient Societies VI Jerusalem, 3–5. 11. 2013), (GRAECA TERGESTINA STORIA E CIVILTÀ 4), Trieste, 2017(b), EUT Edizioni Università di Trieste, 203–220. p.; Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intéstitúciói*. Budapest, 2016, Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, 261–263. p.; Molnár Imre – Jakab Éva: *Római jog*. Szeged, 2015, Diligens, 164–165. p.; Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: *Római magánjog*. Budapest–Pécs, 2017, Dialóg Campus Kiadó, 159–163. p. A többes gyámság kérdésköréről lásd részletesen Újvári Emese: *Contutores – a gyámok jogviszonya többes gyámság esetén a római jogban*. *JURA*, 2016. 22. sz. 184–192. p.
- ⁵ Seiler 1968, 201. p.
- ⁶ Seiler 1968, 179. p.; Meier 2010, 562. p.; Lecomte, André: *La pluralité des tuteurs en droit romain*. Paris, 1928, Recueil Sirey, 183–201. p.
- ⁷ Seiler 1968, 180. p.; Meier 2010, 562. p.
- ⁸ Seiler 1968, 185–187, 190. p.; Meier 2010, 562. p.; Lecomte szerint a *litis contestatio* keresetfelemészítő hatása miatt a klasszikus korban csak a *per in iure* szakaszában volt lehetőség a kereset engedményezésére. (Lecomte 1928, 184–189. p.)
- ⁹ Seiler 1968, 179–180. p.; Rudorff, Adolf August Friedrich: *Das Recht der Vormundschaft. III. Bd.* Berlin, 1834, Ferdinand Dümmler, 33. p.; D.26,7,42; A gyám az engedményezés következtében egy olyan keresettel tudott a gyámársával szemben megtérítési igényel élni, amelynek formulájában *intentio ex persona domini* szerepelt. (Rudorff 1834, 33. p.)
- ¹⁰ Az adásvételi fikcióról, amelyet a kezések megtérítési igénye esetén is alkalmaztak lásd: Medicus, Dieter: *Der fingierte Klagenkauf als Denkhilfe für die Entwicklung des Zessionregresses*. In Medicus, Dieter (Hg.): *Festschrift für Max Kaser zum 70. Geburtstag*. München, 1976, 393. p.; Dieckmann, Johann Andreas: *Der Derivatvregreß des Bürgen gegen den Hauptschuldner in englischen und deutschen Recht. Eine rechtsvergleichend-historische Untersuchung*. Berlin, 2003, Ducker & Humblot, 49. p.; Levy, Ernst: *Sponsio, fidepromissio, fideiussio. Einige Grundfragen zum römischen Bürgschaftsrechte*. Berlin, 1907, Verlag von Franz Vahlen, 189–191. p.; Levy, Ernst: *Die Konkurrenz der Aktionen und Personen im klassischen römischen Recht. I. Bd.* Berlin, 1918, Verlag von Franz Vahlen, 223–224. p.; Girtanner, Wilhelm: *Die Bürgschaft nach gemeinem Civilrechte. Historisch-dogmatisch dargestellt*, II. Dogmatische Abteilung. Jena, 1851, Verlag von Carl Hochhaufen, 536. p.; Meier, Sonja: §§ 420–432/I. BGB Mehrheit von Schuldner. In Schmoeckel, Mathias – Rückert, Joachim – Zimmermann, Reinhard (Hgg.): *Historisch-kritischer Kommentar zum BGB. Band II*. Tübingen, 2007, Mohr Siebeck, 2497. p.; Zimmermann, Reinhard: *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford, 1996, Oxford University Press, 135. p.; Reichard, Ingo: *Die Frage des Drittschadensersatzes im klassischen römischen Recht*. Köln–Weimar–Wien, 1993, Böhlau Verlag, 261–263. p.; Honsell-Mayer-Maly–Selb 1978, 284. p.; Emunds, Christian: *Solvendo quisque pro alio liberat eum. Studien zur befreienden Drittleistung im klassischen römischen Recht*. Berlin, 2007, Duncker & Humblot, 69. p.; Kaser 1971, 666. p.; Marrone, Matteo: *Istituzioni di diritto romano*. 3. ed. Palermo, 2006, Palumbo, 579. p.; Hawellek, Jeronimo: *Die persönliche Surrogation. Eine vergleichende Untersuchung von Rechtsübergängen zu Regresszwecken in Deutschland, Spanien und England*. Tübingen, 2010, Mohr Siebeck, 18. p.
- ¹¹ Rudorff 1834, 34–35. p.; Meier 2010, 562. p.; Seiler 1968, 180–181, 189. p.
- ¹² Meier 2007, 2482. p.; Meier 2010, 562. p.; Briguglio, Filippo: *Fideiussoribus succurri solet*. Milano, 1999, Giuffrè, 285. p.; Hasenbalg, H.: *Die Bürgschaft des gemeinen Rechts. Eine civilistische Studie*. Düsseldorf, 1870, Verlagsbuchhandlung von Julius Buddens, 414. p.; Girtanner 1851, 535. p.; Demangeat, Ch.: *Des obligations solidaires en droit romain: commentaire du titre de duobus reis, au Digeste*. Paris, 1858, A. Mareseq Ainé, Libraire-Éditeur, 241–242. p.; Binder, Julius: *Die Korrealobligationen im römischen und im heutigen Recht*. Leipzig, 1899, A. Deichert'sche Verlagsbuchhandlung, Nachf. Georg Böhme, 147. p.; Tielsch, Richard: *Zur Lehre vom beneficium cedendarum actionum*. Diss., Greifswald, 1899, Druk von Julius Abel, 17. p.; Hagemester, Paul: *Das beneficium cedendarum actionum des Bürgen*. Diss. Greifswald, 1893, Druck von Julius Abel, 18. p.; Brockhues, Fritz: *Rechte und Pflichten des zahlenden Bürgen bezüglich der vom Schuldner oder Dritten gestellten Pfänder. Zur Lehre von beneficium bedendarum actionum*. Diss., Köln, 1896, 29. p.; Savigny, Friedrich Carl v.: *Das Obligationenrecht als Theil des heutigen Römischen Rechts I. Bd.*, Berlin 1851, Deit und Comp, 255. p.; Seiler 1968, 179. p.; Rudorff 1834, 34. p.; Schulz, Fritz: *Rückgriff und Weitergriff. Studien zur gesetzlichen und notwendigen Zession*. Breslau, 1907, Verlag von M. & H. Marcus, 21. p. Korábban Levy lehetségesnek tartotta, hogy ez a szöveghely – hasonlóan, mint a D.46,6,12 – a *fideiussores tutorum*ról szól (Levy 1907, 198. p.), de a későbbi könyvében a szöveghelyet már a többes gyámság példaként említi (Levy 1918, 223. p.).
- ¹³ Van azonban olyan álláspont is az irodalomban, amely szerint ez a szöveghely interpolált. Ennek az álláspontnak a képviselői úgy vélik, hogy a gyámársakkal szembeni keresetek vagy már a *litis contestatio* által, vagy legkésőbb az ítélethozatal által felemésztdtek, és ezért ezen keresetek engedményezése ezt követően már nem volt lehetséges. Levy 1918, 232. p., Wesener 1965, 351. p., Lecomte 1928, 188–189. p., Voci 1970, 106. p., Seiler 1968, 185–187, 190. p., Schmieder 2007, 284. p. és Meier 2010, 187–188. p. nem tartják interpolátnak a szöveghelyet. A Papinianus-szöveghelyen kívül (D.27,3,21) a C.5,58,2 is igazolja, hogy az engedményezésre az ítélethozatalt követően is lehetőség volt. Ez a *mandatum qualificatum*ra is igaz volt, ahogy azt a Modestinus-szöveghely (D.46,1,41,1) igazolja. (Schmieder 2007, 284. p.)
- ¹⁴ Lecomte 1928, 183–187. p. Az engedményezés konstrukciója a többes gyámság esetén az alábbi szöveghelyeken is megjelenik: D.26,7,38,2; D.26,7,42; D.27,3,1,13; D.27,3,1,14; C.5,58,1; C.5,58,2; C.5,58,5. Schmieder 2007, 283. p.
- ¹⁵ Rudorff 1834, 35. p.
- ¹⁶ Rudorff 1834, 35. p.
- ¹⁷ Schmieder 2007, 284. p.
- ¹⁸ C.5,58,2
- ¹⁹ Kaser 1971, 659. p.
- ²⁰ Kaser, Max: *Das römische Privatrecht II. Bd., 2. Aufl.*, München, 1975, C. H. Beck, 456. p.
- ²¹ Seiler 1968, 185–187, 190. p.; Meier 2010, 562. p.
- ²² Seiler véleménye szerint eredetileg a marasztaló ítélet feltétele volt az *utilis actio* megadásának. Ha a gyám önként fizetett, anélkül hogy cserébe követelte volna a gyámársakkal szembeni keresetek engedményezését, nem kapta meg az *utilis acti*ót. Seiler 1968, 191. p.
- ²³ D.27,3,1,13; C.5,58,2; Meier 2010, 562. p.; Wesener 1965, 352. p., Knütel 1983, 434. p.; Seiler 1968, 189–190. p., Binder 1899, 285. p. Kaser úgy véli, hogy egy önálló kereset megadása a megtérítési igény érvényesítése céljából először épp a többes gyámság esetén vált lehetővé, később azonban az egyetemleges adósi viszonyok más eseteire is kiterjesztették ezt a lehetőséget. Kaser 1975, 457. p.
- ²⁴ Eisele (Eisele 1891, 547. p.) Binder (Binder 1899, 285. p.), Solazzi (Solazzi, Siro: *La minore età nel diritto romano*. Roma, 1912, Athenaeum, 98–99. p.) és Partsch (Parsch, Josef: *Studien zur Nego-*

- tiorum Gestio I.* [Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Bd. 4.] Heidelberg, 1913, Carl Winters's Universitätsbuchhandlung, 43. p.) a „*condemnatus praestiterit vel ex comuni gestu*“-részét interpoláltak tartják.
- ²⁵ Steiner szerint a forrásban egy analóg *actio mandatorum* vagy *actio negotiorum gestorum*ról lehet szó. (Vö. Steiner, Anja: *Die römischen Solidarobligationen. Eine Neubesichtigung unter aktionsrechtlicher Aspekten.* München, 2009, C. H. Beck, 246. p.; Harke, Jan Dirk: *Actio utilis. Anspruchsanalogie im römischen Recht.* Berlin, 2016, Duncker & Humblot, 274. p.)
- ²⁶ Bővebben a glosszátorok álláspontjáról lásd Lindelof, D. v.: Von der *actio utilis* des Vormundes, welcher für seinen Mitvormund, an den vormaligen Pupillen, ohne vorgängige Cession Zahlung geleistet hat. *Archiv für die civilistische Praxis*, 1824, 7. sz. 110. p.; Schmid, Albert: *Die Grundlehren der Cession, nach römischem Recht dargestellt, I. Teil, Die Cessionsform.* Braunschweig, 1866, Druck und Verlag von Freidrich Bieweg und Sohn, 363. p.
- ²⁷ Partsch 1913, 42–45. p.
- ²⁸ Solazzi, Siro: Tutele e Curatele II., *Rivista Italiana per le Scienze Giuridiche LIV*, 1914, 53. p.
- ²⁹ Levy 1918, 230–234. p.
- ³⁰ Archi, Gian Gualberto: Sul concetto di obbligazione solidare, In *Conferenze Romanistiche tenute nella R. Università di Pavia nell'anno 1939 a ricordo di Guglielmo Castelli*, 1940, 304. p.
- ³¹ Wesener 1965, 352. p.
- ³² Voci 1970, 110–111. p.
- ³³ Albanese, Bernardo: *Le persone nel diritto privato romano.* Palermo, 1979, Montaina, 486. p.
- ³⁴ Steiner egy *actio mandati utilis* is lehetségesnek tart. (Steiner 2009, 246. p.)
- ³⁵ Lenel, Otto: Die cura minorum der klassischen Zeit, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*, 1914, 35. sz. 212. p.
- ³⁶ Lindelof 1824, 109–123. p.
- ³⁷ Rudorff 1834, 37. p.
- ³⁸ Mühlbruch, Christian Friedrich: *Die Lehre der Cession der Forderungsrechte nach den Grundsätzen des römischen Rechts*, 3. Aufl. Greifswald, 1836, Ernst Mauritius, 475. p.
- ³⁹ Schmid 1866, 361–366. p.
- ⁴⁰ Seiler 1968, 192–198. p., 201–206. p.
- ⁴¹ Kaser 1971, 659. p.
- ⁴² Kaser, Max – Knütel, Rolf – Lohsse, Sebastian: *Römisches Privatrecht*, 21. Aufl., München, 2017, C. H. Beck, 336. p.
- ⁴³ Meier 2010, 563. p.
- ⁴⁴ Harke 2016, 272–280. p.
- ⁴⁵ Partsch 1913, 43–46. p.; Wesener 1965, 352. p.; Wesener, Gunter: *Hans Hermann Seiler. Der Tatbestand der negotiorum gestio im römischen Recht.* (rec.) *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis*, 1969, 37. sz. 271–272. p. Lenel is úgy gondolja, hogy az ebben a szöveghelyben említett kereset egy *actio negotiorum gestorum utilis* volt. (Lenel 1914, 212–213. p.) Ez a vélemény jelenik meg az ehhez a szöveghelyhez irt glosszában is. (Lindelof 1824, 122. p.)
- ⁴⁶ Seiler 1968, 194. p.
- ⁴⁷ Savigny 1851, 256. p.; Meier 2010, 563. p.
- ⁴⁸ Seiler 1968, 195. p.
- ⁴⁹ Glück, Christian Friedrich: *Ausführliche Erläuterung der Pandecten.* 30. Theils, 2. Abt. Erlangen, 1828, Palm'schen Verlagsbuchhandlung, 382. p.
- ⁵⁰ Seiler 1968, 195–196. p.
- ⁵¹ Seiler 1968, 196. p.
- ⁵² Schol. 18 der Anonymos-Katene ad Bas.38,3,1 (D.27,3,1,10–13) In Heimb. 3,714 (Heimbach, Gustav Ernst: *Basilicorum Libri LX.*, Tom. 3. Lib XXIV–XXXVIII. Lipsiae, 1843, Partsch 1913, 44. p.)
- ⁵³ Seiler 1968, 196–197. p.
- ⁵⁴ Seiler 1968, 197. p.
- ⁵⁵ Heimb. 3,785.
- ⁵⁶ Uo.
- ⁵⁷ Partsch 1913, 44–45. p.
- ⁵⁸ Schol. 2 ad Bas.38,19,1 (C.5,58,1) In Heimb. 3,785.
- ⁵⁹ Seiler 1968, 197–198. p.
- ⁶⁰ Schol. 2 zu Bas.38,19,2 (C.5,58,2) In Heimb. 3,785.
- ⁶¹ Seiler 1968, 198. p.
- ⁶² Glück 1828, 378. p., 381–382. p.; Rudorff 1834, 36–37. p.; Archi 1940, 304–305. p. Voci úgy véli, hogy a gyám az engedményezés eredményeként egy *actio tutelae utilis* vagy egy *actio iudicati utilis* kaphatott, és ha az engedményezésre már nem volt mód, más lehetőségként egy *actio negotiorum gestorum utilis* indíthatott meg a gyámártásával szemben. (Voci 1970, 110–111. p.)
- ⁶³ Glück 1828, 378. p.; Rudorff 1834, 37–38. p.; Lindelof 1824, 116–117. p.
- ⁶⁴ Seiler 1968, 207. p.
- ⁶⁵ Rudorff 1834, 27. p.; Lindelof 1824, 116–123. p.
- ⁶⁶ Lindelof 1824, 116. p.
- ⁶⁷ Glück 1828, 379. p.; Rudorff 1834, 36–37. p.; Meier 2010, 562. p.
- ⁶⁸ Hasonlóan Glück 1828, 383. p.
- ⁶⁹ Mühlbruch 1836, 474. p. Megemlítendő, hogy sem az engedményezés, sem az *utilis actio* nem állt a fizető gyám rendelkezésére, ha a gyámártásokat mindannyian dolózusan jártak el (D.27,3,1,14), vagy ha a gyámolt azáltal szenvedett kárt, hogy egyik gyám sem gondoskodott a gyámolt vagyonának kezeléséről, vagyis ha mindkét gyámártás tudatos mulasztást követett el (D.26,7,38,2). (Lásd még Meier 2010, 563–564. p.)
- ⁷⁰ Glück 1828, 379. p., Schmid 1866, 362. p.; Lindelof 1824, 116–117. p.; Rudorff 1834, 37. p.
- ⁷¹ Lindelof 1824, 116–117. p.
- ⁷² Schmid 1866, 363. p.
- ⁷³ D.2,14,16pr.
- ⁷⁴ Schmid 1866, 363. p.
- ⁷⁵ Schol. 2 zu Bas.38,19,2 (C.5,58,2) In Heimb. 3,785.
- ⁷⁶ Harke 2016, 277. p.
- ⁷⁷ Valiño nem zárja ki, hogy a forrás interpolált. (Valiño, Emilio: *Actiones utiles.* Pamplona, 1974, Ed. Univ. de Navarra, 374. p.) A szöveghely exegézisét lásd Újvári Emese: Összetett eszköztár a gyámolt érdekeinek védelmében a klasszikus korban: a C.5.75.1 tanúsága. In Szabó Béla – Újvári Emese (szerk.): *Risus cum lacrimis. Könyv Babják Ildikó emlékére.* Debrecen, 2017, DE ÁJK Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 267–280. p.
- ⁷⁸ A római gyámok vagyonkezeléséről lásd a legújabb magyar irodalomból: Jakab 2017 (a), 199–211. p.; Jakab 2017 (b), 203–220. p.
- ⁷⁹ Az *actio subsidiaria*ról lásd részletesen: Jakab Éva: *Immunitás? Az állam kárfelelősségének történeti gyökereihez* [megjelenés alatt] (köszönet a szerzőnek a kézirat rendelkezésre bocsátásáért); Újvári Emese: Egy talányos kereset a római jogban: az *actio subsidiaria* a gyámolt érdekeinek védelmében. In Gosztonyi Gergely – Révész T. Mihály (szerk.): *Jogtörténeti Parerga II. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére.* Budapest, 2018, ELTE Eötvös Kiadó, 263–270. p.
- ⁸⁰ Partsch a „*sed absens et indefensus adqueivisti*” szövegrészt interpoláltak tartja. Úgy véli, hogy a klasszikus kor joga alapján a *condemnatio* az *absens et indefensus* ellen, vagyis az ellen, aki az *in iure* szakaszban nem védekezett, ki volt zárva. (Partsch 1913, 43. p.)
- ⁸¹ Míg Haller Codex-fordításában a „*cum ex causa iudicatis satisfacere coeperis*”-passzusban a teljesítés az engedményezéshez képest múlt időben szerepel: „*sobald du dem Urteil gemäß Zahlung geleistet hast*”, Harke fordításában arra még nem került sor, csak az erre vonatkozó szándék kinyilvánítása történt meg: „*wenn du die Urteilssumme leisten willst*” (Harke 2016, 275. p.). A második fordítási javaslat megoldaná a problémát, hogy a gyámolt gyámártásokkal szembeni kereseteinek engedményezése a gyám fizetését követően már nem volt lehetséges. Voci véleménye szerint a *constitutió*t akként kell érteni, hogy a marasztalt gyám a fizetés pillanatában követelheti a keresetek engedményezését. (Voci 1970, 109. p.)
- ⁸² Harke 2016, 279–280. p.
- ⁸³ Seiler 1968, 201. p.
- ⁸⁴ A követelés vevője számára: C.4,10,2; C.4,39,7-8; C.4,39,9; Egy követelés hitelezője számára, ha a követelés a hitelezőnek el lett

zálogosítva: C.8,16,4; C.4,39,7; Abban az eseten, amikor egy követelést ruháztak át *datio in solutum*, és egy perlési megbízást is adtak, de a megbízás a megbízó halála miatt megszűnt: C.4,10,1; C.4,15,5; Abban az esetben, amikor valaki *negotiorum gestor alieno nomine* pénzt adott kölcsön, és az ügy ura a kölcsönt nem hagyta jóvá: C.4,2,4,1; A férjnek a hozományhoz tartozó követelések vonatkozásában: C.4,10,2; Egy követelés hagyományosa számára: C.6,37,18; Egy követelés ajándékozása esetén: C.8,53,33; Egy *in rem actio* vevőjének: C.4,39,9. (Seiler 1968, 203. p.; Harke 2016, 273–280. p.)

⁸⁵ Seiler 1968, 202–203. p.

⁸⁶ Harke 2016, 280. p. Az esetek között egyrészt voltak olyanok, amelyek esetében egy követelés hagyományos megvételéről volt szó, amikor egy perlési megbízás hallgatólagos megadását feltételezni lehetett. Másrészt voltak olyanok is, amelyek esetében nem lehet egy hagyományos követeléstől kiindulni, mert például a többes gyámság esetén a gyámútsákkal szembeni keresetek megvételét csak fikcionálták, vagy például egy örökség megvétele esetén egy egész vagyon megvételéről volt szó, és nem egyetlen követeléséről. Harmadrészt voltak olyan esetek is, amikor egyáltalán nem volt szó egy követelés megvételéről, mint például azon tényállás esetében, amikor egy gyámolt a számára gyámot rendelő *magistratusok* kezeseivel szemben indíthatott keresetet (C.5,58pr-2), vagy abban az esetben, amikor valaki *negotiorum gestor*ként egy kölcsön visszafizetését perlési megbízás hiányában egy *utilis actio* segítségével kényszeríthette ki (C. 5,75,1,2). (Harke 2016, 272–280. p.)

⁸⁷ Schol. 2 ad Bas.38,19,2 (C.5,58,2) In Heimb. 3,785.

⁸⁸ Seiler 1968, 201. p.

⁸⁹ Schmid 1866, 364. p.

⁹⁰ Wesener 1969, 271. p.; Savigny 1851, 255–256. p. Aki ezt az álláspontot a korábban idézett *Modestinus fragmentum* révén próbálja meg alátámasztani, de figyelmen kívül hagyja azt a tény, hogy Modestinus ebben a szöveghelyben a tényleges engedményezés lehetőségéről beszél, és csak a tényleges engedményezést zárja ki a teljesítést követően, ha a fizetést megelőzően még egy előzetes megállapodásra sem került sor a későbbi engedményezésről. Az *utilis actio* megadásának lehetőségét ebben a szöveghelyben egyáltalán nem vizsgálják, így azt nem is tagadják. (Savigny 1851, 255–256. p.)

⁹¹ Lindelof 1824, 117–119. p.

⁹² Seiler 1968, 205–206. p. Wesener azonban a nemteljesítés fikcionálását túlságosan konstruálnak és a római jogi gondolkodástól távol állónak tartja („*allzu konstruiert und dem römischen Rechtsdenken nicht gemäß*”). (Wesener 1969, 272. p.)

⁹³ Meier 2010, 563. p.; Seiler 1968, 192–198. p., 201–206. p.

⁹⁴ Hasonlóan Schmid 1866, 363–366. p.

⁹⁵ Savigny 1851, 254–255. p.

⁹⁶ „*nec ei mandatae sunt actiones, (...) utilem actionem tutori adversus contutorem dandam*” – D.27,3,1,13

⁹⁷ Schmieder 2007, 258. p.; Kaser 1971, 659, Knütel 1983, 434. p.

⁹⁸ „*actionem adversus contutores tuos mandari tibi a pupilla desiderabis vel utili actione uteris*” – C.5,58,2.

⁹⁹ Wesener 1965, 352. p.; Schmieder 2007, 285. p.; Meier 2010, 562. p.

¹⁰⁰ Meier 2010, 562. p.

MŰHELY

Pál Előd

Vezetői felelősség a XIX. század végi, XX. század eleji magyar és román társasági jogban¹

I. Áttekintés

A gazdasági társaságok jelenünk és múltunk rendkívül fontos társadalmi, gazdasági és jogi intézményei. Az elmúlt néhány évszázadban a gazdasági viszonyok számos változáson mentek át, amelyek új igényeket, szükségleteket és elérendő célokat generáltak a társadalom szinte szintjén. Ezek elérése számos esetben több ember összehangolt együttműködését és erőforrások magas szervezetségi fokon történő kiaknázását tette szükségessé. A társaság, amely egyszerre szerződés és szervezet, az emberek közös célokért való kooperációjának egyik legfontosabb „katalizátorává” vált.

A társaságok a gazdaság hajtómotorjai, amelyek sajátos kapcsolatban állnak egymással. Ha egyik „meghibásodik”, a meghibásodás dominóeffektust előidézve más társaságokra, vagy legrosszabb esetben társadalmi szinten is hatást gyakorol. A „meghibásodások” okai jobbra emberi mulasztásra, szakszerűtlenségre vagy felelőtlenésre vezethetők vissza. Ezeket elkerülendő a jog kilátásba helyezett szankciók segítségével próbálja elejét venni az emberi mulasztásból, gondatlanságból vagy akár rosszhiszeműségből származó károknak. A polgári jogi felelősség egyike azon kilátásba helyezett szankcióknak, amely képes preventív jellege mellett a jogtól és társadalmi normáktól eltérő magatartást tanúsító személyek által okozott károk korrekciójára, és így a társadalmi egyensúlyállapot helyreállítására.

A polgári jogi felelősségnek a társasági jogba való behajlása nem meglepő. A kereskedelmi társaságok vezetőinek megfelelő (jogszerű és/vagy szerződészerű) magatartása kiváltképpen fontos tényező az üzleti, gazdasági életben, s így a társadalmi egyensúlyállapot fenntartásában. A kérdésnek fontos történelmi és jogtörténelmi távlati vannak, és jelenleg is vitákat kiváltó jogterület. E vitákban a történelmi érvek ismerete és alkalmazása szükséges. Ezért e tanulmányban a XIX. század végén, XX. század első felében hatályban lévő társasági jogi szabályozás alapján kívánok betekintést nyújtani a társaság vezetőinek polgári jogi felelősségébe. E tanulmány célja elsősorban a fontosabb felelősségi alakzatok vizsgálata. A tanulmány legfontosabb célkitűzései: 1. azonosítani a korabeli szabályozás alapján a vezető tisztségviselő

fogalma alá tartozó alanyi/személyi kört, mint a polgári jogi felelősség címzettjét; 2. meghatározni a vezető tisztségviselők és társaságok között fennálló jogviszony természetét; 3. áttekinteni a vezető tisztségviselők felelősségének legfontosabb jogalapjait, és meghatározni e felelősség jogi természetét.

II. A magyar és román kereskedelmi törvények (törvénykönyvek)

Magyarországon az első átfogó jellegű kereskedelmi törvény az 1875. évi XXXVII. törvénycikk (Kt.), amely 1876. január 1-jén lépett hatályba, és hatályon kívül helyezett minden, a tárgykörhöz tartozó korábbi törvényt és rendeletet. Mintájául a német államok közös kereskedelmi törvénykönyve szolgált.² A Kt. ötvenedik évfordulóján Kuncz Ödön a következőképpen vélekedett:

„A Kt. nem volt eredeti, magyar alkotás, mert javarészeben nem más, mint az 1861. évi *Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch* átültetése, [amely] a hatályba lépése óta eltelt 50 esztendő folyamán azonban szerves részévé vált nemzeti jogunknak.”³

Az 1887. évi román Kereskedelmi törvénykönyv (Rktk.) elsősorban az 1882. évi olasz Codice di Commercio mintájára született, annak ellenére, hogy a román jogrendszer alapvetően francia típusú, és az 1864. évi Polgári törvénykönyv is a francia Code Civil (Code Napoléon) adaptációja volt. Sipos István e tekintetben a következőképpen fogalmazott: „Bár első látásra furcsa helyzetről van szó, lényegében jól meggondolt és – amint az többször is bebizonyosodott – szerencsés választás történt egyfelől a hagyományos, de már túlhaladott, másfelől a korszak legmodernebb kereskedelmi törvénykönyve között, ez utóbbi javára.”⁴ Noha a román Kereskedelmi törvénykönyv főként az olasz Codice di Commercio mintájára született, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az olasz törvényen kívül olyan más inspirációs források is hatottak rá, mint az 1861-ben hatályba lépett *Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch*, a 1848. évi német váltójogi törvény, vagy az 1872. évi kereskedelmi kézirólgról és bizományi szerződésről szóló belga törvény.⁵

III. A két kereskedelmi törvény(könyv) által szabályozott társasági formák

A Kt. 61. §-a a kereskedelmi társaságok taxatív felsorolását tartalmazta. Eszerint kereskedelmi társaság a közkereseti társaság, a betéti társaság, a részvénytársaság és a szövetkezet.⁶ A korlátolt felelősségű társaság a magyar jogban csak jóval később, a XX. század első felében lett szabályozva a korlátolt felelősségű társaságról és a csendes társaságról szóló 1930. évi V. törvénycikk (Kftc.) révén, azonban kereskedelmi társasági minőséggel csak a

korlátolt felelősségű társaság rendelkezett, a csendes társaság nem.

A XIX. század második felében életbe lépő Kt.-tól eltérően az Rktk. 77. cikke a következő társasági formákat szabályozta: a közkereseti társaságot (*societate în nume colectiv*), a betéti társaságot (*societate în comandită*) és a részvénytársaságot (*societate anonimă* – tükörfordításban „névtelen” társaság). Megjegyzendő, hogy az Rktk. a betéti társaság mindkét formáját – az egyszerű betéti társaságot (*societate în comandită simplă*), illetve a betéti részvénytársaságot (*societate în comandită pe acțiuni*) – is szabályozta, így lényegében öt társasági típust vont szabályozás alá. A korlátolt felelősségű társaság (*societate cu răspundere limitată*) a XIX. század végén és a XX. század elején – az osztrák jog alapján ugyan, de – Bukovinában már létezett.⁷ Tényleges törvényi szentesítésére Romániában csak a kereskedelmi társaságokról (az új Rptk. 2011. október 1-i hatályba lépése óta csak társaságokról) szóló 1990. évi 31. törvény által került sor.⁸

Az Rktk. valamennyi társasági formát jogi személyiséggel ruházott fel (7. és 78. cikk). A Kt. esetében azonban a 63. § rendelkezései – amelyek az összes társasági formára érvényesek – csak annyit írnak elő, hogy „a kereskedelmi társaságok cégük alatt jogokat szerezhetnek, kötelezettségeket vállalhatnak, ingatlan javakra tulajdont és egyéb jogokat szerezhetnek, felperesi és alperesi minőségben perben állhatnak”. E tekintetben Neumann Ármin arra a következtetésre jutott, hogy a magyar szabályozás nem ad megfelelő útbaigazítást arra nézvést, hogy a kereskedelmi társaságok valamelyike is jogi személy lenne.⁹ Nagy Ferencz azonban ellentétes álláspontra helyezkedett, szerinte a társaságok jogképessége a jogi személyek jogképességével azonos.¹⁰ A közkereseti és betéti társaságok jogi személyiségének hiányával összefüggésben Kuncz Ödön arra a fontos következményre hívta fel a figyelmet, hogy bár főszabály szerint a (tulajdonképpen) kereskedelmi társaság minősült kereskedőnek, ez a tétel a közkereseti és betéti társaságok tagjaira és beltagjaira nem volt érvényes, ezek is a Kt. szerinti kereskedő fogalma alá tartoztak.¹¹

Mint ahogy a két kódex által szabályozott társasági formák között különbség mutatkozik, a jelen tanulmány csak a közkereseti társaság, a betéti társaság és a részvénytársaság vezető tisztségviselőinek jogállását és felelősségét elemzi.

IV. A vezető tisztségviselő fogalma

A mai értelemben vett vezető tisztségviselő absztrakt fogalmát a Kt. nem ismerte, ehelyett több, különféle, olykor egymásnak ellentmondani látszó megnevezést használt. Ilyen megnevezés volt a képviseleti joggal rendelkező tag, az üzletvezető, az igazgatótanács, a cégvezető és a kereskedelmi meghatalmazott.

A korabeli magyar jogalkotó a Kt. V. címében külön fejezetet szentelt a cégvezető, illetve a kereskedelmi meghatalmazott intézményének. E körülményből következően, illetve a cégvezetőkre és kereskedelmi meghatalmazottak-

ra vonatkozó szabályok rendszertani elhelyezkedéséből könnyedén arra a – szinte – téves következtetésre juthatunk, hogy ezek a ma ismert vezető tisztségviselő fogalmával voltak azonosak. A fogalmi zavar hátterében az áll, hogy a Kt. külön társasági formánként (is) meghatározta, hogy kit minősít vezető tisztségviselőnek.

Közkereseti társaság esetében a Kt. minden tagot vezető tisztségviselőnek tekintett, amennyiben a társasági szerződés hallgatott afelől, hogy mely tagok vagy tag rendelkezik képviseleti joggal. A Kt. a képviseleti joggal rendelkező tagra nem használt külön kifejezést, azonban az e joggal nem rendelkező tagot (vagy tagokat) az üzletvezető megnevezéssel illette.¹² Míg az üzletvezetési jogosultság tartalmát kizárólag a társaság belső ügyeinek intézése képezte, a képviseleti jog révén vált lehetségessé a társaság polgári forgalomban való részvétele.

Betéti társaság esetében az üzletvezetési és képviseleti jogkör kizárólag a beltagekat illette. Ha azonban egy kültag a társaság képviseletében harmadik személyekkel szemben anélkül járt el, hogy kijelentette volna, hogy eljárása cégvezetőként vagy meghatalmazotti minőségben történik, beltageként volt felelős. A betéti társaság bíróság előtti képviseletének tekintetében a Kt. utaló norma révén a közkereseti társaság vonatkozó szabályához irányított. Eszerint a társaság bíróság előtti képviseletére minden tag jogosult volt, így – kivételt képezve a főszabály alól – a betéti társaság kültagja is.¹³

A korabeli magyar szabályozásban a részvénytársaság igazgatósága e társasági forma egyik törvényben meghatározott és kötelező jellegű szervezeti egységét képezte. Következésképpen a részvénytársaság igazgatóságát, mint társasági szervet, testületet szét kell választani annak tagjaitól, az igazgatóktól.¹⁴ A részvénytársaság igazgatósága tulajdonképpen a Kt. szerinti főnöknek minősült, amely ilyenképpen több volt, mint a cégvezető; lényegét tekintve a közkereseti társaság képviseleti joggal rendelkező tagjára/tagjaira hasonlított.¹⁵ A Kt. szerinti igazgatóság megnevezés mellett számos más kifejezés is használatos volt, mint például az igazgatótanács, választmány, bizottság stb.¹⁶ Az igazgatóság a részvénytársaság „szükségképpen meghatalmazottja volt”,¹⁷ amely egy vagy több természetes személyből állhatott, akik egyaránt lehettek részvényesek és a társaságtól idegen személyek.

Az előzőekkel ellentétben – amint már említettem – a kereskedelmi meghatalmazottak tág kategóriája külön szabályozás alá esett. A Kt. kereskedelmi meghatalmazottakra vonatkozó szabályai csak a kereskedelmi meghatalmazottak azon alcsoportjára vonatkoztak, amelyek valamely kereskedő (társaság) szolgálatában álltak, üzleti személyzetének részét képezték.¹⁸ E tekintetben Kuncz Ödön úgy fogalmazott, hogy mivel a kereskedelmi társaságoknál a „főnök” (maga a társaság) mozdulatlan,

„a képviselet, az ügyintézés és üzletvezetés szintén külön képviselő szervek (képviseelő tagok, ügyvezetők, igazgatóság) létesítését követelik meg. A főnökön kívül tehát szerepelhet a vállalat élén álló »vállalatvezető« is, akit a meghatalmazottakkal szemben egészen különös helyzetbe juttat az a körülmény, hogy olyan

törvényes képviselője a főnöknek, aki a főnök jogait kizárólagosan gyakorolja és nem áll szolgálati szerződéses, alárendeltségi viszonyban a főnökkel. A »vállalatvezető« tehát épp úgy nem tartozik a »kereskedelmi meghatalmazottak« vagy a »segédszemélyzet« körébe, mint maga a főnök, ami azonban nem zárja ki, hogy a vállalatvezető szerv (pl. a rt. igazgatóságának) egyes tagjai szolgálati szerződéses viszonyban álljanak a főnökkel.»¹⁹

A Kt. alapján a kereskedelmi meghatalmazott fogalmának három, egymás alá tagozódó kategóriája különböztethető meg. Tág értelemben (első kategória) magában foglal minden olyan meghatalmazottat (megbízottat/képviselőt), aki a kereskedelmi jog szabályainak hatálya alá esik. A második kategóriába a szűkebb értelemben vett, vagyis a tulajdonképpeni kereskedelmi meghatalmazottak tartoznak (mint például a cégvezető és kereskedelmi meghatalmazottak). A harmadik kategóriát a legszűkebb értelemben (műértelemben) vett kereskedelmi meghatalmazottak kategóriája alkotja, amelyben a cégvezető már nincs benne.²⁰

A vonatkozó rendelkezések az V. címbe (37–54. §) foglaltak helyet, amelyek közül elsősorban a cégvezetőre, valamint a legszűkebb értelemben vett kereskedelmi meghatalmazottra vonatkozó rendelkezéseket kell kiemelni, ugyanis a korabeli társasági jog vezető tisztségviselőkre vonatkozó szabályainak szempontjából csak ezek bírtak relevanciával.

A cégvezető a kereskedelmi társaság meghatalmazottjai közül a „legelőkelőbb” helyett foglalta el, amit az a tény is alátámaszt, hogy a Kt. külön rendelkezésekben határozta meg hatáskörét és kinevezésének módját. A szóban forgó rendelkezésektől eltérni nem lehetett.

A XX. század eleji jogirodalomban úgy tartották, hogy a cégvezető a főnök alteregója.²¹ Cégvezető az volt, akit a kereskedelmi üzlet tulajdonosa (főnöke)²² cégvezetőnek nyilvánított, vagy arra hatalmazott fel, hogy a főnök cégét *per procura* jegyezhesse. Közkereseti és betéti társaságok esetében a cégvezető kinevezésére jogosultak körét a Kt. bármely üzletvezetési és/vagy képviseleti joggal rendelkező tag, vagy ezek hiányában minden tag és beltage személyében állapította meg. Részvénytársaságban cégvezetőt csak az igazgatóság nevezhetett ki.²³ A Kt. csak a megbízás tartalmával kapcsolatban tartalmazott szabályokat, a cégvezetői minőség alanyi körét nem határozta meg; cégvezető így bárki lehetett.

A cégvezetéssel több személy akár külön-külön, akár együttesen is felruházható volt. Az utóbbi esetben együttes cégvezetés (*collectiv-procura*) keletkezett (Kt. 37. §). A cégvezetői minőséggel felruházott személy hatásköre minden, a kereskedelmi üzlet folytatásával járó, bíróság előtti és bíróságon kívüli jogügyletre és jogselekményre kiterjedt. A cégvezetői minőség minden, a köztörvény szerint szükséges különös meghatalmazást pótoló, valamint jogot adott kereskedősegédek és meghatalmazottak felvételére és elbocsátására. Ingatlan javak elidegenítésére és terhelésére azonban csak külön, erre vonatkozó felhatalmazás birtokában volt jogosult (Kt. 38. §).

A cégvezetőhöz képest tulajdonképpen kereskedelmi meghatalmazottnak az minősült, akit a főnök cégvezetési jogosultság nélkül, akár egész üzlete vezetésére, akár üzlete körében bizonyos nemű vagy egyes ügyletekre felhatalmazott. A kereskedelmi meghatalmazott jogköre kiterjedt mindazon ügyletekre, amelyek a kereskedelmi üzlet folytatásával rendszerint együtt jártak, és mindazon jogcselekményekre, amelyeket a kereskedelmi üzlet folytatásához kapcsolódó ügyletek szükségessé tettek. A kereskedelmi meghatalmazott váltóból eredő kötelezettségvállalásra, kölcsönfelvételre és perek folytatására csak akkor volt jogosult, ha erre külön felhatalmazást kapott.²⁴

A hivatkozott rendelkezésekből kitűnik, hogy a cégvezetői, illetve kereskedelmi meghatalmazotti minőség között tartalmi, hatáskörbeli különbség van, ellenben mindkettő a tágabb értelmű kereskedelmi meghatalmazott kategóriába esik.

Látható tehát, hogy a legtágabb értelemben vett kereskedelmi meghatalmazottak kategóriájába tartozó személyek különböző megnevezések alatt fordultak elő, amelyek főként a betöltött feladatkör terjedelmével voltak szoros összefüggésben.²⁵ Következésképpen – habár az idézett rendelkezések tételesen ez irányba nem rendelkeznek – az általuk meghatározott fogalmak részleteit képezték a kereskedelmi társaságok képviseleti joggal rendelkező tagjai, az igazgatóság, a cégvezető, a legszűkebb értelemben vett kereskedelmi meghatalmazott, de még a felszámoló is.²⁶

Az Rktk. ügyvezetőkre vonatkozó rendelkezései véleményem szerint letisztultabbak voltak, a fogalomhasználat következetesebb volt. Minthogy az Rktk. alapján minden társasági forma írásba foglalt társasági szerződés alapján jött létre, az Rktk. 88–90. cikkei meghatározták a társasági szerződés / alapító okirat tartalmi elemeit. A 89. cikk a közkereseti és egyszerű betéti társaság alapító okiratának tartalmi elemeit írja le. E rendelkezés (3) bekezdése szerint az alapító okiratba bele kellett foglalni a cégjegyzés jogával rendelkező tagot vagy tagokat. A 90. cikk a részvénytársaság és a betéti részvénytársaság alapító okiratának tartalmáról rendelkezett. A (8) bekezdés szerint az alapító okiratban ki kellett térni az ügyvezetők (*administrator*) számára, ezek jogaira és kötelezettségeire, illetve arra, hogy mely ügyvezető vagy ügyvezetők rendelkeznek a cégjegyzés jogosultságával. E szabályból kitűnik, hogy a tőkeegyesítő társaságok esetében a jogalkotó az ügyvezetők két csoportját különítette el: az egyik kategória csak a társaság belső viszonyaiban fejthetett ki tevékenységet, míg a másik kategóriába azok tartoztak, akik rendelkeztek a cégjegyzés jogával, s így a társaság nevében harmadik személyekkel szemben is eljárhattak.

Az Rktk. vezető tisztségviselőire vonatkozó szabályokkal kapcsolatban még azt fontos kiemelni, hogy ezek lehetnek tagi (részvényesi) minőséggel nem rendelkező személyek is.²⁷ Pontosítani kell azonban egyrészt azt, hogy a betéti részvénytársaság ügyvezetői kizárólag beltárogok lehetnek,²⁸ másrészt pedig, hogy egyszerű betéti társaságban ügyvezető kizárólag akkor lehetett tagsági minőséggel nem rendelkező személy, ha erről a tagok az alapító okiratban vagy társasági szerződésben kifejezetten megál-

lapodtak. Ellenben, ha tagok erre vonatkozólag hallgattak, úgy kellett tekinteni, mintha hallgatólagosan kölcsönös ügyvezetési megbízást adtak volna egymásnak. Betéti társaság esetében csak a beltárogok adhatnak hallgatólagosan kölcsönös ügyvezetői megbízást egymásnak.²⁹

V. A társaság és a vezető tisztségviselő között fennálló jogviszony jellege

Mindkét vizsgált jogrendszerben a vezető tisztségviselő és a társaság közötti jogviszony lényegében képviseleti jogot is magában foglaló megbízáson alapult,³⁰ azonban a képviseleti jog nem volt szükségszerű velejárója a vezető tisztségviselői minőségnek. A képviseletet meghatalmazásnak is nevezték, a kettő között nem volt éles határvonal, ellenben a megbízás és a meghatalmazás között igen. A megbízás a meghatalmazás alapját képezte, vagy másként kifejezve a meghatalmazás a megbízás célja (*causa*) volt. Ebből következően minden képviselet megbízást feltételezett, viszont nem minden megbízás foglalt magában meghatalmazást is.³¹ A meghatalmazás nem mindig megbízásból származott, sok esetben magából a törvényből következett.³² Kiváltképpen igaz volt ez a kereskedelmi társaságok vonatkozásában.

Amint már utaltam rá korábban, a Kt. a közkereseti társaság üzletvezetését szétválasztotta a társaság képviseletétől azzal, hogy külön alfejezetbe foglalva rendezte a tagok egymás közti, társaságon belüli viszonyait, illetve a társaság harmadik személyek irányába fennálló viszonyait. Habár a társaság üzletvezetését és képviseletét rendszerint a tagok együttesen látták el, a tagok társaságon belüli viszonyrendszere és a társaság harmadik személyekkel szemben fennálló viszonyrendszere közti éles különbségtétel azt is lehetővé tette, hogy az üzletvezetési jogkörrel rendelkező tagok, valamint a képviseleti joggal rendelkező tagok két külön „csoportot” képezzenek.³³ A Kt. 80. § és 90. § rendelkezéseinek megfelelően azonban olyan helyzet nem állhatott elő, hogy egyik tag se rendelkezzen az üzletvezetés vagy képviselet jogával. Megjegyzendő azonban, hogy ez a felfogás nem volt kivételektől mentes. Bizonyos esetekben ugyanis megtörténhetett, hogy valamilyen okból egyik tag sem volt alkalmas az üzletvezetésre és képviseletre, de mégis rendelkeztek a társaság alapítás jogával. Így, ha a társaság érvényes megalapítására sor kerülhetett, módot kellett biztosítani annak működésére, működtetésére is. Következésképpen – szélsőséges esetben ugyan, de – megtörténhetett, hogy az üzletvezetés és képviselet jogával a tagok egy, a társaságtól idegen személyt (például cégvezetőt) bíztak meg. Az ez irányú akaratnyilvánításnak kifejezettnak kellett lennie.³⁴

Az üzletvezetés egyszerre volt a tagok joga és kötelezettsége,³⁵ a tagi képviseleti jogkör pedig egyenesen a törvényből származott, annak korlátozására irányuló bármely szerződéses előírás harmadik személyek irányába joghatást nem váltott ki.³⁶ Ha tehát az üzletvezetésről és/vagy a képviseleti jogról a társasági szerződés nem tett említést, vagy olyan előírást tartalmazott, amelyek ér-

telmében e hatáskörökből minden tag kizártnak volt tekintendő – miközben sem cégvezető, sem kereskedelmi meghatalmazott kirendelésére nem került sor –, akkor a Kt. főszabályként a kollektív üzletvezetést és képviseletet írta elő, ami lényegében testületi jellegűt kölcsönözt az ügyvezetésnek.

Az üzletvezetéssel megbízott társasági tagok mindazon jogcselekmények elvégzésére jogosultak voltak – még a többi tag ellenvetése esetén is –, amelyek a társaság kereskedelmi üzletvezetésével rendszerint együtt jártak. Alap esetben az üzletvezetést minden, ezzel a jogosultsággal felruházott tag elláthatta,³⁷ ellenben, ha a megbízás együttes üzletvezetést írt elő, az üzletvezetők csak halasztást nem tűrő ügyben és esetben járhattak el egyedül. Minden esetben tilos volt egy üzletvezetési jogosultsággal rendelkező tag tiltakozása ellenére további jogcselekményeket végrehajtani, vagy a már megkezdetteket tovább folytatni.³⁸ Az üzletvezetésre irányuló megbízást a társaság fennállása alatt csak jogszerű ok miatt lehetett visszavonni, amely ok megállapítására csak bíróság volt jogosult.³⁹ Azon ügyletek megkötéséhez, amelyek a társaság rendes üzletvezetésének kereteit meghaladták, minden tag beleegyezésére szükség volt. Ha egyhangú határozathozatalra nem nyílt lehetőség, a társaság rendes üzleti forgalmán túlmenő, megkezdett ügyletet abba kellett hagyni.⁴⁰ A Kt. tehát az üzletvezetés tárgyát képező jogosultságok körét általánosan, a társaság rendes üzletviteléhez viszonyítva határozta meg, azonban azt, hogy ez konkrétan mit foglalt magában, esetről esetre kellett vizsgálni.⁴¹ Az üzletvezetéshez kapcsolódó egyik jelentős jogosultság a cégvezető kirendeléséhez és visszavonásához kötődött. A közkereseti és betéti társaság üzletvezetési és/vagy képviseleti joggal rendelkező tagja és beltagja nem lehetett ugyanakkor cégvezető is, viszont az üzletvezetésből és képviseletből kizárt tag, valamint a kültag már igen.⁴²

Míg alapvetően az üzletvezetési jogosultság tartalmáról a társaság tagjai – akár a társasági szerződésben, akár utólagos határozat révén – szabadon dönthettek, addig a képviseleti jogosultság kereteit és terjedelmét⁴³ a Kt. kógens normákban rögzítette.⁴⁴ A képviseleti joghoz kapcsolódó kógenciának főként hitelezővédelmi szempontból volt relevanciája, mivel a társaság kereskedőnek számított, amely a társaságtól idegen jogalanyokkal is kapcsolatba került, s amelyeket ily módon jogi védelemben kellett részesíteni.⁴⁵ A képviselet kereteinek és terjedelmének törvény általi meghatározottsága ugyanakkor a képviselet legfontosabb általános ismérve volt.⁴⁶ További különbség volt az üzletvezetői és képviseleti jogkörök között az, hogy a képviselőt – amint a cégvezetőt is – a cégjegyzékbe be kellett jegyezni.⁴⁷

A Kt. a képviseleti joggal rendelkező tagnak/tagoknak (és beltagnak/beltagoknak) korlátlan ügyletkötési jogosultságot állapított meg – szemben a cégvezetővel, amelynek cselekvési lehetősége csak a társaság kereskedelmi üzletének folytatásával járó jogügyletek megkötésére és jogcselekmények elvégzésére korlátozódott,⁴⁸ és szemben az üzletvezetővel, aki csak a társaság rendes üzletköréhez és/vagy céljához idomuló ügyeket végezhetett.⁴⁹ A társaság képviselő tagjának jogköre minden ügyletre és cse-

lekményre kiterjedt, így ingatlan adásvételre vagy azok megterhelésére, de még cégvezető kirendelésére vagy a társaság bíróság előtti képviseletére is.⁵⁰

Látható tehát, hogy a személyegyesítő társaságok üzletvezetésének és képviseletének különböző forrásai voltak. Míg az üzletvezetésre vonatkozó szabályok teljes mértékben a társasági tagok akarata szerint kerültek meghatározásra (diszpozitivitás), addig a képviseleti jogkör és annak terjedelmét maga a törvény kógens szabályokon keresztül rögzítette. Következésképpen elmondható, hogy a személyegyesítő társaságok vezető tisztsége(ke)t betöltő tagjai, illetve a társaság között fennálló megbízási jellegű jogviszonynak kettős (törvényi és szerződéses) természetű volt. Hozzá kell tenni viszont, hogy a megbízási jogviszony vegyes jellege csak akkor állt fent, ha a tag (vagy tagok) egyszerre rendelkeztek az üzletvezetés és képviselet jogkörével. Amennyiben a társasági szerződés vagy későbbi megállapodás által a tagok egy része egyik vagy másik jogkörből kizárásra került, úgy a nekik odaítélt hatáskör függvényében volt eldönthető jogviszonyuk forrása.

A részvénytársaság ügyvezetését az igazgatóság mint testület látta el, így a vezető tisztségviselőknek az igazgatóság tagjai minősültek. A Kt. a részvénytársaság tekintetében konkrét szervezeti előírásokat tartalmazott. Lényegében valamiféle társaságon belüli hatalommegosztásos rendszert írt elő, az erőviszonyokat pedig a részvényesekből álló közgyűlés, az igazgatóság és a felügyelőbizottság között osztotta szét.

Igazgatóságon a Kt. egy vagy több természetes személyből álló társasági szervezeti egységet értett, amely a társaság szükségképpen meghatalmazottja (törvényes képviselője) volt.⁵¹ Tagjai egyaránt lehetnek részvényesek vagy a társaságtól idegen természetes személyek, tevékenységüket pedig végezheték fizetés mellett vagy a nélkül. Igazgatósági tag lehet továbbá jogi személy is, például más részvénytársaság.⁵²

Az igazgatóság és a társaság közötti jogviszonyt illetően nem volt egységes álláspont. A német jogirodalomban a kontraktualista szemlélet körvonalazódott, ami azt mondta ki, hogy az igazgatóság és részvénytársaság között megbízási jogviszony áll fenn. Ezzel szemben a korabeli magyar jogtudomány az institucionalista elmélet elfogadása mellett döntött, mivel „az igazgatóság a társaságnak legfőbb és szükségképpen orgánuma [ami miatt] csak tágabb értelemben vett mandatumról lehet szó, mely alá a szolgálati viszony is szubszumálható [s így] az igazgatóság egyleti hatóságnak tekintendő, mely a végrehajtást gyakorolja, mert törvény folytán törvényes hatáskörrel kirendelt képviselői a társaságnak”.⁵³ Ettől függetlenül az igazgatóság tagjai a kárigények épségben tartása mellett bármikor *ad nutum* elmozdíthatók voltak, az ennek ellentmondó szerződéses vagy alapítói okiratba foglalt kikötés semmis volt.⁵⁴ Az igazgatósági megbízás *ad nutum* visszavonhatósága, „visszaadhatósága” eltérést mutat a személyegyesítő társaságok üzletvezetési és/vagy képviseleti jogosultsággal rendelkező tagjainak megbízásától.

Az igazgatóság tagjait és/vagy személyükben beálló bármely változást a cégjegyzékbe haladéktalanul be kel-

lett jelenteni, amely bejelentéssel egyidejűleg a tagok aláírásait hitelesíteni vagy aláírásaikat hitelesített formában bemutatni voltak kötelesek. Az igazgatóság tagjainak a cégjegyzést az alapszabályba foglalt rendelkezéseknek megfelelően kellett elvégezniük, ami annyit jelentett, hogy az aláírásaikat a társasági céghez csatolták.⁵⁵

Az igazgatóság hatásköre minden olyan ügyletre és cselekményre kiterjedt, ami nem tartozott a közgyűlés kizárólagos hatáskörébe. A Kt. rendelkezéseinek megfelelően az igazgatóság hatásköre nem terjedt ki: 1. az igazgatóság, felügyelőbizottság megválasztására, elmozdítására és felmentésére; 2. számadások megvizsgálására, a mérleg megállapítására és a nyereség felosztására; 3. más társasággal való egyesülésre; 4. olyan kartellszerződések megkötésére, amelyek minden társasági ügylet közös hasznára vezetését célozták; 5. az alaptőke leszállítására vagy felemelésére; 6. a társaság felosztatására és a felszámoló kinevezésére; 7. és végül az alapszabály módosítására.⁵⁶

Az előzőekhez még azt az általános érvényű, minden társaságra igaz tételt szükséges hozzátenni, hogy a képviselői jogkörrel rendelkező tag, beltág, igazgatósági tag, cégvezető, vagy – a szerződéses, alapszabályi rendelkezéstől függően – ezek együttese vagy egy része által kötött bármely jogügylet joghatást a megbízó személyében, azaz a társaságban vált ki.

Habár a Kt. és az Rktk. szabályozási rendszerei különböző joghagyományokon nyugvó modellekre épülnek, a vezető tisztségviselő és társaság közötti jogviszony természete mindkét kódexben a megbízási jogviszonyhoz hasonult, amelynek alapja egyaránt lehetett szerződés vagy törvényi előírás.

Hasonlóan a Kt. előírásaihoz, az Rktk. is különbséget tett személyegyesítő és tőkeegyesítő társaságok között, amelyek függvényében a vezető tisztségviselői minőség is némiképp változott.

A Rktk. rendelkezései szerint a személyegyesítő társaságok (a közkereseti társaság és az egyszerű betéti társaság) vezető tisztségviselőire vonatkozó szabályok törzsanyagát a közkereseti társaság működésére vonatkozó rendelkezések képezték, így ezen előírások *mutatis mutandis* a betéti társaságok ügyvezetésére is irányadók voltak.⁵⁷

A közkereseti társaság és annak vezető tisztségviselője közötti jogviszonyt a 106. cikk szabályozta. Eszerint a társaság tagjai egyetemlegesen voltak felelősek a társaság ügyvezetésével felhatalmazott személyek által a társaság nevében és számlájára kötött ügyletekért. Az Rktk. e rendelkezése eltérő előírást tartalmaz a 107. cikk előírásaihoz képest, amely tulajdonképpen az 1864. évi Polgári törvénykönyv (Rptk.) 1514–1517. cikkeire utaló norma. Ezek szerint a társaság ügyvezetésével megbízott tag a társasági szerződés erre irányuló rendelkezése alapján minden olyan ügyletet megköthetett és jogcselekményt – akár a többi tag ellenvetése ellenére is – teljesíthetett, amely az ügyvezetéshez kapcsolódott. E jogkör amennyiben a társasági szerződésben került meghatározásra, a társaság fennállása alatt kizárólag valamilyen törvényes ok miatt volt visszavonható; ha viszont az ügyvezető e jogkörrel valamilyen, a társasági szerződés megkötését köve-

tő ügylet alapján lett felruházva, az oly módon volt visszavonható, mint egy egyszerű megbízás. Tulajdonképpen a valamely tagnak/tagoknak a társasági szerződésben odaítélt vezető tisztséget a társasági szerződés egyik lényeges tartalmi elemének, feltételének tekintették.⁵⁸

Ha egyszerre több tag rendelkezett ügyvezetői minőséggel anélkül, hogy ezek hatásköreinek meghatározására kitértek volna, vagy együttes eljárást előíró kikötés hiányában, mindegyik ügyvezető teljes joggal eljárhatott a társaság nevében és érdekében. Az ügyvezetés módjára vonatkozó rendelkezések hiányában a Rptk. az ügyvezetők kölcsönös megbízását vélelmezte, ami azt jelentette, hogy az egyik tag/ügyvezető ügylete a többi tagot/ügyvezetőt is kötelezte. Minthogy azonban a tagok egyenlő jogokkal és hatáskörrel rendelkeztek, egyik tag ellenvetése meghiúsíthatta a kifogásolt ügylet/cselekmény teljesítését. Megjegyzendő azonban, hogy különbség volt az igazgatási ügyletek (*acte de administrare*) és rendelkezési ügyletek (*acte de dispoziție*) között. Míg utóbbiak megkötéséhez minden esetben egyhangúságra volt szükség, az előzőek megkötéséhez elegendőnek bizonyult a tagok abszolút többsége. A többségi elven való döntéshozatalra akkor került sor, ha az egyik tag ellenvetéssel élt.⁵⁹ Az ellenvetéssel visszaélt, vagyis rosszhiszemű tag az ügylet meghiúsulása miatt kártérítésre volt kötelezhető, amennyiben a meghiúsult ügylet miatt a társaságnak kára keletkezett.⁶⁰

Amint látható, a Rptk. a közkereseti társaság tagjait vagy valamely tagját ruházta fel vezető tisztségviselői minőséggel. A Rktk. rendelkezései azonban eltérést engedtek az Rptk. előírásaitól, és így a társaságtól idegen személy is rendelkezhetett vezető tisztségviselői minőséggel. Habár a társasági tag ügyvezető és a társasági tagsággal nem rendelkező ügyvezetők hatáskörei között semmilyen lényeges különbség nem volt, a társasági tagi minőséggel rendelkező ügyvezető esetében elkerülhetetlen volt, hogy az csak az ügyvezetői minőségével összefüggő akaratot fejezze ki. Következésképpen, ha az ügyvezetői minőségével visszaélt, az alkalmazandó szankció a társasági tagságát is érintette.⁶¹ Mivel az Rktk.-nak a Rptk.-hoz képest különös törvény státusa volt (*lex speciali derogat lex generali*), a vezető tisztségviselő és társaság közötti jogviszony meghatározása tekintetében az Rktk. minősült irányadónak. Ebből következően a vezető tisztségviselői minőség elsődlegesen szerződésből következett, nem törvényi előírásból. Utóbbiak (Rptk. 1514–1518. cikke) csak a tagok hallgatása esetén nyertek alkalmazást.⁶²

Hasonlóan a Kt. rendelkezéseihez, az Rktk. is különbséget tett a képviselői joggal rendelkező és nem rendelkező ügyvezetők között. Az ügyvezetőt a képviselői joggal kifejezett módon kellett felruházni. Ebből az következett, hogy az ügyvezetők alapvetően egyszerű megbízottaknak minősültek. E következtetés jogi alapját a 89. cikk 3. pontja tartalmazta, amely kimondta, hogy a tagok az alapító szerződésben kötelesek megnevezni a társaság képviselői jogával rendelkező személyt.⁶³ A társaság képviselői joga értelemszerűen magában foglalta a cégjegyzési jogot (*drept de semnătură socială*) is, amellyel élni hasonló módon lehetett, mint a Kt. hatálya alatt: a képviselői joggal

rendelkező ügyvezető nevét a társaság cégneve alá kellett, hogy írja.

A részvénytársaság ügyvezetésével kapcsolatban nagyjából 1940-ig az a jogfelfogás élt, hogy a vezető tisztségviselők a társaság megbízottjai, amely megbízás szerződéses (konvencionális) alapokon nyugodott.⁶⁴ Ennek az elméletnek a jogi alátámasztása az Rktk. 122. és 123. cikkeinek rendelkezéseire támaszkodott. A 122. cikk szerint a részvénytársaság ügyvezetését egy vagy több meghatározott időre megválasztott és visszahívható megbízott végzi, akik a 123. cikk alapján a megbízásuk teljesítéséért voltak felelősek. E felfogás később a tágabb értelemben vett képviselőhöz fűződő jogfelfogásba ágyazódott, amely azzal a következménnyel járt, hogy a megbízási jogviszony – a közrend és a polgári forgalom biztosítása érdekében – új, egyenesen a törvényből eredő tartalmi elemekkel bővült.

Hasonlóképpen a többi társasági formához, a részvénytársaság ügyvezetése is elsősorban a társaságon belüli ügyvitelt (üzletvitelt) feltételezte, amely jogkör nem foglalta magában szükségszerűen a képviseleti jogot is. A román jogirodalomban is alátámasztást nyert, hogy a képviselet csak természete, jellegbeli eleme a megbízásnak, nem lényegi eleme.⁶⁵ Ezzel szemben a megbízás visszavonhatóságát a korabeli bírói gyakorlat a megbízás lényegi elemének tekintette, kimondva, hogy a vezető tisztségviselő és a társaság közötti jogviszony megbízási jellegétől eltérni nem lehetett. Ennek egyenes következményeként került megállapításra az is, hogy az elmozdított vezető tisztségviselő csakis kártérítést követelhet a visszaélészerű visszavonás miatt.⁶⁶

További hasonlóság a Kt. és Rktk. között az is, hogy a Rktk. is szervezeti egységnek tekinti a részvénytársaság ügyvezetését – a közgyűlés (mint a társaság legfőbb szerve) és a felügyelőbizottság mellett –, így ügyvezető szervnek (*organ de administrație*) nevezik. Több vezető tisztségviselő esetén igazgatótanácsról (*consiliu de administrație* – tükörfordításban: ügyvezető tanácsról) beszélünk, amelyek egyhangúság helyett többségi elv alapján, kollegiálisan hoznak döntést. Ekképpen az egyik vezető tisztségviselő hatalma korlátozva van a többi vezető tisztségviselő akarata által.⁶⁷ A vezető tisztségviselő, igazgatótanács-tag vagy az igazgatótanács jogügyletei és jogcselekményei magát a részvénytársaságot kötötték, feltéve hogy ezek képviseleti jogkörük keretei között jártak el. Amennyiben a képviseleti jogkör keretei nem voltak szerződéses és/vagy alapszabályba foglalt rendelkezések révén meghatározva, a társaság tárgya szolgált zsinórmértékként.⁶⁸

Valamennyi társasági típusra érvényes volt az a tétel, hogy a képviseleti joggal való visszaélés harmadik személyek irányába nem váltott ki joghatást, ami azt jelentette, hogy a társaság nem hivatkozhatott harmadik személlyel szemben a képviseleti joggal rendelkező ügyvezető jogszerűtlen eljárására. Ilyen esetben harmadik személlyel szemben kötelezve a jogszerűtlenül eljáró képviseleti joggal rendelkező ügyvezetőt megbízó társaság maradt.⁶⁹

VI. Felelősségi alakzatok

A vezető tisztségviselő felelőssége úgy a Kt., mint az Rktk. szerint lényegében megbízási szerződésen alapult. Az ügyvezetői felelősség tárgykörében különbséget kell tenni aszerint, hogy a megbízás magában foglalta-e a képviseleti jogot vagy sem, illetve aszerint, hogy ki az esetleges károkozás passzív, szenvedő alanya (a társaság, harmadik személy vagy tag/részvényes). Ezenkívül a felelősségi tényállások körében célszerű különbséget tenni a személyegyestítő társaságok vezető tisztségviselőit terhelő, illetve a tőkeegyestítő társaságok vezető tisztségviselőit terhelő felelősségtípusok között, ugyanis a két társasági típus vezetői felelősségének megállapítására szolgáló zsinórmérték – mint látni fogjuk – a Kt. rendszerében eltérő.

A személyegyestítő társaságok ügyvezetőinek felelőssége alapvetően a tagi felelősségben volt tetten érhető. Minthogy a közkereseti társaság tagjai a társasági kötelezettségekért korlátlanul, egyetemlegesen és közvetlenül voltak felelősek,⁷⁰ illetve egyik tagnak sem állt jogában a többiek beleegyezése nélkül a társaság üzletkörébe eső ügyletet saját vagy más részére kötni és azonos üzletkörrel bíró más társaságban beltagnként részt venni, az üzletvezetéssel és/vagy képviselettel megbízott tagok is e felelősségi tényállás címzettjei voltak. Ez utóbbi felelősségi alakzatot leíró rendelkezés a cégvezetőket és kereskedelmi meghatalmazottakat terhelő versenytilalmi előírásnál annyiban szűkebb körű, hogy a Kt. társasági tagokról beszél, valamint a tilalom határait csak a társaság üzletkörébe eső ügyletek képezik.⁷¹

A tilalom alól a Kt. kibúvót is kínált: nem minősült a versenytilalmi előírás megsértésének az a tagi magatartás, amelyet valamely tag olyan körülmények között tanúsított, hogy a többi tag a társaság alapításakor a tiltott ügyletek megkötésének és/vagy más azonos üzletkörrel rendelkező társaságban beltági szerep betöltésének tudatában volt, illetve, ha sem kifejezetten tiltó megállapodásra, sem pedig utólagos jóváhagyásra nem került sor.⁷² A kötelezettségszegés jogkövetkezményei a következők voltak: belépés a tilalomszegő által kötött ügyletbe, vagy – más részére kötött ügylet esetében – az ügyletből származó haszon kártérítés címén való kiadása; valamint a kártérítési felelősség megállapítása és a társasági jogviszony megszűnése.⁷³

A társasági tagok korlátlan, egyetemleges és közvetlen felelősségéből következett, hogy a társaság hitelezőinek opciós joga keletkezett a tekintetben, hogy a társasággal, csak a tagokkal vagy mindkettővel szembeforduljanak-e követeléseik kielégítése végett.⁷⁴

Hasonló feltételek szerint alakult a betéti társaság beltágjainak a felelőssége is. Amint a közkereseti társaság tagjai, úgy a betéti társaság beltágjai is korlátlan, egyetemleges és közvetlen felelősséggel tartoztak a társaság adósságaiért, valamint a beltágot is kötötte a versenytilalmi előírás. A kültagoknak ezzel szemben korlátolt felelősségük volt, és a versenytilalmi előírás rendelkezései sem kötötték őket.⁷⁵

Más volt viszont a helyzet a kültagok esetében, akik alapvetően ki voltak zárva a társaság szinte minden-

mű aktivitásából, főszabály szerint mindössze a mérlegbe nyertek betekintést évente egyszer. Kültag sem üzletvezető, sem pedig képviselő nem lehetett, azonban, ha olyan ügylet megkötése vagy cselekmény (például új bel- vagy kültag) véghezvitele következett, amely túlmélt a társaság rendes üzleti forgalmán vagy nem idomult a társaság céljához, a kültag(ok) beleegyezésére is szükség volt. Ezenfelül, ha a betéti társaság tevékenységét korábban megkezdte a cégjegyzékbe való bejegyzés közzétételénél, a kültagok harmadik személyek irányában a társaság által vállalt kötelezettségeikért beltagokként voltak felelősek.⁷⁶

A Kt. a személyegyesítő társaságok (üzletvezető és/vagy képviselő) tagjai felelősségének zsinórmértékül a *culpa in concretó*t rögzítette:

„a társaság ügyeiben minden társasági tag oly szorgalmat és gondosságot köteles kifejteni, minővel saját ügyiben eljárni szokott. Minden társasági tag felelős a társaság felé azon károkért, melyeket vétkeisége által okozott, s e károk ellenében nem számíthatja fel azon előnyöket, melyeket a szorgalma által a társaságnak más esetekben szerzett.”⁷⁷

Látható tehát, hogy a korabeli magyar szabályozás szerint a vezető tisztségviselő felelőssége szubjektív kritérium alapján került megállapításra. Ebből az következett, hogy ha

„valaki saját ügyeiben lassú és nehéz elhatározású, vagy ha például nem bír titoktartó természettel, a társaságnak is elnézéssel kellett e tekintetben íranta lenni, és ha a társasági tagok valamely hanyagsága által szenvedett hátrányért kártérítést követelnek, őket terheli a bizonyítás az iránt, hogy a hanyag tag saját ügyeiben gondosabban szokott eljárni.”⁷⁸

Megjegyzendő, hogy a gondosságra vonatkozó törvényi előírás diszpozitív jellegű, így a társasági szerződéssel a gondosság mértéke tágítható vagy szűkíthető volt.⁷⁹

A részvénytársaság igazgatóságának és tagjainak felelősségét a Kt. a 189. §-ban generálklauzulaként rögzítette. A rendelkezés két alanyi kört nevesített a felelősség címzettjeként: az egyik az igazgatóság mint testület volt, a másik pedig az igazgatósági tagok köre. Ezzel a Kt. azt jelezte, hogy a felelősségi szabályok akkor is alkalmazandók voltak, ha nemcsak az igazgatóság mint társasági szerv ügyleteiről és/vagy cselekményeiről volt szó, hanem egyes tagjainak ügyleteiről és/vagy cselekményeiről. Másként kifejezve ez azt jelentette, hogy az igazgatóság tagjait egyetemleges felelősség terhelte úgy a társasággal szemben, mint a társaság hitelezőivel szemben,⁸⁰ amennyiben kötelezettségeik cselekvéssel vagy mulasztással való vétkes megszegése valamely kárkövetkezmeny beálltát idézte elő.⁸¹ A többirányú felelősség jogszabályi alátámasztására a 189. § (2) bekezdésében megjelenő „károsultak” kifejezés szolgál, amely egyaránt utalhatott a társaságra és a társaság hitelezőire, de akár a részvényesekre is.⁸² Következésképpen az igazgatóság és tagjai

felelősségének egyetemlegessége főszabállyá lépett elő, amely felelősség vétkeiségen alapult.

A részvénytársaság igazgatósági tagjai tevékenységük során „a rendes kereskedő fokozottabb gondosságával voltak kötelesek eljárni”,⁸³ annak ellenére, hogy e gondossági mérce a részvénytársaságra vonatkozó szabályokból nem derült ki. Noha a Kt. 272. §-a előírja a rendes kereskedő gondosságát, Neumann Ármin szerint e rendelkezés nem volt alkalmazható a részvénytársaság igazgatóságára és annak tagjaira, mivel ezek természetükből és jogi rendeltetésükből fakadóan nem minősültek kereskedő(k) nek.⁸⁴ Az említett szerző e fokozott gondossági mérce a törvény szellemiségéből vezette le, amire később a Kúria is ráerősített.⁸⁵ Hangsúlyozni kell azonban, hogy a fokozottabb gondosság mércejének mibenlétére vonatkozólag nem volt általánosan elfogadott álláspont sem a szakirodalomban, sem a joggyakorlatban.⁸⁶

Azzal, hogy az igazgatóság a részvénytársaság ügyeit intézte, és a társaságot képviselte, a 190. § rendelkezései pedig kimondták, hogy az igazgatóság hatáskörének szerződéssel vagy alapszabállyal meghatározott korlátai harmadik személyekkel szemben nem voltak érvényesíthetők, lényegében az jutott kifejezésre, hogy a társaság igazgatóságának hatáskörére irányuló korlátokat kizárólag törvény állapíthatta meg.⁸⁷

A képviselő, illetve ügyvezetés korlátainak átlépése miatt az igazgatóság vétkes tagjait – amint láttuk – egyetemleges felelősség terhelte, így a károsult személyek irányába még akkor is ekként feleltek, ha a károkozó magatartás alapszabályba foglalt előírás vagy közgyűlési határozat következménye volt.⁸⁸ Az igazgatóság tagjainak harmadik személyekkel szemben megnyíló kártérítési kötelezettséget megalapozó felelősség megállapítása a magánjog általános szabályai szerint történt, amennyiben a károkozás közvetlenül az igazgatósági tagok jogellenes ténykedéseiből történt. A Kt. kereseti jogot adott a harmadik személyek kezébe abban az esetben is, ha a kár csak közvetve érte őket. Ilyen esetben előfeltétel volt, hogy a társasággal szemben felmerülő hitelezői követelések ne kerüljenek kielégítésre, ami azzal a gyakorlati következménnyel járt, hogy a hitelezők csak csőd esetén fordulhattak a vétkes igazgatósági tag(ok) ellen. A hitelező akkor is részesülhetett kártérítésben, ha a társaság lemondott követeléséről, sőt még akkor is, ha a vétkes magatartás közgyűlési határozaton alapult.⁸⁹

Az igazgatóság tagjaival szemben a kárt szenvedett részvényes csak az őt ért kár tekintetében élhetett kártérítési igényrel. További korlátozást jelentett e körben az, ha a részvényest ért kár a társaság szempontjából is kárnak minősült. Ilyen esetben a részvényes csak akkor volt jogosult kártérítésre, ha a társaság legfőbb szerve, vagyis a közgyűlés nem élt az igazgatóság tagjaival szemben fennálló kereseti jogával.⁹⁰ Ezen túlmenően a kárt szenvedett részvényes – alanyi kereseti joga alapján – közgyűlési határozat nélkül is sikeresen perelhette a károkozó igazgatósági tagot. Ilyen esetben arra sem volt szükség, hogy az igazgatósági tag károkozó magatartása alapszabályi előíráson alapuljon. Az sem számított, ha a közgyűlés felmentvényt adott az igazgatósági tagnak.⁹¹

Az igazgatósági tagok egyetemleges felelőssége alóli mentő körülménynek számított a 191. §-ban megjelenő feltétel teljesülése. Eszerint az az igazgatósági tag, amely az igazgatóság határozatai és intézkedései ellen tiltakozott, s tiltakozását a felügyelőbizottságnak bejelentette, mentesült a felelősség alól. Ebben a vonatkozásban hangsúlyos feltétel volt az, hogy a tiltakozás kinyilvánításának haladéktalanul meg kellett történnie, amint az igazgatósági tag tudomást szerzett a határozatról vagy intézkedésről. A jogirodalomban azt is leszögezték, hogy a felelősség alóli mentő szabály aktiválásához nem volt elegendő az, ha az igazgatóság tagja egyszerűen a határozat ellen szavazott. A szavazatot tiltakozásnak is meg kellett előznie.⁹²

Amennyiben az igazgatósági tagok a társaság ügyvezetését és/vagy képviselését más személyekre úgy delegálták, hogy erre nem rendelkeztek jogosítvánnyal, a helyettes által okozott károkért felelősséggel tartoztak. Ha viszont rendelkeztek az ügyvezetés és/vagy képviselési jog másokra ruházásának jogosultságával, akkor felelőségük *culpa in eligendó*ért volt megállapítható.⁹³

A mulasztással előidézett kárért való felelősség köréből a Kt. 187. §-ban foglalt absztrakt tényállást érdemes kiemelni. Eszerint mihelyt a számadásból vagy mérlegből az tűnt ki, hogy a társaság alaptökéjének felét elvesztette, az igazgatóságnak azonnal közgyűlést kellett összehívnia, hogy a részvényesek a társaság további fennállásáról vagy feloszlásáról határozhassanak. Ha viszont a számadásból azt tűnt ki, hogy a társasági vagyon a tartozásokat nem fedezi, az igazgatóság ezt csődnitást végett az illetékes törvényszéknek bejelenteni tartozott. A jogszabályban rögzített kötelezettségek a rendes kereskedő fokozottabb gondosságával voltak összefüggésben, amelyek végül is a részvénytársaság vagyoni/pénzügyi helyzetének folyamatos ellenőrzését és nyomon követését célozta. Az ellenőrzés nyomon követésének és ellenőrzésének elmulasztása a fizetéseképtelenné vált társaság vezető tisztviselőjének közvetlen felelőségét minden károsult irányába megnyitotta. A vezető tisztviselő így felelősséggel tartozott a társaság hitelezőinek, a részvényeseknek, valamint magának a társaságnak is, függetlenül attól, hogy a károsult behajtotta-e követelését a társaságtól.⁹⁴

A román Kereskedelmi törvénykönyv rendelkezései alapján az állapítható meg, hogy az ügyvezető felelőségének jogalapja kettős pillérű volt: egyrészt a megbízási szerződés és/vagy az alapszabály rendelkezésein, másrészt a megbízási szerződést vagy alapszabályi rendelkezéseket kipótló vagy helyettesítő törvényi előírásokon alapult. Ebből következően a szerződésből/alapszabályból eredő kötelezettségek nem vagy helytelen teljesítés miatt felelőség kontraktuális felelőség volt, míg a törvényi előírásból eredő kötelezettségszegés deliktuális felelőségen alapuló jogviszonyt keletkeztetett.

E kettős jelleg azonban vitát generált a szakirodalomban arra vonatkozóan, hogy az ügyvezető felelőségét szerződéses (kontraktuális) vagy szerződésen kívüli (extrakontraktuális, deliktuális) felelőségként kell-e meghatározni. A vitát jogalkotási közbeavatkozással döntötték el a részvénytársaságok és betéti részvénytársaságok működéséről szóló 1940. évi 701. számú törvénnyel, amelynek 12.

cikk (2) bekezdése kimondta, hogy a vezető tisztviselő/igazgatótanács tag felelőssége szerződéses felelőség. Ennek főként bizonyítási szempontból volt nagy jelentősége, ugyanis a kontraktuális felelőségen alapuló jogfelfogás szerint a vezető tisztviselő vétkessége törvényi vélelem alatt állt, a kárt szenvedettnek így csak a kárkötelelem tényét kellett bizonyítania.⁹⁵ A kérdésre vonatkozó vita 1945-ben újra előtérbe került, és mai napig vita tárgyát képezi.

A társasággal szemben az ügyvezető felelősége elsősorban a megbízásból származó kötelezettségek nem teljesítése vagy hibás teljesítése miatt állhatott be. Mivel az ügyvezető más vagyont is kezelte, tevékenysége során magasabb szintű gondosságot és körültekintést kellett tanúsítania. A korabeli román kereskedelmi jogi szakirodalomban és joggyakorlatban az ügyvezető gondosságát objektív mérce szerint állapították meg (*in abstracto*), amelynek zsinórmértéke a jó ügyvezető (ami lényegében a polgári jogban ismert *bonus pater familias*nak feleltethető meg) absztrakt modellje volt. Ez azt jelentette, hogy a vezető tisztviselői felelőség megállapításához elégséges volt a vétkesség legenyhébb fokának, a *culpa levissimán*ak a megléte is.⁹⁶ Következésképpen, a vezető tisztviselőnek a felelőség alóli mentesülés érdekében bizonyítania kellett, hogy a rá rótt kötelezettség teljesítésekor az absztrakt modellben felállított jó ügyvezető gondosságával járt el. Fontos megjegyezni, hogy az Rktk. a felelőség megállapításának módja tekintetében nem tartalmazott tételes előírásokat. E megoldásokat az általános jogelvekből vezették le.⁹⁷

Az Rktk. nem tett különbséget a személyegyesítő és tőkeegyesítő társaságok vezető tisztviselői felelőségének feltételrendszeré között. Minden társasági formára egységesen alkalmazták a Kt. szerinti rendes kereskedő gondosságának megfelelő jó kereskedő gondosságának absztrakt mércéjét, ami a XIX. század végi, XX. század eleji magyar szabályozástól eltérő megközelítés.

A szerződéses felelőség – melynek rendszerén belül a károkozó, illetve a szerződésszegő vétkességet vélelmezni kell – megállapíthatósága körül újabb vita alakult ki, ugyanis kérdésként merült fel, hogy a vétkességet minden esetben vélelmezni kell-e, vagy csak az eredménykötelmek esetében. A kötelelem tárgyának kettősségét vallók szerint kizárólag eredménykötelmek esetében lehet vélelmezni a vétkességet, gondossági kötelelem esetében viszont bizonyítani kell. E felvetéssel szemben a kritikai érv az volt, hogy ha ezt elfogadják, akkor lényegében a jogalkotói szándék sérülne, amely éppen a részvénytársaság minél szakszerűbb ügyvezetését célozta.⁹⁸

A Kt.-hoz hasonlóan, az Rktk. is lehetőséget biztosított a részvényes számára a vétkes vezető tisztviselővel szembeni egyéni kártérítési igényérvényesítésre. Ennek két diszjunktív feltétel fennállása esetén volt helye: *a)* ha a társaság legfőbb szerve (a közgyűlés) teljes mértékben passzív maradt a vezető tisztviselők felelőségeire vonatkozó tekintetében; *b)* vagy, ha a felelőség megállapítása iránti kereset megindítása mellett döntöttek, de a keresetet az ezt megvitató közgyűléstől számított hat hónapon belül nem terjesztették bíróság elé, vagy, habár a keresetet bíróság elé terjesztették, azt veszni hagyták.⁹⁹

A Kt. és Rktk. közötti hasonlóságnak minősül az is, hogy testületben eljáró igazgatótanács tagjait egyetemleges felelősség terhelte, úgy a részvényesekkel, mint harmadik személyekkel szemben.¹⁰⁰ Az Rktk. rendelkezései szerint is lehetséges volt a felelősség elhárítása, ha a vezető tisztségviselő tiltakozását fejezte ki az igazgatótanács döntésével szemben. A tiltakozás szavazat formájában is meg kellett, hogy nyilvánuljon, továbbá azt az igazgatótanács döntéseinek a nyilvántartásába is be kellett vezetni. További feltétel volt az is, hogy a határozat elleni tiltakozásról értesíteni kellett a felügyelőbizottságot. Azon vezető tisztségviselőt, amelyik a határozathozatalon nem volt jelen, felelősség terhelte. Ellenben, ha a határozat tartalmának tudomására jutásától számított egy hónapon belül – a fent említett módokon – tiltakozását kifejezésre juttatta és iktatta, mentesült a felelősség alól.¹⁰¹

A bemutatóra szóló részvényeket kibocsátó részvénytársaság vezető tisztségviselői akkor is felelősek voltak a társaság alapszabálya szerint meghatározottól eltérő ügyletekből és/vagy cselekményekből származó károkért, ha ezeket a közgyűlés megvitatta, jóváhagyta.¹⁰²

Úgy a korabeli magyar, mint a klasszikus román jogirodalom ismerte az álképviselő fogalmát (lat.: *falsus procurator*; ro.: *fals reprezentant*). Mindkét törvénytörténetében a társaságot elsősorban a képviselői joggal rendelkező ügyvezető által kötött ügyletek kötötték, így főszabály szerint a képviselői joggal rendelkező ügyvezetőknél nem állt fenn személyes felelőssége harmadik személyekkel szemben.

A Kt. az 52. §-ban úgy rendelkezik, hogy „ki mint cégvezető vagy kereskedelmi meghatalmazott valamely kereskedelmi ügyletet köt anélkül, hogy cégvezetői jogosítvánnyal, vagy kereskedelmi meghatalmazással bírna, szintúgy a kereskedelmi meghatalmazott, ki az ügylet megkötésénél meghatalmazása határain túl megy, a vele szerződő harmadik személynek a kereskedelmi jog szerint felelős; ez utóbbinak szabad választásában áll tőle kártérítést, vagy a szerződés betöltését követelni”. Minthogy álképviselőről van szó, a jogalkotó lehetővé tette a vezető tisztségviselő és a harmadik szerződő fél között normális esetben húzódó fal áttörését, s így lényegében a cégjegyzés jogával visszaélő vezető tisztségviselő harmadik személyekkel szembeni felelőssége is megállapítható volt. A harmadik szerződő fél számára két lehetőséget biztosítottak: az ügylet létrejöttének hiánya miatt felmerülő kártérítés követelésére irányuló jog érvényesítése (amelynek gyakorlása a bizonyítási teher miatt meglehetősen nehézkes volt), vagy kérhette a szerződés teljesítését. Ezenfelül a Kt. azt is kimondta, hogy az álképviselőt a kereskedelmi szabályok szerinti felelősség terheli. A kár összetétele magában foglalta a tényleges kárt (*damnum emergens*), illetve az elmaradt haszon miatt keletkező kárt (*lucrum cessans*) is.¹⁰³ Ezekkel szemben a rendelkezés második bekezdése mentő körülményként állapította meg azt az esetet, amikor a harmadik személy tudtában volt a cégvezetés vagy meghatalmazás hiányának, vagy tudta, hogy a társaság nevében eljáró személy átlépte meghatalmazása kereteit.

Az Rktk. nem tartalmazott az Kt. 52. §-hoz hasonló általános rendelkezést, azonban az ügyvezetői felelősségre

vonatkozó jogfelfogásban nem volt markáns eltérés. Főszabály szerint az ügyvezetők és harmadik személyek között semmilyen jogviszony nem állt fenn. Függetlenül attól, hogy a megbízás tartalmazott-e képviselői jogot vagy sem, ha az ügyvezető a megbízásának keretei között járt el, nem terhelt felelősséggel. Amennyiben az ügyvezető a megbízás kereteiből kilépve járt el, a harmadik személyekkel megkötött ügyletből eredő jogkövetkezményekért felelősséggel tartozott. E következtetés a Rktk. 106. cikkének *per a contratio* értelmezésével vezethető le.

VII. Összegzés

Mindkét rendszer a megbízási jogviszonyra alapozta a vezető tisztségviselő és társaság között fennálló jogi kapcsolatot – amelynek tartalmát törvény vagy szerződés egyaránt meghatározhatta –, és különbséget tett a képviselői jogot is magában foglaló, illetve a képviselői jogot nem tartalmazó megbízás között. Hitelezővédelmi okokból és a társasági képviselő jelentőségéből fakadóan, a képviselői jog tartalmát mindkét jogrendszer kógens normákkal szabályozta.

A felelősség körében egyrészt azt kell kiemelni, hogy mindkét rendszer az ügyvezetők vétkességén alapuló felelősségi rendszerrel operált, másrészt pedig azt, hogy a vétkesség mércéjéül szolgáló gondossági fok meghatározása között a két jogrendszerben különbség mutatható ki. Míg a korabeli magyar szabályozás társasági típus szerint különbséget tett a felelősség zsinórmértékéül szolgáló kritériumok között, a román szabályozás ezt egységesen kezelte. A Kt. a személyesítő társaságok vezetőinek felelősségét szubjektív mércéhez (*culpa in concreto*) mérte, szemben a tőkeegyesítő társaságok vezetőinek felelősségével, amelyre objektív mérce (*culpa in abstracto*) volt alkalmazandó. A román szabályozás minden esetben a gondosság magasabb fokát várta el az ügyvezetőktől, felelősségüket tehát objektív mérce szerint állapították meg.

A felelősség iránya tekintetében viszont a korabeli magyar és román szabályozás között eltérések voltak. A Kt. alapján a vezető tisztségviselő felelőssége egyaránt fennállt a társasággal szemben, a tagokkal/részvényesekkel szemben és a hitelezőkkel szemben. A személyegyesítő társaságok esetében ennek oka a tagok egyetemleges, korlátlan és közvetlen felelőssége volt. Ezzel szemben a tőkeegyesítő társaságok esetében a vezető tisztségviselő felelősségének háromirányúsága már a törvénytörténeten nyugodott, amint az a Kt. 189. §-ból kiderül. Az Rktk.-ban szabályozott személyegyesítő társaságok ügyvezetőinek felelősségét is alapvetően a korlátlan és egyetemleges tagi felelősségen lehetett tetten érni, azonban a tagoknak itt közvetett (mögöttes) felelősségük volt. További eltérés volt az is e körben, hogy az Rktk. visszautalt az Rptk. megbízásra vonatkozó szabályaihoz, ami aztal a következménnyel járt, hogy a megbízott ügyleteiért és cselekményeiért a megbízó tartozott felelősséggel. Harmadik személyekkel szemben az ügyvezető az álképviselő szabályai szerint voltak felelősek. A tőkeegyesítő társaságok vezető tisztségviselőinek felelőssége azonban egyetemle-

ges volt úgy a társasággal szemben, mint harmadik személyekkel szemben.

A fentiekből kirajzolódott, hogy a XIX. század végén, XX. század első felső felében hatályos magyar és román kereskedelmi törvény(könyv)ek által szabályozott társaságok vezető tisztségviselőire vonatkozó normaanyag mögött meghúzódó jogfelfogás – kisebb eltérésekkel ugyan,

de – azonosnak mondható, annak ellenére, hogy a két törvénymű különböző szabályozási modellre támaszkodott.

Hangsúlyozni kell továbbá, hogy a fentiekben bemutatott és elemzett problémakörnek fontos történelmi és jogtörténelmi távlatai vannak, amelyek a jelenleg is folyó szakmai viták szempontjából sem közömbösek. E vitákban a történelmi érvek ismerete és alkalmazása szükségszerű.

PÁL, ELŐD

Verantwortlichkeit von leitenden Repräsentanten im ungarischen und rumänischen Gesellschaftsrecht am Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts (Zusammenfassung)

Da die Anerkennung von Unternehmen als juristische Personen durch die Ausbreitung des Kapitalismus verursacht wurde, wurden die rechtliche Verantwortlichkeit der Gründungsmitglieder und Gesellschafter sowie die der leitenden Repräsentanten zu einem immer wichtigeren Thema. Im Aufsatz analysiere ich die Rechtsnatur der

Beziehungen zwischen den Unternehmen und ihren Geschäftsführern. Danach prüfe ich die wichtigsten Aspekte der zivilrechtlichen Haftung des Geschäftsführers, indem ich das ungarische Handelsgesetz Nr. XXXVII von 1875 mit den einschlägigen Bestimmungen des rumänischen Handelsgesetzbuches von 1887.

Jegyzetek

- ¹ A jelen munkát Magyarország Collegium Talentum 2017 programja támogatta, amiért a szerző ezennel köszönetét fejezi ki.
- ² Török Tamás: *Felelősség a társasági jogban*. Budapest, 2007, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, 121. p. Lásd még Ion Turcu, Ion: *Tratat teoretic și practic de drept comercial*. I. kötet. Bukarest, 2008, C. H. Beck Kiadó, 21. p. A magyar kereskedelmi jogi kodifikációs törekvések 1779-ben kezdődtek, amikor a királyi Kúria megbízást kapott egy váltó és kereskedelmi törvénykönyv kidolgozására. Lásd Nagy Ferencz: *A magyar kereskedelmi jog magyarázata, különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra*. I. kötet. Budapest, 1904, Atheneum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Kiadása, 20. p.
- ³ Kuncz Ödön: Az ötven esztendő Kereskedelmi Törvény és annak reformja. *Közgazdasági Szemle*, 1926. 1–2. sz. 146. p.
- ⁴ Sipos István: A kereskedelmi jog Románia jogrendszerében. In *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestensis de Rolando Eötvös Nominatae*, tom. XXXVIII–XXXIX, ann. 2001–2002, 171. p. A román Kereskedelmi törvénykönyvről lásd még Veress Emőd: *Román polgári jog. Általános rész*. Kolozsvár, 2018, Forum Iuris Könyvkiadó, 42–49. p.
- ⁵ Turcu 2008, 20. p.
- ⁶ A részvénytársaság magyarországi szabályozástörténetéről lásd Veress Emőd: *A részvény, mint értékpapír*. Kolozsvár, 2018, Forum Iuris Könyvkiadó, 59–81. p.
- ⁷ Georgescu, I. L.: *Drept comercial român*. II. kötet. Bukarest, 2002, All Beck Kiadó, 10–11. p. Az első világháborút követően létrejött Nagy-Romániában létező párhuzamos magánjogi rendszerekről lásd Veress Emőd: Erdély magánjogi integrálása (1918–1945). In Veress Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Kolozsvár, 2018, Forum Iuris Könyvkiadó, 457–460. p.
- ⁸ Veress Emőd: A román magánjog fejlődése a rendszerváltás után (1990–). In Veress Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Kolozsvár, 2018, Forum Iuris Könyvkiadó, 486. p.
- ⁹ Neumann Ármin: *A Kereskedelmi törvény magyarázata*. I. kötet. Budapest, 1898, Athenaeum R. Társulat Kiadása, 265–266. p. Hasonló véleményen volt Raffay Ferenc is: „a társaság nem lévén önálló jogi személy [...], a társaság alatt az összes tagokat kell érteni. Raffay Ferencz: *A magyar magánjog kézikönyve*. II. kötet. Budapest, 1909, Benkő Gyula Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése, 432. p.
- ¹⁰ Nagy 1904, 223–224. p.
- ¹¹ Kuncz Ödön: *A magyar kereskedelmi- és váltójog tankönyve*. Budapest, 1938, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 23–24. p.
- ¹² Kt. 65–66., 77., 90. §
- ¹³ Román Róbert: *A gazdasági társaságok és a szövetkezetek vezetőire vonatkozó jogi szabályozás a bírói gyakorlat tükrében* (PhD-értekezés). Miskolc, 2008, Deák Ferenc Allam- és Jogtudományi Iskola, 15. p.
- ¹⁴ Az igazgató kifejezés nem jelentett szükségképpen olyan személyt, aki az igazgatóság tagja is volt egyben. Sok esetben az igazgatóság mellett, egy a társaság legfőbb hivatalnokának tartott ún. ügyvezető-vezérigazgató volt alkalmazva, aki az igazgatóság mint testület határozatainak végrehajtását látta el. A nem igazgatósági tagként megjelenő ügyvezető-vezérigazgatóra a Kt. 193. §-nak megfelelően a cégvezetőkre és/vagy kereskedelmi meghatalmazottakra vonatkozó szabályok voltak irányadók. Nagy Ferencz: *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra*. I. kötet. Budapest, 1913, Atheneum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Kiadása, 419. p.
- ¹⁵ Kuncz 1938, 180. p.
- ¹⁶ Nagy 1913, 419. p.
- ¹⁷ Neumann 1898, 492, 586. p.
- ¹⁸ Román 2008, 9. p.
- ¹⁹ Kuncz 1938, 65. p.
- ²⁰ Nagy 1904, 156. p. Azonos módon osztályozta a kereskedelmi meghatalmazottak kategóriáját Kuncz Ödön is. Kuncz 1938, 66. p.
- ²¹ Kuncz Ödön: *A kereskedelmi- és váltójog vázlat*. Budapest, 1922, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 85. p.
- ²² A kereskedelmi társaságok esetében a főnök fogalmán magát a társaságot kellett érteni, azonban mivel a társaság a természetes személyektől eltérő jellegű és természetű, fizikai léttel nem bíró jogi entitásnak minősült, a főnök szerepébe lényegében a társaság tulajdonosai, vagyis a társaságot alapító tagok kerültek, illetve – főként a részvénytársaságoknál – az igazgatóság. Kuncz 1938, 65. p.
- ²³ Kuncz 1922, 85. p.
- ²⁴ Kt. 43. §
- ²⁵ Nagy 190, 157. p.
- ²⁶ Neumann 1898, 166–167. p.
- ²⁷ Georgescu II. kötet 2002, 12–13. p.
- ²⁸ Georgescu II. kötet 2002, 620. p.
- ²⁹ Megjegyzendő, hogy e kérdéskör a tradicionális román jogirodalomban vita tárgyát képezte. Egyes szerzők, valamint a Legfelsőbb

Bíróság álláspontja az volt, hogy az Rktk. 114. cikke korlátozza a társasági tagok harmadik személy ügyvezetők kinevezésére irányuló akaratát. Az említett szabály – értelmezésük szerint – kizárólag egy vagy több beltag ügyvezetőként történő kinevezését teszi lehetővé. Georgescu II. kötet 2002, 184–185. p.

³⁰ Felismerték ugyanis, hogy a kereskedelem gyorsasága és mozgékonyasága miatt a kereskedő (kereskedelmi társaság) arra szorul, hogy helyette mások járjanak el. Nagy Ferencz szerint „a kereskedő az ügyek nagy száma és gyors egymásutánja folytán nem érheti be azzal, hogy esetről esetre bízson meg másokat ügyeinek vitelével, hanem elkerülhetetlenül szükségessé válik állandó megbízottakat alkalmazni, akik tevékenységüket kizárólag neki szentelik, s akik egyúttal oly hatáskörrel ruháztatnak fel, hogy az ő személyét minden irányban helyettesítsék”. Nagy 1904, 152. p.

³¹ Neumann 1898, 167–168. p.; Georgescu II. kötet 2002, 408–409. p.

³² Nagy 1904, 153. p.

³³ Neumann 1898, 306, 314. p.

³⁴ Nagy 1904, 253. p.

³⁵ Neumann 1898, 307. p.

³⁶ A korabeli szakirodalmi álláspont az volt, hogy a közkereseti társaság lényegi elemét sokkal inkább a tagok személyes együttműködése képezi, mintsem a tőke, így a tagok mindegyikének szerződéses úton történő kizárása az üzletvezetésből és/vagy a társaság képviseletéből összeegyeztethetetlennek minősült a közkereseti társaság szabályozását átható szellemiséggel. Neumann 1898, 277. p.; Nagy 1904, 253. p.

³⁷ Kt. 77. §

³⁸ Kt. 78. §

³⁹ Kt. 79. §. Ilyen okoknak minősültek például a Kt. 100. §-ának 2–5. pontjaiban foglaltak. Ily módon hangsúlyozni kell, hogy az üzletvezetési jogosultságra irányuló megbízás nem volt egy egyszerű megbízás, ugyanis annak egyik lényegi ismérve az *ad nutum* visszavonhatóság. Az üzletvezetésről és ezzel felruházott tag sem mondhatott le nyomós indok hiányában. Kuncz 1938, 136. p.

Neumann Ármin magyarázata szerint erre a megkötésre azért volt szükség, mert az üzletvezetéssel megbízott tag „nem csupán másnak az ügyeit vezeti, hanem saját ügyeit is, sőt a 80. § értelmében a társasági ügyek vezetésére is jogosítvánnyal bír”. Míg Kuncz korábbi megállapításából az derül ki, hogy az üzletvezetés a társaság fennállása alatt lényegében – nyomós indok nélkül – sem visszavonható, sem „visszaadható” nem volt, addig Neumann arra a következtetésre jutott, hogy az üzletvezetés *ad nutum* visszavonhatóságára, „visszaadhatóságára” csak akkor volt lehetőség, ha a tagok a társasági szerződésben vagy későbbi megállapodásban e jogkört egy vagy több tagra ruházták. Amennyiben azonban ilyen megállapodás nem történt, az üzletvezetési megbízás *ad nutum* visszavonhatóságára, „visszaadhatóságára” a társaság fennállása alatt csak a Kt. által rögzített speciális esetekben kerülhetett sor. Ilyen speciális eseteknek minősültek például a 98. § 8. pontjában (kiegészítve a 99. § előírásaival) vagy a 100. §-ban foglaltak. Neumann 1898, 313. p. Neumannéhoz hasonló állásponton volt Nagy Ferenc is. Nagy 1913, 272. p.

⁴⁰ Kt. 81. §

⁴¹ Ilyen lehetett például a kölcsönfelvétel vagy egy fióktelep megnyitása. Nagy 1904, 254. p.

⁴² Nagy 1904, 252. p.

⁴³ Kt. 39., 43., 47–48., 90., 92., 112–113., 188., valamint 190. §

⁴⁴ Nagy Ferencz az üzletvezetési és képviseleti jogosultságról a következőképpen vélekedett: „az üzletvezetés és képviselet [...] csak különböző oldala egy és ugyanazon dolognak, nem pedig egymástól olyképpen különböző két dolog, melynek mindegyike önállóan úgy belső, mint külső irányzattal bír.” Nagy 1938, 252. p.

⁴⁵ Kuncz 1938, 138. p.

⁴⁶ Neumann 1898, 167. p.

⁴⁷ Megjegyzendő, hogy amennyiben a Kt. 65. § 4. pontjában előírt korlátozásra nem került sor, a társasági tagok mint képviselők cégjegyzékbe való bejelentése nem volt kötelező. Más szóval, ha a tagok nem rendelkeztek arról, hogy ki vagy kik lássák el a társaság kép-

viseletét, erre minden tag jogosultsággal rendelkezett, amely tény a cégjegyzékbe nem kellett bejelenteni. Nagy 1904, 238. p.

⁴⁸ Neumann 1898, 167. p.

⁴⁹ Nagy 1913, 284. p.

⁵⁰ A cégvezető ilyen ügyleteket csak külön erre vonatkozó felhatalmazás alapján köthetett. Nagy 1904, 167. p. Ezzel ellentétes állásponton volt Kuncz Ödön. Szerinte a képviselő tagok jogkörének korlátja elsődlegesen a társaság lényegével és céljával ellenkező ügyletek és cselekmények voltak. Ezenfelül a képviselő tag nem vehetett fel új tagokat, nem oszlathatta fel a társaságot, nem ruházhatta képviseleti jogát másra, a társaság követését nem engedélyezhette magára, stb. Kuncz 1938, 140. p.

⁵¹ Neumann 1898, 586. p.

⁵² Nagy 1913, 421. p. A hivatkozott szerző e munkában példaként tesz említést arról, hogy a közkereseti társaság képviselője jogi személy is lehet.

⁵³ Nagy 1913, 588. p. Megjegyzendő, hogy a magyar szerzők közül is akadt olyan, aki az igazgatóságot a megbízottak fogalma alá sorolta, kimondva, hogy rájuk is a megbízás általános szabályai irányadók. Vö. Bedő Mór, *A magyar kereskedelmi jog rendszere*. Budapest, 1906. Politzer-féle Könyvkiadóvállalat, 127. p.

⁵⁴ Kt. 183. §

⁵⁵ Kt. 184. és 185. §

⁵⁶ Kt. 179. §

⁵⁷ Lásd a vezető tisztségviselő fogalmát tárgyaló részben foglaltakat.

⁵⁸ Alexandresco, Dimitre: *Explicatiunea teoretică și practică a dreptului civil român*. Bukaresti, 1901, Ateliere Grafice Socec & Co., Societate Anonimă, 500. p.

⁵⁹ Alexandresco 1901, 502. p.

⁶⁰ Alexandresco 1901, 501–502. p.

⁶¹ Georgescu II. kötet 2002, 151–152. p.

⁶² Georgescu II. kötet 2002, 159–161. p.

⁶³ Georgescu II. kötet 2002, 153. p.

⁶⁴ Georgescu II. kötet 2002, 397. p.

⁶⁵ Georgescu II. kötet 2002, 409. p.

⁶⁶ Cas. III., 1474/1939. sz. döntés. In *Practica judiciară în materie comercială*. II. kötet. Bukarest, 1991, Lumina Kiadó, 106. p.

⁶⁷ Georgescu II. kötet 2002, 412. p.

⁶⁸ Georgescu II. kötet 2002, 409–410. p. A Brüsszeli Táblabíróság egy 1867-es döntésében különbséget tett a társaság célja és tárgya között: „Nem tevésthetjük össze egy társaság tárgyát a társaság által követett gazdasági céllal. A társaság természete annak tárgyából vezethető le, vagyis a tevékenységből, amelyet végez.” Dumitrescu, M. A.: *Codul de comeriu adnotat cu jurisprudență până la zi*. I. kötet. București, 1926, Cugetarea Kiadó, 258. p.

⁶⁹ Cas. III., 520/1923. sz. döntés. In *Practica judiciară în materie comercială: jurisprudența comercială a Înaltei Curți de Casație, curților de apel și tribunalelor: 1916–1947*. II. kötet. Bukaresti, 1991, Lumina Lex, 105. p.

⁷⁰ A közvetlen felelősség csőd esetén közvetett felelősséggé alakult. A Kt. 97. § ugyanis akként rendelkezett, hogy a társaság csődbe jutása esetén a társasági hitelezők a követeléseiket elsősorban a társasági vagyontól elégíthették ki. A tagok magánvagyonához a társasági hitelezői tehát csak akkor nyúlhattak, ha a társasági vagyon (csőd-vagyon) nem fedezte követeléseiket. Bedő 1906, 88. p.

⁷¹ Nagy 1913, 273. p.

⁷² Kt. 74. §. I.

⁷³ Kt. 74. §. II.

⁷⁴ Kuncz 1938, 138–139. p.

⁷⁵ Nagy 1913, 324–326. p.

⁷⁶ Nagy 1913, 326. p.

⁷⁷ Kt. 72. §

⁷⁸ Neumann 1898, 296. p. Lásd még Kuncz 1938, 137. p.

⁷⁹ Neumann 1898, 296. p.

⁸⁰ Neumann 1898, 602–603. p.

⁸¹ Fónagy Sándor: Gondolatok az új Csődtörvény megalkotásához – A vezető tisztségviselő és árnyékvezetők felelőssége a fizetéseképtelenségért. *Magyar Jog*, 2009. 6. sz. 334. p.

⁸² Neumann 1898, 603. p.

⁸³ Auer György: A részvénytársasági igazgatóság felelőssége. *Jogtudományi Közlemény*, 1933. 47. sz. 279. p. Lásd még Román 2008, 19. p.

⁸⁴ Neumann 1898, 602. p.

⁸⁵ Vö. a Curia C. 1160/1933. sz. eseti döntésében foglaltakkal: „A Kt. 189. § és 196. §-ai, valamint e törvényszakaszok kapcsán kifejlődött állandó bírói gyakorlat értelmében a részvénytársaság igazgatóságának és felügyelőbizottságának tagjai a társasági ügyek vezetésében és ellenőrzésében a rendes kereskedő fokozottabb gondosságára vannak kötelezve, s ebből kifolyólag a vezetés és ellenőrzés nem kellő gyakorlásából vagy elmulasztásával másoknak okozott károkért egyetemlegesen felelősek és pedig akkor is, ha a kár a társaság ügyvezetőinek vagy tisztviselőinek olyan cselekményeiből származik, amely a társaság ügymenetét feltüntető üzleti könyvekből, vagy más, az igazgatósági és felügyelőbizottsági tagok rendelkezésére álló vagy általuk a rendes kereskedő gondosságával nagyobb nehézség nélkül megszerezhető és kipuhatható adatokból kideríthető. S nem hivatkozhatnak joggal arra, hogy az ellenőrzésre kellő szakértelmük nem volt, mert, aki valamely részvénytársaságban igazgatósági vagy felügyelőbizottsági tagságot vállal, az a törvényben és alapszabályokban előírt kötelezségeit a rendes kereskedő gondosságával tartozik teljesíteni s ha szakértelem nélkül ily felelősséggel járó és hozzáértést igénylő állást vállal, már ez által vét a rendes kereskedő gondossága ellen és ha szakértelmének hiányát az ellenőrzés megfelelő módjával pótolni és az ellenőrzést szakértővel végeztetni elmulasztja, ennek következményeit viselni tartozik.” Fónagy 2009, 334. p.

⁸⁶ A Kúria néhány eseti döntésében arra a következtetésre jutott, hogy nem állapítható meg az igazgatóság mint testület felelőssége, ha a vezérigazgató „oly körmönfont módon végezte üzemleit”, hogy az igazgatóságnak erről nem lehetett róluk sejtelme, nem szerezhetett róluk tudomást még az üzleti könyvek és az üzletmenet leggondosabb megvizsgálásával sem. Kir. Kúria 1908. nov. 17. 421/1908; Kir. Kúria 1912. okt. 23. 252/1912.

⁸⁷ Neumann 1898, 598–599. p.

⁸⁸ Román 2008, 18. p.; Török Tamás 2007, 123. p.

⁸⁹ Kuncz 1938, 183. p.

⁹⁰ Nagy 1904, 390. p.

⁹¹ Román 2008, 19. p.

⁹² Neumann 1898, 606. p.

⁹³ Neumann 1898, 603. p.

⁹⁴ Fónagy 2009, 334. o.

⁹⁵ Georgescu II. kötet 2002, 433–436. p.

⁹⁶ Antonescu, Eftimie: *Codul comercial adnotat. Societățile comerciale*. III. kötet. Bucuresti, 1928, Tip. Romane Unite, 494. p.

⁹⁷ Georgescu II. kötet 2002, 156. p.

⁹⁸ Georgescu II. kötet 2002, 437. p.

⁹⁹ Georgescu II. kötet 2002, 446. p.

¹⁰⁰ Antonescu 1928, 494. p.

¹⁰¹ Georgescu II. kötet 2002, 439. p.

¹⁰² Antonescu 1928, 495. p.

¹⁰³ Nagy 1904, 187–189. p.

Szabó Péter Zsigmond

A női munka szabályozásának főbb csomópontjai a XIX. századi Egyesült Királyságban, kitekintéssel Magyarországra

I. A nők munkaidejének alakulása a XIX. századi Egyesült Királyságban

1. Bevezetés

Az Egyesült Királyságnak az ipari forradalomban betöltött vezető szerepe több tényező együttes következménye. Bár a XVIII. század második felétől egész Európában – így Franciaországban és Hollandiában is – növekedett az ipari termelés volumene, köszönhetően a népességszám és az életszínvonal emelkedésének, vala-

mint az új városok, utak és csatornák építésének, Anglia kiemelkedő fejlődése egyrészt a gyarmatokért folytatott harcban elfoglalt vezető helyével, másrészt a kontinensen uralkodó háborús állapotokkal (1789-es francia forradalom és a napóleoni háborúk) magyarázható.¹

A gyárak és a gyáripár előretörése lényegében négy találmány megjelenésén alapult. James Hargreaves többorsós fonógépe, Richard Arkwright vízzel működtetett fonógépe, Samuel Crompton fonógépe – mely a korábbi két technológiát ötvözte – és Cartwright szövőgépe lehetővé tette, hogy az új gyártási folyamatok fokozatosan felváltották a régi módszereket.² Ezek a találmányok ugyanakkor önmagukban nem forradalmasították volna teljes mértékben a gazdasági-technikai fejlődést, de James Watt 1769-ben szabadalmaztatott gőzgépe és annak egy gypjűzembben való alkalmazása 1785-ben – mely évben Arkwright szabadalma lejárt – már végleg megnyitotta az utat a gyáripár előretörése előtt.³

A gőzgép megjelenésével megnőtt a vasérc és a kőszén iránti kereslet. Nagy-Britannia mindkét nyersanyag terén jelentős készletekkel rendelkezett, melyek szállítását először a csatornák, majd a vasút biztosították. A vasút építése nagy hatással volt a vas- és gépiparra, annak fejlődésére is.⁴

Az ipari forradalom tehát nem egy egyszeri esemény volt, hanem egy folyamat, melynek kezdetén a régi és az új mechanizmusok keveredtek egymással. A XIX.

században évről évre egyre több embert foglalkoztat-
tak a gyárak és üzemek, 1833-tól egyre növekedett az
állami felügyelet és szabályozás hatása, melyet a meg-
maradt régi típusú műhelyek munkavállalói – kezdet-
ben – joggal irigyelhetek.⁵

Az állami beavatkozás a korszakra általánosan jel-
lemző szerződéses liberalizmus egyes következménye-
inek visszaszorítása érdekében történt. A munkaadó és
a munkavállaló közötti munkajogviszony kezdetben
teljesen magánjogi formában jött létre, a szerződés-
es szabadság elve érvényesült a munkafeltételek és a
munkabérek tekintetében is.⁶ A munkaerőigény egyet-
len szabályozója a megállapodás korlátlanlansága lett, a
szerződéses akarat szabad realizálására csak a munkál-
tatónak volt meg a tényleges lehetősége, így a munka-
szerződés lényegében a szerződéses liberalizmus ellen
hatott.⁷ Mindezek folyományaként olyan nyomorúsá-
gos viszonyok alakultak ki a munkavállalók között,
melyek már a közjót is veszélyeztették, ennek követ-
keztében hoztak munkásvédelmi törvényeket először
Nagy-Britanniában, majd szinte egész Európában.⁸

Ezeknek a törvényeknek a megszületése előtt – és
gyakran még hatálybalépésük után is – a gyárakban és
az üzemekben a gyermekeket egész éjjel és nappal is
váltásokban dolgoztatták, a parlamenti jelentésekből
pedig kiderül, hogy volt olyan gyermek, akit akár na-
ponta tízszer is megverték. De a 18. életévüket betöltött
férfiak és nők helyzete sem volt jobb, gyakran a fizikai

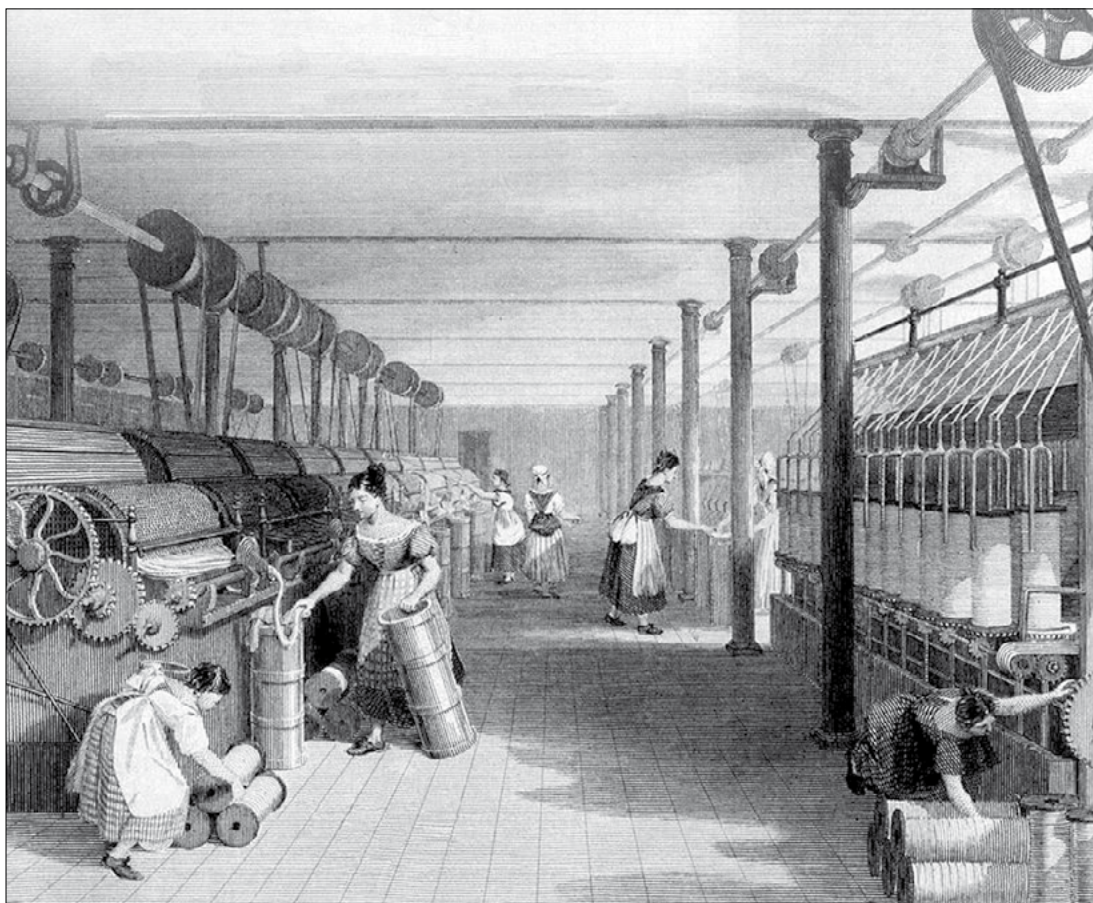
teljesítőkéességük határáig alkalmazták őket, gyako-
riak voltak a járványok és a testi torzulások, fejlődési
rendellenességek.⁹

Jelen tanulmány első része a női munka szabályo-
zásának főbb állomásait és annak fejlődését mutatja be
az Egyesült Királyságban, sorra véve a legfontosabb
jogszabályi rendelkezéseket, az ún. gyári törvények
(*Factory Acts*) vonatkozásában. A második rész pedig
rövid kitekintést nyújt a magyar helyzetre, két – a XIX.
század második felében született – ipartörvényünkre
fókuszálva.

2. Napi munkaidő, étkezési szünetek és éjszakai munkavégzés

Előljáróban fontos kiemelni, hogy a gyári törvények a
18. életévüket betöltött és az ezen életkort meghaladott
személyekként definiálták a nőket,¹¹ és – bizonyos mér-
tétkben – külön szabályozás vonatkozott rájuk csakúgy,
mint a gyermekmunkásokra. Meg kell jegyezni, hogy
amennyiben a nők munkájának jogszabályi alapjairól
beszélünk, úgy – leginkább fogalmi szinten – meg kell
vizsgáljunk a 18 éven aluli gyári munkásokra vonat-
kozó rendelkezéseket is, hiszen a két kategória szoros
összefüggést mutat egymással.

A 18 éven aluli munkavállalókat általában két, élet-
kor szerint felosztott csoportra – gyermekekre és fiatal

Fonoda Manchesterben a XIX. század elején¹⁰

személyekre – bontották a gyári törvények, és e szerint differenciáltak. A gyermek a korszak jogszabályainak nagy részében irányadó meghatározás alapján a 13. életévét még be nem töltött alkalmazottakat jelentette, a fiatal személyeket pedig, mint 18. életévüket még be nem töltött, de 13. életévüket már betöltött munkavállalókként definiálták,¹² később ezt a 14. életévre emelték fel.¹³ Az előzőekben vázolt kategóriákon belül nem különítették el nemek szerint a munkásokat, így a női foglalkoztatottak egy – nem a fenti törvényi meghatározás szerinti – része mindenképpen a gyárakban és üzemekben alkalmazott gyermekek közül került ki, azonban a rájuk vonatkozó részletes szabályozás és annak elemzése a gyermekmunka tárgykörébe tartozik. Ugyanakkor nem kerülhető meg az a tény sem, hogy a 18. éven felüli nőkre vonatkozó rendelkezések – mint azt az alábbiakban látni fogjuk – általában egybeestek a fiatal személyekre irányadó normákkal.

2.1. A fordulópont: az 1844. évi gyári törvény (Factory Act of 1844)

A gyári törvények kezdetben elsősorban a gyermekek munkaidejét szabályozták, ebben a vonatkozásban elsősorban a pamutüzemekben és -gyárakban, valamint egyéb üzemekben és gyárakban alkalmazott tanoncok és egyéb személyek egészségének és moráljának megőrzéséről szóló 1802. évi jogszabályt (*The Health and Morals of Apprentices Act 1802: Act for the preservation of the health and morals of apprentices and others, employed in cotton and other mills, and cotton and other factories*) lehet említeni.¹⁴

1843-ban viszont az iparfelügyelők jelentései ráirányították a figyelmet a nők rendkívüli munkaidejére a textilgyárakban is (a textilgyár fogalma alá lényegében olyan üzemeket soroltak – bizonyos kivételekkel –, ahol gőznek, víznek vagy más mechanikai energiának kellett meghajtania a gépezeteket, kiegészítve bizonyos gyártási folyamatok leírásával¹⁵), mely gyakran reggel 5 órától este 8 óra 30 percig terjedt, valamint napvilágra került azon szörnyű balesetek ténye is, melyek a gyárakban történtek, és amelyek vonatkozásában a nők különösen „veszélyeztetettek” voltak, tekintettel a ruházatuk kialakítására, ami könnyedén beakadhatott a gépezetekbe (a gyári törvények munkavédelmi rendelkezései nem képezik a tanulmány részét).¹⁶

Az 1844. évi, a gyárakban végzett munkával kapcsolatos törvények módosításáról szóló, meghatározott textilgyárakra vonatkozó törvény (*Factory Act of 1844: Act to amend the laws relating to labour in factories*) jelentőségét az adta, hogy a fentiekben már elemzett korcsoportba tartozó nőkre is kiterjesztette a fiatal személyek foglalkoztatására vonatkozó rendelkezéseket.¹⁷ Ez azt jelentette, hogy lényegében a korábbi, az Egyesült Királyságban található gyárakban és üzemekben alkalmazott gyermekek és fiatal személyek munkavégzésének szabályozásáról szóló 1833. évi törvény által meghatározott normák érvényesültek a munkaidő vo-

natkozásában, mely alapján például nem volt jogszerű a textilgyárakban alkalmazott fiatal személyek számára a munkavégzés előírása este 8 óra 30 perc és reggel 5 óra 30 perc között. A napi munkaidő a fenti üzemekben – általában – nem lehetett több 12 óránál, a heti munkaidő pedig 69 óránál¹⁸ (ebben az esetben nem kevesebb mint napi 1 és fél óra étkezési időt kellett biztosítani).¹⁹ Az 1844. évi gyári törvény alapján a nők részére szombaton délután 4 óra 30 perc után nem volt előírható a munkavégzés.²⁰

Láthatjuk, hogy a gyárakban dolgozó nők munkaidejére a jogalkotás kezdetben nem fordított kellő figyelmet, ez az állapot csaknem fél évszázadig tartott. Az 1844. évi gyári törvénnyel – a kor viszonyaihoz képest – kedvezőbb változások következtek be. A napi munkaidő maximumát a fiatal személyekéhez igazították, ez pedig a korábbi munkaidő-mennyiséghez képest akár több mint háromórás csökkenést is jelenthetett, mindezt pedig kötelezően kiadandó és tartamukban meghatározott étkezési szünetek egészítették ki.²¹ Ezzel a nők a többi, 18 éven felüli munkáshoz képest jobb helyzetbe kerültek. Álláspontom szerint szintén jelentős az éjszakai munkavégzés tilalmazása is, ugyanis e rendelkezésig szinte semmi sem gátolta a gyárosokat az előírásában és rendszeres alkalmazásában, 1844-től viszont jogszabályellenes foglalkoztatásnak minősült, igaz, egyelőre csak a textilgyárak vonatkozásában.

2.2. Jogalkotási eredmények 1844 és 1878 között

A napi munkaidő maximumára további kedvező változások voltak jellemzőek a következő években, 1848. május 1-jétől például tilos volt bármely nőt napi 10 óránál tovább dolgoztatni²² – ez a korábbiakhoz képest kétórás csökkenést jelentett –, 1850-ben pedig a szombati munkaidő módosítása következett be: a jogalkotó előírta, hogy délután 2 óra után nem lehet elrendelni a munkavégzést.²³ Ugyanezen jogszabály az éjszakai munkavégzést is a női munkavállalók előnyére korlátozta, ugyanis jogszabályellenesnek nyilvánította a reggel 6 óra előtti és az este 6 óra utáni foglalkoztatást.²⁴

Az 1867. évi, a gyári törvények kiterjesztéséről szóló jogszabály (*Factories Act Extension Act*) jelentőségét az adta, hogy bizonyos mértékben kiterjesztette a már meglévő szabályozást további iparterületekre, például a nagyolvasztókra, rézüzemekre, vasgyárakra, a fémöntődékre, a dohány-, üveg- és papírgyárakra, betűnyomdákra, könyvkötészetekre is. A benne foglalt rendelkezések továbbá minden olyan egyéb helyiségre is vonatkoztak, ahol 50 vagy több főt foglalkoztattak bármely gyártási folyamat során.²⁵ Ugyanakkor nem tartoztak a hatálya alá többek között az 1844. évi gyári törvényben meghatározott textilüzemek.²⁶ Az 1867. évi gyári törvény árnyoldalaként lehet említeni, hogy számos kivételt tartalmazott, például lehetővé tette a könyvkötő üzemekben a napi 14 órát meg nem haladó tar-

tamú munkavégzés előírását a nők esetében, sajátos feltételrendszer betartása mellett.²⁷

Szintén 1867-ben lépett hatályba a műhelyekre vonatkozó, a műhelyekben foglalkoztatott gyermekek, nők és fiatal személyek munkaidejének szabályozásáról szóló jogszabály is, mely alapján a nőket 24 órás periódusokat alapul véve 12 óránál több ideig nem lehetett foglalkoztatni (reggel 5 és este 9 óra között). Az étkezési szünet tartama nem lehetett kevesebb 1 és fél óránál.²⁸

A törvény alkalmazásában a műhely olyan helyiséget vagy egyéb helyet jelentett, legyen az akár fedett vagy nyitott, ahol nők, gyermekek és fiatal személyek által végzett kézművesipari tevékenység zajlott, és oda a munkáltatójuk beléphetett, és irányítási jogot gyakorolhatott.²⁹

2.3. Az 1878. évi gyári törvény

Az 1878. évi, a gyárakra és a műhelyekre vonatkozó szabályozás egyesítéséről és módosításáról szóló törvény (*Factory and Workshop Act 1878: Act to consolidate and amend the law relating to factories and workshops*) lényegi változást nem hozott a napi munkaidő szabályozásában, jelentősége álláspontom szerint inkább abban áll, hogy – mint azt a címe is mutatja – egybefoglalta a textilgyárakra, az egyéb iparági gyárakra és a műhelyekre vonatkozó, addig külön törvényekben megtalálható rendelkezéseket.³⁰

A nőket a textilgyárakban reggel 6 és este 6 vagy reggel 7 és este 7 óra között lehetett alkalmazni, ez legalább kétórás étkezési szünettel számolva³¹ átlagosan napi 10 óra munkával töltött időt jelentett.³²

Szombaton vagy reggel 6 vagy 7 órakor kezdődhetett a munka, és a gyártási munkálatok – az előző időpontoktól és az étkezési szünetek tartamától is függően – például vagy délután 1 órakor vagy 1 óra 30 perckor fejeződtek be.³³ Látható, hogy a szombati munkavégzés tekintetében a törvény, ha minimális mértékben is, de kedvezőbb szabályokat alkalmaz a korábbi, délután 2 órás munkaidő-befejezéshez képest.

A nők a textilüzemektől eltérő gyárakban történő foglalkoztatására (és a fiatal személyek műhelyekben való alkalmazására) a következő szabályok vonatkoztak: a nőket reggel 6 és este 6 vagy reggel 7 és este 7 óra között lehetett dolgoztatni. Szombaton vagy reggel 6 órakor vagy 7 órakor kezdődhetett a munka, és délután 2 órakor véget kellett, hogy érjen. Mindennap nem kevesebb mint 1 és fél óra étkezési szünetet kellett biztosítani (így általában napi 10 és fél órást volt a munkával töltött idő). Szombaton az étkezési idő nem kevesebb mint fél óra volt.³⁴

A munkaidőre vonatkozó szabályozásban jelentős az a törvényi előírás, hogy a nők (gyermekek, fiatal személyek) részére – bizonyos kivételekkel – nem lehetett vásárnapi munkavégzést előírni sem a gyárakban, sem a műhelyekben.³⁵

Ami a nők műhelyekben történő alkalmazását illeti, azt az alábbi rendelkezések határozták meg. Azokban a műhelyekben, ahol gyermekeket és fiatal személyeket fog-

lalkoztattak, a nőkre azok a szabályok, alkalmazási feltételek vonatkoztak, mint a fiatal személyekre.³⁶ Azokban a műhelyekben viszont, melyek nem foglalkoztattak gyermekeket és fiatal személyeket, a nők számára a munkaidő – szombat kivételével – reggel 6 órakor kezdődött, és este 9 órakor ért véget. Szombaton a munkaidő reggel 6 órakor kezdődött és délután 4 órakor ért véget.³⁷ Szombaton nem kevesebb mint 2 és fél óra, egyéb napokon nem kevesebb mint 4 és fél óra étkezési szünet (és a munkából való távolléti idő) járt.³⁸

3. Túlmunka

A gyári törvények ismerték a túlmunka (rendkívüli munkaidő) intézményét is. Elrendelésére kezdetben a (vízzel működtetett) gépezetek leállása (baleset, vízhiány, víztöbblet) vagy részleges leállása (áradás, aszály) miatt kiesett munkaidő pótlása érdekében volt lehetőség. Az 1844. évi gyári törvény alapján az első esetben a munkaidő napi 1 órával volt növelhető a törvényben előírt napi munkaidőhöz képest (kivéve szombaton),³⁹ a második esetben a leállást követő nap éjszakáján (kivéve szombaton) kellett túlmunkát teljesíteni (szigorú időbeli korlátokhoz kötötten).⁴⁰

A textiliparon kívüli üzemekben történő munkavégzés állami szabályozásával kapott helyet az 1867. évi gyári törvényben a következő szabály: amennyiben a nagyolvasztókban, vasgyárakban, öntödékben és papírgyárakban a munkafolyamat még nem fejeződött be abban az órában, melyben a munka befejezése elő volt írva, úgy jogszerű volt, ha a gyáros még 30 perccel tovább dolgoztatta többek között a nőket.⁴¹

Az 1878. évi jogszabály számos rendelkezést tartalmazott a túlmunka elrendelésével kapcsolatban. Ilyen volt például bizonyos szezonális tevékenységekkel, így a karácsonyi ajándékok készítésével foglalkozó üzemek és műhelyek tekintetében az a szabály, mely alapján többek között a nőket – bizonyos korlátok között – 14 órán át is lehetett dolgoztatni (fontos megjegyezni, hogy a jogszabály e szakaszában található túlmunkát a későbbiekben, az 1895-ös, a gyárakra és műhelyekre vonatkozó szabályozás módosításáról szóló törvény a nők vonatkozásában korlátozta).⁴²

Kifejezetten csak a nőkre volt alkalmazható az az – egyes gyorsan romló készítményeket előállító létesítményekre vonatkozó – előírás, mely szerint 14 órán át is (reggel 6 és este 8 óra között vagy reggel 7 és este 9 óra között) lehetett őket foglalkoztatni. Ebben az esetben nem kevesebb mint 2 óra étkezési idő kellett biztosítani, és 5 napnál tovább nem lehetett így foglalkoztatni nőket egyhetes periódust alapul véve, és 96 napnál tovább sem 12 hónapos periódust alapul véve.⁴³

Megállapítható, hogy a gyári törvényekben kezdetben leginkább a vízzel működtetett textilüzemek vonatkozásában alkalmazták a túlmunka intézményét, a gépezetek leállása folytán elveszett munkaidő pótlása érdekében. Mikor a fiatal személyekre vonatkozó szabályozást a nőkre is kiterjesztették, a túlmunka fiatal

személyeket érintő rendelkezései az ő vonatkozásukban is érvényesültek. Ezen normák a korszakban általánosan mondhatók, legfeljebb szigorúbb keretek közé szorította alkalmazásukat a jogalkotó. A textiliparon kívüli gyárokra, illetve a műhelyekre vonatkozó szabályozás megjelenésével a túlmunka szabályai is differenciálódtak, annak mértéke gyár- és műhelytípusonként eltérő lehetett, azaz nemcsak valamilyen, általában a munkáltatón kívüli okból történt munkaidő-kiesés esetén, hanem például az iparág jellegéből, az áruk jellemzőiből (szezonális, gyorsan romló élelmiszerek) kifolyóan is elrendelhető volt.

4. Szabadság és munkaszüneti napok

A brit jogszabályok már a XIX. század elejétől a félnapi szabadságok – úgynevezett *half holidays* – rendszerét alkalmazták, kiegészítve ezt általában karácsony napjával és nagypéntekkel.⁴⁴ Az ilyen módon kialakított struktúra a korszak folyamán csekély változást ment keresztül.

Az 1878. évi gyári törvény alapján a gyárok, illetve műhelyek főszabály szerint az alábbi szabadnapokat – munkaszüneti napokat – kellett, hogy biztosítsák nők részére:

a) karácsony napján az egész napot és nagypéntek napját (vagy az 1875. évi, a munkaszüneti napok kiterjesztéséről szóló törvényben meghatározott bármelyik következő munkaszüneti napot) és ezt kiegészítve

b) nyolc félnapi szabadságot minden évben vagy bármelyik két félnapi szabadság helyett egy egész napi szabadságot (és ennek legalább felét március 15. és október 1. között kellett kiadni),⁴⁵ valamint előírták, hogy

c) egy fél szabadnapnak a nők munkaidejének legalább felét ki kellett tennie (szombat kivételével).⁴⁶

Jelentős újjátként az 1891. évi gyári törvény előírta, hogy tilos a nőket a szülés utáni négy héten belül dolgoztatni a gyárakban és műhelyekben (amennyiben persze a munkáltatónak tudomása volt a szülés tényéről).⁴⁷

II. A női munka szabályozásának alakulása a XIX. századi Magyarországon

1. Bevezetés

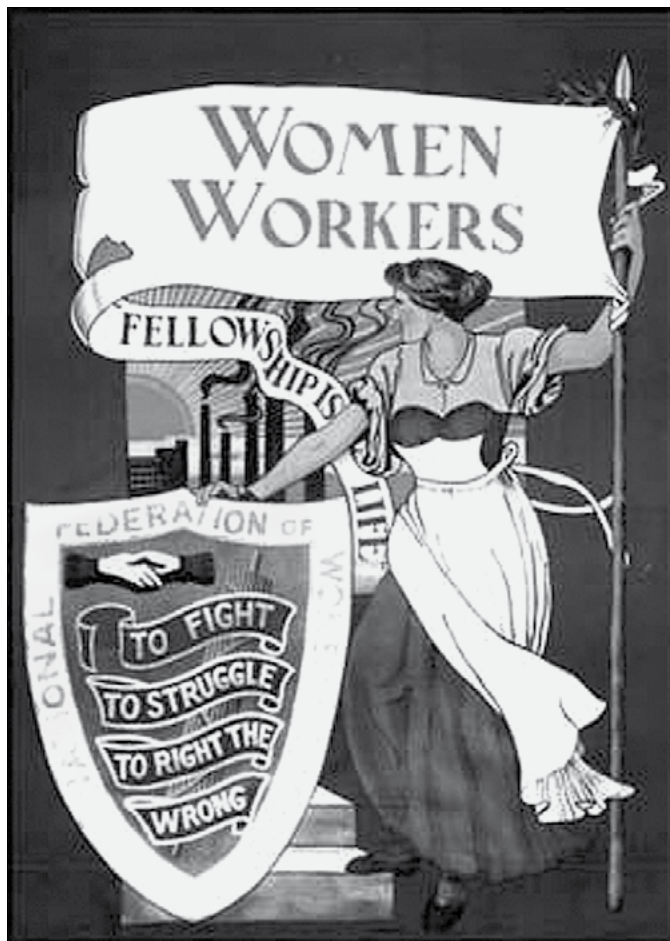
A XIX. század első harmadában a még fennálló feudális gazdasági viszonyok Magyarországon az árutermelés gátjává váltak (robot, úrbéri szolgáltatások), ez elsősorban a kis- és középnemességet érintette, akik a polgári nemzeti törekvések hordozójává váltak.⁴⁹

Az ipari fejlődés lassú voltának egy másik oka a céhszervezetben keresendő, melynek elmaradott volt a technikája, és a céhen belüli munkamegosztás is fejletlen volt, a céhes iparos ösztönösen, mechanikusan végezte a termelési folyamatot⁵⁰

Magyarország leginkább agrárországnak volt tekinthető, a lakosság mintegy 75-80%-a a mezőgazdaságból élt. 1870-ben még csak az összlakosság 5,7%-a dolgozott

nem mezőgazdasági szektorokban – az Egyesült Királyságban ez az arány 28,5% volt.⁵¹ A gazdaság fejlettsége nem érte el azt a szintet sem, amellyel a nyugat-európai országok az ipari forradalom útjára léptek. Az előzőekben leírtak nem jelentik szükségképpen azt, hogy az ország gazdaságilag stagnált volna, hiszen a modernizáció már a század első felében is kezdetét vette, az 1848-as forradalom például felszámolta a feudális-rendi struktúrát,⁵² sőt már az 1840-es évek elején születtek olyan jogszabályok, melyek előremozdították a gazdaságot, többek között a „gyárok jogviszonyairól” szóló 1840. évi XVII. törvénycikket és a kereskedőkről szóló 1840. évi XVI. törvénycikket is ekkor fogadták el, ezek nagy része európai színvonalúnak volt tekinthető.⁵³

A magyar ipari forradalom egy lépésről lépésre haladó folyamat volt, melyben a vasutak építése, a nyersvas-termelés és a szénbányászat összefüggése volt az egyik fő tényező. Magyarországon a gazdaság bővülésének üteme folyamatosan növekedett.⁵⁴ A kiegyezés utáni politikai stabilitás hatással volt az ipari fejlődésre, a gépe-

National Federation of Women Workers (1913)⁴⁸

Női munkalehetőségek a XIX. század végén⁵⁶

sítése mértéke emelkedett, előbb a gőzgépek, majd a század végén már a belső égésű motorok is megjelentek.⁵⁵

2. A női munka szabályozása a XIX. századi ipartörvényekben

A „gyárok jogviszonyairól” szóló 1840. évi XVII. törvénycikk nem tesz említést a 18. életévüket betöltött nők foglalkoztatásáról, munkaidejéről, szemben a gyermekkorúak munkaidejével.

Az 1872. évi VIII. törvénycikk, az ipartörvény „csupán” annyit mond, hogy a műhelyekben munkarendet kell kifüggeszteni, melynek tartalmaznia kell többek között a dolgozó személyzet osztályzatait és foglalkozását, jelesül a nők és gyermekek alkalmazásának módozatát, tekintettel azok testi erejére és ez utóbbiak iskolai kötelezettségére.

A törvény a gyári munkások tekintetében – nemre való tekintet nélkül – előírta, hogy részükre délelőtt és délután fél óra, délben pedig egy órai „szünidőt” kell kiadni, azokban a gyárakban pedig, melyekben a munka éjjel-nappal folyt, a gyáros az éjjeli munkára

alkalmazott munkások kellő felváltásáról volt köteles gondoskodni. A nappali munkát reggel 5 óra előtt megkezdeni és esti 9 órán túlra kiterjeszteni nem szabadott.

Az 1884. évi XVII. törvénycikk, az ipartörvény megismételte a fenti rendelkezéseket, valamint egy új szabályt is tartalmazott: „*nők szülés után négy héttig szerződésileg kötelezett munkájuk teljesítése alól a szerződés megszűnése nélkül felmentvék*” (116. §).

A vasárnapi munkavégzés tilalmára példaként említhető a korszakból az ipari munkának vasárnapi szüneteléséről szóló 1891. évi XIII. törvénycikk, mely – bizonyos korlátok között és kivételekkel – tiltja a vasárnapi munkavégzést, valamint munkaszüneti napnak nyilvánítja Szent István király napját is (1–2. §).

III. Összegzés

Összegzésként elmondhatjuk, hogy az Egyesült Királyságban a női munka a XIX. század nagy részében részletes szabályozás alá esett. A legfontosabb jogszabályok áttekintése után megállapítható, hogy a 18. életévüket be nem töltött munkavállalók, a gyermekek (kezdet-

ben csak a tanoncok) és fiatal személyek munkavégzését – nemre való tekintet nélkül – már a század elején szabályozták, ugyanakkor a 18. életévüket betöltött nők vonatkozásában lényegében csak a korszak derekától kezdve tartalmaztak jogilag igazán releváns – számukra a többi, velük egy korcsoportba tartozó alkalmazotthoz képest kedvezőbb munkafeltételeket biztosítani kívánó és őket különálló foglalkoztatási osztályként kezelő – rendelkezéseket a gyári törvények.

A nők napi munkaidejének maximumára általánosságban egy csökkenő tendencia a jellemző a korszak folyamán (először a textilgyárakban, majd folyamatosan bővülő körben a textilgyáraktól különböző üzemekben is); az étkezési szünetek, mind tartamuk, mind pedig kiadásuk rendje részletes szabályozás alá esett. Az éjszakai munkát és – a század második felében – a vasárnapi munkavégzés elrendelését általában kifejezetten tiltotta (korlátozta) a jogalkotó. A szabadságok kiadásának

rendjére és a túlmunka elrendelésére vonatkozó normák már szintén fellelhetők a gyári törvényekben.

A magyar ipari törvények nem tartalmaztak a – 18 éven felüli – nők munkaidejére vonatkozó részletes szabályozást, inkább a gyári munkások munkaviszonya tekintetében lelhetünk fel sporadikus szabályokat. Abban, hogy a női munka szabályozása a XIX. században nem kapott hangsúlyt – a jelen tanulmány által tárgyalt – ipari törvényeinkben, nagy szerepe lehetett például annak is, hogy az iparfejlődés kezdeti szakaszának ágazati szerkezete nem kedvezett a nők foglalkoztatásának (például szakmunkaigényes nehézipar és szezonális jellegű ágazatok), így a női munkaerő iránti kereslet csak a századfordulón emelkedett lényegesen.⁵⁷ Álláspontom szerint jelentős eredmény viszont a tárgyalt témakörben, hogy a nőket mentesítették a munkavégzés alól a szülést követő négy hét tartamáig.

SZABÓ, PÉTER ZSIGMOND

Die wichtigsten Knotenpunkte der Regelung der Frauenarbeit im 19. Jahrhundert im Vereinigten Königreich, mit Hinblick auf Ungarn (Zusammenfassung)

Im Aufsatz werden die wichtigsten Knotenpunkte der Regelung der Frauenarbeit im 19. Jahrhundert im Vereinigten Königreich durch die Analyse der Fabrikgesetze vorgestellt. Die Einführung stellt kurz die allgemeine Situation des Arbeitsrechts in dem genannten Zeitabschnitt dar (ob es selbständiger Rechtszweig ist oder unter den Rahmen des Privatrechts existiert), bzw. analysiert die wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Umstände (Wirkung der industriellen Revolution, Arbeitsumstände und Arbeitsbedingungen vor der Geburt der Fabrikgesetze, die ersten Schritte der sich auf die Verbesserung der Lage der Arbeitnehmer richtenden Gesetzgebung), die zur Geburt der Fabrikgesetzgebung führten.

Die nächsten Teile analysieren die diesbezüglichen Bestimmungen der wichtigeren Fabrikgesetze des Vereinigten Königreichs, und in dessen Rahmen kommt es zur

Definition der Frauenarbeit und zu ihrer Abgrenzung von der Kinderarbeit. Nach der Vorstellung der täglichen Arbeitszeit, der Mahlzeitpausen und der Arbeitsverrichtung in der Nacht werden Urlaub und Überstunden behandelt. Auch solche Themen, wie der Verbot der Arbeitsverrichtung am Sonntag oder die Wurzeln der Beurlaubung wegen Schwangerschaft verarbeitet werden.

Der Aufsatz strebt sich zu beweisen, dass für das Maximum der täglichen Arbeitszeit der Frauen im Allgemeinen eine sinkende Tendenz im Laufe der Zeitperiode charakteristisch ist (zuerst in den Textilfabriken, dann von Schritt zu Schritt auch in anderen Fabriken); der Aufsatz versucht außerdem zu beweisen, dass auch bezüglich der anderen behandelten Themenkreise meistens günstige Veränderungen in der geprüften Zeitperiode eingetroffen sind. Der Aufsatz beschäftigt sich auch mit den ungarischen Industriegesetzen.

Jegyzetek

¹ Dietz, Frederick C.: *The industrial revolution*. New York, 1927, Henry Holt and Company, 23–24. p. <https://archive.org/details/inernet.dli.2015.223819>

² Gibbins, H. de B.: *The industrial history of England*. London, 1920, Methuen and Co., 159–160. p. <https://archive.org/details/industrialhistor00gibb>

³ Toynbee, Arnold: *The industrial revolution*. Boston, 1956, The Beacon Press, 63. p. <https://archive.org/details/industrialrevol00toyngoog>

⁴ Vadász Sándor (szerk.): *19. századi egyetemes történet 1789–1890*. Budapest, 1998, Korona Kiadó, 137–138. p.

⁵ Trevelyan, G. M.: *Illustrated history of England*. London, 1926, Longmans, Green and Company, 605. p. <https://archive.org/details/in.gov.ignca.5289>

⁶ Horváth Pál – Révész T. Mihály (szerk.): *Általános jogtörténet I*. Budapest, 1994, Nemzeti Tankönyvkiadó, 238. p.

⁷ Kiss György: *Munkajog*. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 44. p.

⁸ Ruzsoly József: *Európa jogtörténete*. Budapest, 2006, Püski Kiadó Kft., 372. p.

⁹ Beard, Charles: *The industrial revolution*. London, 1919, George Allen & Unwin Ltd., 60. p. <https://archive.org/details/cu31924002235673>

¹⁰ <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bomullsfabrik.jpg>

¹¹ Például 41 & 42 Victoria c. 16. 96. In *The Public General Statutes passed in the forty-first and forty-second years of the reign of Her Majesty Queen Victoria, 1878: with a copious index, tables &c.* London, 1878, The Queen's Printing Office, 137–189. p. <https://archive.org/details/statutesatlarge15unkngoog>

¹² 7 & 8 Victoria c. 15. LXXIII. In *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, 7 & 8 Victoria. 1844*. London, 1844, Her Majesty's Printers, 82–117. p. <https://archive.org/stream/statutesunitedk41britgoog#page/n0/mode/2up>

¹³ 41 & 42 Victoria c. 16. 96.

- ¹⁴ 42 George III. c. 73. <http://www.educationengland.org.uk/documents/acts/1802-factory-act.pdf>
- ¹⁵ 3 & 4 William IV. c. 103. Preambulum <http://www.educationengland.org.uk/documents/acts/1833-factories-act.pdf>
- ¹⁶ Hutchins, B. L. – Harrison, A.: *A history of factory legislation*. London, 1911, P. S. King & Son, 84–85. p. <https://archive.org/details/historyoffactory014402mbp>
- ¹⁷ 7 & 8 Victoria c. 15. XXXII.
- ¹⁸ 3 & 4 William IV. c. 103. Preambulum II.
- ¹⁹ 3 & 4 William IV. c. 103. VI.
- ²⁰ 7 & 8 Victoria c. 15. XXXV.
- ²¹ A törvényes munkanap 1833-tól reggel 5 óra 30 perctől este 8 óra 30 percig tartott, melyen az 1844. évi törvény sem változtatott. Hutchins–Harrison 1911, 100. p.
- ²² 10 & 11 Victoria c. 29. II–III. In *A Collection of the Public General Statutes passed in the Tenth and Eleventh Year of the reign of Her Majesty Queen Victoria, 1847*. London, 1847, W. Benning and Co., Law Booksellers and Publishers, 326–327. p. <https://books.google.co.uk/books?id=O6BKAAAAMAAJ>
- ²³ 13 & 14 Victoria c. 54. Preambulum, In *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, 13 & 14 Victoria. 1850*. London, 1850, Her Majesty's Printers, 328–332. p. <https://archive.org/stream/statutesunitedk33britgoog#page/n0/mode/2up>
- ²⁴ 13 & 14 Victoria c. 54. Preambulum
- ²⁵ 30 & 31 Victoria c. 103. 3. In *The Public General Statutes with a List of the Local and Private Acts passed in the Thirtieth and Thirty-first years of the reign of Her Majesty Queen Victoria: being the second session of the nineteenth Parliament of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, Vol II. London, 1867*, William Clowes and Sons, 1115–1127. p. <https://books.google.co.uk/books?id=j1ZDAAA-AcAAJ>
- ²⁶ 30 & 31 Victoria c. 103. 5.1.
- ²⁷ 30 & 31 Victoria c. 103. Schedule 14.
- ²⁸ 30 & 31 Victoria c. 146. 6.3.
- ²⁹ 30 & 31 Victoria c. 146. 4. In *The Public General Statutes with a List of the Local and Private Acts passed in the Thirtieth and Thirty-first Years of the reign of Her Majesty Queen Victoria: being the second session of the nineteenth Parliament of the United Kingdom of Great Britain and Ireland., Vol II. London, 1867*, William Clowes and Sons, 1470–1483. p.
- ³⁰ 41 & 42 Victoria c. 16. 93.
- ³¹ 41 & 42 Victoria c. 16. 11.5.
- ³² 41 & 42 Victoria c. 16. 11.1.
- ³³ 41 & 42 Victoria c. 16. 11.2–4.
- ³⁴ 41 & 42 Victoria c. 16. 13.1–3.
- ³⁵ 41 & 42 Victoria c. 16. 21.
- ³⁶ 41 & 42 Victoria c. 16. 15.1.
- ³⁷ 41 & 42 Victoria c. 16. 15.2.a)
- ³⁸ 41 & 42 Victoria c. 16. 15.2.b)
- ³⁹ 7 & 8 Victoria c. 15. XXXIII.
- ⁴⁰ 7 & 8 Victoria c. 15. XXXIV.
- ⁴¹ 30 & 31 Victoria c. 103. Schedule 18.
- ⁴² 41 & 42 Victoria c. 16. 53., valamint 58 & 59 Victoria c. 37. 14.2. In Redgrave, Alexander: *The factory acts, including the Act of 1895.*, London, 1895, Shaw & Sons, 197–242. p. <https://archive.org/stream/factoryacts00redgrich#page/196/mode/2up>
- ⁴³ 41 & 42 Victoria c. 16. 56.
- ⁴⁴ Lásd például: 7 & 8 Victoria c. 15. XXXVII.
- ⁴⁵ 41 & 42 Victoria c. 16. 22.1–3.
- ⁴⁶ 41 & 42 Victoria c. 16. 22.5.
- ⁴⁷ 54 & 55 Victoria c. 75. 17. In Redgrave, Alexander and Redgrave, Jasper A.: *The factory & workshop acts, 1878 to 1891, with introduction, copious notes, and an elaborate index*. London, 1893, Shaw & Sons, 165–194. p. <https://archive.org/stream/b21731238#page/n0/mode/2up>
- ⁴⁸ https://www.oldbaileyonline.org/static/images/women_workers.jpg
- ⁴⁹ Nagy László: *Magyarország Európában*. Budapest, 1993, Honffy Kiadó, 201. p.
- ⁵⁰ Mérei Gyula: A magyar céhrendszer 1848 előtt. *Századok*, 1948. 1–4. sz. 67–68. p.
- ⁵¹ Katus László: *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914*. Pécs, 2009, Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, 402. p.
- ⁵² Katus 2009, 402. p.
- ⁵³ Mezey Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, 2007, Osiris Kiadó, 193. p.
- ⁵⁴ Csorba lászló: *A tizenkilencedik század története*. Budapest, 2000, Pannonica Kiadó, 231. p.
- ⁵⁵ Bertényi Iván – Gyapay Gábor: *Magyarország rövid története*. Budapest, 1992, Maecenas Könyvkiadó, 446. p.
- ⁵⁶ A XIX. század végi francia metszet a következő munkalehetőségeket illusztrálja a nők számára: karitász nővér, ápolónő, tanítónő, bolti eladó, szolgáltató, ipari munkás, mezőgazdasági munkás. <https://img.livrescolaire.fr>
- ⁵⁷ Koncz Katalin: A nők foglalkoztatásának demográfiai, gazdasági körülményei Magyarországon az ipari forradalom kibontakozásától az első világháborúig. In Léderer Pál (szerk.): *A magyar ugar. A kiegészítől a második világháborúig (Társadalomtörténeti háttér-információk)*, Budapest, 1991, T-Twins Kiadói és Tipográfiai Kft., 318. p.

Képes György

Gondolatok a magyarok eredetéről és államiségünk kezdeteiről

I. Bevezető gondolatok

A magyarság eredetéről – a nyelvtudomány mellett a ma már igen modern módszerekkel dolgozó régészet és genetika tudományának segítségével – több, egymásnak ellentmondani látszó, egyenként mégis megalapozottnak tűnő ismerettel rendelkezünk. Egyrészt a nyelvészet (és itt hangsúlyozottan kell említenünk a magyar mellett a külföldi nyelvtudományt is) a magyar nyelvet egyértelműen *finnugornak* tekinti. Másrészt a történelmi (írott) források és a régészeti leletek túlnyomó része *türk* (török) származást, de legalábbis nagyon szoros kulturális kapcsolatot valószínűsít. A képet pedig tovább árnyalja, hogy a legfrissebb genetikai kutatások szerint a mai magyar lakosság szinte teljes egészében *európai* eredetű.

A fenti, elsőre kibékíthetetlennek tűnő állításokat kellő távolságból egymás mellé helyezve nem várt módon logikus etnogenezis képe bontakozik ki. A később magyar-ként ismertté vált népesség közrendű („dolgozó”) rétege jelentős részben finnugor eredetű. Mindezt alátámasztják a Raskó István vezetésével végzett legújabb archeogenetikai kutatások is: a honfoglalás kori sírokból vett DNS-minták egy része olyan Y-kromoszómás bélyeget hordoz, amely csak azon ma élő uráli népek férfi lakosságánál fordul elő nagy gyakorisággal, akiket a történészek és néprajzkutatók a magyarság ősi rokonainak tekintenek.¹

Bíborbanszületett Konstantin *De Administrando Imperio* című művéből ismert – a kutatók által azóta mintegy kétszázötven történelmi és mai helységnévvel is alátámasztott – hét törzsnév (a közismert átírással: Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér és Keszi)² az előkelő („harcoló”) réteggel kapcsolatban mindeközben türk eredetre utal. Németh Gyula nyelvész–turkológus 1930-ban még azt valószínűsítette, hogy ezek közül a Nyék és (talán) a Megyer lehet finnugor eredetű,³ de később ő maga is megváltoztatta álláspontját,⁴ és ma már szinte egyöntetű az a vélemény, hogy a vérszövetségre lépő „hétmagyarok” törzsnévei kivétel nélkül türk–török eredetűek.⁵ László Gyula is hangsúlyozza: „Árpád népének uralkodó osztálya és lovashadserege feltehetően török volt.”⁶

Mindebből logikusan következik, hogy az Uralon túli régióból (*Zauralje*)⁷ származó, onnan az éghajlatváltozás miatt a Kr. e. III. évezred második felében az erdő és a steppe találkozási pontjához átvándorló⁸ finnugor csoportok türk hadvezetők irányítása alá kerültek. Miközben e

vezérek megtartották türk neveiket (sőt származástudatukat is – gondoljunk itt Álmos nemzetségének Attila hun fejedelemmel való tudatos rokonítására) és fontos, elsősorban az életmódra, politikai szervezetre és műveltségre vonatkozó szavakkal gazdagították formálódó nyelvünk szókincsét (legjobb példa: a törvény), a mindennapokban a köznép nyelve is használatban maradt (lásd olyan alap-szavainkat, mint például hal, víz, tűz, főz, vér stb.).⁹

Azaz nem a köznép „türkösödött” el, hanem az előkelők vették át a finnugor nyelvet – miközben steppei szokásaik, harcmódoruk, életmódjuk alapján az egykorú nyugati, bizánci és muszlim forrásszövegek szerzői ömíattuk azonosították a magyarokat az általuk korábról ismert türk birodalmak népeivel (hunokkal, avarokkal, onogurokkal).¹⁰ Ma már az is felvetődik, hogy maguk a törzsek sem feltétlenül rokonsági (inkább katonai) alapon szerveződtek, az egyes törzsek (vagy klánok?) tagjai között pedig biztosan nem állt fenn vérrokonság. A vérszerződés mint mesterségesen létrehozott „vértestvériség” is ezt bizonyítja.¹¹ A vezérek kísérleteiben és a magyarokhoz csatlakozott úgynevezett „segédnépek” soraiban pedig bármilyen etnikai elem (türk, iráni, szláv, de akár skandináv is)¹² előfordult, hiszen ezek szerveződése és csatlakozása egyértelműen rátermettségi alapon történt. Ugyanilyen keveredések egyébként más steppei népeknél, így a hunok esetében is megfigyelhetők voltak.¹³

Igen érdekes a fentiekkel kapcsolatban egy „türk” szerző véleményét is megismerni. Ajbolat Kuskumbajev kazah történész a következőket írja:

„Indokolt feltevés, hogy az ősmagyarok valahol, valamikor, de feltehetőleg még Közép-Ázsiában, beléptek a türk népek számos törzsből álló szövetségeinek sok rétegből álló szervezetébe. [...] A szövetség új tagjai felvették az adott törzsszövetség vezértörzseinek (vagy még gyakrabban, az adott birodalmi politikai konstrukciónak) a nevét, amely mintha a saját nevével fedett volna el más, alárendelt etnikai csoportokat.¹⁴ [...] A törökök előtti eurázsiai sztyeppe lakosság jelentős – mondhatnánk, nagy részét képező – kelet-iráni nyelvet beszélő (szarmata-alán) törzsek és bizonyos magyar (ugor nyelvű?) törzsek jelentős mértékig eltörökösödtek és asszimilálódtak a közép-ázsiai eredetű török nomádokhoz.”¹⁵

A történettudomány szerint ez az „átváltozás” a Kazár Kaganátus keretei között, a VIII. században és a IX. század első felében játszódhatott le.¹⁶ A legújabb régészeti kutatások azonban ezt nem támasztják alá, sőt cáfolni látszanak. A Volga–Dél-Ural régió VIII–IX. századi, valamint a Dnyeper menti, Szubbotyici-lelethorizont (amely a magyar törzsszövetség Etelköz néven ismert letelepedési helyével látszik azonosnak)¹⁷ IX. századi és a Kárpát-medence X. századi régészeti anyaga között ugyanis igen jelentős hasonlóságok mutatkoznak, miközben a kazár területeket jórészt (bár nem kizárólag) lefedő Szaltovo–Majackaja kultúra leleteivel szinte semmi átfedés nincsen.¹⁸ Türk Attila régész¹⁹ szerint „a korai magyarok több száz éves, közvetlen kazár területeken

való megtelepedését a régészeti hagyaték elemzése tehát nem támasztja alá”.²⁰

Az feltételezhető tehát, hogy az „erdőlakó” (finnugor) és a steppei (türk) elemek közötti keveredés így már a Volga–Dél-Urál régióban megtörtént. A magyarokat a türk vezérek vezették át Etelközbe (a Dnyeper vidékére), amely vándorlás a relatíve nagy távolság ellenére igen gyorsan történt, eközben a korábban feltételezettnél lényegesen rövidebb idejű érintkezéssel a kazárokkal. A Kazár Kagánátus és a magyar törzsek közötti kapcsolat inkább lehetett egy rövid távú katonai-politikai érdekszövetség, mint évszázados függő viszony (talán mégis helyesen írta Bíborbanszületett Konstantin: „Együtt laktak a kazárokkal három esztendeig”).²¹ Mint tudjuk, az etelközi letelepedés sem lett végleges (talán eleve átmenetinek szánták), a magyar törzsszövetség „utazásának” végállomása ugyanis nem ez, hanem a Kárpát-medence – a steppe nyugati vége, a nyugati és a keleti világ metszéspontjában elterülő, termékeny és jól védhető vidék – lett.

Az etnogenezis kapcsán végül visszakanyarodunk ahhoz a közelmúltbéli genetikai kutatáshoz, amely egyértelműen kimutatta a jelenlegi magyarországi lakosság döntően európai eredetét. Ez sem kevésbé izgalmas kérdés, mint a türk–török vezetés mellett is megtartott finnugor nyelv. Biztos válasz erre sem adható, ám megfontolandóak Zimonyi István gondolatai:

„a honfoglaló magyarság kialakulását úgy rekonstruálhatjuk, hogy a magyar etnogenezisben résztvevő finnugor (magyar) nyelvű csoportok eredetileg az erdőzónában éltek, majd onnan a steppére kerülve lovas-nomáddá váltak, végül megérkezve a Kárpát-medencébe újból életmódot váltottak, így biztosítva etnikai és politikai keretük fennmaradását”.²²

Ez az életmódváltás genetikai értelemben az ázsiai eredet háttérbe szorulásával járt, azaz a harcokban kiváló, számarányukban viszont jelentős embertömeget nem képező türk vezérek és lovasok előbb nyelvükben váltak magyarra, majd feloldódtak a Kárpát-medence alapvetően békés, megtelepedett népeiben. E népek egy része ráadásul nem kizárt, hogy már magyar nyelven beszélt: László Gyula régész (egyres történeszek által újabban már kevésbé támadott)²³ kettőshonfoglalás-elmélete szerint a VII. század végétől élhettek itt magyarok,²⁴ Engel Pál pedig a kései avarokat a szintén magyar nyelvű székelységgel véli azonosnak.²⁵

II. A steppei magyar nagyfejedelemség mint első magyar állam?

Georg Jellinek máig meghatározó háromtényezős államfogalmát alapul véve akkor jön létre állam, amikor egy meghatározott terület lakossága egy egységes és más népekétől független főhatalom alá kerül.²⁶ Azaz nem beszélhetünk egy adott nép, népcsoport vonatkozásában államról addig, amíg nincs olyan terület, ahol életvitelszerűen,

folyamatosan tartózkodnak – az államiság feltétele a letelepedés –, de addig sem, amíg nem vetik alá magukat (vagy vetik alá őket erőszakkal) valamiféle közhatalmat gyakorló szerv (a kezdetleges államokban jellemzően: egy fejedelem és fegyveres kísérete) uralmának.

A történettudomány úgy tartja, hogy a magyarság történetében az állami lét fenti feltételei először a IX. század közepén köszöntöttek be.²⁷ Bölcs Leó császár *Taktikon* (Taktika) című, a X. század elején írott művében a magyarokat („turkokat”) már „egy fő uralma alatt álló” népként említette: „Csupán a bolgárok és kívülük még a turkok népe fordít gondot hadirendre, mely hasonló náluk, s így a többi szkíta népnél nagyobb erővel vívják a közelharcoltat, és egy főnek az uralma alatt állnak.”²⁸ Nincs okunk kételkedni Bölcs Leó leírásának hitelességében: a császár igen jól ismerte a magyarokat, hiszen 894-ben, egy évtizeddel a Taktika megírása előtt szövetségben harcoltak (sikertelenül) I. (Nagy) Simeon bolgár kán (ur.: 893–927, „cár” 913-tól) ellen.

Anonymus *Gesta Hungarorum*a szerint – amely közismerten a legrégebbi, fennmaradt krónikánk a magyarok történetéről, és amely bár a XII. század végén, III. Béla uralkodása idején keletkezett, mégis időben kellően közel áll az ősmagyar korhoz ahhoz, hogy azt feltételezhessük, hogy a még élénken élő közös emlékezetből meríthetett – ez az „egyeduralom” Álmos fejedelemmé választásával kezdődött.²⁹ Béla király névtelen jegyzője Álmos „szent” személye kapcsán két legendára is utal: Emese álmára (a turultól való fogantatásra, egyben arra a jóslatra, hogy Álmos utódai nagy királyok lesznek), valamint Álmos nemzetségének feltételezett hun fejedelmi vérvonalára (az Attila királytól való származásra).³⁰ Álmos tehát tradicionális (sőt, a turulmonda alapján: természetfeletti) legitimációval rendelkezett a magyar nép vezetésére.³¹

A fejedelemmé emelés története külső forrásból is ismert, mégpedig Bölcs Leó fia, VII. (Bíborbanszületett) Konstantin császár már említett – X. század közepén írt – *De administrando Imperio* címmel ismertté vált művéből.³² Ő azonban némiképp eltérően mutatja be ugyanezt az eseményt: szerinte a kazár kagán akarta Levedit ki nevezni a magyarok fejedelmévé, aki ezt nem fogadta el (mondván, hogy „nem elég erős hozzá”), hanem maga helyett Álmost vagy fiát, Árpádot ajánlotta – és végül az ifjú Árpád lett a magyarok első fejedelme.³³

Szabados György a két forrás közül Anonymust javasolja hitelesként elfogadni, ugyanis véleménye szerint Konstantin „kétszeresen képtelen történetet” ad elő: egyrészt kizárt, hogy Levedi visszautasította volna a kagán ajánlatát (ha lett volna ilyen), másrészt teljesen valószerűtlen, hogy a 850-es években még igen fiatal (ha épp nem gyermek) Árpádot ereje teljében lévő apjánál nagyobb „tekintélynek” gondolhatták volna. A történesz szerint Konstantin itt egész egyszerűen összemossa a magyarok államalapításának történetét a 29. fejezetben a szlávokról (horvátokról) leírtakkal. „A különböző eredetű adatok egy irányba vezetnek: az első magyar állam megalapítása mindenféle külső hatás nélkül, belső és természetes politikai fejlődés révén ment végbe a IX. század közepén,

Álmos nagyfejedelem megválasztásával” – vonja le Szabados a konklúziót.³⁴

Anonymus igen határozott évszámjelölése szerint Álmos „az Úr megtestesülésének 819. esztendejében” született,³⁵ ami ellenadat hiányában nehezen cáfolható, sőt későbbi események ismeretében valószínűsíthető, így a történészek – köztük Kristó Gyula és a vele sok szempontból egyet nem értő Szabados György is – a 850-es évekre teszik az „egy fő alatti létre” való áttérést, a magyar nagyfejedelemség létrejöttét.³⁶ E körben két tényezőt kell vizsgálat alá vonnunk: egyrészt azt, hogy hol és milyen körülmények között történt ez az „első államalapítás”, másrészt pedig, hogy milyen közhatalmi, kormányzati-igazgatási szervezete volt a magyar steppeállamnak (vagy ahogy régen nevezték: „nomádállamnak”).

A helyszín ma már szinte bizonyosan „az a hely” volt, „amelyen a türkök korábban voltak, az ott keresztülmenő folyó nevére *Etelnek* és *Küzünek* nevezik, s mostanában a besenyők lakják” (ahogy Bíborbanszületett Konstantin írja a *De administrando Imperio* 40. fejezetében).³⁸ Hogy ez az *Etelköz* valójában egy folyó partját jelöli (mert hogy az *Etel* és a *Küzü* egyazon folyónak a neve, ahogy Konstantin fogalmaz), esetleg a „Küzü” valóban „köz”, tehát több folyó által behatárolt térségről van szó, pontosan nem tudjuk, azonban a régészek a feltárások alapján ma már magát a területet elég nagy bizonyossággal el tudják helyezni a térképen. A Dnyeper folyó vidékéről van szó (Szubbotyici-lelethorizont).³⁹ A kutatók által korábban egy régebbi, közties (*Magna Hungaria* és *Etelköz* közötti)

szállásterületként elképzelt *Levedia* is ezen belül, a Dnyeper partján helyezkedhetett el.⁴⁰

A hatalmi szervezet megítélése körében is nehezen alakul a konszenzus, sőt még jelenleg is több álláspont viaskodik egymással. Kristó Gyula véleménye szerint a magyar törzsszövetségi állam (vagy „nomádállam”) kazár hatásra és mintára jött létre (szakrális kettős fejedelemség) a IX. század közepén, majd a honfoglalást követően bomlásnak indult, és az államegység csak Géza és Szent István politikájának köszönhetően állt helyre.⁴¹ Zlinszky János jogtörténész és római jogász professzor szerint a magyarok „külső behatásra, bizánci tanácsra” hoztak létre „közös fő (vagy két fő – *kende* és *gyula*) alatti egységes szervezetet”. Lábjegyzetben külön kiemeli: „hogy ebben a kazár minta a bizánci tanács mellett mennyire hatott, e kérdésben lényegtelen”.⁴²

A már többször idézett Szabados György viszont nemcsak megkérdőjelezi, hanem kifejezetten tagadja a kazár hatású kettős fejedelemség (sőt általában a *kende* és a *gyula* tisztségek alkotta kettős fejedelemség, azaz a két fő alatti lét) tényét, és azt állítja, hogy a magyar steppeállam a 850-es évektől Szent István koronázásáig kontinuitást mutat, a bomlás jelei nem igazolhatók, a monarchikus berendezkedés megléte viszont forrásokkal alátámasztott.⁴³ Közties álláspontot foglal el Engel Pál, aki elfogadja azt az állítást, hogy egy ideig (kazár hatásra) kettős fejedelemség alatt éltek a magyarok, azonban kiemeli, hogy Kurcsán halála (902) után a források „már csak Árpádot és fiúutódait emlegetik a magyarok vezéreiként”.⁴⁴

A magyarok elődeinek lehetséges kelet-európai szállásterületei az Uráltól a Kárpátokig a történelmi és régészeti források alapján³⁷

Amit biztosan tudunk: a magyarok Bölcs Leó szerint „egy fő uralma alatt” álltak; Bíforbanszületett Konstantin leírása és Anonymus *Gestája* szerint (bár eltérő körülmények között, de) Álmos és utódai lettek a fejedelmek; ugyanakkor muszlim források szerint két vezérük volt, a szakrális vezetőként megjelenő *k.nd.h* (szokásos átírással: *kende* vagy *kündü*) és a tényleges, operatív (katonai) vezető, a *g.l.h.* (azaz *gyula*).⁴⁵ Utóbbiról (*jila*), valamint a bírói funkció betöltő *karcha* (*horka*) tisztségéről Konstantin is tudósít,⁴⁶ azonban ő Árpádot *megasz Turkhiasz arkhónnak* (μέγας Τουρκίας αρχων), azaz „Turkia nagyfejedelmének” nevezi,⁴⁷ ami – Szabados véleménye szerint – egybecseng a későbbi nyugati forrásokból ismert *senior magnus* megnevezéssel.⁴⁸

A magyar alkotmánytörténet tudománya – az említett kivételtől, Zlinszky Jánostól eltekintve – alapvetően máig a kazár mintára kialakult kettős fejedelemség tényét fogadja el. „A kazár állam uralkodója, a kagán állított a magyar törzsek vajdái közül az élükre vezért, *kündüt*, aki mellett a *gyula*, mint helyettes szerepelt” – írja Eckhart Ferenc.⁴⁹ Horváth Attila szerint „a magyarság a 800-as évek során került [...] a fejedelmi hatalom alá. Kezdetben két vezetőjük is volt: a szakrális uralkodó, a *kende* (vagy *kündü*) és a tényleges katonai hatalmat gyakorló *gyula*. A honfoglalás idején Árpád egyesítette saját személyében a két hatalmi pozíciót.”⁵⁰

Mezey Barna a *Magyar alkotmánytörténet* című tankönyv 2003-ban megjelent 5. kiadásában a történettudományban kialakult véleményeket összegzi, ismertetve Kristó Gyula és László Gyula fentiekkel lényegében egyező álláspontját, valamint Bartha Antal azon nézetét is, mely szerint „nem bizonyítható” a kettős fejedelemségben a kazár hatás (bár maga a kettős fejedelemség, a *kündü* és a *gyula* közös országlása talán igen). Arra is utal, hogy míg Györffy György szerint a honfoglalás idején Kurszán volt a *kündü*, Árpád pedig a *gyula* tisztségét töltötte be (hiszen ő vezette a magyar hadakat), Kristó Gyula – Álmos szakrális feláldozásából – arra következtet, hogy Álmos és Árpád volt a *kündü*, azaz Kurszán a *gyula* lehetett.⁵¹

Érdekes módon arra az alapvető ellentmondásra, amely a magyarság „egy fő alatti léte” (Bölcs Leó) és a kettős fejedelemség koncepciója között feszül, a jogtörténészek közül csak Zlinszky János hívja fel a figyelmet (ő is igen óvatosan), mint ahogy arra sem utalnak, hogy bár a *kündü* mint méltóságnév valóban kazár eredetűnek tekinthető, e tény nem feltétlenül magának a tisztségnek a kazár eredetét támasztja alá, hanem akár abból is adódhat, hogy a „Dzsajháni-hagyományt” továbbvivő moszlim szerzők (Ibn Ruszta, Gardizi) egy nem helytálló kazár névvel (a harmadik kazár méltóság, az Ibn Fadlán leírásából ismert *kundur kháqán* nevével)⁵² illeték a magyarok nagyfejedelmét.

Emellett épp Kristó Gyula mutat rá arra a furcsaságra, hogy „a másodfejedelem *gyula* megnevezése – a *kündü*hez hasonlóan – török eredetű, de kazár mintája nem ismert”.⁵³ Az sem kevésbé érdekes, hogy ha Kurszán halálával valóban megszűnt volna a *gyula* második fejedelmi (tényleges fővezéri) tisztsége, akkor mivel magyarázható e pozíció X. századi fennmaradása, ami ráadásul úgy történt, hogy

azt nem Árpád utódai örökölték, hanem egy másik család „privilegiuma” lett (természetesen nem a későbbi, rendi értelemben). Valóban csak egy olyan egyszerű váltásról lett volna szó, ahogy Györffy György írja, hogy miután Kurszán (902-ben) meghalt, Árpád „a gyula méltóságot átengedte egy törzsfőnek”⁵⁴

Hasonlóképpen izgalmas (és bizonyos értelemben indokolt is) Györffy és Kristó – Mezey Barna alkotmánytörténeti tankönyvében is említett – vitája arról, hogy Árpád vajon *kündü* volt-e, vagy *gyula*, hiszen tudjuk, hogy egyrészt a rituálisan feláldozott Álmos fia („Emese álma” szerinti szakrális utódja) volt, másrészt viszont érdemi irányítói, hadvezetői feladatokat is ellátott. Nem véletlenül nem sikerült konszenzusra jutnia két kiváló középkorszunknak: a *kündü* tisztsége ugyanis nagy valószínűséggel nem létezett a magyar steppeállam szervezetében. Árpád olyan nagyfejedelem (*megasz arkhón*, *senior magnus*) lehetett már Kurszán életében is, aki szakrális uralkodó és katonai fővezér is volt egyben. A szabad fegyveresek fogadták el, ugyanakkor szakrális legitimációval is rendelkezett.⁵⁵ A bizánci és muszlim forrásokból is ismert *gyula* (a honfoglalás idején Kurszán) az ő első helyettese lehetett.

E körben azért tartjuk különösen meggyőzőnek (és vetjük át a fentiekben) Szabados György érvelését, mert a különféle külföldi források kritikai egybevetésével ad logikus választ a fenti eldöntendő kérdésekre, és oldja fel a jelzett ellentmondásokat.

„Álmosnak és nemzetségének monarchikus hatalombirtoklása az abszolút tény, a különféle tisztségnevek egymást relativizálják. Teszik mindezt úgy, hogy a muszlim, a bizánci, illetőleg a magyarországi középlatin kútfők minden adata nem hozható közös nevezőre. [...] a magyar uralkodó nem abszolút értékben volt *kündü*, hanem csak a bokharai tudós [Dzsajháni] elveszett munkája szerint”

– és az alighanem hibátlan konklúzió: „akkor járunk el helyesen, ha [...] a nagyfejedelem kifejezéssel tiszteljük az első magyar uralkodóház 1000 előtti képviselőit”.⁵⁶

Konstantin császár ezeken felül, azaz a *megasz arkhón* és a *gyula* mellett, egy harmadik méltóságról is említést tesz: a *karcháról*. „Tudni való, hogy Teveli meghalt, és az ő fia barátunk, Termacsu [Tormás], aki a minap jött fel Bulcsúval, Turkia [Magyarország] harmadik fejedelmével és karchájával” – írja a *De administrando Imperio* 40. fejezetében magyar látogatóiról.⁵⁷ Ugyanebben a fejezetben ismerteti az államszervezetet is:

„Első fejük az Árpád nemzetségéből sorban következő fejedelem, és van két másik is, a *jila* és a *karcha*, akik bírói tisztséget viselnek; de van fejedelmek [arkhónja] minden törzsnek is. Tudnivaló, hogy a *jila* és a *karcha* nem tulajdonnév, hanem méltóság.”⁵⁸

A *karcha* tehát bíró, egyben „fejedelem” (*arkhón*) is, utóbbiak rangsorában a harmadik. Mint láttuk, Konstantin szerint a *gyula* (*jila*) is bírói tisztség volt (nem pedig hadvezéri, mint más források szerint), miközben a 948-

ban öt felkereső magyar nagyurak közül Bulcsút nevezi meg *karchának*⁵⁹ (nyilván az ő saját elmondása alapján), amely tisztséget szintén bírónak definiálja („a *jila* és a *karcha*, akik bírói tisztséget viselnek”).⁶⁰ Csakhogy 942-ben – amint arról Ibn Hajján tudósít – Gyula *jila* (a Gyula ez esetben személynév és méltóság egyben) és Bulcsú *karcha* együtt hadakozott Katalóniában,⁶¹ mint ahogy az is ismert, hogy Bulcsút 955-ben, az augsburgi csatavesztés után, Regensburgban végezték ki a németek. Mindezen körülmények arra engednek következtetni, hogy a *gyula* és a *karcha* a nagyfejedelmet a bírói és a hadvezéri feladatkörök tekintetében egyaránt (sőt: a 948. évi bizánci látogatás tanúsága szerint még a diplomáciai funkcióban is) helyettesítette.⁶²

Végezetül az is kérdés, hogy a – Szabados György szerint „egyértelműen” Álmos nagyfejedelemmé emelésétől kezdve létező és kazár hatástól függetlenül létrejött⁶³ – magyar monarchia (nagyfejedelemség) a maga monarchikus jellegét („egy fő alatti lét”) a honfoglalást követően is megőrizte-e, vagy – amint egyebek mellett Eckhart Ferenc és Kristó Gyula is állítja – a X. század közepére ez az egységes főhatalom felbomlott, és a Kárpát-medencei magyarság törzsi államokra, „kiskirályságokra” esett szét. E kérdéskör megvizsgálása új színekkel gazdagíthatja a magyar alkotmánytörténet tudományterületét, nemcsak a magyar állam (újra) alapításai, hanem akár a királyi vármegyerendszer létrejötte, eredete tekintetében is.

Jegyzetek

- ¹ Raskó István: A honfoglalás kori csontok genetikai üzenete. *Korunk*, 2010. 9. sz. 39. p.
- ² Biborbanszületett Konstantin: *A birodalom kormányzása* (ford.: Moravcsik Gyula). Budapest, 1950, Közoktatásügyi Kiadóvállalat, 116. p. (40. fejezet: A kabarok és a türkök törzseiről) Nyeki, Megyeri, Kürttügyermati, Tarján, Jeneh, Keri, Keszi; a görög szövegben: Νέκη, Μεγέρη, Κουζουγεράτου, Τατιάου, Γενάχ, Καρή és Κασή.
- ³ Németh Gyula: *A honfoglaló magyarság kialakulása*. Budapest, MTA, 1930. Eckhart Ferenc is Németh Gyula kutatási eredményeit fogadja el, lásd Eckhart Ferenc: *Magyarország története*. Budapest, 2004, Black & White Kiadó (eredeti kiadás: Budapest, 1940, Renaissance Könyvkiadóvállalat), 8. p; Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest, 2000, Osiris Kiadó (eredeti kiadás: Budapest, 1946, Politzer Zsigmond és Fia), 18–19. p.
- ⁴ Németh Gyula: *A honfoglaló magyarság kialakulása*. 2. kiadás. Budapest, 1991, Akadémiai Kiadó (a Berta Árpád gondozásában megjelent, Németh Gyula későbbi kutatásait is felhasználó kiadás).
- ⁵ Berta Árpád: Török eredetű törzsneveink. *Nyelvtudományi közlemények*, 1991. 1–2. sz. 3–40. p; Györffy György: A magyar törzsnevek és törzsi helynevek. In *Honfoglalás és nyelvészet*. Budapest, 1997, Balassi Kiadó, 229. p.
- ⁶ László Gyula: Árpád népe. Budapest, 1988, Helikon Kiadó, 38. p.
- ⁷ Türk Attila Antal: A korai magyar történelem régészeti kutatása napjainkban. Perspektívák és teendők. In Sudár Balázs – Szentpéteri József – Petkes Zsolt – Lezsák Gabriella – Zsidai Zsuzsanna (szerk.): *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. Budapest, 2014, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 19. p.
- ⁸ Veres Péter: *Mérföldkövek a magyar őstörténetben*. Budapest, 2010, Napkút Kiadó, 25–27. p.
- ⁹ Engel Pál: *Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig*. Budapest, 2003, História – Holnap Kiadó, 23, 70. p.
- ¹⁰ Györffy György: *István király és műve*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1983, 15–16. p; Zimonyi István: *Középkori nomádok – korai magyarok*. Budapest, 2012, Balassi Kiadó, 34. p.
- ¹¹ Eckhart 2000, 20. p; László 1988, 36. p.
- ¹² Kiss Máté: Skandináv eredetű katonai segédnépek a Kárpát-medencében a 9–11. században. In Bíró Gyöngyvér (szerk.): *Móra Akadémia szakkollégiumi tanulmánykötet*. Szeged, 2015, SZTE Móra Ferenc Szakkollégium, 244–250. p.
- ¹³ Csáji László Koppány: *A sztyeppei civilizáció és a magyarság*. Budapest, 2007, Napkút Kiadó, 13. p.
- ¹⁴ Kuskumbajev, Ajbolat: *Magyarok keleten és nyugaton*. Budapest, 2011, Napkút Kiadó, 29. p.
- ¹⁵ Kuskumbajev 2011, 31. p.
- ¹⁶ Györffy 1983, 16, 24. p; Szűcs Jenő: *A magyar nemzeti tudat kialakulása. Két tanulmány a kérdés őstörténetéből*. Szeged, 1992, JATE; Zimonyi 2012, 34. és 136–137. p. (Zimonyi István Szűcs Jenőre hivatkozik, akinek fenti, posztumusz kiadott művét ő rendezte sajtó alá.)
- ¹⁷ Türk 2014, 21. p; Türk Attila Antal: A korai magyar történet kutatásának új régészeti programja. *Magyar Régészet. Online magazin*. 2012. nyár, 5. p; Türk Attila Antal: *A magyar őstörténet és a szaltovói régészeti kultúrkör* (Doktori értekezés). Szeged, 2011, Szegedi Tudományegyetem, 191. p.
- ¹⁸ Türk 2012, 4. p; Türk Attila Antal: A szaltovói kultúrkör és a magyar őstörténet régészeti kutatása. In *Középkortörténeti tanulmányok 6. A VI. Medieviztikai PhD-konferencia (Szeged, 2009. június 4–5.) előadásai*. Szeged, 2010, Szegedi Középkorász Műhely, 284. p.
- ¹⁹ Aki nem azonos a Türk Attila szerzői álnéven többek között magyar őstörténeti témákban is publikáló *Szatmári János István* (1947–2010) író-újságíróval. A hivatkozásokban igen zavaró névegyezés miatt a PPKE 1973-as születésű egyetemi adjunktusát teljes néven, *Türk Attila Antal* néven említjük a jegyzetekben (a szerző megj.).
- ²⁰ Türk 2014, 22. p.
- ²¹ Biborbanszületett Konstantin 1950, 115. p. (38. fejezet: A türkök népeinek eredetéről, és hogy honnan származnak) – A „három esztendei” együttlást vitatják, Györffy György megjegyzése szerint akár két- vagy háromszáz is lehetett (lásd 219. számú jegyzet, 279. p.).
- ²² Zimonyi 2012, 25. p.
- ²³ Engel 2003, 74–75. p; Szabados György: Állam és ethnosz a IX–X. századi magyar történelemben. In Veszprémy László – Piti Ferenc (szerk.): *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXXXV*. Szeged, 2013 [2013a], 11. p; illetve bővebben: Szabados György: „Termékeny bizonytalanság”. Észrevételek a kettős honfoglalás elméletéről. In Veszprémy László – Piti Ferenc (szerk.): *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXXXVIII*. Szeged, 2015, 3–15. p.
- ²⁴ László Gyula: *A „kettős honfoglalás”, 568–670–860*. Budapest, 1978, Magvető Könyvkiadó.
- ²⁵ Engel 2003, 80–81. p.
- ²⁶ Kisteleki Károly: Az állam és az államszervezés történeti típusai és elméletei. In Földi András (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet*. 2. átdolg. kiadás. Budapest, 2014, ELTE Eötvös Kiadó, 90. p. A magyar államiság vonatkozásában idézi Szabados György: Egy steppe-állam Európa közepén: Magyar Nagyfejedelemség. In *Dolgozatok az Erdélyi Magyar Múzeum Erem- és Régiséggyűjtéséből. Új sorozat, VI–VII. (XVI–XVII.) kötet*. Kolozsvár (Cluj), 2013 [2013b], Erdélyi Múzeum Egyesület, 123. p; Szabados György: *Magyar államalapítások a IX–XI. században*. Szeged, 2011, Szegedi Középkorász Műhely, 58. p; Szabados György: Magyar államszervezet a X. században. In Kovács Szilvia – Révész Éva (szerk.): *Műhelyszemináriumi dolgozatok*. Szeged, 2013 [2013c], SZTE BTK Történettudományi Doktori Iskola, 86. p.

- ²⁷ Lásd például Kristó Gyula: *A korai magyar államról*. Budapest, 1996, História – MTA Történettudományi Intézete, 17–19. p; Kristó Gyula: A Szent István-i állam jellegzetességeiről. In Kristó Gyula: *Írások Szent Istvánról és koráról*. Szeged, 2011, Szegedi Középkorász Műhely, 101. p; Szabados 2011, 58. p; Szabados 2013c, 89–90. p.
- ²⁸ Bölscs Leó: Taktika. In Györfly György (szerk.): *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 107. p.
- ²⁹ Szabados 2011, 59. p.
- ³⁰ Anonymus: A magyarok cselekedeteiről (3. fejezet: Álmos, az első vezér; 5. fejezet: Álmos vezér megválasztása). In Györfly György (szerk.): *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 132–133. p.
- ³¹ Eckhart 2000, 16. p; Horváth Attila: Törzsi állam. In Horváth Attila (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, 2014, NKE Közigazgatás-tudományi Kar, 37. p; Kristó Gyula: Előidők (1000-ig). In Barta János – Kristó Gyula – Gergely Jenő: *Magyarország története előidőktől 2000-ig*. Budapest, 2002 [2002a], Pannonica Kiadó, 17. p.
- ³² Biborbanszületett Konstantin 1950, 115. p.
- ³³ Szabados 2011, 62–63. p; Zimonyi 2012, 35–36. p.
- ³⁴ Szabados 2011, 113. p.
- ³⁵ Anonymus 2002 (4. fejezet: Álmos, az első vezér), 132. p.
- ³⁶ Kristó 2002a, 17. p; Kristó 2011, 101. p; Szabados 2013b, 127. p.
- ³⁷ Türk 2011, 16. p.
- ³⁸ Biborbanszületett Konstantin 1950, 117. p.
- ³⁹ Türk 2011, 191. p; Türk 2012, 5. p; Türk 2014, 21. p.
- ⁴⁰ Róna-Tas András: Az Uráltól a Kárpát-medencéig. *História*, 2011. 8. sz. 6. p; Türk 2011, 195. p; Türk 2012, 4–5. p. A korábbi álláspontot (Al-Duna és Don közti térség) lásd például Eckhart 2000, 17. p; Eckhart 2004, 7. p; Kristó 2002a, 15. p.
- ⁴¹ Kristó 2011, 101, 107. p.
- ⁴² Zlinszky János: A magyar jogalkotás kezdetei. Szent István, államalapító és törvényhozó. In *Szent István király intelmei és törvényei*. Budapest, 2014, Szent István Társulat, 5. p. (és 2. sz. lábjegyzet).
- ⁴³ Álláspontja részletes kifejtését lásd Szabados 2013c, különösen 97. p.-tól.
- ⁴⁴ Engel 2003, 73. p.
- ⁴⁵ Berend, Nóra – Laszlovszky, József – Szakács, Béla Zsolt: The Kingdom of Hungary. In Berend, Nóra (szerk.): *Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus', c. 900–1200*. Cambridge, 2007, Cambridge University Press, 322. p; Eckhart 2000, 18. p; Szabados 2013b, 128. p.
- ⁴⁶ Berend–Laszlovszky–Szakács 2007, 323. p; Biborbanszületett Konstantin 1950, 118. p.
- ⁴⁷ Biborbanszületett Konstantin 1950, 117. p; Szabados 2011, 198. p.
- ⁴⁸ Szabados 2013b, 124. p.
- ⁴⁹ Eckhart 2000, 18. p.
- ⁵⁰ Horváth 2014, 36–37. p.
- ⁵¹ Mezey Barna: A magyarság törzsi szerveződése és a nomád állammodell. In Mezey Barna (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó, 27–28. p. A vitás álláspontok kifejtését lásd például Györfly György (szerk.): *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 15. p; Györfly György: *Tanulmányok a magyar állam eredetéről*. Budapest, 1959, Akadémiai Kiadó, 130–142. p; illetve Kristó Gyula: A honfoglaló magyarok politikai szervezete. In Kristó Gyula: Árpád fejedelemtől Géza fejedelemig. 20 tanulmány a 10. századi magyar történelemről. Budapest, 2002 [2002b], Akadémiai Kiadó, 65–69. p.
- ⁵² Szabados 2013c, 90. p; Ibn Fadlán: *Beszámoló a volgai bolgárok földjén tett utazásról* (ford. Simon Róbert). Budapest, 2007, Corvina Kiadó, 101–103. p; Czeglédy Károly fordításában lásd Györfly György (szerk.): *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 95–96. p. („akit *K.n.d.r-* [valószínűleg *Kündü-*] *kagámnak* neveznek”).
- ⁵³ Kristó 2002a, 17–18. p.
- ⁵⁴ Györfly 2002, 16. p.
- ⁵⁵ Zlinszky 2014, 6. p.
- ⁵⁶ Szabados 2011, 186–189. p; Szabados 2013c, 97–100. p.
- ⁵⁷ Zimonyi 2012, 39–40. p.
- ⁵⁸ Biborbanszületett Konstantin 1950, 117. p.
- ⁵⁹ Biborbanszületett Konstantin 1950, 118. p.
- ⁶⁰ Biborbanszületett Konstantin 1950, 117. p.
- ⁶¹ Szabados 2013b, 133. p; Szabados 2013c, 103. p. A forrást lásd Györfly György (szerk.): *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 257. p. (Elter István ford.)
- ⁶² Szabados György: A korai magyar államiség és időszerűsége. *Századvég*, 2014. 3. sz. 139. p. A *gyula* általános helyettesi funkciójára egyébként Eckhart Ferenc is utal, lásd Eckhart 2000, 18. p.
- ⁶³ Szabados 2011, 113. és 178. p; Szabados 2013b, 126–127. p.

I. A történelmi háttér

A nemzetiszocialista Németország nevében elkövetett bűncselekmények dimenziója már a második világháború alatt is nyilvánvaló volt. A szövetségesek 1943. október 30-án a Moszkvai Nyilatkozatban kijelentették, hogy a német „tiszteket, katonákat és a náci párt tagjait, akik [...] kegyetlenkedésekért, mészárlásokért és kivégzésekért” felelősek voltak, Németország veresége után elítélés céljából ki kell adni azoknak az országoknak, amelyekben a bűncselekményeket elkövették, míg a fő háborús bűnösök felelősségre vonását a szövetségesek kormányainak „közös ítéletével” irányozták elő.

1945. május 9-én Európában hivatalosan véget ért a második világháború, és elkezdődött a náci bűnelkövetők felelősségre vonása. A Nemzetközi Katonai Törvényszék 1945. november 20. és 1946. október 1. között Nürnbergben lefolytatta a fő háborús bűnösökkel szemben az eljárást, melyet nürnbergi perként emlegetnek. Ezt követően

Stál József

A nemzetiszocialista Németország bírái büntetőjogi felelősségre vonásának elmaradása

még további tizenkét pertípus letárgyalására kerítettek sort, amelyek közül a harmadikban a jogászokat vonták felelősségre háborús és emberiség elleni bűncselekmények miatt. A németek által németek ellen elkövetett bűncselekményeket a nemzetközi bíróság előtt nem üldözték, mert ez senkinek sem állt érdekében, és a nemzetközi le-

gitimáció sem volt meg rá: így ez a német hatóságok feladata volt. Németországban a náci bűnelkövetők üldözése jelentős akadályokba ütközött. Az elkövetők nagy része elmenekült, vagy hamis személyazonosságot vett fel. Az ország kettészakadt: a nyugati szövetségesek által megszállt területeken 1949. május 24-én hatályba lépett az Alaptörvény, ezzel megszületett a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK), míg a keleti területeken 1949. október 7-én megalapították a Német Demokratikus Köztársaságot (NDK).

Az NSZK-ban a hatóságok sokszor csak vonakodva üldözték a náci bűnelkövetőket. Az Alaptörvény hatálybalépése után pedig német állampolgárt más államnak ki sem lehetett adni, sőt a kisebb súlyú bűncselekményekre 1949-ben és 1954-ben törvényi amnesztiákat hirdettek, a minősített emberöléstől enyhébb bűncselekmények büntethetősége pedig 1960-ig elévült.¹ A nyugatnémet lakosságban érzékelhető volt a múlt elfelejtésének vágya, és a nürnbergi perekre a németek többsége még sokáig mint a győztesek jogszolgáltatására tekintett.² A felelősségre vonandók között sajátos helyet foglaltak el a jogászok, elsősorban a bírák, akik mindig a náci kor törvényeinek betartására hivatkoztak.

II. A részrehajló jogalkalmazás lényege és rövid története⁴; a radbruch-i formula

A *részrehajló jogalkalmazás* törvény általi megnevezése *Rechtsbeugung*, ahol a *Recht* jogot, a *Beugung* (el/meg)hajlítást jelent. A megnevezés két elemét összekötő *s* birtokviszonyra utal, aminek eredményeként a *jog (el/meg)hajlítása* vagy *jog(el/meg)hajlítás* fordítást kapjuk. A szóösszetételben az *(el/meg)hajlítás* pejoratív értelmű, így juttatja kifejezésre a jog helytelen alkalmazását. A szótárak helyesen fordítják részrehajló jogalkalmazásnak.

Az 1872. január 1-jén hatályba lépett Német Birodalmi Büntető Törvénykönyv (*Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich*) 336. §-a szerint a részrehajló jogalkalmazás bűncselekmény. E jogszabályhely kimondta: „A hivatalnok vagy döntőbíró, aki jogvita vezetése vagy eldöntése során valamely fél előnyére vagy hátrányára szándékosan részrehajlással alkalmazza a jogot, öt évig terjedő fegyházzal büntetendő”. A nemzetiszocialista időszakban is e rendelkezés alapján volt – elvileg – büntetendő az, aki

Konrad Adenauer aláírja az Alaptörvényt (1949. május 23.)³

szándékosan hatálytalan törvényt, vagy egy hatályosat annyira helytelenül alkalmazott, hogy eljárása a legmegengedőbb értelmezés mellett is képviselhetetlen álláspontot jelentett. Ugyancsak e tényállást merítette ki annak a döntéshozónak a cselekménye, aki megszegte a tényállás lelkiismeretes felderítésére vonatkozó bírói kötelezettséget, figyelmen kívül hagyta a *kétség esetén a vádlott javára történő döntés*

alapelvét, visszaélt a bírói mérlegelés adta lehetőségekkel, illetve mellőzött kötelező eljárási előírást, különösen a védelemhez való jogot.

A törvényhelyhez kapcsolódó elméleti és gyakorlati viták a háború után az NSZK-ban akkor lángoltak fel, amikor a nemzetiszocialista Németország bűncselekményt elkövetett ügyészei és bírái felelősségre vonásának kérdése napirendre került. Egyértelmű volt ugyanis, hogy jogszabályok alapján pusztítottak el embereket. A szakmai diskurzusban Gustav Radbruch *Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog* című munkájában kifejtett, *radbruch-i formula* megnevezéssel elhíresült nézete vált uralkodóvá. E szerint a bűncselekmény kizárólag egyes szándékkal követhető el, és a bíró – halmazatban – más bűncselekmény (például emberölés) miatti büntethetősége előfeltételezi a részrehajló jogalkalmazás egyidejű megállapítását [ún. záró hatás, bírói privilégium (*Sperrwirkung, Richterprivileg*)]. Álláspontja szerint az írott szabályban rögzített és a hatalomtól származó jog akkor is elsőbbséget élvez, ha tartalmilag igazságtalan és célszerűtlen. Ha azonban a tételes jognak az igazságossággal való ellentéte elviselhetetlen mértékűvé válik, azt jogtalannak kell tekinteni, és ilyenkor a törvénynek mint igazságtalan jognak az igazságosság előtt meg kell hátrálnia. Kifejtette, hogy lehetetlen pontos határvonalat húzni a törvényes jogtalanság és a jogtalan tartalom elenére még hatályos törvény között, azonban ahol nincs törekvés az igazságosság lényegét adó egyenlőség biztosítására, ott a törvény nemcsak helytelen jog, hanem még a jogi jellege is hiányzik.

Radbruch ezzel a nézetével jelentősen hatott a háború utáni első évtizedek nyugatnémet büntető igazságszolgáltatására. A gyakorlatban azonban egyoldalúan alkalmazták álláspontját, és figyelmen kívül hagyták azon hangsúlyozott részét, hogy az elvakultság (*Verblendung*) és a jogi vaklás (*Rechtsblindheit*) nem zárják ki a bűncselekmény megállapíthatóságát, vagyis a bíró terhére a szándékosság akkor is megállapítható, ha védekezése szerint elvakult volt, vagy jogszerűnek tartotta azt, ami a nemzetiszocialista Németországban történt.⁵

Németországban – számtalan tartalmi módosítás és elnevezésének 1953. augusztus 4-én történt megváltoztatása után – jelenleg is a birodalmi Btk. van hatályban. A részrehajló jogalkalmazásról szóló passzus szövegében a fegyházbüntetést 1969-ben felváltotta a szabadságvesztés szankciója, majd az 1974. március 2-i módosítással a korábbiaknál differenciáltabban határozták meg a lehetséges elkövetők körét, valamint – a *szándékosan* szó elhagyásával – egyértelművé tették, hogy az elkövetéshez nem szükséges az egyenes szándék, tehát a bűncselekmény esetlegesen szándékkal is elkövethető. Az utóbbi módosítás indoka az volt, hogy a háború után a Szövetségi Bíróság az elítéléshez az egyenes szándék megállapítását követelte meg, amivel jelentősen szűkítette az alkalmazhatóság körét. Az 1998. november 13-i módosítással a 336. §-ból 339. § lett.

Az NDK-ban is tovább élő 1871. évi törvényt 1968. július 1-jén felváltotta a Német Demokratikus Köztársaság Büntető Törvénykönyve (*Strafgesetzbuch der Deutschen Demokratischen Republik*). Ennek 244. §-a értelmében „aki tudatosan bírósági vagy nyomozati eljárás lefolytatása során bíróként, ügyészként vagy vizsgáló szerv munkatársaként jogellenesen valamely résztvevő előnyére vagy hátrányára dönt, öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”.

III. A részrehajló jogalkalmazáshoz kapcsolódó bírói gyakorlat

A részrehajló jogalkalmazás törvényi tényállását a német Büntető Törvénykönyv (*Strafgesetzbuch, StGB*) 339. §-a tartalmazza: „A bíró, más hivatalviselő vagy a választottbíró, aki jogvita vezetése vagy eldöntése során valamely fél előnyére vagy hátrányára alkalmazza a jogot, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Elkövető az elkövetési magatartás megvalósítója, aki lehet hivatásos bíró, ülnök, hivatalviselő, valamint választottbíró. *Elkövetési magatartás* a jog helytelen alkalmazása; jogon érve elsősorban a jogalkotási jogot, de a szokásjogot és a felek által alkotott jogot is (például tarifaszerezést). Helytelen alkalmazás lehet mind az anyagi jog, mind az eljárásjog csorbítása (például hatálytalan törvény alkalmazása, bizonyítási indítvány elutasítása, határidő túllépése, hatáskör elvonása). Kizárólag jogvita vezetése vagy eldöntése során követhető el: ez szabályozott eljárást feltételez, amelyben nemcsak jogelvek szerinti tevékenységet végeznek, hanem a tevékenység lényege maga a jogalkalmazás, és az eljárás valamely résztvevőjének javára (előnyben részesítésével) vagy hátrányára történő cselekménnyel lehet elkövetni. Megállapításához elegendő a helytelen döntés konkrét veszélye, az eredmény bekövetkezése nem szükséges. Szóba jöhet a *közvetett tettesség* is, amire példa a regensburgi statáriális bírósági ügy, amikor a náci rögtönítélő bírósági tanács elnöke a laikus tanácstagokat szándékosan megtevesztette az ügy lényegét illetően, ezáltal őket a halálbüntetés kimondásá-

ra indította, mialatt ő maga rafinált módon nem kifejezetten mellette szavazott.⁶ *Társtettség* megállapítására eddig még nem került sor, de elképzelhető, ha a bírósági tanács tagjai egymást megerősítik a részrehajló jogalkalmazást megvalósító ítélet meghozatalában. A döntés ellen szavazó bíró még bűnsegédként sem követheti el. Aki az elkövetési magatartást nem maga fejt ki, elméletileg elkövetheti *felbújtóként*, illetve *bűnsegédként*. Kizárólag *szándékosan* követhető el, de elegendő az eshetőleges szándék is, minimálisan szükséges, hogy a bíró a döntésének lehetséges helytelenségébe belenyugodjon, és akkor is elköveti, ha a jogellenes döntését igazságosnak tartja. *A kísérel* büntetendő. *Sértettje* nincs, a *védett érdek* a jogszolgáltatás rendeltetésszerű működése.⁷

A záró hatás elvétől csak 2015. május 13-án tért el a Szövetségi Bíróság, amikor megállapította,⁸ hogy a bírói függetlenség nem követeli meg a bírói privilégium érvényesítését, amikor nem kifejezetten az eljárás során hozott döntés, megtett intézkedés vezet a büntetőtényállás megállapításához, hanem a cselekmény már önmagában büntetőtörvénybe ütközik (emiatt az ítélet rendelkező részét utólag megváltoztató bírót felmentették a részrehajló jogalkalmazás vádja alól, de bűnösségét megállapították közokirat-hamisításban).

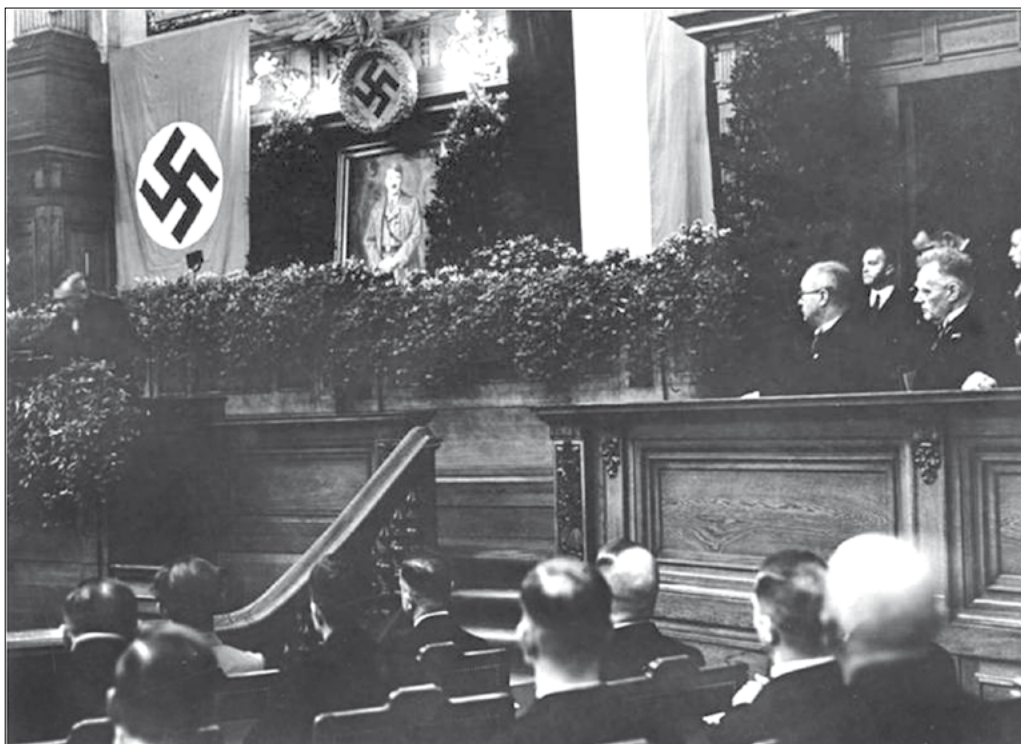
Az 1974 előtti NSZK-Btk. és az NDK-Btk. törvényi tényállásaira nagyjából ugyanezek irányadók azzal a fontos eltéréssel, hogy az előbbi szerint a bűncselekmény szándékosan volt elkövethető, ami magában foglalta az eshetőleges szándékot is, és csupán a joggyakorlat követelte meg az egyenes szándék megállapítását, amivel jelentősen szűkítette az alkalmazhatóság körét. Ezzel szemben az NDK-törvénysszöveg saját maga tartalmazta kritériumként az egyenes szándékot.

Első fokon a bírósági struktúra második lépcsőfokán álló bíróság, a tartományi bíróság (*Landgericht*) jár el. A jogorvoslatokat a Szövetségi Bíróság (*Bundesgerichtshof*) bírálja el.⁹

Találón jelentette ki Ingo Müller, hogy a részrehajló jogalkalmazás „törvényi tényállása igénytől függően felhasználható kellemetlen kollégák megbüntetésére, de mindennemű büntetőüldözéssel szembeni immunitás megerősítésére is”.¹⁰

IV. A nemzetiszocialista bíróságok és megítélésük közvetlenül a háború után

A náci bíraskodás fontos szerve volt az 1934. április 24-én különbíróságként felállított Népbíróság (*Volksgerichtshof*).¹¹ Eljárt a legfontosabb állam elleni bűncselekmények esetén, amelyek elbírálását elvonták a rendes bíróságoktól. 1936-ban aztán e fórumot is rendes bírósággá nyilvánították, ami azonban nem változtatott feladatán: a rendszer ellenségei, különösen a kommunisták és a szociáldemokraták maradéktalan kiirtása. Franz Gürtner igazságügy-miniszter a Népbíróságról szólván leszögezte, hogy az „a Birodalom külső és belső biztonsága elleni támadások leverésére és kivédésére szolgáló harci csapat”.

*Franz Gürtner igazságügy-miniszter megnyitja a Népbíróság első ülését
(Berlin, 1934. július)¹²*

Tevékenysége során tagjainak száma folyamatosan nőtt. Tiszteletbeli tagjai a politikai jelleget támasztották alá, például 1944-ben 40 katonatiszt, 13 náci párt tisztviselő, számos SA- és SS-vezető volt a tagja. Tagjait az igazságügy-miniszter javaslatára maga Hitler nevezte ki. Több ügyész működött mellette. Jogorvoslatnak nem volt helye, a vád lényegét rövid idővel a főtárgyalás előtt közölték, írásba foglalt ítéletet nem mindig kézbesítettek. Szabad védőválasztás nem létezett. Ismert olyan eset, amikor a védő a védencével szemben saját maga is a halálbüntetés kiszabását indítványozta, illetve amikor légítámadás következtében sok ügyirat megsemmisült, és a védelemmel való megállapodás után a tárgyalásokat ügyirat nélkül tartották meg. Jelzésértékű eset, amikor az egyik tárgyaláson egy büntető törvénykönyvre volt szükség, de az egész épületben nem találtak egyet sem.

A Népbíróság halálos ítéleteinek száma nem állapítható meg bizonyossággal, de az 1944 júniusáig terjedő hivatalos statisztika szerint 5214, majd további kb. 2000 halálos ítéletet szabott ki. Utóbbiak sokasodása a háborús helyzettel magyarázható, de közrehatott az is, hogy 1942 augusztusában Roland Freisler lett az elnöke, akinek a vezetésével szemben a korábbi periódust – bár erős túlzással, de – szinte jogállaminak lehet nevezni. A Freisler elnöksége alatt kiszabott büntetések mintegy fele halálbüntetés volt. Halálbüntetést szabtak ki olyan kijelentésekért, mint például „a háború elvesztett”, „a pártnak le kell mondania”, „a vezér beteg”. Szerepének csúcsára a Hitler

*A Népbíróság. Középen Roland Freisler elnök, mögötte Hitler mellszobra, a horogkereszt jobb szélében beépített kamera
(Berlin, 1944. augusztus)¹⁴*

ellen 1944. június 20-án elkövetett merénylet után jutott, amikor maga Hitler mondta: „Ezeknek a bűnözőknek nem hadbírószék, hanem a Népbíróság elé kell állniuk. Szóhoz sem szabad jutniuk, és az ítéletet a kihirdetés után két órán belül végre kell hajtani.”

Ha az összeesküvő katona volt, eltávolították a hadseregből, és ezzel megalapozták a Népbíróság hatáskörét. Freisler elnök halálos ítéleteinek száma elérte a 2600-at az 1945. február 3-án bekövetkezett haláláig, amikor a szövetségesek légitámadásakor a Népbíróság épülete maga alá temette.

1939. szeptember 16-án bevezették a *rendkívüli óvás* intézményét, amellyel bármelyik bíróság által hozott jogerős ítéletet az ügyészség a Népbíróság, illetve a Birodalmi Bíróság előtt megtámadhatott azzal a részletesen nem indokolandó érveléssel, hogy „a korábbi döntés helyességével szemben alapos kétely áll fenn”. A Népbíróság 1944-ben rendkívüli óvásra hozott döntéseinek 90%-a halálbüntetés volt.

Számtalan esetben előfordult, hogy a felmentett vagy az eljárás megszüntetésével érintett vádlottat koncentrációs táborba szállítás céljából átadták a rendőrségnek, de több esetben így jártak el szabadságvesztésre ítéltelkkel szemben is.¹³

Kiemelkedő jelentőségűek voltak a különbíróságok (*Sondergerichte*) is. E fórumokon idővel megszüntették a laikusok részvételét, szűkítették a jogorvoslat lehetőségét, tágitották a halálbüntetés alkalmazhatóságának kereteit. 1940-ben számukat 55-re emelték, 1943-ban az ítéletek mintegy kétharmadát e bíróságok hozták.¹⁵

Nem voltak elhanyagolhatóak a rögtönítélő bíróságok (*Standgerichte*) sem. Ezek a háború utolsó hónapjaiban jutottak nagy szerephez azon cselekmények könyörtelen üldözésében, amelyekről azt állították, hogy „a német harci erőt és harci elszántságot veszélyeztetik”.¹⁶ Nagy szám-

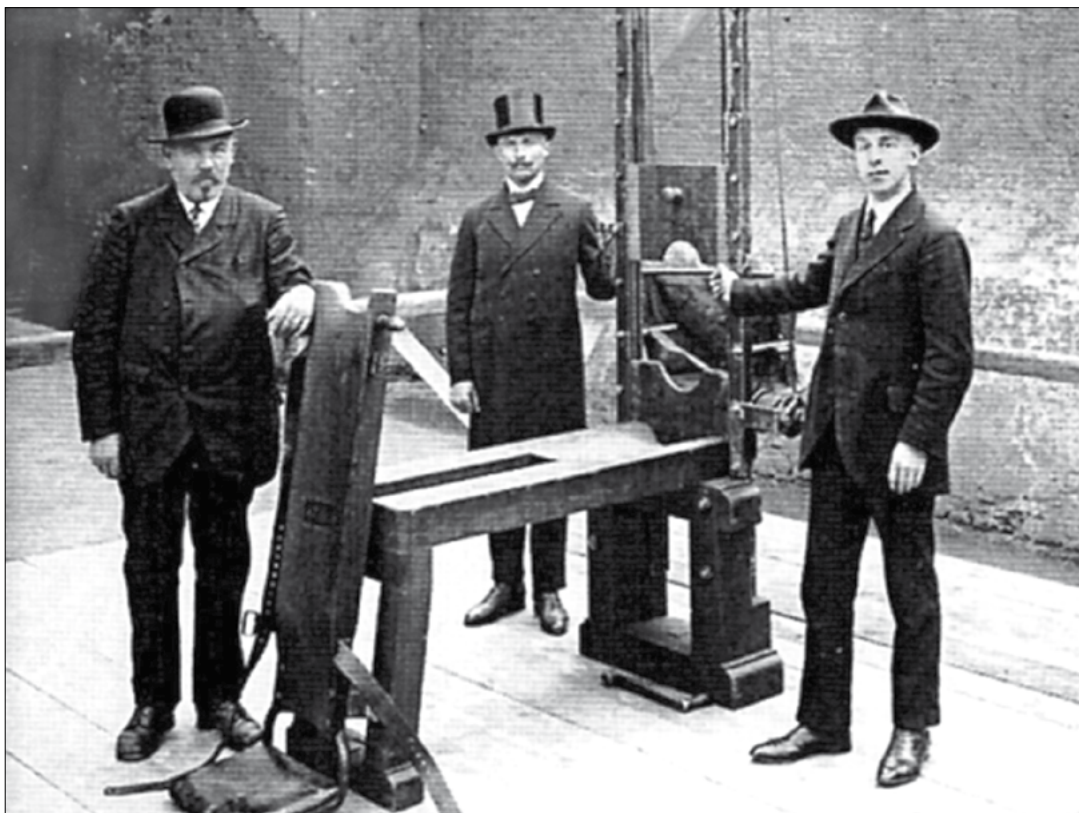
ban léteztek továbbá egyéb kivételes (például SS-, rendőrségi, népfelkelési) bíróságok is.¹⁷

Németországban az első világháború alatt a katonai bíróságok 150 (végrehajtva 48), a katonai és civil bíróságok 291, míg 1942-ben és azután havonta átlagban 720 halálos ítéletet szabtak ki. A legtöbb halálos ítéletet a hadsereg hadbírószámai szabták ki (kb. 12-19 000, végrehajtva kb. 60-90%). A nemzetiszocialista korban kiszabott halálos ítéletek számáról nincsenek megbízható adatok, ám számuk bizonyosan meghaladta a 32 000-et, de akár a 80 000-et is elérhette, és 80%-át végre is hajtották.¹⁸

A nemzetiszocialista büntető jogalkalmazáshoz kapcsolódóan a Brit Zóna Legfelsőbb Bírósága 1948. december 7-én nácik által irányított jogalkalmazásról szólt, valamint intézkedésekről, amelyek bírósági ítéletekre külsőleg hasonlítottak, valójában az adminisztratív elpusztítás aktusai voltak.²⁰

A Szövetségi Bíróság 1952. július 8-i döntése²¹ szerint

„[...] a nemzetiszocialista uralom alatt némely bíróság működése [...] mellőzte a valós jogalkalmazás lényegét, a büntetés céljának megfelelő nyugodt, tárgyilagos és kimerítő mérlegelést. [...] Ítéletek, melyek nyilvánvalóan nem a jog érvényesítését, hanem a politikai terrort szolgálták, a nép jogtudatát nem tompították, hanem inkább erősítették. Szükségtelen volt a jogban járatos ember ismerete az ilyen ítéletek jogellenességének felismeréséhez. [...] A lakosság túlnyomó része a halálbüntetést kegyetlennek és az alkalmazott büntető előírást rémséges törvénynek tekintette.”

Johann Reichhart (középen) a guillotine-nal és a segédeivel (Regensburg, 1925)¹⁹

Védők a jogászperben (Nürnberg, 1947)²⁷

Az idézettel érintett döntést azonban nem valamely náci bűnelkövető ügyében hozta meg a bíróság, hanem egy korábbi feljelentővel szemben, aki a náci korban valakit feljelentett, és emiatt a háború után őt magát vonták felelősségre.

Több, ekkor meghozott hasonló döntés szerint a Népbíróság judikatúrája valójában nem jogszolgáltatás volt, hanem jogi formák révén megvalósított jogellenes ölési cselekmények sora. Éppen ezért a feljelentőnek is tudnia kellett, hogy ez valójában nem bíróság, hanem egy olyan szerv, amely a hatalommal szemben állókkal könyörtelenül leszámol. Így lényegében az történt, hogy a feljelentett személyeket a hóhérnak adták át.²²

Ezt erősítette meg a Szövetségi Alkotmánybíróság az 1957. február 19-i döntésében: „a bírák kötelességüknek tartották, hogy az alkalmazandó előírásokat a nemzetiszocializmus általános célmeghatározásának megfelelően – a leírt szó által kötelezően megkívánton túlmenően – értelmezzék és alkalmazzák.”²³

V. A szövetségesek által lefolytatott jogászper

1947. február 17-től október 3-ig zajlott Nürnbergben a jogászper (vagy 3. számú ügy). A vádlottak a náci korszak jogászaik voltak (bírák, ügyészek, igazságügyi minisztériumi alkalmazottak, összesen 16 fő). A vádat képviselő ügyész szerint „ők testesítették meg azt, amit a Harmadik Birodalomban jogalkalmazásnak tekintettek”. A fő vádpontok az „égbekiáltó igazságtalanságok és más kegyetlenségek voltak, amelyeket azzal követtek el, hogy Németországban a jogot és az igazságot lerombolták, és a jogi formák üres leplét emberek óriási mértékben törté-

nő üldözésére, rabszolgává tételére és elpusztítására használták”.²⁴

Hiányoztak azonban a vezetők. Például Gürtner igazságügy-miniszter 1941 januárjában elhunyt, utóda, Otto Thierack az elfogását követően öngyilkos lett, a Népbíróság elnöke, Roland Freisler – amint arról már szóltunk – bombatámadásban életét vesztette.

A bíróság az ítéletet 1947. december 3-án és 4-én hirdette ki: négy vádlottat felmentett, tízet elítélt, kettővel szemben öngyilkosság, illetve „tárgyalási képtelenség” miatt nem tudott ítéletet hozni. Megállapítása szerint

„a vádlottak olyan mérhetetlen bűncselekményeket követtek el, hogy azokhoz képest az egyedi esetek jelentéktelenek. [Bűnük] a kegyetlenség és az igazságtalanság kormány által szervezett, egész országot átszövő rendszerében való szándékos részvétel, elkövetési magatartásukat az emberiség törvényei és a háborús törvények megszegésével, a jog nevében az igazságügyi minisztérium tekintélye alatt, a bíróságok segítségével valósították meg. A gyilkos tőre a jogász talárja alá volt rejtve.”²⁵

A vádlottak bűnösségüket azzal tagadták, hogy a hatályos jogot alkalmazták. 1956-ig mindannyian kegyelemben részesültek.²⁶

Ugyanakkor meglepő, hogy a jogászok és a jogalkalmazás a legkevésbé sem álltak a náci diktatúra kegyében. Róluk maga Hitler is többször megvetéssel szólt. Kijelentette például, hogy

„új bírói karra van szükségünk, kevesebb bíró több, személyes felelősséggel. [...] A mai jogalkalmazásunkkal a birodalmunk pusztulásnak lenne kitéve, ha [...] nem korrigáltam volna. A tiszt és a bíró a világnézet,

ezzel a hatalom hordozói. [...] A bírói karnak fajilag annyira homogénnek kell lennie, hogy a jogalkalmazáshoz egy keretutasításnak elegendőnek kell lennie.” „Mi minden jogi örületet átéltem egész életemben. Elegem van a jogászokból.”²⁸

VI. Felelősségre vonások az NDK-ban

A teljesség kedvéért érdemes megemlíteni, hogy az NDK-ban (Drezdában) 1948. június 29-én náci különbíró-ságok négy vádlóját és bíróját ítélték szabadságvesztésre. Bírák felelősségre vonásához kapcsolódóan egyéb adatok nem állnak rendelkezésre. A Népbíróság bírúinak felelősségre vonása biztosan nem történt meg, aminek egyik oka az, hogy a prominens személyek a Vörös Hadsereg elől Nyugatra menekültek. Sor került azonban a Népbíróság öt ügyészének elítélésére.²⁹

VII. Felelősségre vonások az NSZK-ban

A nemzetiszocialista civil jogalkalmazásnak csupán két bíróját vonták felelősségre az NSZK-ban. Ez még a kezdeti időkben történt, ám elmarasztalásuk nem a rendes bíróság tagjaként megvalósított tevékenységük okán valósult meg, hanem a rögtönítélő bíraskodásban kifejtett tevékenységükért büntették meg őket. Elítélésükre is kizárólag egyetlen, a háború utolsó napjaiban történt cselekmény miatt került sor.

Az egyikük Johann Joseph Schwarz, a Regensburgi Tartományi Bíróság elnöke, akinek tanácsa két személyt ítélt halálra. Az egyik elítélt a helyi lelkész volt, aki a város harc nélküli átadásáért demonstráló tömeget próbálta csitítani, tevékenységét azonban izgatónak vélték, és halálra ítélésével akartak példát mutatni. A bíró és az ügyész megállapodtak abban, hogy nincs szükség védőre. A bíró az ülnököket felhívta az elítélésben való közreműködésre, felvilágosította őket arról, hogy halálbüntetés kiszabásának van helye, a vonatkozó jogszabályt csak részben ismertette, mert elhallgatta előlük, hogy szabadságvesztés is kiszabható, majd a szavazataik leadása után ő maga nem is szavazott. A háború után eljáró bíróság megállapította, hogy a halálbüntetés kiszabásának az akkori jog alapján sem volt helye, a halálos ítéleteket nem foglalták írásba, ezért jóváhagyni sem lehetett volna, és a bírót részrehajló jogalkalmazás és emberölés alapesete miatt 5 év 6 hónap fegyházbüntetésre ítélte. A döntést 1948. november 2-án helybenhagyták.³⁰

A másik elítélt Josef Koob helyi bírósági bíró volt. Ügyében megállapították, hogy a lohri helyi kórháznak és a városnak harc nélküli átadását szorgalmazó orvos elleni vádat egy tartalékos katona parancsra képviselte, annak vonakodására a bíró kioktatta: csupán annyit kell mondania, hogy „a halálbüntetés kiszabását indítványozom szabotázs és hazaárulás miatt”. A háború után a megvádolt bíró ügyében meghozott két ítéletet hatályon kívül helyezték, míg az 1950. augusztus 10-én meghozott, első fokon

jogerős ítélettel a részrehajló jogalkalmazás vádja alól felmentették, és csupán gondatlan emberölés miatt ítélték el 16 hónap börtönbüntetésre.³¹

Ők azok a hivatásos bírák, akiket a nyugatnémet bíróság gondatlan emberölés, illetve emberölés alapesete miatt ítélt el, és az előbbi az egyetlen, akit részrehajló jogalkalmazás miatt.³² Mindkét elítélés a Szövetségi Bíróság 1950. október 1-én történt felállítását megelőző időben történt. Azt követően az elítélésekre valószínűleg nem került volna sor.

Ezen túlmenően elenyésző számban indult büntetőeljárás a katonai utazó bíróságok tagjaival szemben, de kizárólag a háború utáni néhány évben. A vádlottak katonák voltak, akiket eseti jelleggel jelöltek ki a bírói feladatok ellátására. Példaként álljon itt az az eset, amikor a háború utolsó napjaiban az egyik gazdálkodó a Volkssturm eligazításán másokkal együtt a „Na, na!” felkiáltással reagált azon fenyegetésre, hogy az engedetlenkedőket agyonlövövik. A helység hídjának felrobbantása után azt mondta, a felrobbantók megérdemlik az akasztást.

E megnyilvánulásai miatt elrendelték a felelősségre vonását, egyúttal a halálos ítéletet legépelték, és az akasztáshoz kötelelet szereztek, majd egy utazó rögtönzött bíróság szabotázs és lázadás miatt eljárás alá vonta. Michalsky, a tanács elnöke nem tudott az ülnökökkel megegyezni, ezért magához ragadta a korábban leírt halálos ítéletet, felolvasta, és az ülnököket vonakodásuk miatt rögtönítélő bírósági eljárással fenyegette meg, aminek lefolytatása céljából személyi adataikat felvette. Az elítéltet azonnal kivégezték. A háború után a tanács elnöke ellen eljáró bíróság megállapította, hogy a vádlott a törvénynek és lelkiismeretének alávetett bíró volt, akit terhelt a valóság kiderítésének kötelezettsége, ennek azonban nem tett eleget, döntésének célja a megfélemlítés, a már nem létező ellenállási kedv felélesztése volt; csupán a bírósági arculat őrzése céljából tartott tárgyalást. Emberölés alapesete miatt három év börtönbüntetésre ítélték. A fellebbezéseket a Szövetségi Bíróság 1953. június 9-én elutasította.³³

VIII. A felelősségre vonások elmaradása az NSZK-ban

A háború utáni első években megfigyelhető volt a német bíróságok és a megszálló nyugati hatalmak bíróságának náci bírák megbüntetéséhez kapcsolódó ellentétes álláspontja.

A Hamburgi Tartományi Bíróság az 1948. június 4-én meghozott ítéletében megállapította: „a Katonai Kormány 10. számú törvénye sem szól arról, hogy a bírót a döntése miatt meg lehet büntetni. Egy ilyen értelmezés a független jogalkalmazás végét jelentené”, és ezt a véget jósolta a bírák felelősségre vonásának esetére, „mert ekkor bekövetkezne, amit el kell kerülni, tehát a bíró bizonytalansága, hogy a döntése miatt meg fogják-e büntetni.”³⁴

A Brit Zóna Legfelsőbb Bírósága (*Oberster Gerichtshof für die britische Zone, OGHbrZ*) az előbbi ítéletet 1948. december 7-én hatályon kívül helyezte, mert

„tarthatatlan az a gondolat, hogy a náci idők büntető jogszolgáltatásának függősége, különösen a náci ideológiától való függősége gyógyítható a bírói döntés ebből eredő embertelenségének büntetlenül hagyásával. Ellenkezőleg, a megbüntetés arra szolgál, hogy a jogszolgáltatás helyreállítását alátámassza, biztosítsa annak politikától mentes működését, a jognak és igazságosságnak megfelelő ítélezést, a bírói függetlenségbe vetett közbizalom megteremtését. [...] Szükségtelen annak eldöntése, hogy a törvényi kereteken belül meghozott, túlzott büntetés szándékos részrehajló jogalkalmazást valósít-e meg. [...] A vád lényege az, hogy a bírakat [...] a szándékos embertelenségük miatt kell megbüntetni.”

Nem engedhető meg, hogy a náci ideológia függőségében született bírói döntés embertelensége büntetlenül maradjon, a jogszolgáltatás függetlenségének ehhez köze sincs, mert a bírói privilégium előfeltételez egy bírót, akinek megvan a szabadsága az igazságos döntés meghozatalára.³⁵

A Szövetségi Bíróság az 1952. május 29-i döntésében³⁶ a bírák gondatlan szabályszegések miatti megbüntetésében „a bíró tárgyi függetlenségének alapelveivel szembeni elviselhetetlen ellentmondást” vélt felfedezni, és kifejtette, hogy „a halálos ítéletet hozó bíró csupán akkor vonható felelősségre, ha a jogot részrehajlóan alkalmazta. Ez előfeltételezi, hogy az eljárásjog vagy az anyagi jog ellen tudatos és akaratos sérelmet okozott, amely nélkül a halálbüntetés nem lett volna kiszabható. Ha a bíró a jog halálos ítélethez vezető sérelmét gondatlanul okozta, akkor gondatlan emberölésért sem vonható felelősségre. Ameddig a bíró igyekszik a rendszerű eljárásban a jogot érvényre juttatni, addig az esetlegesen hibás döntésekért büntetőjogilag semmiképpen sem felelős.”

Több jelentős ügy hozható fel az elítélés nélküli befejezés példajaként.

1. Egy zsidó származású, de megkeresztelt személy egy munkahelyre történő pályázás során tudomást szerzett származásáról, amit azonban eltitkolt árja barátja elől, sőt további barátságokat kötött. Emiatt négy rendbeli fajgyalázás miatt 1941. április 20-án – háromórás tárgyaláson – elítélték. A törvény erre nem irányozta elő a halálbüntetést, de a különbíróság teljesen szokatlan jogi konstrukcióval a négy cselekményből az elkövető *veszélyes megrogzott bűnöző* jellegét állapította meg, ezzel megalkotta az ügyre – az egyébként fenn nem álló – hatáskörét, és így kiszabhatta – az egyébként nem alkalmazható – halálbüntetést. A bírák verdiktjük magyarázatoként sajátos érveléssel éltek, mondván „az ilyen jellegű bűncselekmény esetén kizárólag [...] egy büntetés jöhet szóba: a halálbüntetés”, ugyanis az, hogy „teljes zsidóságának egyértelmű ismerete ellenére több esetben létesített nemi kapcsolatot német nőkkel, mutatja a gátlástalanságát és az ilyen bűncselekmények elkövetésére vonatkozó bűnöző hajlamát”.

A háború után a bírósági tanács két tagját (Fritz Hassencamp és Edmund Kessler) a részrehajló jogalkalmazás és az emberölés vádjára alól felmentették (Bernhardt, a har-

madik tanácstag enyhébb büntetés mellett szavazott, és őt a büntetőperben tanúként hallgatták ki). Az indokolás azt hangsúlyozta, hogy az ítélet tárgyául szolgáló cselekmény vizsgálatakor „az akkori körülményekből kell kiindulni”, a korábbi ítéletnek „a cselekmény tipikus zsidó szemtelenség volt, megállapítása nem az ítélet meghozatalával függött össze”, „a vádlottak meggyőződött nemzetiszocialisták voltak”, „valószínűleg a zsidósággal szembeni akkori propaganda fertőzte meg őket”, „nem lehet jelentőséget tulajdonítani annak az indokolásnak, miszerint a vádlott a *bűncselekményeit a második és harmadik háborús évben követte el, amikor Németország világszidósággal szembeni harca a csúcspontját elérte*”, „a vádlottak fanatikus párttagok voltak, a párt propagandáját feltétel nélkül követték”, ezért „a joggal szembeni szándékos cselekedetet nem lehetett megállapítani”.

A hatályon kívül helyezés után 1952. március 28-án kihirdetett másik ítélet szerint „a vádlottakat bizonyára befolyásolta, hogy a nemzetiszocializmus törvényeit a Vezér akaratának megfelelően szó szerint kell követni”, továbbá a több cselekmény különbíróság hatáskörének megalapozása és halálbüntetés kiszabhatósága céljából történt összevonását még az egyik vádlott javára írták: „Nem hagyható figyelmen kívül a lehetőség, hogy az ítéletet nem jogtól idegen megfontolásokból hozta, hanem úgy gondolta, hogy különleges jogászai teljesítményt nyújt, amikor a Btk. halálbüntetésre vonatkozó rendelkezését elsőként alkalmazza a vérvédelmi törvényre.” Az ismét felmentő ítélet első fokozat jogerős lett.³⁷

2. Négy katona a frontszakaszukra érvényes fegyverletétel után két nappal megszökött (egyikük érvelése az volt, hogy Hitler halála miatt nem kötelez a rá tett eskü). Elfogták őket, és hármat az egész német hadsereg kapitulációja után egy nappal – védő biztosítása nélkül – halálra ítélték, és másnap kivégeztek.

A háború után az esetet tárgyaló bíróság megállapította, hogy a bíróként eljáró Adolf Holzweg hadbíró és Rudolf Petersen hajókapitányt a halálbüntetés kiszabása miatt nem lehet elítélni, „mert a bíró függetlenségének érdekében még az igazságtalan ítéletbe is bele kell törödni”.³⁸ A Brit Zóna Legfelsőbb Bírósága a felmentő ítéletet hatályon kívül helyezte, és elítélést javasolt, „mert az események a nácik által irányított terror-jogszolgáltatás jegeit mutatják: a legnagyobb elrettentés céljából az első tetszőleges esetben a legcsekélyebb bűnösség esetén is a legszigorúbb büntetést szabják ki, jöllehet a bűnösség és a büntetés közötti aránytalanság elviselhetetlen. Ez az áldozat emberi értéke és méltósága elleni támadás”, és „ha embertelenség okozásáról van szó, senki sem hivatkozhat arra, hogy azt nem ismerte fel”.³⁹

A bíróság a megismételt eljárásban a katonák megbüntetését jogszerűnek tartotta, tekintet nélkül arra, hogy a fegyverletétel után szöktek meg. Ám a bírakat ennek ellenére elítélte azzal, hogy a büntetések embertelenül szigorúak voltak, figyelemmel arra is, hogy a náci állam már összeomlott, és teljesen megváltozott a politikai alaphelyzet. A Szövetségi Bíróság az új ítéletet hatályon kívül helyező döntésében⁴⁰ kiemelte, hogy a brit bíróság elítélést

javasló döntésének kötelező ereje nincs, a tanács tagjait az egyedi döntés céljából jelölték ki, emiatt őket bírónak nem is lehet tekinteni, különösen vizsgálni kell majd: a vádlottak ismerték-e a rádióban közreadott rendelkezést, amely a büntetőhatalmukat úgy korlátozta, hogy csupán két évnél nem súlyosabb szabadságvesztést szabhatnak ki. Továbbá a felmentést sugallta, mert az elítélés előfeltételévé tette, hogy a vádlottak felismerték a megszökött katonák bűnössége és a halálbüntetés aránytalanságát: ezzel a gondatlan, tehát a büntetlen részrehajlás alkalmazását tartotta indokoltnak. (A Szövetségi Bíróság eljárás tanácsát Paulheinz Baldus vezette, aki 1937-től a náci párt tagja, majd Hitler kancelláriájába beosztott munkatárs, a háború alatt a hadsereg hadbírája, 1943-tól az egyik tartományi bíróság vezetője, 1951-től 20 éven keresztül a Szövetségi Bíróság bírása volt.)

A további megismételt eljárásban az elsőfokú bíróság megállapította, hogy a halálbüntetések kiszabása és végrehajtása jogszerű volt, mert a katonák megszöktek. „Az sem kifogásolható, hogy a hadbíró a büntetés kiszabásakor [Adolf Hitlernek] az 1940. április 14-én meghozott, szökésre vonatkozó büntetés kiszabással kapcsolatos irányelvét alkalmazta, mert nincs ok arra, hogy azt a maga összességében igazságtalannak és aránytalanul kegyetlennek vagy hatálytalannak kellene tekinteni. A bíróság helyesen állapította meg a szökés minősített esetét.” Holzwig bíró emberileg még nem eléggé kialakult személyiség, aki a régi világrend összeomlását nem tudta felfogni, „nem ismerte fel, hogy a múltnak hirtelen már nincs érvénye. A politikai nézetek változása túl gyorsan jött, semhogy azokat követni tudta volna.”

A két hatályon kívül helyezés után 1953. február 27-én meghozott harmadik, immáron felmentő ítélet első fokon jogerős lett.⁴¹

3. Több fogvatartott ellenálló koncentrációs táborokba szállítását, velük szemben rögtönítelő bírósági eljárás lefolytatását és feltűnés nélküli kivégzésüket rendelték el 1945. április 5-én. A tanácsvezető bíró a telefonon megbízott Otto Thorbeck, a tanács egyik tagja a koncentrációs tábor parancsnoka, másik tagja egy ismeretlen személy volt.

A háború után eljáró elsőfokú bíróság – két hatályon kívül helyezés utáni – megállapítása szerint a rögtönítelő bíróságot „nem azért állították fel, hogy a fogvatartottak ellenállásban részvételéhez kapcsolódó valóságot kiderítsék, [...] hanem azért, hogy őket bírósági eljárás látszatával láb alól eltegyék”. A foglyoknak védőt nem biztosítottak, jegyzőkönyvvezetőt nem alkalmaztak. Felmerült, de nem volt cáfolható: a foglyokat nem hallgatták meg, nekik az utolsó szó jogát nem biztosították, a halálos ítéleteket nem titkos ülésen hozták meg, azokat a bíró nem hirdette ki, és írásban nem indokolta. Megállapították, hogy az előírások ellenére védőt nem biztosítottak, az ítéleteket nem hagyták jóvá, és a foglyokat rögtön felakasztották. A rögtönítelő bíróság alkalmazását katonai okok nem indokolták, a tanács elnökévé SS-vezetőt tettek meg, jóllehet a fogvatartottak nem az SS-bíraskodás hatálya alá tartoztak, a tanács tagja a koncentrációs tábor parancsnoka

volt, „akinek az emberi élet a semminél is kevesebb volt”, az eljárások helye koncentrációs tábor volt, ahol egyúttal a kivégzéseket is végrehajtották. Az eljárás lefolytatása a politikai ellenfeleknek a jogszerűség látszatával történő elpusztítását szolgálta, amivel a bíró és az ügyész is tisztában voltak, akik egyébként visszaéltek a mérlegelési lehetőségükkel. Ezen okoknál fogva a bírót több rendbeli emberöléshez nyújtott bűnsegély miatt elítélték.

A fellebbezésekről döntő Szövetségi Bíróság 1956. június 19-i ítélete⁴² szerint „*azt kell szem előtt tartani, hogy [a bírónak] az elkövetés idején a törvény és az egyéb körülmények alapján milyen feladatai voltak, figyelemmel az akkori törvények könyörtelenségére. [...] A létért vagy nem létért folytatott harcban [...] valamennyi nép szigorú törvényeket hozott. A nemzetiszocialista államtól sem lehet elvitatni az ilyenekre vonatkozó jogot. [...] A háború utolsó hónapjaiban a háborús bíraskodás és az SS-küldönbíraskodás határait nem tartották be, és valószínűleg be sem lehetett tartani, az ítélet-jóváhagyási hatáskörök változtak, és az eljárások minimális követelményeknek megfeleltek. [...] A bíró az eljárás lefolytatásával utasításnak tett eleget, a bíróság hatáskörének hiányát nem állapíthatta meg, [...] a tárgyalásokon megállapította a tényállásokat, amelyek az ellenállók – részben egy tanúval foganatosított szembesítés után – megtett beismerő vallomásai alapján vitathatatlanok voltak. Az ellenállók az akkori törvények alapján elkövették az árulást. [A bírónak] nem lehet terhére róni, hogy a hirtelen előállott helyzetben [...] nem bocsátkozott annak vizsgálatába, vajon az ellenállók cselekményei a törvény feletti végszükség szempontjából indokoltak voltak-e. [...] A bíró bűnössége akkor lett volna megállapítható, ha valamely előírást szándékosan figyelmen kívül hagy, ami azonban nem nyert bizonyítást. [...] Mindenesetre a harmadik eljárás lefolytatása után sem bizonyítható terhére az emberöléshez nyújtott bűnsegély.*” Emiatt az ítélet harmadik alkalommal történő hatályon kívül helyezése helyett a bírót bizonyítékok hiányában felmentette.

4. A háború utolsó napjaiban Brettheim faluba érkezett a Hitlerjugend négy tagja a helység védelmére. A helybeliek nem akarták a falut pusztulásnak kitenni, ezért lefegyverezték és elküldték őket. A Max Simon SS-tábornok parancsára vizsgálatot lefolytató Friedrich Gottschalk SS-tiszt egy másik tiszttel és harmadik tanácsstagnaként a náci párt helyi szervének vezetőjével rögtönítelő bíróságot alkotott, és az egyik helyi gazdával szemben rövid tanácskozás után, vád és védelem nélkül halálos ítéletet szabott ki. A halálos ítéletet azonban a harmadik tanácsstag túl súlyosnak tartotta, és nem volt hajlandó aláírni. Az azutáni napon az SS egy utazó rögtönítelő bírósága az aláírást megtagadó tanácsstagnak és a polgármestert is halálra ítélte. Max Simon SS-tábornok a két halálos ítéletet helybenhagyta, a bejelentett kegyelmi kérelemre dühös lett, és az „ezeket fel kell akasztani!” kijelentéssel végrehajtotta.

A történések miatt a háború után megvádolt személyeket felmentették azzal, hogy „a háború törvényei a mából visszatekintve rendkívül súlyosak voltak”, de azokat alkalmazni kellett. A Szövetségi Bíróság a hatályon ki-

vül helyező döntésben arra jutott, hogy a vádlottak bírák voltak, és a bírói privilégium miatt kizárólag szándékos részrehajló jogalkalmazás esetén állapítható meg a bűnösségük azzal összefüggő más bűncselekmény miatt is, „cselekményeik részrehajló jogalkalmazások voltak, mert bírósági eljárást csupán látszatra folytattak le, és, aki nem is jogot akar szolgáltatni, hanem a jogi tevékenység formáját más, dologidegen célokra használja, nem hivatkozhat arra, hogy a fennálló törvényekhez tartotta magát”.

A megismételt eljárás során a vádlottakat ismét felmentették, de ezúttal azzal az indokkal, hogy látszat-eljárásra nem is volt szükség az elítélések érdekében, kötelező eljárási előírásokat nem szegtek meg, az egyéb előírások figyelmen kívül hagyása az idő nyomása miatt védhetőnek tűnik, védő igénybevétele a halálbüntetésekben semmit sem változtatott volna, végül a halálos ítélet aláírását megtagadó tanácsstag és a polgármester halálra ítélete is jogszerű volt, mert „eltűró tétlenségükkel a helyeslés benyomását keltették”. A Szövetségi Bíróság ezt az ítéletet is hatályon kívül helyezte.

Az ezt követően megismételt eljárásban 1960. július 23-án Gottschalkot

csupán részben ítélték el, míg a többi megvádolt személyt – immáron harmadszor – valamennyi vádpont alól felmentették, sőt a nemzetiszocialista meggyőződést javára bizonyítani, hogy szándékosan a náci rendszer által szándékolta részrehajló jogalkalmazás büntársává tette magát, amikor a hangsúlyt a *szándékosanra* helyezték. Ezzel az elsőfokú ítélettel az eljárás befejeződött.⁴³

A háborús eseményekhez tartozik az is, hogy a megtorlások miatt a lakosok nem mertek fehér zászlókat felhúzni. Az ezt követő harcokban a falut lerombolták, és 17 ember életét vesztette.

5. Hans-Joachim Rehse volt Freisler elnök után a Népbíróság legtöbbet foglalkoztatott bírója, 231 halálos ítélet meghozatalában vett részt.

A háború után ellene indított eljárás azonban csupán hét kiemelkedő esetre szorítkozott, amelyekben az 1939-ben hatályba lépett *háborús külön büntetőjogról* szóló rendelet (*Kriegssonderstrafrechtsverordnung*) sze-

rinti nyilvánosság fogalmát annyira kiterjesztették, hogy a legkisebb körben tett bizalmas megnyilvánulást is nyilvánosnak tekintették. A vizsgált ítéletek tárgyai túlnyomó részben a háborús helyzetet kritizáló, illetve náci vezetőkkel kapcsolatos lekicsinylő megnyilvánulások voltak. Az

egyik esetben egy múzeumigazgató azt mondta, hogy „Németország felelős a háborúért, a csapatok visszavonulóban vannak, négy hét múlva vége van a pártnak”, míg egy másik esetben egy katolikus lelkész egy vicc-ben Hitlert és Göringet bünyözőként jelenítette meg.

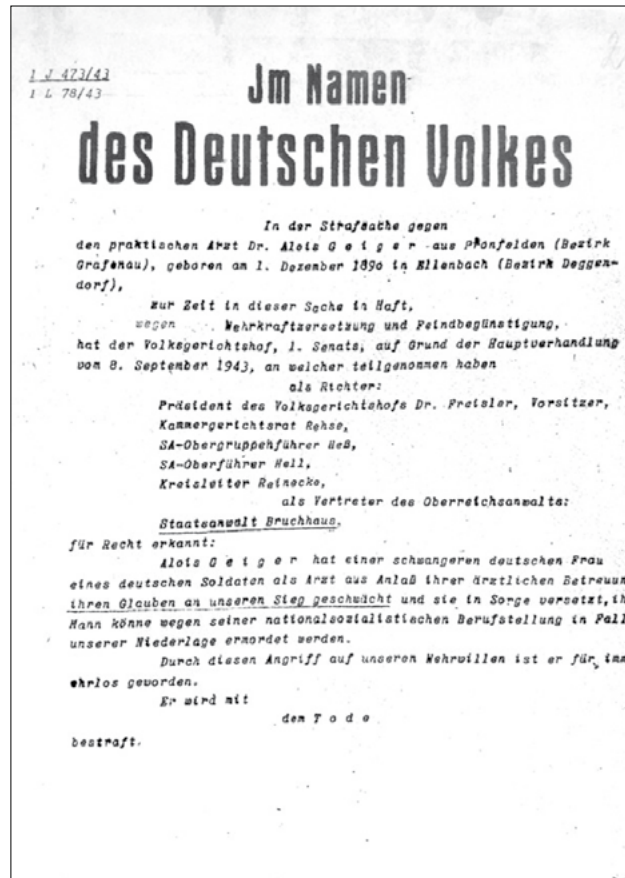
Az elsőfokú bíróság 1967. július 3-án hét rendbeli, bűnsegédként elkövetett emberölés miatt ítélte el; azért csupán bűnsegéd, mert Freisler tanácselnök volt az elkövető, aki a tanácsstagokra jelentős befolyást gyakorolt.

Az ítéletet 1968. április 30-án a Szövetségi Bíróság hatályon kívül helyezte⁴⁴ azzal, hogy az elsőfokú bíróság helytelenül tekintette a vádlottat a tanácselnök segítőjének, mert a társas bíróság tagjaként a bíró az akkori jog szerint is független, a tanács többi tagjával egyenrangú, csak a törvénynek alávetett, és saját lelkiismeretének volt felelős. Így ha meggyőződése ellenére szavazott a halálos ítéletre,

úgy ahhoz saját maga személyében is hozzájárult, és ha az ítélet jogellenes volt, akkor ő az ölési cselekménynek elkövetője, amiből következően csak akkor lehet elítélni, ha ő maga is aljas indokból szavazott a halálbüntetésre. Az elsőfokú ítélet homályosságokat és ellentmondásokat tartalmazott, többek között a *jogi vakság* és *elvakultság* fogalmakat, amelyek nem egyeztethetők össze a részrehajló jogalkalmazási szándékkal. A felmentést sugallta annak kifejtésével, hogy „a bíróság különösen nehéz feladatok előtt áll, ha ilyen hosszú idő után vizsgálnia és értékelnie kell belső folyamatokat, amelyek valószínűleg különböző indítékok nagy számából tevődnek össze. Ezekben az esetekben is a perbíró feladata az eseményekből a meggyőződés megszerzése, illetve annak kinyilvánítása, hogy ez nem lehetséges.”

A megismételt eljárásban 1968. december 6-án a vádlottat felmentették⁴⁵ azzal az indokolással, hogy

„[az akkori előírások] mindegyik állam arra vonatkozó jogából erednek, hogy külső veszélyes szorongatottság-

Alois Gerger ügyében hozott népbírósági ítélet, 1943. szeptember 8.

(A tanács elnöke Roland Freisler, egyik tagja Hans-Joachim Rehse volt.)⁴⁷

ban a belső fennállását szigorú háborús törvényekkel biztosítsa. [A halálbüntetés] a képviselhető törvényértelmezés keretein belül mozgott. [...] A vádlott terhére nem lehetett megállapítani, hogy döntései során dologidegen szempontok vezették. [...] Kötelessége volt a saját jogi meggyőződésének követése.”

Ugyanakkor az ítélet botrányosságát annak rögzítése adta, hogy „a Szövetségi Bíróság jogalkalmazása szerint a Népbíróság független, törvénynek alávetett bíróság volt”, ami nonszensz és a jelzett főbíróság ilyet soha nem is állított. Az ügyészség fellebbezést nyújtott be, de a vádlott elhalálozott. Az utókor úgy tekinti, hogy ezzel az ítélettel a nemzetiszocialista jogalkalmazást a maga egészében felmentették.⁴⁶

6. 1942. március 13-án és 14-én nagy közérdeklődés mellett tartottak tárgyalást Nürnbergben Leo Katzenberger zsidó kereskedő fajgyalázás miatti ügyében. Társa Irene Seiler, egy „árja” nő volt, akit fajgyalázás miatt nem lehetett üldözni, de vádat emeltek ellene hamis tanúskodás miatt, ami szokatlan volt, mert elkerülendőnek tartották, hogy zsidó és árja személy együtt üljön a vádlottak padján. Így azonban a nőt mint mentő tanút ki lehetett iktatni, mert mindketten tagadták a szexuális kapcsolatot.

Oswald Rothaug, a tanács elnöke a tárgyalásra meghívta a politika és a hadsereg helyi vezetőit. Már a tárgyalás előtt közölte az egyik tanácstaggal, hogy az eljárás célja a vádlott elpusztítása, mert a jogszolgáltatás ebben az ügyben politikai feladatot lát el. A tárgyaláson Katzenbergert „szifilisz zsidónak”, „a háborúért felelős világzsidóság képviselőjének” nevezte. Tárgyalási stílusa egyértelművé tette, hogy halálos ítéletet akar hozni, amit a bizonyítás lezárása után a tanácstagok jelenlétében az ügyésszel folytatott beszélgetés során megerősített, akinek egyúttal javaslatokat tett a vádbeszéd tartalmára. Durva, cinikus tárgyalási modora még a meggyőződéses nemzetiszocialistáknak is botrányos volt. Az indokolás szerint a fajgyalázás súlyosabb a gyilkosságnál, mert Németország vérét évszázadokra, sőt örökre megmérgezi; a zsidók okozták a német férfiak kivérzését a háborúban; a zsidó faj kezdetektől fogva Németország elpusztítására törekedett, és ezért fizikai elpusztítása a jelen ügyben is adható egyetlen

válasz; „a zsidónak a fajt gyalázó cselekménye a német vér tisztasága elleni komoly támadás, [...] a német nő teste ellen irányul. [...] A szemtelenségére egyetlen válaszul [...] a halálbüntetés kiszabását tartotta szükségesnek.”

Oswald Rothaug tanácselnököt a háború után a nürnbergi jogász perben emberiség elleni bűncselekmény miatt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték; az egyik kihallgatott tanú Irene Seiler volt.

Karl Josef Ferbert és Heinz Hugo Hoffmant, a különbíróság két tagját 1968. április 5-én elítélték emberölés alapesete miatt, mert részrehajló jogalkalmazással működtek közre Katzenberger elítélésében. A Szövetségi Bíróság az ítéletet 1970. július 21-én hatályon kívül helyezte.⁴⁹ Indokai szerint több körülmény utalt arra, hogy Katzenberger ügyében látszateljárást folytattak le, amelyben nem a cselekmény komoly és kimerítő tisztázása volt a cél, hanem a jogszerűség leple alatti elpusztítás. A korábbi ítélet írásos indoklásából kivehetően a tanácstagok nem voltak meggyőződve az elkövetésről, az ítélet telített ellentmondásokkal és helytelen jogi konstrukciókkal, több megállapítása mellőzte a tényalapot, következtetései nem egyértelműek.

Az elsőfokú bíróság nem vette figyelembe a bírák által a korábbi fegyelmi eljárásban tett nyilatkozatokat, illetve a nürnbergi jogászperben tett vallomásokot, amelyek szerint „az eljárásban jelentős részrehajlással alkalmazták a jogot”, az ítélet „nem képviselhető, igazságtalan és embertelen” volt. Cselekményeiknek okait is vizsgálni kellett volna, mert ha belenyugodtak abba, hogy Katzenberger zsidóként a náci ideológia szerint egy *semmi* volt, és

ezért jogellenes elítélésével kockázatot sem vállalnak, úgy megállapítható terhükre az aljas indok. Az elsőfokú bíróság a vádlottak szándékára a különbírósági ítélet hibáinak összességéből következtetett, ami félreérthető, mert azt is felvetette, hogy némely hiba oka tévedés is lehetett, és a hibák összessége nem idézhető elő szándékosan, ha valamelyik gondatlanságon alapul, továbbá a büntetékiszabási mérlegelést és a tényállás-megállapítást érintő részrehajlási szándékokra tett megállapításai is ellentmondásosak.

A megismételt eljárást 1976. augusztus 20-án tárgyalási képtelenség miatt végleg megszüntették annak ellenére, hogy az egyik vádlott egy ügyvédi iroda vezetője, „mert dr. Hoffmann nem testi elesettségi miatt képtelen a tárgyalásra, hanem mert intellektuális és emocionális zavarai

Irene Seilert tanúként hallgatják ki a jogászperben (Nürnberg, 1947. március 26.)⁴⁸

vannak. Azon akarata, hogy továbbra is ügyvédi tevékenységet lásson el [...], szintén nem jelenti tárgyalási képességét, mert életkora miatt bekövetkezett agyi leépülése következtében csak hosszan tartó, bonyolult és érzékileg megterhelő bírósági tárgyalás vonatkozásában tekintendő tárgyalásra képtelennek⁵⁰ (Ehhez képest Katzenbergert csupán 1983 áprilisában törölték hozzátartozók indítványára a gyilkosok nyilvántartásából.)

Ezzel a nemzetiszocialista bíraskodás bíróságok általi feldolgozása befejeződött.

A bíróságok által a náci bírák felmentéséhez kapcsolódóan kialakított jogelvek a jogalkalmazásban meghonosodtak, és az egyéb eljárásokat már a nyomozás szakaszában megszüntették. Ezt követően csupán 1979 októberében kezdeményezték ismét a Népbíróság akkor még élő 67 bírójának és ügyészének felelősségre vonását. A nyugat-berlini ügyészség a nyomozati munka eredményeként megállapította, hogy a Népbíróság csupán látszatbíróság volt, és az akkor 82 éves, legalább 97 halálos ítélet meghozatalában közreműködő, 1963-ban a Ravensburgi Tartományi Bíróságról bírósági tanácsosként nyugdíjba vonult Paul Reimers ellen vádat emelt (halálos ítéletet szabott ki például egy állatkereskedővel szemben, mert azt mondta, hogy „a németeknek nem szabad a háborút megnyerniük”; halálra ítélte egy 65 éves nőt a „szélhámosság, ami az újságokban van” kijelentése miatt).

A [Nyugat-]Berlini Tartományi Bíróság 1984. szeptember 6-án a végrehajtott halálos ítéletekhez kapcsolódóan engedélyezte a vádat 97 rendbeli emberölés miatt, amelyeket aljas indokból, részben tanácsstagként, részben tanácselnökként követett el. Rehse mellett ő az egyetlen, aki ellen a Népbíróságban kifejtett tevékenysége miatt az NSZK-ban vádat emeltek. A főtárgyalás megnyitását 1985 elejére tervezték, de ő 1984. november 5-én öngyilkos lett. A további nyomozásokat egymás után, az utolsót 1986. szeptember 26-án megszüntették a terheltek halála, illetve egészségi állapota miatt.⁵¹

A korabeli sajtó egyetértett abban, hogy a Népbíróság tagjai felelősségre vonásának elmaradása a háború utáni német jogalkalmazás legszégységteljesebb fejezete, amiért az öntisztulásra nem képes szövetségi német jogászok viselik a felelősséget. „Azért, hogy a talárt tisztán tartsák, a nyomozásokat késleltetik, félbeszakítják, [figyelemfelhívásra] folytatják, majd megszüntetik.”⁵²

A nemzetiszocialista bírák által elkövetett bűncselekmények jogi feldolgozása ezzel teljes kudarcba fulladt, amiért a Szövetségi Bíróság az 1995. november 16-i ítéletében⁵³ sajnálkozását fejezte ki.

„A nemzetiszocialista erőszakuralom a jogrend perverziónak idézte elő, amely rosszabbnak nem képzelhető el. [...] A Népbíróság halálos ítéletei büntetlenül maradtak. Egyetlen, a Népbíróságon működő hivatásos bírót és ügyészt sem ítéltek el részrehajló jogalkalmazás miatt, a különbíróságok és a hadbíróságok bíráit is alig üldözték. Ebben jelentős része volt a Szövetségi Bíróság jogalkalmazásának is. [...] A náci bírák üldözésének sikertelensége elsősorban a részrehajló jogal-

kalmazás törvényi tényállása szubjektív előfeltételeinek értelmezésében megjelent messzemenő korlátozásra vezethető vissza.”

Az utókor irodalma szerint a felelősségre vonások során a náci bűnelkövetők közül egyedül a jogászok nem vallották magukat bűnösnek.

„A tábornokok a hadifoglyok meggyilkolását már nem tekintették katonai szükségességnek, a pszichiáterek az eutanáziát már nem kegyelmi halálnak tartották, [...] az iparosok a rabszolgamunkát már nem alkalmazási körülményként fogták fel. Ugyanakkor a jogászok az emberek kiirtására irányuló programjukat [továbbra is] jogszolgáltatási [...] aktusnak tekintették.”⁵⁴

IX. Nemzetiszocialista bírák és ügyészek a nyugatnémet jogalkalmazásban

1945 júniusában a nyugati szövetségesek által megszállt területeken a bíróságok ismét felvették a munkát, nemskára kinevezték a magasabb szintű bíróságok vezetőit is. A régi apparátust tagjainak cseréje nélkül aktiválták. Az akkori körülményeket megfelelően szemlélteti például az, hogy a brit katonai kormány elrendelte: a bírák és ügyészek legalább 50%-ának náci múlttól mentesnek kell lennie, mire a Cellei Tartományi Legfelsőbb Bíróság elnöke 1945. november 6-án azt jelezte, hogy bíróságának 469 bírója, illetve ügyésze közül 409 volt párttag, valamint 11 volt az SS vagy az SA tagja.⁵⁵

Máshol sem volt jobb a helyzet. Vesztfáliában a jogszolgáltatás alkalmazottainak 93%-a, a Bambergi Tartományi Legfelsőbb Bíróság illetékességi területén működő 309 jogász közül 302, a Bajorországban 1949-ben tevékenykedő 924 bíró és ügyész közül 752 volt a náci párt tagja.

Egy 1951-ben meghozott törvénnyel majdnem valamennyi náci tisztviselőnek lehetőséget biztosítottak az ismételt alkalmazásra, és mintegy 90%-uk visszatért az állam szolgálatába. A nemzetközi jogászbizottság 1962-ben jelentést tett 952 náci előéletű bíróról és ügyészről, akik még mindig a jogalkalmazásban dolgoztak. A bírák jogállásáról szóló törvény 1961. szeptemberi módosítása megadta a lehetőséget valamennyi, az 1939. szeptember 1. és 1945. május 9. között a büntető jogalkalmazásban dolgozott bírónak és ügyésznek a teljes összegű nyugdíjjal történő nyugállományba vonulásra, amivel azonban csupán 143 fő élt, köztük olyanok is, akiknek nem volt számottevő náci múltja.⁵⁶

Csupán néhány az elgondolkodtató esetek közül:

Leon Drach náci ügyészt Luxemburgban 20 évre ítélték amiatt, hogy Luxemburgban a rögtönítélő bíróság előtt számtalan halálbüntetés kiszabását érte el. 1954-ben Németországba kitoloncolták, ahol 1956-ban beállt a jogszolgáltatásba, és később a Frankenthal-i Tartományi Bíróság mellett főügyész lett.

Friedrich Mattern tanácsstagja volt annak a különbíróságnak, amely 1942 szeptemberében nyolc nap alatt

négy embert ítelt halálra. 1958-ban a Szövetségi Bíróság bírója lett.

Ernst Kanter a Dániát megszálló német csapatok főparancsnoksága mellett volt főbíró. Nevéhez legalább 103, dán ellenállókkal szembeni halálos ítélet fűződik. 1958-ban a Szövetségi Bíróság politikai bűncselekmények miatt eljáró tanácsának elnöke lett.

A fajgyalázás miatt Hamburgban ítéleteket hozó *Günther Schultz* a háború után Hammban tartományi legfelsőbb bírósági tanácsosként dolgozott.

Willi Geiger 1933-tól az SA, 1937-től a náci párt tagja, 1940-ben disszertációt írt a zsidók sajtóból történő kiszorításának szükségességéről. 1941 és 1943 között ügyész volt a bambergi különbíró mellett, ahol legalább öt halálos ítélet kiszabását érte el. Előfordult, hogy a kivégzésen ő maga is részt vett. Ezen előélete ellenére a háború után a Bambergi Tartományi Legfelsőbb Bíróságon bírósági tanácsos volt, 1951-ben a Szövetségi Bíróság egyik tanácsának elnöke lett, ugyanebben az évben átkerült a Szövetségi Alkotmánybírósághoz, ahol 1977-ig alkotmánybíró volt. A Szövetségi Bíróságon és a Szövetségi Alkotmánybíróságon 10 éven keresztül egyidejűleg bíraskodott. Németországban ő dolgozott a leghosszabb ideig alkotmánybíróként, és elsősorban őt szokták náci bírák háború utáni jogszolgáltatásban való működésére példaként felhozni.

A felsorolást még hosszan lehetne folytatni.

A háború után a Népbíróság bírái közül legalább 22 dolgozott tovább bíróként, míg ügyészei közül legalább 37 bíróként és legalább 22 ügyészként dolgozott tovább, ezen túlmenően mintegy 20 tagja ügyvédként tevékenykedett.⁵⁸ A példák jól mutatják, hogy az NSZK háború utáni jogalkalmazásában a náci jogászok magas, sőt legmagasabb pozíciókat töltötték be. Emiatt nem csodálkozhatunk azon, hogy a (korábbi) kollégáikkal szembeni bírósági eljárások marasztalások nélkül, gyakorlatilag a náci jogalkalmazás felmentésével zárultak.⁵⁹

Ilyen körülmények között náci (hivatásos) bíró elítélésére egyszerűen nem kerülhetett sor, mert az azzal elindított lavina a háború után dolgozó jogászok nagy részét magával sodorta volna. Így a Szövetségi Kormány 1986 novemberében el kellett ismernie.

„Nyilvánvaló, hogy jogászokat, akik a hivatásukat már 1933 és 1945 között is gyakorolták, vagy aki-

ket ebben az időben nemzetiszocialista alapok szerint képeztek ki, a jogszolgáltatás működőképességének mihamarabbi helyreállítása érdekében ismét alkalmaztak [...] és a jogszolgáltatás felépítésében részt vevő jogászok nagy számát adták.”⁶⁰

A háború után az NSZK-ban, illetve az NDK és az NSZK egyesülése után Németországban 2005-ig náci bűncselekmény miatt 36 393 nyomozati eljárást indítottak, és több jogerős bírósági döntést hoztak (6656 elítélés, 5184 felmentés, 2101 megszüntetés). 2005-ben még 26 eljárást indítottak, ugyanebben az évben egyet felmentéssel befejeztek.⁶¹ E számok függvényében döbbenetet keltők a náci bírák felelősségre vonására vonatkozó adatok.

X. Nemzetiszocialista bírósági döntések hatályon kívül helyezése a törvény erejénél fogva

Késői elégtételt jelentett, hogy a német Szövetségi Gyűlés (*Bundestag*) 1985. január 25-én megállapította, hogy „a Népbíróságként megjelölt intézmény nem jogállami értelemben vett bíróság, hanem a nemzetiszocialista erőszakuralom érvényesítésére szolgáló terror eszköz volt. Ezért döntéseinek [...] nincs joghatása.”⁶² A kinyilatkozást azonban nem követhették felelősségre vonások, mert már nem voltak olyanok, akiket felelősségre lehetett volna vonni.

Az 1998. szeptember 1-jén hatályba lépett, a *büntető jogalkalmazásban meghozott, jogtalanságot megvalósító nemzetiszocialista ítéletek hatályon kívül helyezéséről szóló törvény*⁶³ „hatályon kívül helyezi az elítélő büntetőbírói döntéseket, amelyeket az igazságszolgáltatás elemi gondolatainak megsértésével 1933. január 30. után a nemzetiszocialista jogtalanság rendszer megvalósítása vagy fenntartása céljából politikai, katonai, faji, vallási vagy világnézeti okokból hoztak meg”. Ilyen döntések különösen azok, amelyeket a Népbíróság és a rögtönítélő bíróságok hoztak, valamint amelyek a mellékletben megjelölt törvényi előírásokon alapulnak (59 jogszabály, például a zsidó utónevek viselése, a pártok újjáalakításának tilalma, a titkos államrendőrség).

A Willi Geigerhez kapcsolódóan megrendezett előadás plakátja (Karlsruhe, 2017. december 8.)⁵⁷

Az elítélt, halála esetén rokona indítványára az ügyészség állapítja meg, hogy a döntés hatályon kívül helyezettek tekintendő-e, amiről igazolást állít ki.

XI. A múltbeli hibák beismerése; az NDK bíráinak felelősségre vonása

A háború után a nemzetiszocialista Németország Népbíróságának egyetlen bíróját sem ítélték el, és egyetlen hivatásos bíróját sem ítélték el a rendes bírászkodásban kifejtett tevékenysége miatt, míg a rögtönítélő bírászkodásban részt vett személyek felelősségre vonása alig érdemel említést. Megbüntetésük elmaradását azzal érték el, hogy a részrehajló jogalkalmazás bűncselekmény alanyi oldalát szűkítették, az ítéleteket többször – és néha felmentés szükségességét sugallva – hatályon kívül helyezték, a megszálló hatalmak bírósága iránymutatásait figyelmen kívül hagyták, a vádlottak tárgyalási képtelenségét megállapították, a terhükre rótt cselekményeket a náci kor jogszabályai alapján jogszerűnek tekintették. Jelentőség tulajdonítandó továbbá annak is, hogy megvádolásukat és megbüntetésüket a korábbi kollégáiknak kellett volna foganatosítaniuk. Jellemző az ellentmondásos érvelés is attól függően, hogy korábbi kolléga vagy más megvádolt személy ügyében kellett-e döntenie (például a bíró ellen indított ügyben a Népbíróságot függetlennek, míg más ellen indított ügyben magának a hóhérnak tekintették).

Idővel azonban a korábbi kollégák kiváltak a jogalkalmazásból. Új, alkotmányos öntudattal rendelkező, jogállamiság iránt elkötelezett jogászgeneráció növekedett fel, és csak ezután kerülhetett sor a náci bírák felelősségre vo-

násának elmaradásával kapcsolatos hibák beismerésére és az NDK bűncselekményt elkövetett bíráinak felelősségre vonására. Így nyilvánította ki a Szövetségi Bíróság 1995. november 16-án,⁶⁵ hogy a halálbüntetések

„kritikus vizsgálata a nemzetiszocialista diktatúra hátterében különösen fontos. Az embert megvető nemzetiszocialista rendszert szolgálatkész bírák és ügyészek támogatták, akik a jogot perverz módon alkalmazták. Az akkori idők jogalkalmazásának képét az a kegyetlenség határozta meg, amely a halálbüntetés példátlan alkalmazásában csúcsonyult ki. Ezek a tapasztalatok vezettek az NSZK-ban a halálbüntetés megszüntetéséhez, amit megtartott az NDK, de egyben elhatárolódott a nemzetiszocialista erőszakuralomtól. Emiatt az NDK jogalkalmazása különös módon volt köteles a halálbüntetést a kirívóan súlyos esetekre korlátozni. [...] Az embertelenség és a jogtalanság annyira kiteljesedett figyelmen kívül hagyása, amely jellemezte a nemzetiszocialista jogalkalmazást, nem érhető tetten az NDK jogalkalmazásában. [...] Ha a Szövetségi Bíróság jogalkalmazása a [nemzetiszocialista] halálos ítéletekhez kapcsolódóan már akkoriban is azon kritériumok mentén orientálódott volna, mint a mostani [NDK-bíró] döntésében, akkor a nemzetiszocialista bírák nagy részét büntetőjogi felelősségre kellett volna vonni részrehajló jogalkalmazás és azzal halmazatban kiemelkedő bűncselekmények miatt.”

A Szövetségi Bíróság idézett ítélete az egyik legfontosabb az NDK bűncselekményt elkövetett bíráinak büntetőjogi felelősségre vonása során. A második világháború után ennek meghozataláig történt események megfelelően rá-

A Szövetségi Bíróság (Karlsruhe, 2017. december 14.)⁶⁴

mutatnak arra, hogy sor kerülhet diktatórikus rendszereket kiszolgáló személyeknek – így bírának is – a megbüntetésére. Ehhez megszilárdult, alkotmányos alapokon nyugvó jogállamra, előítéletektől mentes, független és pártatlan igazságszolgáltatásra van szükség.

Már ebben a szellemben szólalt fel Günter Hirsch, a Szövetségi Bíróság elnöke a 2002. március 8-án megrendezett emlékünnepeken az ellenállók meggyilkolásával kapcsolatban.⁶⁶

„Szégyellnünk kell magunkat a Szövetségi Bíróság ezen ítélete miatt, amelynek meghozatalában egyébként részt vett egy bíró, aki a Harmadik Birodalomban tanácsstag volt egy különbírószágon és később fő háborús bíróság tanácsos volt. Ezt kifejezetten Önöknek

mondom, [...] a jogszolgáltatás által elkövetett és a Szövetségi Bíróság által büntetlenül hagyott bűncselekmények áldozatai hozzátartozóinak. Ennek az ítéletnek a következményei pusztítóak voltak. A Szövetségi Köztársaságban egyetlen bírót és egyetlen ügyészt sem ítéltek el a jogszolgáltatás által a Harmadik Birodalomban elkövetett ezerszeres bűncselekmények miatt. Azt követően, hogy 1968-ban a Roland Freislerrel együtt a Népbíróságon ellenállókkal szemben halálos ítéletek tucatjai meghozatalában közreműködő Rehse bíró elítélését hatályon kívül helyezték, az ügyészségek az egykori bírakkal szemben folytatott valamennyi nyomozást megszüntették. Ez a kudarc a háború utáni német igazságszolgáltatás legsötétebb fejezete, és az is marad.”

Jegyzetek

- ¹ A náci bűnelkövetők akadozó felelősségre vonásáról például Rückerl, Adalbert: *Die Strafverfolgung von NS-Verbrechen 1945–1978. Eine Dokumentation.* Karlsruhe, 1979, C. F. Müller; Just-Dahlmann, Barbara und Just, Helmut: *Die Gehilfen. NS-Verbrechen und die Justiz nach 1945.* Frankfurt am Main, 1988, Athenäum Verlag
- ² Például Schwarz, Hans-Peter: *Die Ära Adenauer 1949–1957. Die Geschichte der Bundesrepublik Deutschland.* Bd. 2. Stuttgart/Wiesbaden, 1981, Deutsche Verlagsanstalt, 137. p. Az átfogó mű szerzője 1981-ben győztesek jogszolgáltatásáról írt, amivel az akkori többségi véleményt adta vissza.
- ³ https://www.ndr.de/kultur/geschichte/adenauer106_v-contentxl.jpg
- ⁴ Alten, Klaus: Amtsmißbrauch. Eine rechtsvergleichende Untersuchung zu Artikel 323 des italienischen Strafgesetzbuchs. In *Göttinger Studien zu den Kriminalwissenschaften*, 21. Göttingen, 2012, Universitätsverlag Göttingen, 350–387. p.
- ⁵ Radbruch, Gustav: Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht. *Süddeutsche Juristen-Zeitung*, Nr. 5, 1946, 105–108. p.
- ⁶ Nürnbergi Tartományi Legfelsőbb Bíróság Ss 123/48. In Friedrich, Jörg: *Freispruch für die Nazi-Justiz. Die Urteile gegen NS-Richter seit 1948: eine Dokumentation.* Reinbek, 1983, Rowohlt Taschenbuch Verlag, 77–102. p.
- ⁷ Részletesebben Jähne, Burkhard: *Strafgesetzbuch Leipziger Kommentar*, Bd. 9. Berlin, 2006, De Gruyter Recht, 13–75. p.
- ⁸ *Bundesgerichtshof StR 498/14* (13. Mai 2015) <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/3/14/3-498-14.php>
- ⁹ Gerichtsverfassungsgesetz 74. § (1) bekezdés, 135. § (1) bekezdés.
- ¹⁰ Müller, Ingo: Die Verwendung des Rechtsbeugungstatbestands zu politischen Zwecken. *Kritische Justiz*, Heft 2, 1984, 119. p.
- ¹¹ Gesetz zur Änderung von Vorschriften des Strafrechts und des Strafverfahrens. Vom 24. April 1934. Reichsgesetzblatt (RGBl.) 1934 I. 341–348. p.
- ¹² https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5e/Bundesarchiv_Bild_102-16037%2C_Berlin%2C_Preu%2C%29Fenhause%2C_Sitzung_des_Volkgerichtshofes.jpg
- ¹³ A Népbíróságról részletesebben például Wieland, Günther: *Das war der Volkgerichtshof. Ermittlungen, Fakten, Dokumente.* Berlin, 1989, Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik.
- ¹⁴ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/ac/Bundesarchiv_Bild_151-39-23%2C_Volkgerichtshof%2C_Reinecke%2C_Freisler%2C_Lautz.jpg
- ¹⁵ Verordnung der Reichsregierung über die Bildung von Sondergerichten. Vom 21. März 1933. RGBl. 1933 I. 136–138. p.
- ¹⁶ Verordnung über die Errichtung von Standgerichten. Vom 15. Februar 1945. RGBl. 1945 I. 30. p.
- ¹⁷ A nemzetiszocialista büntető bíraskodáshoz kapcsolódó legfontosabb jogszabályok in Friedrich 1983, 24–40. p.
- ¹⁸ A náci bíróságokról Müller, Ingo: *Furchtbare Juristen.* München, 1989, Knauer, 146–178, 188–197, 201. p.
- ¹⁹ Johann Reichhart a történelem „legsikeresebb” ítélet-végrehajtója. 1924 és 1946 között 3165 embert végzett ki. A háború éveiben a náciok szolgálatában naponta akár 10-20, rekordjának napján 32, míg a háború után az amerikaiak megbízásából összesen 156 elítéltet végzett ki. Idősek otthonában halt meg 1972-ben München közelében. Eletéről Dachs, Johann: *Tod durch das Fallbeil: Der deutsche Scharfrichter Johann Reichhart (1893–1972).* Regensburg, 2012, MZ Buchverlag
A kép közzléséhez hozzájárult a Kreisboten Verlag Mühlfellner KG Kempten.
<https://www.kreisbote.de/lokales/kempten/stadtgeschichte-letztehinrichtung-kempten-7316017.html>
- ²⁰ *StS III/48.* In Friedrich 1983, 150. p.; Müller 1989, 275. p.
- ²¹ *Bundesgerichtshof Urt. v. 08.07.1952, Az.: 1 StR 123/51. Neue Juristische Wochenschrift*, Heft 26, 1952, 1024–1026. p.
- ²² *Flensburgi Tartományi Bíróság*, 1948. március 30.; *Wuppertali Tartományi Bíróság*, 1948. október 29., ügyszámok nélkül. In Müller 1989, 275–276. p.
- ²³ *BVerfG 19.02.1957 – 1 BvR 357/52*, 132. p., <https://opiniojuris.de/entscheidung/856>
- ²⁴ *Az ügyész megnyitó beszéde.* In Müller 1989, 272. p.
- ²⁵ *Az ítélet indokolása.* In Müller 1989, 273. p.
- ²⁶ *A jogászperről.* In Müller 1989, 270–275. p.; Friedrich 1983, 17–53. p.; Kastner, Klaus: „Der Dolch des Mörders war unter der Robe des Juristen verborgen”. *Der Nürnberger Juristenprozess des Jahres 1947. Recht und Politik*, Nr. 1, 2018, 53–69. p.
- ²⁷ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/d1/1947_OMGUS_Verteidiger_im_N%C3%BCrnberger_Juristenprozess.jpg/800px-1947_OMGUS_Verteidiger_im_N%C3%BCrnberger_Juristenprozess.jpg
- ²⁸ In Hitler, Adolf: *Monologe im Führerhauptquartier 1941–1944.* München, 1982, Wilhelm Heyne Verlag, 142, 243. p.
<http://www.answers.org/apologetics/Adolf-Hitler-Monologe-im-Fuehrerhauptquartier-1941-1944.pdf>
- ²⁹ A Népbíróság ügyészei közül Chemnitzben 1950-ben négy főt ítéltek el (Wilhelm Klitzke ügyész halálra ítélte és kivégezték). 1982. április 15-én a legalább 32 halálos ítélet kiszabását elérő Erich Geißler ügyészt 15 év szabadságvesztésre ítélték Berlinben. In Wieland 1989, 129–133, 161–167. p.
- ³⁰ *Nürnbergi Tartományi Bíróság Ss 123/48.* In Friedrich 1983, 77–102. p.
- ³¹ *Würzburgi Tartományi Bíróság Ks 4/49.* In Friedrich 1983, 59–76. p.

- ³² A két ügyet említi továbbá Eichmüller, Andreas: Keine Generallamnestie, Die Strafverfolgung von NS-Verbrechen in der frühen Bundesrepublik. In *Quellen und Darstellungen zur Zeitgeschichte* 93, München, 2012, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 283. p.
- ³³ *Bundesgerichtshof Urt. v. 09.06.1953, Az.: 1 StR 198/53*. In Friedrich 1983, 336–343. p.
- ³⁴ *Hamburgi Tartományi Bíróság 14 Js 133/46*. In Friedrich 1983, 147. p.
- ³⁵ *StS 111/48*. In Friedrich 1983, 150. p; Müller 1989, 275. p.
- ³⁶ *Bundesgerichtshof Urt. v. 29.05.1952, Az.: 2 StR 45/50*. In Friedrich 1983, 156–159. p, https://www.jurion.de/urteile/bgh/1952-05-29/2-str-45_50/ (2017. december 27.)
- ³⁷ *Kasseli Tartományi Bíróság*, ügyszám nélkül. In Friedrich 1983, 302–317. p; Müller 1989, 121–123, 278. p.
- ³⁸ *Hamburgi Tartományi Bíróság 14 Js 133/46*. In Friedrich 1983, 147. p.
- ³⁹ *StS 111/48*. In Friedrich 1983, 150. p; Müller 1989, 275. p.
- ⁴⁰ *Bundesgerichtshof Urt. v. 29.05.1952, Az.: 2 StR 45/50*. In Friedrich 1983, 156–159. p.
- ⁴¹ *Hamburgi Tartományi Bíróság (50) 15/52*. In Friedrich 1983, 159–165. p; Müller 1984, 123–125. p.
- ⁴² *Bundesgerichtshof Urt. v. 19.06.1956, Az.: 1 StR 50/56*. In Friedrich 1983, 186–221. p.
- ⁴³ *Ansbaichi Tartományi Bíróság Ks 1 a-c/59*. In Friedrich 1983, 344–379. p; Müller 1984, 125–127. p.
- ⁴⁴ *Bundesgerichtshof Urt. v. 30.04.1968, Az.: 5 StR 670/67*. https://www.jurion.de/urteile/bgh/1968-04-30/5-str-670_67
- ⁴⁵ *Berlini Tartományi Bíróság 3 P Ks 27/68*. In Friedrich 1983, 456–490. p; Müller 1984, 129–131. p.
- ⁴⁶ Müller 1984, 130. p.
- ⁴⁷ „[...] Alois Geiger egy német katona várandós német feleségének orvosként orvosi ellátás alkalmával a győzelmünkbe vetett hitét gyengítette, és aggodalmát keltette amiatt, hogy a férjét nemzeti-socialista hivatása miatt vereségünk esetén meggyilkolhatják. Az elszántságunk elleni e támadás miatt örökre becsstelen. Halállal bünhődik.” https://de.wikipedia.org/wiki/Hans-Joachim_Rehse#/media/Datei:Todesurteil_Alois_Geiger.jpg
- ⁴⁸ https://de.wikipedia.org/wiki/Irene_Seiler#/media/Datei:Irene_Seiler.jpg
- ⁴⁹ *Bundesgerichtshof Urt. v. 21.07.1970, Az.: 1 StR 119/69*. In Friedrich 1983, 269–301. p; Katzenberger elítéléséről Müller 1989, 121–123. p.
- ⁵⁰ *Nürnberg-Fürthi Tartományi Bíróság 5 AK 520/70*. In Friedrich 1983, 301. p.
- ⁵¹ Müller 1984, 131. p; Müller 1989, 284–285. p; Wieland 1989, 134–137. p; Denzel, Gerd: Die Ermittlungsverfahren gegen Richter und Staatsanwälte am Volksgerichtshof seit 1979. In *Kritische Justiz*, Nr. 1, 1991, 31–41. p.
- ⁵² Peinliches Kapitel. *Frankfurter Rundschau*, 1986. október 22., 3. p. In Denzel 1991, 33. p.
- ⁵³ *Bundesgerichtshof Urt. v. 16.11.1995, Az.: 5 StR 747/94*. <https://www.jurion.de/document/fullview/1:57087,0/1:357628,0/>
- ⁵⁴ Friedrich 1983, 14. p.
- ⁵⁵ Seibert, Winfried: *Das Mädchen, das nicht Esther heißen durfte*. Leipzig, 1996, Reclam Verlag, 208–209. p.
- ⁵⁶ Müller 1989, 204–221. p.
- ⁵⁷ „Náci jogászok a korai Szövetségi Köztársaságban. Willi Geiger, ügyész a bambergi különbírószágon, bíró a Szövetségi Bíróságon és a Szövetségi Alkotmánybírószágon.” <https://ns-ministerien-bw.de/wp-content/uploads/2017/11/KramerPlakat.jpg>
- ⁵⁸ Wieland, 1989, 137, 157–167. p. A Népbíróság főállású bírónak számát 90-ben, főállású ügyészeinek számát 155-ben adja meg. A Népbíróságnak Friedrich szerint összesen 567 tagja volt (főállásúak és tiszteletbeliek összesen). Friedrich 1983, 492. p.
- ⁵⁹ Broder, Henryk M.: „Knechte des Gesetzes”. Wie der Rechtsstaat seine Richter fand, *Der Spiegel*, Nr. 20, 1999, 120–130. p. <http://magazin.spiegel.de/EpubDelivery/spiegel/pdf/13395427>
- NS-Richter. Sehr verlockend. *Der Spiegel*, Nr. 5, 1980, 68–71. p. <http://magazin.spiegel.de/EpubDelivery/spiegel/pdf/14320624>
- ⁶⁰ Frankenberg, Günter: Die NS-Justiz vor den Gerichten der Bundesrepublik. Eine Große Anfrage im Bundestag. *Kritische Justiz*, Nr. 1, 1987, 110. p.
- ⁶¹ Eichmüller, Andreas: Die Strafverfolgung von NS-Verbrechen durch westdeutsche Justizbehörden seit 1945. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, Nr. 4, 2008, 624–626, 632. p. https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2008_4_4_eichmueller.pdf
- ⁶² Az ehhez kapcsolódó jegyzőkönyv 10/118. Deutscher Bundestag, Stenographischer Bericht, 118. Sitzung (Bonn, 25. Januar 1985) <http://dip21.bundestag.de/dip21/btp/10/10118.pdf>
- ⁶³ Gesetz zur Aufhebung nationalsozialistischer Unrechtsurteile in der Strafrechtspflege <https://www.gesetze-im-internet.de/ns-aufhg/BJNR250110998.html>
- ⁶⁴ <http://www.wuppertaler-rundschau.de/lokales/scharia-polizei-maximal-als-spinner-abtun-aid-1.7271162>, Fotó: Dirk Lotze.
- ⁶⁵ *Bundesgerichtshof Urt. v. 16.11.1995, Az.: 5 StR 747/94* <https://www.hrr-straftrecht.de/hrr/5/94/5-747-94.php>
- ⁶⁶ Lásd a felelősségre vonások elmaradásához kapcsolódó harmadik jogesetet. <https://www.bundesgerichtshof.de/DE/DasGericht/Praesidenten/Hirsch/HirschReden/rede08032002.html?nn=11287202>

I. Szladits Károly tanúvallomása elé

Az itt közölt dokumentum egy jegyzőkönyv¹ részlete, melyből Szladits Károlynak a népbiztosok perében tett tanúvallomása ismerhető meg. Szladitsot Ágoston Péter² ügyében hallgatta meg a bíróság, aki 1919-ben – egy vitatott és később érvénytelenné nyilvánított kinevezés után bő fél éven át – kollégája volt a budapesti egyetem jogi karán, s aki a Tanácsköztársaság idején népbiztosként tevékenykedett.

A forradalmak utáni öszön egyébként, tehát még a per előtt számos területen sor került különböző intézményi fórumok előtti felelősségre vonásra. Ennek része volt, hogy az egyetemi testületek felülbíráltak bizonyos kinevezéseket. A budapesti egyetem tanácsa például úgy döntött, hogy az 1918. október 31. és 1919. március 21. közötti kinevezéseket egyedileg felülbírálja, az 1919. március 21. utániakat pedig eleve érvénytelennek tekinti. E döntés eredményeként a Tanácsköztársaság alatt kinevezett hét professzort – Ágoston Pétert (magánjog), Farkas Geizát (agrárpolitika), Jászi Oszkárt (szociológia), Kovács Gábor (társadalmi gazdaságtan), Rónai Zoltánt (politikai tudományok), Vámbéry Rusztemet (kriminológia) és Varga Jenőt (gazdaságpolitika) – megfosztották katedrájuktól, és „örökre alkalmazhatatlannak” nyilvánították őket az oktatásra. Megvizsgálták Somló Bódog 1918. december 3-i kinevezését is, ezt azonban a jogi kar tanácsa egyhangú szavazással „fenntartandónak” nyilvánította, az egyetem tanácsa pedig 1920. január 30-án őt magát „igazoltnak” jelentette ki.³ A kinevezések felülvizsgálata mellett az egyetem fegyelmi eljárást is indított egyes tanárok ellen a forradalmak idején tanúsított magatartásuk miatt. Az egyik vidéki lap bécsi tudósítója például a „kommunizmussal vádolt budapesti egyetemi tanárok” ügyében a következő hírt közölte:

„A budapesti tudományegyetem jogi és államtudományi karán alakult igazoló bizottság, amely a tanároknak a kommün alatt tanúsított viselkedését van hivatva felülbírálni, hónapokig tartó tárgyalás és a nyolc tagú vizsgáló bizottság vádirata alapján most döntött. A már korábban felfüggesztett Plósz Sándor, Szladits Károly, Kmetty Károly, Illés József, Groschmidt Béni, Pikler Gyula és Magyar

Takács Péter

„Most már nincs magánjog, nincs közjog, szüntessék be az előadásokat”

Szladits Károly tanúvallomása a népbiztosok perében (1920)

Géza tanárok közül Pikler Gyulát, Plósz Sándort, Illés Józsefet és Szladits Károlyt felszólították, hogy huszonnégy órán belül kérjék nyugdíjazásukat.⁴ A többi professzorokat rehabilitálták, és állásukba ünnepélyesen visszahelyezték őket. A vizsgálatot a felmentések ellenére tovább folytatják, és abban az irányban terjesztik ki, hogy mennyiben volt részük a vád alatt álló professzoroknak Kun Bélának alkotmánytervezetének elkészítésében. Az idevonatkozó bizonyítékokat a bizottság már egybegyűjtötte. Kompromittáló vádat csak Kmetty Károly ellen hoztak fel, aki vallomásaiban azokat rágalomnak minősítette. A vizsgálatot erélyesen folytatják.”⁵

Szladits Károly 1906-ban⁷

A népbiztosok pere⁶ a Budapesti Királyi Büntető-törvényszéken zajlott, az 1919. augusztus 19-én kihirdetett 4039/1919. számú M. E. rendeletben szabályozott gyorsított eljárás szabályai szerint. A per 1920. július 5-én kezdődött és nyilvános eljárási részében november 22-ig tartott. A gyorsított eljárás ellenére 98 tárgyalási napot tartottak. Egyes elemzők szerint a bíróság – feltehetőleg a nemzetközi viszonyokat jellemző bizonytalanságokra és a belpolitikai helyzetre is tekintettel – nem siette el a dolgokat; inkább arra törekedett, hogy a per elhúzódjon.

A fél évet sem elérő pertartam mindazonáltal ezt nem támasztja alá. Az ítéletet 1920. december 28-án hirdették ki.

A perben a Tanácsköztársaság tíz egykori népbiztosát vádolták. Mivel a kommün legfőbb vezetője, Kun Béla, a tanácskormány elnöke, Garbai Sándor, valamint más biztosai, illetve helyetteseik⁸ elmenekültek vagy elrejtöztek, a hatóságok Vántus Károly és Nyisztor György földművelésügyi, Haubrich József kereskedelemügyi és hadügyi, Bokányi Dezső munkaügyi és népjóléti, Bajáki Ferenc, Dovcsák Antal és Kelen József „szociális termelésügyi”, Kalmár Henrik német ügyekkel foglalkozó, Szabados Sándor közoktatási, valamint Ágoston Péter külügyi, majd igazságügyi népbiztost állították bíróság elé.

A vádindítványt eredetileg „Kun Béla és társai” ellen fogalmazták meg, a körülmények miatt azonban a per iratain a „Vántus Károly és társai” jelzés szerepelt. A vád tárgyává tett bűncselekmények köre a per során módosult: a vádlottakat először gyilkosságok és egyéb bűncselekmények elkövetésével, később, 1920. november 3-ától gyilkosságra való felbujtással, valamint felségsértéssel, lázadással és pénzhamisítással vádolták. A bírói tanács elnöke Stocker Antal volt, aki korábban a Tanácsköztársaság egyik különítményének, a Cserny-csoportnak a perét tárgyalta, s annak történetét meg is írta.⁹ A bíróság mindegyik vádlottat bűnösnek találta, s négyüket – Ágostont, Bokányit, Haubrichet és Vántust – halálra, a hat további életfogytiglani fegyházra ítélte.

Az ítéleteket ugyanakkor nem hajtották végre, mert Szovjet-Oroszország egy hadifoglyokkal kombinált fogolycsere keretében javaslatot tett kiadatásukra (a javaslat szerint Oroszország a letartóztatott kommunisták kiadatásáért elengedné az első világháború során vagy azután ott elfogott és fogva tartott magyar katonákat).

„A tíz népbiztost – fogalmazott Csicserin orosz népbiztos 1920. december 30-i jegyzékére válaszolva Teleki Pál miniszterelnök egy táviratban, 1921. január 4-én – a magyar kormány az összes Oroszország területén lévő foglyokkal szemben kiadja. [Az elítéltek] Magyarországon való tartózkodásához a magyar kormány nem járul hozzá, és ha egyszer elhagyták az országot, többé vissza nem térhetnek. Bármikor történő visszatérésük esetén az ítélet végrehajtását foganatosítani fogja.”¹⁰

Az elítéltek átadására – az 1921. július 28-án Rigában aláírt megállapodás alapján – 1922 februárjában került sor. A kiadottak a Szovjetunióba kerültek, onnan közülük sokan Nyugat-Európába távoztak, mások ott maradtak. Ez így volt a népbiztosok esetén is; körükben az ott maradtak közül öt volt népbiztos a sztálini koncepciók perek áldozataivá vált az 1930-as években.

Ágoston Péter már a kommün kormányának megalakulása előtt is kormányzati hivatalt viselt (1919. február 20-tól belügyi államtitkár volt a Berinkey-kormányban), s néhány napig a Tanácsköztársaság bukása, vagyis 1919. augusztus 1. után is miniszter maradt: az antant kérésére a Peidl-kormányban külügyminiszeri tisztséget töltött be, az 1919. augusztus 6-i letartóztatásáig. A Forradalmi Kormányzótanácsban betöltött státuszát és tevékeny-

ségét illetően – az alapos történelmi elemzések ellenére (s feltehetőleg a forradalmi idők „rendetlenségével” is összefüggésben) – mindmáig maradt némi bizonytalanság. Eleinte külügyi népbiztos-helyettes volt (ebben a minőségében formálisan Kun Béla helyettese), és Bécsben, illetve Budapesten folytatott tárgyalásokat az antant képviselőivel, majd hivatalosan (1919. június 24-től) igazságügyi népbiztos lett, ezt a feladatkört azonban gyakorlatilag Rónai Zoltán belügyi népbiztos-helyettes látta el.

Ágoston Péter védelmét Ujlaki Géza látta el.¹¹ A védelem stratégiája annak hangsúlyozásán alapult, hogy Ágoston csak utólag, az újságból értesült népbiztossá való kinevezéséről,¹² valamint hogy kinevezése – mivel nem kommunistának, hanem szociáldemokratának tekintették – a kommün politikáját a mérsékelttség irányába vitte.¹³ Az első körülményt illetően a vád az ellenkezőjét állította. A bizonyíthatóság szempontjából nagy jelentősége volt annak a beszélgetésnek, ami a budapesti jogi kar dékáni szobájában 1919. március 21-én délelőtt zajlott. Itt többen voltak jelen: az akkori dékán, Vámbéry Rusztem, valamint Szladits Károly, Navratil Ákos, Illés József s talán mások is.

Az eljárás során Ágoston Péter azt állította, hogy 1919. március 21-én reggel bement az egyetemre, hogy megtartsa óráit, de megtudta, hogy az oktatás szünetel. Felkereste a dékánt, s a dékáni szobában tartózkodó kollégák „gratuláltak a kinevezéséhez”. Valójában tehát azt állította, hogy egyetemi kollégáitól hallotta először, hogy Kun Béla helyettese lett. Miután pedig kijelentette, hogy a megbízást nem fogja elfogadni, a kollégái azt mondták neki, hogy szükség lenne az új kormányzatban mérsékletére.¹⁴ Ez – túl azon, hogy nehezen hihető – elég szerencsétlen védelmi stratégia volt, hisz ha a tanúk megerősítik, akkor saját maguk alatt vágják volna a fát. Hát nem is erősítették meg egyértelműen.

Más részletek szerint Ágoston megkérdezte a dékántól, hogy tartson-e előadásokat. A tanúk emlékezetének itt arra kellett (volna) kiterjednie, hogy milyen formában kérdezte ezt: „tartson-e órákat népbiztosként”, amint ez Vámbéry tanúvallomásában szerepel, vagy tartson-e órákat, „ha elvállalja a megbízatást”. Szladits vallomása, mint látjuk majd, ez utóbbit erősítette, vagyis azt, hogy Ágoston ekkor még nem döntött a megbízás elfogadásáról.¹⁵

A probléma csak az volt, hogy Szladits némileg más-ként emlékezett az ügyészégi kihallgatáson és a bíróságon, sőt – a történészek számára az is, hogy – a november 2-i tanúkihallgatásáról is két jegyzőkönyvváltozat maradt fenn: az egyik egy kézzel írt szöveg, amely jóval részletesebb, ha e tekintetben az anyagokat részletesen megvizsgáló történészti idézem.

„Megegyezik a két változat abban – írja Ormos Mária –, hogy a tanú »nem tudta« felidézni a március 21-i beszélgetésben elhangzottakat, de arra jól emlékezett, hogy Ágoston nagyon levert hangulatban volt. »Annyira, hogy a feleségem (a jegyzőkönyv szerint ő maga) mondta, hogy Ágostonnak sem tetszik, úgy látszik, a dolog, mert úgy jár; mintha savanyú almába harapott volna.« A jegyzőkönyv szerint Szladits úgy nyilatkozott, hogy Ágoston ekkor még

nem tudta, hogy végül is »átmegy-e a külügybe«. Vallomását Szladits Károly így folytatta: *»Elég sokáig voltunk együtt, és az is bizonyos, hogy mi, akik olvastuk, megnyugvással olvastuk, hogy olyan ember is van a névsorban, aki komoly, higgadt ember.«*

Itt a bíróság elnöke, a kézzel írt változat szerint közbeszólt. *»Később bizonyára nem tartotta meg a jó véleményét. Tanú: de, az Ágoston májusban mondta Sólyomnak (ez minden bizonnyal elírás, a valószínű változat a jegyzőkönyvben szereplő Somló Bódog), aki meglátogatta, azt, hogy igyekszik a dolgot jobb felé fordítani, és reméli, hogy ez sikerülni is fog.«* További kérdésre a tanú kijelentette, hogy a diktatúra idején Ágostonnal három ízben találkozott, aki *»Minden esetben előzékeny volt velem szemben nagyon.«*

Kizárólag a kézzel írt feljegyzésben olvasható a tanúskodás további része. E szerint – folytatja Ormos Mária – az Ágoston-t védő ügyvéd szerette volna, ha kiderül, hogy mégiscsak igyekeztek rábeszélni Ágoston-t a vállalkozásra, és ezért kérte Szladits rendőrségi kihallgatásának a jegyzőkönyvét, amit a bíróság elnöke elő is kerestetett, de a vonatkozó szöveget az sem tartalmazta. A továbbiakban a védő és a tanú párbeszéde így zajlott:

»Védő: Minek tulajdonította soha nem tapasztalt leverett állapotát?

Tanú: *Mert aggodalmi voltak.*

Védő: *Tehát nem örült.*

Tanú: *Nem, nem.*

Védő: *Kérem szépen, milyen embernek ismerte Ágoston-t? Fanatikus szociáldemokratának vagy strébernek? Vannak ilyen adatai vagy nyilatkozatai?*

Tanú: *Én meggyőződéses szociáldemokratának ismerem írásából és előadásaiból, amelyet a jogászegyletben tartott.*

Védő: *És tisztességes embernek tartja?*

Tanú: *Igen, soha inkorrektiséget nem követett el.«*

Mindenesetre Szladits az Ágoston szempontjából fontos március 21-i beszélgetés legérdekesebb problémájára makacsul nem emlékezett. Ez a vallomás – egyetlen

vonatkozás kivételével – a vádlott mellett szólt. Szladits memóriája csak abban a kérdésben mondott csődöt, hogy vajon Ágoston tényleg tőlük tudta-e meg a kinevezését, és hogy erre miként reagált ő maga, valamint a jelen lévő

többi professzor. Akár el is fogadhatjuk, hogy valaki nem emlékszik a jó másfél évvel korábbi beszélgetés minden részletére. Ám, ha valaki idézni tudja a felesége (vagy saját maga) egy akkori, eléggé lényegtelen megjegyzését, akkor nehéz feltételezni, hogy egy hosszú beszélgetés legfontosabb részlete teljesen kiment a fejéből. Miért viselkedett így a professzor? Minden bizonnyal azért, mert ha elismeri, hogy Ágoston-t ők tájékoztatták, akkor már az elől a kérdés elől sem térhet ki, hogy ebben a helyzetben mit tanácsoltak neki. Ha viszont erre válaszol, úgy már ön-maga ellen vall, és bemártja kollégáit is. Vélhetően nem volt véletlen, hogy erről a kérdéstről a tanúként meghallgatott három professzor teljesen egységesen nyilatkozott.¹⁶

Amint e hosszú idézet is sugallja, ma már igen nehéz eldönteni, hogy Szladits Károly az adott helyzetben vajon nem emlékezett pontosan,

vagy – finoman fogalmazva – „nem volt vakmerő”. Az életével kapcsolatos egy-két részlet¹⁷ mindazonáltal óvatosságáról tanúskodik.

Mindezek után alighanem tanulságos pontosan megismerni, hogy a népbiztosperben, a bíróság előtt miként nyilatkozott.

II. Szladits Károly tanúvallomása (jegyzőkönyv)¹⁹

A népbiztosok bünperének főtárgyalása.
82-ik nap, 1920. nov. hó 2. kedden.

Dr. Márki-Zay Lajos²⁰

Az ülés kezdődött d.e. 9. óra 30 perckor. E.:²¹ Az ülést megnyitom. Folytatjuk a félbeszakított főtárgyalást. Dr. Szladics²² Károly egyetemi tanár ur kihallgatása következik.

Szladits Károly az 1920-as évek végén, az 1930-as évek elején¹⁸

Dr. Szladics Károly tanu elnök kérdéseire elmondja, hogy Dunaszerdahelyen született 49 éves, róm. kath. vál-lásu, nős, két gyermek apja, foglalkozására nézve buda-pesti egyetemi tanár. A vádlottak közül Ágoston Pétert és Bokány Dezsőt²³ ismeri. Rokonságban vagy ellenséges viszonyban egyikükkel sincs.

E.: Kötelességszerűen figyelmeztetem, hogy tanú mi-nőségben fogom kihallgatni. Köteles legjobb lelkiismerete szerint a tiszta igazat vallani, hogy vallomására esetleg esküt is tehesen. A törvény a hamis tanuzást szigorúan bünteti.

Szíveskedjék megmondani, mióta ismeri Ágoston Pétert?

T: 17 év óta. Nagyváradon ismerkedtem meg vele mint jogakadémiai tanárral. Baráti viszonyban voltunk.

E: És itt Budapesten mely időponttól fogva folytatódott ismeretségük.

T: Csak akkor találkoztam vele, amikor kinevezték a budapesti egyetemre tanárnak.

E: Ágoston megkezdte a budapesti egyetemen előadá-sait?

T: Tudomásom szerint akkor nem tartottunk előadásokat

E: A kommunizmus kitörése március 21-én volt. Méltóztatik-e visszaemlékezni, hogy az nap, vagy másnap ta-lálkozott-e Ágoston Péterrel?

T: Igen, aznap reggel együtt voltunk a jogkari dekaná-tusban többen egyetemi tanárok és Ágoston Péter is oda-jött. Ez 22-én reggel volt, amikor már a lapokban meg-jelent a tanácsköztársaság proklamálása és az a bizonyos népbiztosi névsor is.

E: Erről volt ott akkor szó?

T: Visszaemlékezni a beszélgetés sorára nagyon nehéz, azóta hosszú idő eltelt és nagyon izgalmas napok voltak azok. Bennem csak egy erős benyomás gyökeredett meg, ti. az, hogy én akkor Ágoston Pétert rendkívül levert, dep-primált hangulatban láttam, annyira depimált hangulatban, hogy – mint feleségem még most is élénken visszaemlé-kezik erre – hazamenve azt mondtam feleségemnek, hogy úgy látszik, Ágostonnak nem tetszetik ez a dolog, mert úgy jár-kél, mintha savanyú almába harapott volna. Talán triviális a hasonlat, de így fejeztem ki magamat akkor.

E: Azt szeretném tudni, hogy vajjon Ágoston Péter ko-rábban is tudomással bírt-e már az ő népbiztosi kinevezé-séről, mintsem ott az urak között megjelent volna, avagy az urak voltak azok, akik értesítették Ágostont, hogy most olvasták az újságokból az ő kinevezését?

[T:] Erre már nem tudok felelni. Ez elmosódott emléke-zetemben. Csak arra emlékszem, hogy a beszélgetés során szó volt arról, hogy Ágoston a kinevezés folytán átmegy-e a belügyminisztériumból a külügybe, mire emlékezetem szerint ő úgy válaszolt, hogy még nem tudja, hogy miként lesz. Ez az, amire pozitíve emlékezem.

E: Más beszélgetés nem folyt akkor az urak között?

T: De bizonyára igen, hiszen elég sokáig voltunk ott együtt és az is kétségtelen, hogy minket, akik olvastuk ak-kor, hogy Ágoston Péter is népbiztosok között van, bizo-nyos megnyugvással töltött ez el, hogy olyan valaki is van a kormányzótanács tagjai között, akit mi komoly, higgadt embernek ismerünk és akitől elvárhatjuk, hogy a polgár-

ság ellen nem fog extremista rendszabályokat alkalmaz-ni. De hogy miről folyt még beszélgetés, arra nem tudok visszaemlékezni.

E: Ismerték már akkor az urak a platformot?

T: Nem ismertük.

E: Akkor azt hiszem, hogy később nem tartották fenn ezt a véleményüket.

T: Kérem, Ágostonra vonatkozólag csak az az egy tu-domásom van még, hogy később, – május végén, vagy június elején – Somló Bódog kollégámnak, aki időköz-ben meghalt, aki azonban az eset után azonnal, vagy leg-feljebb egy-két nappal később előttem és feleségem előtt megismételte az ő szavait, azt a kijelentést tette Ágoston, hogy igyekszünk a dolgot jobb felé fordítani, és remélem, hogy ez sikerülni is fog. Ez csak május végén, vagy június elején történhetett, mert Somló Bódog azért járt akkor Ágostonnál, hogy az ő Erdélybe való utazását segítse elő és Somló június elején el is utazott Erdélybe s a kommu-nizmus végéig ott is maradt.

E: Egyébként a kommunizmus tartama alatt nem talál-kozott Ágostonnal?

T: Három ízben. Először akkor, mikor szegény apósom halála híret kértem, hogy továbbítsa Nagyváradra. Ágos-ton t.i. még Nagyváradról ismerte családjunkat. A második alkalommal azért kerestem vele érintkezést, hogy felesé-gem elutazását segítse elő. Mindkét esetben nagy előzé-kenységet tapasztaltam részéről.

E: Politikai diskurzus nem folyt az urak között?

T: Közöttünk nem.

E: Köszönöm, nekem nincs több kérdésem.

Dr. Keresztesy Gyula bíró:²⁴ Ha tanár urat abban az időben népbiztosi állással kínálták volna meg, elvállalta volna?

T: Én azt hiszem, hogy nem vállaltam volna el.

E: Nekem is van még egy kérdésem. Újságközlemény-ből, vagy hallomás útján tudomást szerzett-e a proletár diktatúra alatt elkövetett kegyetlenségekről, kivégzésekről, pl. Herczeg Géza, továbbá Spenczei és Nikolényi²⁵ ki-végzéséről? Olvasta-e Szamuelynek a lapokban megjelent kiáltványát, az arra vonatkozó rendelkezéseket, hogy ki hova megy rendet teremteni?

T: Igen.

E: Nincs több kérdésem.

Főügyész helyettes: Tudomást szereztek-e Budapes-ten arról, hogy 1918. november óta a kommunisták, akik megalapították a Vörös Újságot, milyen atrocitásokat és erőszakoskodásokat követtek el, nevezetesen tud-e a tanár úr arról, hogy a kommunisták nyomdákat brutális módon megtámadtak és összeromboltak?

T: Ezt az újságokból olvastam és felháborodással érte-sültem akkor róla.

Főügyész helyettes: Méltóztatik talán az időre is vissza-emlékezni, hogy ez még a diktatúra előtt volt?

T: Igen.

Főügyész helyettes: Arról van-e tudomása, hogy a kom-munisták szervezték meg és csinálták a salgótarjáni vé-rengzést,²⁶ ahol sok ember életét vesztette?

T: Erre nem emlékszem, ez már elmosódott az emlé-kezetemben.

Főügyészhelyettes: De ugyebár a népszínházutcai támadásra méltóztatik emlékezni?

T: Igen, az nagyfelháborodást keltett a polgárság körében.

Főügyészhelyettes: Arról van-e tudomása, hogy abban az időben, amikor a kommunisták még szabadlábban voltak, speciel Kun Béla megjelent egyszer az üllőiúti laktnyában és ott fel akarta lázítani a katonákat?

T: Ezt az újságból olvastam, és úgy emlékezem, őt akkor kiszorították a kaszárnyából.

Főügyészhelyettes: Úgy van. És méltóztatik-e tudni, hogy a népszínházutcai zendülést, ezt a vörös lázadást az előzte meg, hogy a Vörös Újság szerkesztőségéből, a balkonról Kun Béla azzal lázította a tömeget, hogy menjetek a Népszavához és romboljátok le?

T: Ezt ilyen alakban nem tudom.

Főügyészhelyettes: De a kommunisták ilyen szerepléséről méltóztatik tudni?

T: Igen, így olvastam az újságban.

Főügyészhelyettes: Ha mindenről előzetesen tudomást méltóztatott szerezni, nem tűnt fel a népbiztosok névsorában, hogy ugyanezeknek a kommunistáknak a neve is ott szerepel?

T: Minden esetre nagyon feltűnt, de mi akkor csak azt láttuk, hogy a kommunista párt és a szociáldemokrata párt kibékült, illetőleg egy bizonyos megállapodásra jutott...

Főügyészhelyettes: Úgy van, megállapodásra léptek.

T: ... és abban a hiszemben voltam úgy én, mint a többi urak ott az egyetemen, hogy ez a magyar nemzet akarta.

Főügyészhelyettes: Hogy tetszik ezt érteni?

T: Kérem, akkoriban az igazat megvallva a Vyx-féle jegyzék olyan lesújtó hatással volt, hogy széles körben az volt az uralkodó érzés, hogy ez egy kétségbe esett salto-mortale, amely lehet, hogy az ország bukását fogja okozni, és amellyel szemben alig maradt hátra egyéb lehetőség. Széles körben így beszéltek erről a dologról, de mi minden esetre megdöbbenéssel látjuk ezt a fordulatot.

Főügyészhelyettes: Abban a hiszemben van a tanár úr, hogyha alkotmányos módon, erőszak nélkül megkérdezték volna a választókat, az ország Kun Bélára szavazott volna?

T: Én azt hiszem, mélyen tisztelt közvádoló úr, hogy nem, hiszen Kun Béla akkor börtönben volt.

Főügyészhelyettes: Köszönöm, nincs más kérdésem.

E: A védelem részéről van valakinek kérdése?

Dr. Ujlaki Géza védő: Igen. Mielőtt azonban kérdeznék, kérem a méltóságos elnök urat, talán méltóztatnék felolvastatni a tanú úrnak a nyomozás során tett vallomását, azért mert tudomásom szerint abban az időben még visszaemlékezett azokra a körülményekre, amelyekből következtethető, hogy Ágoston Péter tényleg csak az egyetemen értesült népbiztossá történt kinevezéséről, amihez éppen tanártársai gratuláltak neki.

E: Én úgy tudom, hogy a tanár úrnak a nyomozásán tett vallomásában egy szó sincs ebből, amit most az ügyvéd mond. /olvassa:/ „Én dr. Ágoston Pétert 1903-ban ismertem meg, mint nagyváradi jogakadémiai tanár[t], és ez idő óta baráti viszonyban voltam vele. Emlékszem,

hogy 1919. március vége felé, azon a napon, mikor a proletárdiktatúrát kikiáltották, s a népbiztosi kinevezések megjelentek volt, az egyetemi jogkar dékáni szobájában találkoztam dr. Ágoston Péterrel. Ez a délelőtti folyamán volt a reggeli órákban és rajtam kívül még ott volt Vámbéry Iusten²⁷ és még más egyetemi tanárok. Soha még nem láttam olyan levertnek, elcsüggedtnak Ágoston Pétert. Látszott rajta a lelki depresszió. Beszélgettünk a napi eseményekről és dr. Ágoston Péter a beszélgetés során akként nyilatkozott, hogy nem tudja mi lesz ebből. Látszott, hogy Ágoston Péter a fejleményektől nincs elragadtatva, de mivel azóta sok baj, szenvedés és bánat érte, a beszélgetés további folyamányaira nem emlékezem. Miután dr. Ágoston Péter huzamosabb idő óta ismerem, rám nézve megnyugtató volt az ő részvétele a kormányban, és lehetséges, hogy én vagy mások is ennek kifejezést is adtunk.

Egy másik alkalommal találkoztam Ágoston Péterrel s akkor olyanforma nyilatkozatot tett, hogy az irányzatot igyekszik jobb felé fordítani. Egyebet nem tudok.” Ebben tehát egy szó sincs abból, amit az ügyvéd úr mondott.

Dr. Ujlaki védő: Annak idején csak futólag olvastam. Szabad talán most megkérdeznem tanú úrtól, nem méltóztatik-e emlékezni, hogy Ágoston Péter ott az egyetemen értesült népbiztosi kinevezéséről?

E: Erről már megkérdeztem én is.

T: Mondtam, hogy ezt nem tudom.

Dr. Ujlaki védő: De akkor méltóztatott tapasztalni az ő addig soha nem észlelt aggodalmát.

T: Azt láttam, hogy azt az egész alakulást nagyon nagy aggodalommal fogadta.

Dr. Ujlaki védő: Nem látszott-e rajta, hogy örült, hogy szerephez és hatalomhoz jut?

T: Nem. Különben is ő a Károlyi kormány által államtitkári hatáskörrel berendeltetett a minisztériumba.

Dr. Ujlaki védő: Ez tehát nem volt várható. – Méltóztatnék most arra vonatkozólag nyilatkozni, milyen embernek ismerte meg Ágoston Pétert? Fanatikus szocialista volt-e, vagy pedig olyan szocialista, aki stréberségből csinálta ezt, hogy hatalomhoz jusson? Voltak-e olyan tények, vagy tett-e Ágoston olyan nyilatkozatokat, amelyek alapján tanár úr erre vonatkozólag nyilatkozhatik?

T: Igen. Én őt meggyőződéses szociáldemokratának ismertem, írásaiból és előadásaiból, amely utóbbiakat a jogászegyletben és másutt tartott.

Dr. Ujlaki védő: És tisztességes, becsületes embernek ismerte?

T: Természetesen igen. Soha semmiféle inkorrektiséget nem is tetelezhettem fel róla.

Dr. Ujlaki védő: Merültek-e fel olyan tények, vagy nyilatkozatok, amelyekből következtetni tudna méltóságod arra, hogy ő a proletárdiktatúra alatt a halálra ítélték kegyelmi kérvényeinek elutasítása mellett szavazott volna?

T: Nincs semmi tudomásom ilyen irányban.

Dr. Ujlaki védő: Erről tehát egyáltalán nem méltóztatik tudni. Legyen szabad most már – miután a tanú úrnak egyben-másban kérték itt a véleményét – nekem is megkérdeznem: képesnek tartja Ágoston Pétert arra, hogy ő ilyen kegyelmi kérvények elutasítására szavazott volna?

T: Erre nagyon nehéz felelni. Honnan tudhatom én, hogy hivatali működésében egy ember milyen intézkedéseket tesz?

Dr. Ujlaki védő: Hogyan magyarázta meg önmagának tanú úr, azt hogy Ágoston vállalkozott arra, hogy a kormányzótanácsban helyet foglaljon?

T: Én azt hittem eleinte, hogy ő mint a szociáldemokrata párt egyik legképzetesebb, sőt minden esetre legképzetesebb embere, a párt megbízásából kénytelen ott helyet foglalni, s az ő saját intencióiról csak azokból a később elejtett szavakból és azokból a kijelentésekből szereztem tudomást, amelyekre bátor voltam már vallomásomban utalni.

Dr. Ujlaki védő: Nem hallott tanú úr a proletárdiktatúra alatt arról, hogy Ágoston ellenforradalmárokat és túszoikat kiszabadított?

T: Nekem csak egy esetről van tudomásom, nevezetesen Nagy Ferenc²⁸ egyetemi tanár kollégánk esetéről, akinek ügyében ő, úgy tudom, két ízben is közbenjárt.

E: /Ágostonhoz/ Van valami kérdése?

Ágoston: Mikor kezdődtek az előadások akkor a második félévben?

T: Tudomásom szerint a proletár diktatúra kitörését megelőzőleg két nappal.

Ágoston Péter vádlott: Ezt azért kérdeztem, mert a tanrendből meg lehet állapítani, hogy nekem viszont az nap

lett volna az első előadásom. Csupán ezt akartam leszögezni. Már most ezzel kapcsolatban vagyok bátor rákérdezni, tud-e a tanú úrról, hogy azon a napon én állítólag csak azért mentem volna az egyetembe, hogy tudván kinevezésemet, bejelentsem a dékánnak, hogy ilyen körülmények között most már nem fogok előadást tartani?

T: Erről nincs tudomásom.

Ágoston vádlott: Ott volt-e, amikor a dékáni szobában beléptem?

T: Igen.

Ágoston vádlott: Tehát tudomást kellett volna erről vennie.

T: Kétségtelenül hallanom kellett volna, mert hiszen ott voltam én, azonban ilyen nyilatkozatot nem hallottam. Nekem is az a benyomásom hogy úgy volt, hogy előadást fogok tartani, de megzavartak. Egy ifjúsági csoport berohant, kijelentette, hogy most már nincs magánjog, nincs közjog, szüntessék be az előadásokat. Ennek a helyzetnek megbeszélése végett gyűltünk össze a dékán szobájában.

E: Ha nincs több kérdés és észrevétel, tessék nyilatkozni a tanú megesketésére vonatkozólag.

Főügyész helyettes: Nem kívánom.

Dr. Ujlaki védő: Valónak fogadjuk el.

E: Köszönöm, a törvényszék a 318. § alapján mellőzi az eskü kivitelét.²⁹

Jegyzetek

¹ A népbiztosok perének iratait Budapest Főváros Levéltára őrzi. A jegyzőkönyv felkutatásában Fehér Csaba és Nagy Szabolcs voltak segítségemre; közreműködésüket itt köszönöm.

² Ágoston Péter 1874-ben született a ma Romániához tartozó Zsombolyán, római katolikus vallású polgári családban, Augenstein Péterként. Jogot végzett, majd 1901-től a nagyváradai jogakadémián tanított. A sztrájkjog és a szociális jogok elméletének egyik kidolgozója; szociológusként a zsidókérdés elemzője. A nagyváradai jogakadémia azon két tanárának egyike, aki még 1903-ban nem írta alá a Somló Bódogot a miniszternél denunciókari levelet. 1919. január 1-jétől a budapesti tudományegyetem jogi karára nevezték ki, vitatott körülmények között. 1922-ben Moszkvába került, 1924-től Londonban, majd halála (1925) előtt rövid ideig Párizsban élt. Életéről bővebben Kupán Árpád: Változatos életpálya a viharos változások korában. Ágoston Péter élete 1–2. *Várad*, 2007. 9. és 10. sz. [http://epa.oszk.hu/00100/00181/00035/tarsadalom_01_kupan.htm]. Szakmai munkásságáról Berke Gyula: Ágoston Péter a munkajogász. Adalékok a magyar munkajog eszméitörténetéhez. *Jogtörténelmi Szemle*, 2014. 1. sz. 9–18. p. Politikai és szakmai pályáivéről Ormos Mária: *Katedrától a halálsorig*. Ágoston Péter 1874–1925. Budapest, 2011, Napvilág

³ A kinevezések körülményeiről Litván György: A forradalmi kormány és a budapesti tudományegyetem erőpróbája 1918–1919 fordulóján. *Történelmi Szemle*, 1968. 4. sz. 401–427. p. Somló Bódog helyzetéről Takács Péter: Somló Bódog élet- és pályarajza dokumentumokkal illusztrálva. *Jog – Állam – Politika*, 2016. 4. sz. 3–71. p.

⁴ 1920-ban Plósz Sándor 74, Pikler Gyula 56 éves volt; az ő nyugdíjazásuk végleges lett. Pikler gyakorlatilag visszavonult vidékre, és pszichológiai kísérletekbe kezdett. Illés Józsefet és Szladits Károlyt, akik ekkor 49 évesek voltak, később reaktiválták.

⁵ *Nyírvidék*, 1920. 17. sz. 3. p. Kmety Károly 1920 folyamán tisztázta magát, és 1929-ben bekövetkezett haláláig a közigazgatási jog és közjog nyilvános rendes tanára maradt.

⁶ A peréről Rév Erika: *A népbiztosok pere*. Budapest, 1969, Kossuth Kiadó. A per Ágoston Péterrel kapcsolatos részeit illetően lásd 105–119. p.

⁷ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Levelestár

⁸ Így Landler Jenő, Vágó Béla, Varga Jenő, Székely Béla, Kunfi Zsigmond, Lukács György, Fiedler Rezső, Landler Jenő, Rákosi Mátyás, Pogány József, Szántó Béla, Szamuely Tibor, Rónai Zoltán, Ládai István, Böhm Vilmos, Hevesi Gyula, Csizmadia Sándor, Vantus Károly, Hamburger Jenő, Nyisztor György, Erdélyi Mór és Illés Artur.

⁹ Stocker Antal: *A nagy per. Cserny József és terrorista társainak bűnügye*. Budapest, 1919 (1920), Magyar Országos Véderő Egyesület. A Cserny-csoportot olykor Lenin-fiúknak nevezik, ami azonban a csoport vonatkozásában nem teljesen pontos megnevezés. A „Lenin-fiúk” kifejezéssel részben – általánosságban – a Tanácsköztársaság eleinte spontán módon alakuló, majd folyamatosan átszervezett karhatalmi különítményeinek összes tagjára szoktak utalni (közülük sokan szerették így nevezni saját magukat), részben pedig – konkrétan – a Szamuely Tibor által irányított csoportra. Ez a Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztályának alárendelt, Szamuely által vezetett, egy ún. páncélvonaton az egész országot bejáró különítmény volt, mellyel mind az (1919. május 19-én lefegyverezett) első, mind a második Cserny-csoport gyakran együttműködött. Cserny József pere 1919. november 25-én kezdődött, emberölés és más bűncselekmények miatt; öt és 13 társát halálbüntetésre ítélték, kivégzésükre 1919. december 18-án került sor. Egy másik karhatalmista csoport tagjait 1919. december 20-án ítélték halálra, ugyancsak a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéken; ezeket az ítéleteket 1919. december 29-én hajtották végre.

¹⁰ Rév 1969, 265. p. A távirat szövege ellenére a gyakorlatban a magyar kormány halogató politikát folytatott, mert a tervezett kiadatás rossz hatást gyakorolt a bírói karra. 1921 legelején ugyanis a Kúria kegyelmi tanácsa még tárgyalta a kegyelmi kérvényeket. A szovjetek nemcsak a tíz népbiztos, hanem minden letartóztatott kommunista ki-

- adatasát szerették volna elérni; az táviratot ezért az oroszországi és a ausztriai sajtóban nyilvánosságra hozták. A nemzetközi botrány elkerülése érdekében a rigai (már a Bethlen-kormány képviselője által aláírt) megállapodás az oroszok számára kedvezőbb feltételeket tartalmazta: a hadifoglyokért cserébe nemcsak a 10 népbiztost, hanem 415 letartóztatott és elítélt kommunistát adtak ki. A nemzetközi körülményekről lásd még Csonka Laura: Nemzetközi és hazai fellépés a népbiztosok megkegyelmezése érdekében. *Archivnet*, 2015. 3. sz.
- ¹¹ A védelem különböző aspektusait külön kötetben mutatta be: Ujlaki Géza (összeáll.): *Ágoston Péter dr. védelme*. Esztergom, 1920, Buzárovits G. A képviselő mellett szakirodalmi tevékenységet is kifejtett. (Nem azonos azzal az Ujlaki Géza nevű győri jogásszal, aki az egykori Idegenforgalmi Hivatal vezetőjeként 1932-ben a győri Rotary Club egyik alapítója volt.) Ő a szerzője *A választott bíraskodás kézikönyve* című kötetnek (Budapest, 1927, Dick Manó) és a „Törvénykezési Szemle. Bírósági gyakorlat választott bíraskodási ügyekben az 1929. évben” című szakkiknek (*Jogtudományi Közöny*, 1930. 10. sz. 140–141. p.).
- ¹² Ágoston úgy védekezett, hogy „ő az igazságügyi népbiztosságot nem vállalta el, már a jelölése ellen is tiltakozott. [...] A tanácskongresszus befejezése után Pozsonyba utazott, mint a csehszlovákokkal folytatott fegyverszüneti tárgyalások vezetője. E tárgyalások befejezése után Bécsbe ment”, mert a követség ideiglenes vezetésére kapott megbízást, ahonnan „július 30-án érkezett vissza Budapestre”. Másnap, „július 31-én már bent volt az Igazságügyi Népbiztosságban, ott jelentéseket hallgatott meg, de [a Tanácsköztársaság augusztus 1-jei bukásáig] már semmiféle ténykedést nem fejthetett ki”. Rév 1969, 113. p.
- ¹³ E tárgyú vallomását lásd Rév 1969, 114–115. p.
- ¹⁴ Ormos 2011, 130. p.
- ¹⁵ Ormos 2011, 260. p.
- ¹⁶ Ormos 2011, 259. p. A három meghallgatott professzor Vámbéry Rusztem, Szladits Károly és Navratil Ákos volt. A negyedik jelenlévő, Illés József ugyanis ekkor ismeretlen helyen tartózkodott, s a hatóságok nem tudták meghallgatni.
- ¹⁷ A Károlyi-kormányba való ki nem nevezésének körülményei legalábbis ezt erősítik. Ezekről (hallomás alapján) Bánffy Miklós és (tanúként) Károlyi Mihály is beszámolt visszaemlékezéseiben. Bánffy szerint „Károlyi Mihály nem talált igazságügy-minisztert a kormányába, József főherceghez menet véletlenül találkozott a siklóiban a professzorral, aki az improvizált felkérést elfogadta. A siklóból kiszállva az akkor megjelent újságból értesültek Tisza István meggyilkolásáról, majd mire a főherceghez érkeztek, tapasztalták, hogy már megint nincs igazságügy-miniszter, mert Szladits Károly elpárolgott.” (Bánffy Miklós *Emlékeimből*. Kolozsvár, 1932. újranyomva: Szépművés Könyvek, 2017, idélt Ormos 2011, 261. p.; lásd még Bánffy Miklós: *Emlékezések. Irodalmi és művészeti írások*. Kolozsvár, 2012, Polis.) Károlyi Mihálynál ez olvasható: „a kormány tagjaival együtt felmentem a Várba, hogy József főherceg előtt az esküt letegyük. A palota előcsarnokában kaptuk a hírt, hogy Tisza Istvánt a városligeti villájában meggyilkolták. Öt perccel az eskütétel aktuusa előtt tudtuk meg ezt a megdöbbentő eseményt, amely kijelölt igazságügy-miniszterünket, Szladits Károlyt annyira megrémítette, hogy nyomban sarkon fordult, és eltűnt.” Károlyi Mihály: *Hit, illúziók nélkül* (1977). Ford.: Litván György. Budapest, 2013, Európa, 153. p. Az angol nyelvű kiadásban lásd *Memoirs of Michael Karolyi: Faith Without Illusion*. London, 1957, Dutton, 125. p. (Érdemes megjegyezni, hogy az angol szöveg csak „az igazságügy-miniszterünkre” utal, de nem említi Szladits Károly nevét.)
- ¹⁸ Ünnepi dolgozatok Dr. Szladits Károly egyetemi tanári működésének harmincadik évfordulója alkalmából. Írták a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem magánjogi szemináriumának tagjai. Budapest, 1937, Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Magánjogi Szemináriuma
- ¹⁹ A jegyzőkönyv oldalszámai: 16 381-től 16 388-ig. Ezen az iraton áthúzva, helyette ceruzával (oldalanként): 5684-től 5661-ig.
- ²⁰ Az irat élén álló név arra utal, hogy ki vezette a jegyzőkönyv szóban forgó részét. Márki-Zay Lajos (1885–1962) bírósági és parlamen-

ti gyorsíró, jegyzőkönyvvezető, később országgyűlési tanácsos, az országgyűlési iroda főnöke. Elméleti munkája: *Az egységesség magyar gyorsírás tankönyve I*. Budapest, 1927, Franklin. Hivataltal neve: Lajos József Márki-Zay de Sarkad dr. (A név kialakulásáról lásd a „dr. Márki János királyi közjegyző és dr. Zay Lajos országgyűlési gyorsíró közötti örökbefogadási szerződés megerősítésére, az örökbefogadó nemességének, sarkadi előnevének és családi nevének örökbefogadott fiára leendő átruházására, illetve a sarkadi Márki-Zay kettős név használatának engedélyezésére” vonatkozó előterjesztést. *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867–1944*, 1917. június 10.)

- ²¹ A bírói tanács elnöke.
- ²² A jegyzőkönyvben a név cs-vel írva.
- ²³ Helyesen Bokányi Dezsőt. Bokányi Dezső (1871–1943) kőfaragó, politikus, újságíró, író, fordító. A szakszervezeti mozgalomban kezdett politizálni, később a Magyarországi Szociáldemokrata Párt egyik vezetője és a *Népszava* szerkesztője lett. Kőfaragói munkájával sokáig nem hagyott fel. Német nyelvtudása alapján gyakran járt külföldön, és fordított marxista műveket (tőle származik a „Világ proletárjai egyesüljetek!” jelszó magyar megfogalmazása), annak ellenére, hogy az általános választójogért folytatott küzdelmet eleinte fontosabbnak tartotta a forradalomnál. Végül elfogadta, sőt támogatta a MSZDP és az MKP egyesülését; az új pártnak később vezetőségi tagja lett. A Tanácsköztársaság idején munkaügyi és népjóléti népbiztos volt, majd katonai parancsnokként tevékenykedett. A népbiztosperben halálra ítélték. Később, a Szovjetunióban – egyebek mellett – Lenin műveit fordította magyarra, bemondóként dolgozott a moszkvai rádiónál, és újságot szerkesztett. 1938-ban koholt vádak alapján letartóztatták, és évekig börtönben tartották; 1943-ban egy börtönkórházban halt meg.
- ²⁴ Keresztes(sy) Gyula 1903-ig nyíregyházi kir. törvényszéki aljegyző, majd „telekkönyvi betétszerkesztő bíró”. A népbiztosperben a bírói tanács tagja, az 1930-as években ítélőtáblai bíró (1938-ban ő ítélte szabadságvesztésre Szálasi Ferencet), később fegyelmi okból nyugdíjazták.
- ²⁵ Herczeg Géza banktisztviselő volt, aki a Szent István-bazilikában tartott vasárnapi misén a Tanácsköztársaság elleni röpcédulákat osztogatott. A hívők között elvegyült politikai nyomozó, miután átvette a röpcédulát, letartóztatta, és a Markó utcai Budapesti Forradalmi Törvényszékre kísérte. Itt egy bírósági tanács – tagjai Szirmai István törvényszéki jegyző, dr. Trattner Árpád ügyvédjelölt, Schreier Lajos szakács és Rózsa-Rosenfeld Izidor asztalossegéd – 1919 egyik júniusi hétfőjén halálra ítélte; az ítéletet kedden végrehajtották. Stenczei János ügyvédet és Nikolényi Dezső rendőrfogalmazót ugyancsak a Budapesti Forradalmi Törvényszék ítélte halálra 1919. április 23-án.
- ²⁶ Erre – állítólag – még 1919 januárjában került sor. Az *Egyenlőség* című lap szerint a kommunisták által az „uzsorások” ellen uszított bányászok, miután elfoglalták a postát és a vasutat, fosztogattak, pogromot rendeztek Salgótarjánban, amit a hadsereg fojtott el, mert a karhatalom nem mert fellépni a tömeg ellen. Más források ezt írják: „A községi jegyző 1920. július 14-én kelt, 1918–1919 eseményeit összefoglaló jelentésében pedig egyértelműen megállapítja: »Előljárók Salgótarjánból erőszakosan eltávolítva nem lettek.« Másik tévhit a »szörnyű vérengzés«, »vérfürdő«, melynek forrása a *Vörös Újság*. Ugyanez a lap ragasztotta Peyer Károly neve mellé a »salgótarjáni Haynau« jelzöt. Az újság »mintegy száz ember kivégzéséről« ír, minden bizonnyal az első ellenőrizetlen hírek hatására. Szecsey Ernő főszolgabíró jelentésében 40 halott szerepel, A *Nap* című újság »mintegy harminc halott«-ról tud, a *Bányamunkás* szerint 17, a *Népszava* forrásai alapján 10 volt az áldozatok száma. A Salgótarjáni és környező községek halotti anyakönyveiben január folyamán 9 személy neve mellett jegyezték be erőszakos halálokat. Általában »katonai karhatalmi század általi lelövés« a megjelölés, egy esetben pedig, a legelső áldozatnál »fosztogatók elől való meneküléskor fejlövés.«” Rombolás és fenyegetettség. Bizonytalan hónapok 1919. január 1. – március 21. In Salgótarjáni események 1918–1919.

Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 53., Salgótarján, 2007, 54–55. p.

- ²⁷ Elírás; valójában Vámbéry Rusztem (1872–1948) jogász, polgári radikális közíró, egyetemi tanár, az ismert orientalista, Vámbéry Ármin (1832–1913) fia. Keresztapja az akkor még trónörökös Edward walesi herceg, a későbbi VII. Edward. Elsősorban a büntetőjogot és kriminológiát művelte. 1896-tól az Igazságügyi Minisztériumban a törvény-előkészítéssel foglalkozott, később (1913-ig) királyi ítélőtáblai bíró volt. A *Jogtudományi Közöny* (1913–1934) és a *Századunk* (1926–1935) című folyóiratok szerkesztője. 1914-ben szerepet vállalt a Polgári Radikális Pártban, 1918-ban a Nemzeti Tanács tagja lett. Politikai szerepvállalása miatt 1920-ban megfosztották katedrájától; azután ügyvédként működött. Védő József Attila első (1924) és Rákosi Mátyás második (1934/35) perében. 1938-ban Londonba,

majd az Amerikai Egyesült Államokba emigrált. 1941-ben megfosztották magyar állampolgárságától, 1945-ben azonban az Ideiglenes Nemzetgyűlés saját döntése alapján meghívta képviselőnek. Később Magyarország washingtoni nagykövete lett, megbízatása lejártakor, 1948-ban az Egyesült Államokban maradt.

- ²⁸ (verseghi) Nagy Ferenc (1852–1928) jogász és politikus; Nagyváradon, Kolozsváron, majd 1891-től Budapesten egyetemi tanár, az MTA tagja. Számos tudományos mű szerzője a kereskedelmi és váltójog terén. A párizsi Összehasonlító Jogtudományi Társaság levelező tagja, a hágai Nemzetközi Bíróságon Magyarország képviselője, 1909 után a Magyar Jogászegylet elnöke, 1912-től valóságos belső titkos tanácsos. 1886/87-ben a kolozsvári, 1914/15-ben a budapesti jogi kar dékánja, 1927-től a felsőházi tag.

- ²⁹ Helyesen: kivételét.

Föglein Gizella

Adventi ajándék – karácsonyi kitüntetés

A Magyar Köztársasági Érdemrend, illetve Érdemérem kitüntetettjei 1947-ben

1946 őszén a magyar parlament törvényt hozott a Magyar Köztársasági Érdemrend és Érdemérem alapításáról (1946. évi XXI. tc.).¹ A törvény általános indokolása értelmében a Köztársági Érdemrend „csak kimagasló, rendkívüli érdemek jutalmazására alapíttatik” öt fokozattal, míg a Köztársági Érdemérem „a kisebb érdemek jutalmazására” három fokozattal. A Köztársasági Érdemrend és Érdemérem alapszabályait a miniszterelnök dolgozta ki.

I. A szociális munkáért

1947 karácsonyán az „ország szociális munkája terén kifejtett kiváló érdemeik elismeréséül” a Magyar Köztársasági Érdemérem arany fokozatában részesültek többek között az állami és pártvezetők, közéleti személyek általában többgyermekes feleségei.

A Magyar Köztársasági Érdemérem arany fokozatát kapta a Független Kisgazdapárti köztársasági elnök, a korábbi református lelkész, Tildy Zoltán felesége, született Gyenis Erzsébet (1896–1985), háromgyermekes tanítónő.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány nemzeti parasztpárti belügyminisztere, majd 1947 februárjától parasztpárti főtitkár, a református családból származó Erdei Ferenc felesége, született Majlát Jolán (1917–1991), kétgyermekes történész, néprajzos kutató a Magyar Köztársasági Érdemérem arany fokozatában részesült.

Szintén a Magyar Köztársági Érdemérem arany fokozatában részesült a Független Kisgazdapárt Politikai Bizottsága tagja, parlamenti képviselő, a református családi hátterű Dinnyés Lajos miniszterelnök (1947–1948) felesége, született Hegedűs Katalin (1909–1997).

A Magyar Köztársasági Érdemérem arany fokozatát kapta a második világháború előtt moszkvai, kommunista emigrációban élő, a szovjet hadsereg tagjaként Magyarországra érkezett, 1945 után a szegedi egyetemen tanított, majd az ELTE BTK Újkori Egyetemes Történelmi Tanszékét vezette Gerő Ernőné, született Fazekas Erzsébet (1900–1967), aki férjével két, örökbefogadott gyermeket nevelt.

A Magyar Köztársasági Érdemérem arany fokozatában részesült a két világháború között a szociáldemokrata nőmozgalom, majd a Szociáldemokrata Párt vezetőségének tagja, özv. Mónus Illésné, született Koronya Jolán (1890–1960), római katolikus vallású, aki a második világháború utáni években az Orientál Filmipari Rt. igazgatóságában foglalt helyet.

A Magyar Köztársasági Érdemérem arany fokozatát kapta a Magyar Kommunista Párt főtitkár-helyettese, a párt öttagú Politikai Bizottsága és a Nemzeti Főtanács tagja; a nemzetgyűlés, majd az országgyűlés képviselője, a Nagy Ferenc-kormány belügyminisztere, Rajk László felesége, született Földi Júlia (1914–1981), könyvtáros, levéltáros.

Magyar Köztársasági Érdemérem arany fokozatában részesült Rákosi Mátyásné, született Fenyva Fjodorova Kornylilova jakut nemzetiségű, (1903–?), a szovjet bírák és ügyészek szakszervezetének elnöke.

Magyar Köztársasági Érdemérem arany fokozatában részesült Grósz Emma varrónő Szakasits Árpád, a második világháború után újjáalakult Szociáldemokrata Párt főtitkárának, a Magyar Köztársaság elnökének második felesége.

A moszkvai kommunista emigrációból elsőként Magyarországra visszatérő, az MKP Központi Vezetősége, Központi Titkárság vezetője, Budapest közellátási kormánybiztosa, majd főpolgármestere, a Gazdasági Főtanács főtitkára, Vas Zoltán első felesége, született Vadas Sári (1903–1975), aki a bécsi és a moszkvai emigráció után különböző párt- és állami funkciókat töltött be,

például népjóléti miniszteri tanácsos volt. A férje két gyermekét nevelő orvos a Magyar Köztársági Érdemérem arany fokozatában részesült.

1947-ben az utolsó, a közellátásban nyújtott teljesítményt értékelő kitüntetés, a Magyar Köztársasági Érdemérem ezüst fokozatát november 4-én adták át Farkas János nyugdíjba vonuló közigazgatási altisztnek.

II. A Duna-hidak újjáépítéséért

A közlekedés háborús kárait figyelembe véve – elpusztult a teljes hídállomány mintegy egyharmada, köztük valamennyi Duna- és Tisza-híd, a hajó- és a gépkocsipark többsége. Így a hidak újjáépítéséhez kapcsolódó „hidcsata” sem csak azt rejtette magában, hogy minél több hidat nyissanak meg minél rövidebb idő alatt – hanem azt is, hogy mindezt minimális anyagfelhasználással.

1945–46-ban Budapest lakossága pontonhidakon (Manci-, Böske-, Kossuth-híd) kelhetett át a Dunán.² A Margit-híd újjáépítési munkálatait 1947. január 1-én kezdték meg, és november 6-án adták át a forgalomnak. Ugyanezen a napon jelent meg a Magyar Közlöny 260. számában a híd újjáépítéséért kitüntettek névsora.

Jegyzetek

¹ Föglein Gizella: A köztársasági kitüntetések üzenete. In Mezey Barina (szerk.): *Jogi kultúrák, processzusok, rituálék és szimbólumok*. Budapest, 2006. Gondolat Kiadó, 64–83. p.
A Magyar Köztársasági Érdemrenddel, illetve Érdeméremmel kitüntettek összeállítása a Magyar Közlöny 1948. januári, februári és no-

Hat arany, nyolc ezüst és nyolc bronz Magyar Köztársasági Érdemérem került kiadásra a MÁVAG dolgozók, a mérnökgárda és az illetékes minisztérium tanácsosai között.

A Boráros téri hídnak nevezett egykori Horthy Miklós-hídnak csak a roncsait emelték ki 1946–47 folyamán. A munkálatokban résztvevők kitüntetése 1947. december 31-én történt meg; tíz fő vehette át a Magyar Köztársasági Érdemérem három fokozatát. Az esztendő utolsó napján további hét ember kapta meg a Magyar Köztársasági Érdemérem ezüst, illetve bronz fokozatát a Margit-híd maradványainak kiemeléséért.

A Duna-hidak újjáépítéséért kitüntetettek között jóval kevesebb fizikai dolgozót, vagy akár középvezetőt lehetett találni, mint politikusokat; őket általában „csak” az Érdeméremmel, ritka esetekben az Érdemrend alacsonyabb fokozataival jutalmazták.

A szociális munka teljesítése, a közellátás biztosítása, a Duna-hidak újjáépítése, a dunai közlekedés helyreállítása, a háború utáni élet újrarendezésnek nemcsak szimbolikus, de szükséges és nélkülözhetetlen feltételei voltak. Ezek valójában nem voltak, mert nem lehettek „kisebbségi érdekek”, legfeljebb a hivatalos jutalmazás tekintetében.

vemberi számai, valamint az 1947. évi Országgyűlés Almanachja 1947–1949 és az Ideiglenes Nemzetgyűlés Almanachja 1944–1945 felhasználásával történt.

² Dr. Gáll Imre: *A budapesti Duna-hidak története*. Budapest, 1984. Műszaki Könyvkiadó, 133–137. p.

Fráter György élete és tevékenysége felé nemcsak a kortársak, de a kései utókor is élénk figyelemmel fordult. A XIX. században Jókai Mór és Horváth Mihály is könyvet szentelt pályafutásának. Újabban Barta Gábor kismonográfiája (1988) mutatta be irodalmi igényességgel György barát tevékenységét. Barta Gábor munkájának elkészültéig a vita nagyjából az „angyal vagy ördög” kérdéskörére egyszerűsödött. Az éltében és halálában kiváltott erős indulatok némiképpen érthetőek, hiszen – amint ez Barta Gábor, majd Oborni Teréz szakszerű elemzéséből kiderül – a Barát pályája elképesztő fordulatok sorozatán keresztül haladt – a késői utókorból – elkerülhetetlennek látszó végkifejlet felé.

Az Oborni Teréz által évtizedeken keresztül – bel- és külföldön – gyűjtött anyag a hazai jogtörténetírás szempontjából is szerencsés időben érett könyvvé, hiszen az *Erdély jogtörténete* (2018) című, idén megjelent összefoglaló munka jól jelzi a jogásztársadalom téma iránti érdeklődésének növekedését.

A szerző könyvét a szűkebb szakmán kívül a magyar történelem iránt érdeklődők is haszonnal forgathatják,

KÖNYVEKRŐL

Fráter György új életrajza

Oborni Teréz könyvéről

Oborni Teréz: *Az ördögös Barát*.
Fráter György (1482–1551)
Pécs – Budapest, 2017,
Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, 355 p.
ISBN 978 963 467 001 8

ugyanis ez a munka nem csupán egy adatsorokra épülő életrajz, hanem jóval több annál. Fráter György rövid idő alatt hihetetlen magasságokba ívelő életútján keresztül ugyanis képet kaphatunk a korszakról, bepillanthatunk a kortársak kártyáiba, megismerhetjük a kor államfér-

fiainak kapcsolati hálóját és annak alakulását, és – nem utolsósorban – a Magyarország határain megerősödő két birodalom: a Habsburgok és az oszmánok térséggel kapcsolatos elképzeléseit. Oborni Teréz az általa feldolgozott hatalmas forrásanyagot szépirodalmi igényességgel mutatja be, a leíró részeket számos korabeli levélrészlet egészíti ki.

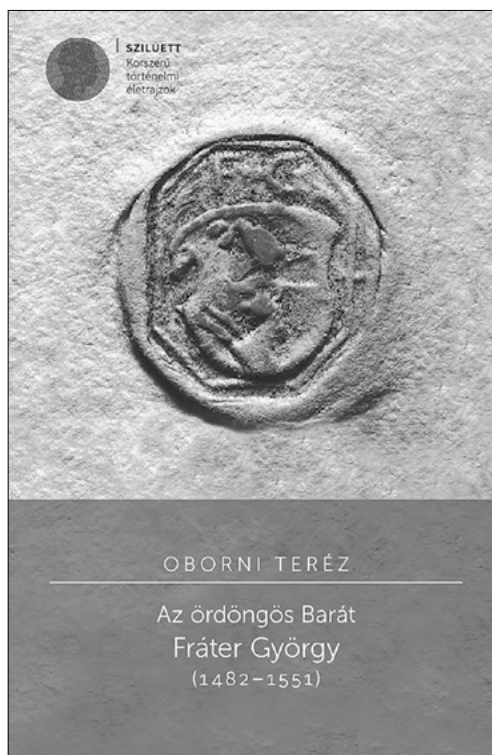
A szerző ars poeticájának megfelelően a cselekményt a levéltári források alakítják, és Oborni Teréz kiváló érzékkel ezek közül talán a legizgalmasabbat, a György barát meggyilkolásának szentszéki vizsgálata keretében keletkezett anyagokat választotta munkája alapjául. Ennek, a gyilkosság következményeit Ferdinánd királyról elhárítani igyekvő anyagnak a belső ellentmondásait és kérdéseit körbejárva kerülünk az események közepébe – mintha az olvasó egy bűnügyi regény sodró cselekményének részesévé válna!

A szerző nem csupán a korszak tudós történész kutatója, levéltári és kormányzattörténelmi kutatásainak köszönhetően pontos és szabatos fogalmakkal dolgozik;

e miatt könyve – bár elsősorban történelmi munka – joggal tarthat számot a jogtörténetírás érdeklődésére is. Fráter György életrajzának egyes fordulópontjait pedig jogtörténelmi relevanciával bíró dokumentumok, így például a váradi béke vagy a nyírbátori egyezmény szegélyezik. Ezek keletkezési háttéréről Oborni Teréz bőséges információval szolgál. Miközben pedig György barát útja egyre meglepőbb fordulatokat vesz, a kanyarok leírása mögött felsejlenek az újonnan születő államalakulat körvonalai.

Ezeket, az életrajz szempontjából háttérinformációnak számító adatokat a jogtörténészeknek kellene majd részletesebben vizsgálat alá vonniuk – ehhez egyébként a szerző imponáló méretű forrás- és irodalomjegyzéke is segítséget nyújthat.

Domaniczky Endre

Nélkülözhetetlen segédkönyv a jogtörténelmi jelenkor kutatásához

Soltész István könyvéről

Soltész István (összeáll.):
Bibliográfia az államról, az Országgyűlésről, a központi állami szervekről, az Alkotmányról és a választási rendszerről, I–III. kötet
 6. átdolgozott és bővített kiadás
 Budapest, 2018. Kiadja a szerző az Országgyűlési Könyvtár támogatásával

A jogtörténészek is nagy haszonnal forgatták Soltész István első ízben 2004-ben megjelent törvényhozás-történelmi bibliográfiáját, amely a 2007-i, a 2012-i, a 2015-i, majd a 2018-i tematikai kiterjesztéssel hatalmas terjedelmű gyűjteménnyé, teljes körű államtörténelmi szakkatalógussá bővült. A bibliográfia már első kiadásakor is hiánypótló mű volt, hiszen a hazai törvény-

hozás szervezetének történelmi irodalmáról legutóbb (Nagy Miklós szerkesztésében) 1929-ben jelent meg használható szakirodalmi jegyzék.

A hatvanezer közleménytételből álló kötet nem egyszerű bibliográfia leírás, hanem alaposan átgondolt elvek szerinti összeállított tudományos segédkönyv. A regiszterbe vett forrásbázis meghaladja a szokásos publikációs műfajokat, hiszen szerepelnek benne egyetemi szakdolgozatok, forrásértékű szakértői anyagok, publikálatlan, de elérhető kéziratok is. A műben így nem csupán a monográfiák, a szakkönyvek és szaktanulmányok címléírása kapott helyet, hanem – kiegyensúlyozott arányban – jelen vannak a hazai aktuális publicisztika termékei is. A napi- és hetilapok cikkei, az alkotmányjogi tárgykörű interjúk gyakran elsődleges információkkal szolgálnak, így szerepeltetésük tudományos haszonnal is jár. Növeli a bibliográfia értékét, hogy a szerző a tanulmánykötetek egyes tanulmányait is saját rendszerébe illeszti, így a vegyes tárgyú, ünnepi megemlékező kiadványok, emlékkönyvek vonatkozó tanulmányai sem kerülnek el figyelmünket.

Külön kell szólni a példátlan méretű adat-összeállítás oktatási hasznáról. Számos alkalommal tapasztaljuk, hogy hallgatónk témaválasztásának folyamatában milyen nagy szerepe van az irodalomfeltárás első, tájékozódó fázisá-

nak. E tekintetben a Soltész-bibliográfia nélkülözhetetlen segédeszköz, hiszen a párhuzamosan alkalmazott kronológiai és tematikai tagolás gyorsan egyértelművé teszi, hogy az adott tárgykörben vannak-e kikerülhetetlen történelmi és újabban született tételei jogi, dogmatikai feldolgozások. Az összeállítást külön értékessé teszi a szerző hatalmas tapasztalata a működő törvényhozói tevékenységről, hiszen az országgyűlés főtitkáráként olyan tapasztalatokat szerzett, melyek a tudományos-közéleti szerzők többsége előtt rejtve maradtak. Nagy hasznunkra válna, ha ezeket a – jelenkori történet-tudomány szempontjából alig nélkülözhető – személyes tapasztalatokat is megosztaná velünk.

A tudományos alap kutatásban és a jogi oktatásban szintén jól hasznosíthatóak az összeállítás (főleg a térségünket érintő) kitékintő részei, továbbá annak idegen nyelvű szakirodalmi apparátusa. Különös haszonnal forgatható – a Szabó Gergely közreműködésével összeállított – európai parlamenti választásokra vonatkozó angol nyelvű szakirodalmi címlista. A szerző a kötet harmadik (magán)kiadásában jelentősen bővítette az egyes állami intézmények történelmi anyagait, ezzel – lényegében – teljes listáját kínálja az alkotmánytörténelmi tárgyú monográfiáknak és szakkönyveknek. A 2012-es átdolgozás során az egyes tematikai blokkok jelentős alkotmánytörténelmi címtárral bővültek, így még hasznosabbá váltak a történelmi elemzéssel foglalkozó alkotmánytörténetesek és a tételjes jogot művelő historikus hajlamú kutatók számára.

Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy minden tudományos kutatás a meglévő források, a tárgyban készült szakirodalmi összefoglalások számbavételével és tartalmuk áttekintésével kezdődik. Gyakorta tapasztaljuk, hogy a szerzők elmulasztják az eddigi tudományos eredmények számbavételét. Ha csupán a történelmi alkotmányról jelenleg is folyó diskurzusokat tekintjük, kiderül, hogy a (néha markáns) véleményt nyilvánítók töredék része ismeri csupán azokat a tárgybeli közleményeket, melyek könyveszeti adatait Soltész István művében a vonatkozó helyeken közzétette.

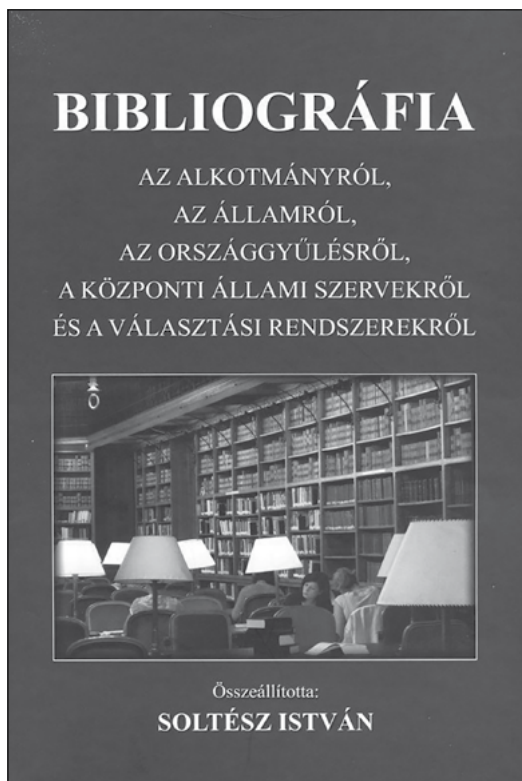
A szerző kézbe vett minden rögzített bibliográfiai tételt; ezt igazolja, hogy áttekintette azok szakirodalmi jegyzeteit, hivatkozásait, és ezek jelentős részét is szerepeltette gyűjteményében. Ennek köszönhetően – az alapvetően magyar nyelvű irodalom mellett – számos idegen nyelvű közleményt is regisztrált. Az utolsó kötet – a címben jelzett tematikai bontásban – átfogja az államélet teljes vertikumát.

A közelmúlt időszak megélénkült hazai közjogi reformjai jelentős szakirodalmi visszhangot váltottak ki, így e közlemények megjelenítése a hazai közélet értelmezése szempontjából is fontos igény. A jogtörténet-tudomány körében is intenzív viták kezdődtek a jelenkori jogtörténet tárgyköréről, a jogtörténelmi kutatások forrásbázisáról és szakirodalmi háttéréről. Ilyen körülmények között a hazai jogtörténetesek is nagy hasznát vennék a bibliográfia aktualizálásának, újabb kiadás megjelentetésének. A történelmi identitásunk szempontjából is hasznos lenne, ha a mű – kibővítve a legújabb bibliográfiai tételekkel és idegen nyelvű forrásokkal – könyv alakban ismét megjelenne.

A könyv borítóképén az Országgyűlési Könyvtár legendás olvasóterme látható. A kiváló kutatóhely, a hazai bibliofil nemzedék kedves otthona az utóbbi években jelentős mértékben korszerűsítette szolgáltatásait, feldolgozta és digitális formában is hozzáférhetővé tette gyűjteményeinek jelentős részét. Tapasztalataim szerint a törvényhozás elegáns könyvtára kiválóan alkalmas arra, hogy a joghallgatók méltó környezetben ismerkedjenek meg a tudományos irodalommal, és megértsék a könyvek fontosságát a digitális világban is. Ehhez is nagy segítség Soltész István tudományt és gyakorlatot egyaránt szolgáló összeállítása.

Sipta István

Az ún. Soltész-bibliográfia elektronikus változatban is épül tovább, amelynek gondozását és bővítését Soltész István iránymutatásával és közreműködésével, vele együttműködésben az Országgyűlési Könyvtár munkatársai végzik. A nyomtatott formátum legújabb kiadása a könyvtár honlapján is megtalálható digitálizált változatban. Bővebben lásd <http://www.ogyk.hu/hu/parlamentibibliografia-soltesz>. (A szerk.)

Erdély jogtörténete

Veress Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*
Cluj-Napoca, 2018, Forum Iuris, 2018, 594 p.
ISBN 978 606 94513 9 7

A szerkesztő és a szerzők hatalmas feladatba fogtak, amikor az Erdély jogtörténetét feldolgozó átfogó mű megírására és szerkesztésére, a szerzők munkájának összehangolására vállalkoztak. Nem csak a szerzők és a lektorok hosszú sora, de az elkészült mű terjedelme is igazolni látszik: nem mindennapi szakmai-szellemi teljesítmény gyümölcset tarthatjuk ma a kezünkben. Az alkotók mellett a kötetet megjelentető Forum Iuris és a kiadást támogató magyar Igazságügyi Minisztérium is méltán lehet büszke arra, hogy az ambiciózus, példa nélküli és kétségtelenül hiánypótló szakmai kezdeményezés mellé állt.

A kötetet olvasva Hippokratésznak az a klasszikus szentenciája jutott eszembe, amelynek általában csak az elejét szoktuk idézni: „*ars longa, vita brevis*”. Ha azonban a kezünkben tartott művet és keletkezésének körülményeit alaposabban kívánjuk elemezni, akkor érdemes az antik szerző szavait teljes egészében felidézni: „*ars longa, vita brevis, occasio praeceps, experimentum periculosum, iudicium difficile*”, „a tudomány végtelen, az élet rövid, az alkalom mulékony, a kísérlet veszélyes, az ítéletalkotás nehéz”.

Ars Longa – „a tudomány végtelen”

A mű évezredek jogtörténetének átfogó és egyben részletes elemzésére vállalkozik, és vállalt feladatának igyekszik széles körben eleget tenni. A könyvet olvasva újra és újra az az érzés kerített hatalmába, hogy az ilyen hatalmas időtávot és tényanyagot átfogó mű megalkotására, megszerkesztésére vállalkozó szerzők és a szerkesztő valóban hisznek a tudomány végtelen hatalmában és erejében!

A szerkesztő maga is említi a kötet előszavában, hogy a koncepció megfogalmazásakor legalább négy nagyobb kihívással is szembesült, hiszen Erdély fogalma már önmagában számos kérdést vet fel, és az sem tekinthető mindenki által elfogadott szakmai evidenciának, hogy beszélhetünk-e egyáltalán Erdélynek mint a történelem során legtöbbször különböző államalakulatokhoz tartozó politikai és történelmi térnek önálló jogtörténetéről. A vállalkozás tehát egy térben és időben is sokszor bizonytalan határok között mozgó térség teljes jogtörténetének hiteles bemutatására vállalkozik – hogy egy másik klasszikust idézzek – „*sine ira et studio*”, azaz elfogultság nélkül, a tudomány eszközeivel.

A szerkesztő és a szerzők tudományos hitelességhez való ragaszkodását mutatja az is, hogy a jogtudomány és a jogtörténet mellett a történettudományt is segítségül hívják, és az egyes jogtörténelmi szakaszokat bemutató minden fejezet elején nagyon részletes általános történelmi bevezetőt olvashatunk az adott korszak Erdély területéről.

tét érintő legfontosabb történelmi eseményeiről, az állam és a társadalom helyzetéről.

Vita Brevis – „az élet rövid”

A vállalt feladatról, Erdély jogtörténetének megírásáról, a már említett szakmai kihívások nagysága és összetettsége miatt kis túlzással akár azt is mondhatnánk, hogy egy emberélet kevés lenne rá, de nemcsak ez, hanem a téma maga, a történelmi korszakok sokszínűsége is indokolja a közreműködők széles körét: a mű a szerkesztő mellett tizenhét szerző és kilenc lektor munkájának eredménye. Így ez a kötet az élő bizonyíték arra, hogy bármilyen hatalmas lehet egy feladat, egy kihívás, a megfelelő szakértői csapat elhivatott és kitartó kutatásai és írásai együttesen képesek lehetnek sikerre vinni egy ilyen nagyívű vállalkozást is. S „mert az élet rövid”, nem feledhetjük azt sem, hogy egy mű befejezése sokszor új feladatok, új kihívások előtt is megnyitja az utat. A szerkesztő is utal rá a könyv előszavában, hogy a kiadvány számos eljövendő kutatási területet is kijelöl, így hát mind a kötet szerzői, mind pedig újabb kutatók, a fiatal tudós generációk számára is maradt még tennivaló!

Occasio Praecept – „az alkalom mulékony”

A kellő alkalom megtalálása, az időzítés az élet minden területén fontos és hasznos képesség, nincs ez másként a tudományban sem. Ha egy mű a korát megelőzve jelenik meg, akkor előfordulhat, hogy a szakmai befogadó közeg még nem tudja kellőképpen értékelni, és a szerző csak az utókor jobb ítéletében bízhat. Másrészt, ha egy tudományos teljesítmény megjelentetésével a szerző vagy szerzők késlekednek, akkor sok esetben a hasonló művek tengerében elvész a mégoly értékes szakmai eredmény is.

Az Erdély jogtörténetét feldolgozó kiadványt, úgy érzem, egyik ilyen veszély sem fenyegeti. A kötet értelmi szerzői jó érzéssel ítélték úgy, hogy eljött az idő egy átfogó jogtörténelmi alkotás létrehozására, bízva abban, hogy ez a gondolat találkozik az olvasók érdeklődésével és elvárásaival is. A mű a maga nemében példa nélkül álló és hiánypótló jellegű: a joghallgatók, a szélesebb szakmai közönség, sőt az Erdély története iránt érdeklődő „laikus” olvasók széles köre is minden bizonnyal érdeklődéssel fogja forgatni. Magam is kíváncsian várom a könyvvel kapcsolatos kritikai visszajelzéseket nemcsak az erdélyi és a magyarországi, de a román szakmai körökből is.

Experimentum Periculosum – „a kísérlet veszélyes”

Erdély jogtörténetének megírása nem csak a téma nagysága, az évezredek átívelő korszakok és az Erdéllyel kap-

csolatos fogalomhatárok bizonytalansága miatt rendkívüli feladat. Az Erdély-fogalom átpolitizáltsága, az Erdélyhez fűződő – mind a magyarság, mind pedig a románság részéről tapasztalható – sajátos szellemi-érzelmi viszony nem könnyíti meg annak a dolgát, aki objektíven és világosan szeretne írni erről a területről. A szerkesztő és a szerzők is érzékelik ezt, sok esetben jelzik is a kötetben, amikor egy adott korszak vagy történelmi esemény kapcsán „aknamezőre” tévednek, de a törésvonalak bemutatásával, az esetlegesen szemben álló szakmai álláspontok elemzésével sikerül a szakmaiság és a tudományos hitelesség mezején maradniuk.

Bízunk kell abban, hogy a XXI. században az Európai Unió két szomszédos tagállamának tudományos közössége – legalábbis annak meghatározó része – felül tud emelkedni a két nép viszonyával és konfliktusaival kapcsolatos évszázados előítéleteken és téveszméken, és ennek megfelelően a helyén kezeli az Erdély jogtörténetét bemutató kiadványt. Olyan műnek – mondhatjuk alpműnek – tekint, amelyről lehet vitatkozni, amelyet lehet kritizálni, sőt lehet egyet nem érteni vele, de egyet nem lehet: tudomást sem venni a létezéséről, vagy éppen kétségbe vonni a létjogosultságát! Dicséret illeti a kötet teljes munkaközösségét: szerzőket, szerkesztőket, lektorokat, hogy az említett veszélyeket tudva vállalták a feladatot, és neküket adták e vállalkozáshoz.

Iudicium Difficile – „az ítéletalkotás nehéz”

E tekintetben – és a magam szempontjából – vitába szállok az antik szerzővel: a kötet már méltott erényeinek ismeretében egyáltalán nem nehéz az ítéletalkotás. Kétséget kizáróan tisztességes, alapos tudományos kutatómunka eredményeként létrejött értékes és hasznos művel lettünk gazdagabbak.

Ha azonban a *iudicium* fogalmának megjelenését magában a könyvben keressük, akkor megállapíthatjuk, hogy a szerkesztő és a szerzők sikeresen elkerülik azt a csapdát, hogy évszázadokkal ezelőtti jogintézmények vagy akár történelmi események felett az azóta eltelt időszakok és a jelenkor történéseinek ismeretében mondjanak értékítéletet. Erdély jogtörténetének bemutatása során a mű mindvégig tudományos tárgyilagossággal, pontos hivatkozásokkal és rengeteg szakirodalmi forrással alátámasztva mutatja be az erdélyi jogélet fejlődését a közjog, a büntetőjog és a magánjog területén, és az ezzel kapcsolatos végső ítéletalkotást – nagyon helyesen – a mindenkori olvasóra bizza.

És végül... záró gondolatok

A magyarországi és erdélyi jogi oktatás jelenét és jövőjét szíven viselő egyetemi oktatóként különösen kedvessé teszi számomra a művet az a tény, hogy a könyv szerkesztéséhez illeszkedve az utolsó fejezetben a jogi oktatás erdélyi történetének bemutatása is helyet kapott. Ez a fejezet az egyes jogtörténeti korszakok feldolgozása során már tapasztalt alapos-sággal és tudományos igényességgel vezeti végig az olvasót az erdélyi jogi oktatás történetén a középkori egyházi hiteles helyek diákságától az erdélyi magyar jogászok képzés revitalizálására tett lépésekig.

Megtisztelő volt számomra Trócsányi László miniszter úr felkérése a kötet méltatására – nemcsak azért, mert ebben a formában is ki tudom fejezni őszinte nagybecsülésemet az Igazságügyi Minisztériumnak a kötet alapjául szolgáló kutatásokhoz és a megjelenéshez nyújtott támogatásért, hanem azért is, mert a születési helyem kötelez. Egyrészt úgy, hogy zombolyai születésű, de már Pécsen végzett jogászként másfél év-

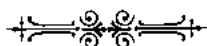
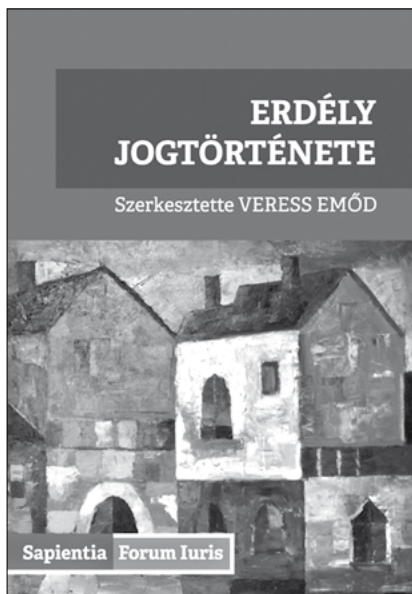
tizede magam is abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy hozzájárulhatok a fiatal erdélyi magyar jogászgenerációk oktatásához Kolozsváron, és ezért felelősséget érzek értük. Az erdélyi jogtörténet méltatására a születési helyem azért is kötelez, mert szeretném felhívni a figyelmet a XIX–XX. század fordulóján élt zombolyai születésű nagyváradi egyetemi magántanár kevesek által ismert pályafutására.

Az 1874-ben Zombolyán született, majd 1925-ben Franciaországban elhunyt, születés kori nevén Augenstein Péter, majd később Ágoston Péter nevet viselő – zömmel a munkajog területén tevékenykedő – jogtudós rövid élete során a katedrától a halálsorig jóformán mindent átélt. A nagyváradi egyetemen Somló Bódoggal közösen eltöltött évek után a századforduló és a századelő politikai színterére tévedt, jó szándékú, de tévedésektől sem mentes értelmiségi személyes történetén szűkebb értelemben két ország, tágabb értelemben egész Európa korabeli története és bizonyos értelemben jogtörténete is átrobogott.

Az *Erdély jogtörténete* című kötet alkalmat ad arra, hogy az érdeklődő és elfogulatlan olvasó tudományos igényű, megbízható betekintést nyerjen az erdélyi gyökerű jogfejlődés egyes korszakaiba.

Gratulálok a kötetet kezdeményező kollégáknak, a szerzőknek, a szerkesztőknek és a támogatást nyújtó intézménynek!

Szalayné Sándor Erzsébet

Az eleven jog fájáról

Könyvbemutató az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszékén

2018. november 7-én, délután öt órai kezdettel került sor Deli Gergely új könyvének, az *Az eleven jog fájáról. Elmélet és történet a természetjog védelmében* (Budapest, 2018, Medium) című kötetnek a bemutatójára az ELTE ÁJK Alkotmányjogi Tanszékén. A különböző jogi diszciplínákon átívelő monográfiát több tudományterület neves képviselői szakmai beszélgetés keretében mutatták be. A házigazda Kukorelli István alkotmányjogász volt, a diskusszió további résztvevői pedig Könczöl Miklós jogász, klasszika-filológus, valamint Juhász-Laczik Albin bencés szerzetes, teológus és jogász.

A beszélgetés során bebizonyosodott, hogy Deli új könyve jól illeszkedik abba a gondolati ívbe, amelyet eddig megjelent monográfiáival felvázolt, de egy intellektuális útkeresés új állomásának is tekinthető. Doktori értekezéséből készült, a jó erkölcsökbe ütköző szerződések semmiségével foglalkozó kötete (*A jó erkölcsökről*. Budapest, 2013, Medium) még alapvetően a hagyományos dogmatikai elemzés talaján állt, és az összehasonlító módszer gyakorlati alkalmazásának lehetőségeit tesztelte, mind horizontális (különböző egyszerre hatályos jogrendszerek vizsgálata), mind vertikális (történelmi) szempontból.

E kezdetektől már valamiféle elmozdulást jelentett *Salus rei publicae. A helyes döntés kritériuma a római magánjogban* című műve (Budapest, 2015, Gondolat Kiadó), amelyben a magánjogi nehéz esetek megoldásának problémájával a közjó szempontjából foglalkozott. Ugyan ebben a művében tisztán klasszikus római jogi eseteket dolgozott fel, a matéria mégis túlmutat a történelmi-dogmatikai vizsgálódás keretein, hiszen fő rendező elve a közjó ma-

gánjogi jogvitákban való megjelenésének problematikája volt. Deli e kötete német fordításban (*Salus rei publicae als Entscheidungsgrundlage des römischen Privatrechts*. Budapest, 2015, Medium) komoly nemzetközi figyelmet is generált, Dél-Afrikától Lengyelországon át egészen a kortárs romanisztika meghatározó folyóiratának számító *Savigny Zeitschriftig*, ahol egy Chilében működő német származású professzor recenzióban méltatta a könyv erejéit.

A könyvbemutató tárgyát képező mű fókuszában már teljes egészében egy elméleti jellegű, mégis nagy gyakorlati horderővel bíró kérdés, a pozitívizmus és nempozitívizmus vitája áll. A konkrét jogesetek, amelyek a római jogból, a kortárs angolszász jogrendszerekből és a magyar jogalkalmazásból származnak, már csupán egyetlen probléma megválaszolási kísérletének válnak eszközeivé, nevezetesen hogy van-e, és ha igen, mi az erkölcs szerepe a jogban.

Juhász-Laczik Albin szerint a könyv „egy bástyaoromra kiálló ember elé táruló panoráma látványára emlékeztet”. Visszalép a konkrét, hétköznapi kérdésekről, hogy madártávlatból valami sokkal fontosabbról, az egyedi döntések mögött megbúvó tervről vagy rendről szólhasson.

Könczöl Miklós a könyv erejéi közé sorolta, hogy az egyedi döntésekből milyen következetességgel építi fel nagyívű szellemi konstrukcióját. Különösen érdekesnek ítélte meg a törvény és az irgalom kapcsolatát boncoló fejtegetéseket, és a könyv azon szakaszait, amelyek az ember szenvedélyei és a helyes jogi szabályozás viszonyát tárgyalják.

Kukorelli István kiemelte, hogy egy könnyen olvasható, mégis igen igényes gondolatokat tartalmazó könyvről van szó, amely nemcsak a jogelmélettel foglalkozók, de az alkotmányjogászok számára is tartogat intellektuális kihívásokat.

A méltatásokat követően a jelen lévő egyetemi tanárok (Földi András, Szigeti Péter és Takács Péter), az Alkotmánybíróság egy volt és jelenlegi elnöke (Lenkovic Barnabás és Sulyok Tamás), valamint a nagyszámú érdeklődő izgalmas beszélgetésbe bonyolódott, amely azt hiszem, mindenki számára meghozta a kedvet, hogy elolvassa a művet.

Bojnár Katinka

A magyarországi polgári korszakkal kapcsolatos történeti és jogi irodalom rendkívül gazdag és folyamatosan bővülő építmény, amely mára már könyvtárnyi méreteket ölt. Benne a polgári korszak hajnalától, vagyis az 1867-es kiegyezéstől egészen az 1944-es német megszállásig. Közjogi irodalma ékeként tekinthetünk olyan szerzők munkáira, mint Concha Győző, Kmety Károly, Tomcsányi Móric, Ferdinandy Gejza vagy Eckhart Ferenc; a jelenkorban pedig többek között Horváth Attila, Máthé Gábor, Mezey Barna, Révész T. Mihály, Stipta István, Szabó István és Szente Zoltán idevágó munkásságára. Mégis azt lehet mondani, hogy máig hatóan igaz, amit Hanskarl Sándor tábornok hadbíró vetett papírra 1896-ban:

„a katonai büntető jog a jogtudományi szakirodalomnak, de magának a jogtudománynak is mostoha gyermeke. Az ezen jog gyakorlati kezelésével hivatás szerint foglalkozókon kívül, kiknek száma aránylag csekély, kevés, igen kevés jogász mivelte és míveli a jogtudomány ezen ágát, különösen nálunk Magyarországon.”¹

Ugyanezt támasztja alá Gerő Gyula hadbíró 1907-es írásában:

„a magyar katonai büntetőjog irodalma, meglehetősen satnya ültetvény. Alig egypár azoknak a magyaroknak a száma, a kiknek a katonai büntetőjog a kenyere s e mellett a pennát is kedvvel forgatják, más írástudóink pedig a katonai büntetőjoggal szakszerűen nem igen foglalkoznak. Rájuk nézve hazai jogunknak eme fontossága nem létezik. Résztelenül mellőzik.”²

A fenti katonai büntetőjogra tett megjegyzések nemcsak a katonai büntetőjog irodalmára igazak, hanem a teljes katonai jog, honvédelmi jog irodalmára is.

Ezek a gondolatok máig érvényesek, annak ellenére is, hogy jelenkorunk több kiváló szakembere foglalkozik a területtel, így többek között Hautzinger Zoltán, Kádár Pál, Kardos Sándor, Lakatos László és Till Szabolcs munkái mindenképpen kiemelendők.³ A megállapítások helyessége azért is különösen velőig hatoló, mivel, ahogy éppen Farkas Ádám fogalmaz,

„a katonai karakterű⁴ szervek megkerülhetetlen szükségessége tehát az emberiség történelmének egyik velünk élő tanulsága, melynek megtartása az állam- és a jogrend, általuk pedig a társadalom létének és működésének záloga.”⁵

A fentiekből is kiindulva a választott terület, vagyis a honvédelmi jog művelőinek afféle ünnepnapjaként tekinthetünk 2018. szeptember 13-ra, vagyis Farkas Ádámnak a győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karán tartott nyilvános védésének napjára. A szerző tudományos életútját fűrkészve világossá válik, hogy az előző gondolatokon túl, azért is kiemelkedő maga a dolgozat (és annak védelme), mivel az egy kiforrott, tudományosan megérett gondolatiságon nyugszik, amit igazol Farkas Ádám több mint félszáz publikációja és emellett számos ponton kivilágoló

Egy doktori védés margójára

Farkas Ádám: Az állam fegyveres védelmének alapvonalai és kiegyezést követő polgári evolúciója

– és egyik opponense, Hautzinger Zoltán által is méltatott – tudományszervező tevékenysége.⁶ Korábbi publikációiban már lefektette disszertációjának gondolati alapjait, foglalkozott a honvédelmi jog történeti aspektusaival, rendszerével, valamint alkotmányos és jogállami kérdéseivel, sőt a jogi kérdéseken túl a téma tágabb biztonsági vonatkozásaival és rendszertani kérdéseivel is.⁷ Kiemelte ezt opponensi véleményében Balogh Elemér is, amikor úgy fogalmazott:

„a disszertáns a szakmai munkásságából jószerivel egyenesen következő témát dolgozott ki. Csak helyeselni tudom azt a hozzáállást, amikor egy tudós-jelölt megannyi tanulmányban gondolja ki, érleli és fejt ki azt a kutatási programot, amelynek aztán az esszenciája egy doktori értekezésben ölt testet. Szép példája ennek a kezünkben tartott kézirat.”

Ennek megfelelően a „Doktorvateri”, Mezey Barna és Barna Attila féltő figyelme mellett megszületett dolgozat ötvözi a korábbi eredményeket. A disszertáns két fő vonalon vázolta fel tudományos eredményeit. Az egyik ilyen vonal az elméleti, rendszerező, fogalomalkotó vonulat, amelyben a szerző a fegyveres védelem fogalmi alapjait kívánja lerakni, megállapítani annak alapvető jellemzőit, és elhelyezni azt az állami funkciók, szervek rendszerében. A második vonulat a jogtörténeti, amely a polgári korszak fegyveres védelmi jogszabályait mutatta be, mintegy ezzel igazolva az azt megelőző részben felvázolt jellemzőket és állításokat.

E kettőségre mindkét opponens, Balogh Elemér és Hautzinger Zoltán is felhívta a figyelmet, hogy valójában egy szerzős, de akár két különálló, önállóan is értelmezhető nagyívű, mégis koherenciájában egymást kiegészítő, egymásra támaszkodó dolgozattal találkozhatott az olvasó, amelynek sajátossága, hogy a jogtörténeti rész nem megelőzi az elemző, hatályos gondolatokat is magában hordozó részeket, hanem azt követi, és mint arról fentebb is írtam, igazolja azt. A két opponens kritikai élű megjegyzései is leginkább e kettőségre voltak köthetők, abban azonban teljes mértékben egyetértettek, hogy az értekezés nem csupán e kettőséggel és a fegyveres védelemre vonatkozó fogalomalkotás folytán újszerű és nagy értékű, hanem azért is, mert az átlépe az egyes fegyveres védelmi ágazatok és szervezetek sajátosságait vizsgáló kutatási szemléleten, valóban rendszerszerűen és korunk kihívásaihoz igazodó komplexitással vizsgálta az állam fegyveres védelmi szisztémájának egészét.

Hautzinger Zoltán emellett dicsérte a disszertáns logikus gondolatmenetét az elméleti, rendszerező részben, és kiemel-

te, hogy annak ellenére, hogy Farkas még pályája elején áll, már több fogalom meghatározással gazdagította e területet, így kiemelten a katonai karakterű szerv definíciójával, ezzel kapcsolatban azonban hiányérzetét is jelezte, hiszen véleménye szerint a dolgozatban ezt bővebben kellett volna bemutatni és részletezni. Másik hiányérzetét a dolgozat fegyveres védelem alapelveit kifejtő részével kapcsolatban fogalmazta meg, amelyben szerinte a szerző nem határozta meg kellő részletességgel, hogy a terület „szervezeti, funkcionális, működési vagy jogállamiság alapelveit kívánja-e megragadni”.

A nyilvános védés elnökségi tagjai közül mind Stipta István, mind pedig Szigeti Péter hangsúlyozta, hogy az értekezés megfelelő igazolása egy rendszerszinten gondolkodni képes és azt tudományos klasszifikációk sorában átadni tudó jelöltnek. E gondolatsorhoz csatlakozott Cs. Kiss Lajos is, aki kiemelte a jelölt tudományos szervező képességét és készségét, valamint rendkívüli affinitását az államtudományokhoz.

A hozzászóló Kenedli Tamás szerint mind az értekezés, mind pedig Farkas Ádám korábbi publikációi fontosak és előremutatók, hiszen azokból a tudományos igényesség oly módon tükröződik, hogy a megfogalmazott javaslatok egyben a gyakorlati élet, a védelmi szféra konkrét fejlesztése számára is részben-egészben hasznosíthatók, mivel a szerző fiatal kora ellenére a központi szinten megszerzett gyakorlati tapasztalatait is összegzi.

A disszertáns válaszában kiemelte, hogy az értekezés kettős arcú (elméleti és történeti) azért volt fontos számára,

mert az elméleti alapok lerakása során, szükségesnek tartotta megvizsgálni azt is, hogy a polgári korszakban milyen evolúción ment keresztül a görcső alá vett terület, mivel annak eredményei visszacsatolást jelenthetnek a mai folyamatok értelmezése során is. Az alapelvekkel kapcsolatban rögzítette, hogy megfogadva Hautzinger Zoltán felvetéseit részint újragondolja dolgozatának ezt a részét, azonban ennek fő céljaként rögzítette, hogy a fegyveres védelem jellegadó és karaktert képező, emellett határkijelölő elveit vázolja fel. A doktorjelölt válaszát a bírálók elfogadták.

Mindkét opponens azzal zárta bírálatát, hogy Farkas Ádám munkája egy jelentős szakmai célokat kitűző dolgozat, amely nagyívű és gazdag kutatási program keretében teljesedett ki, és egy, a teljesség igényével összegző, önálló tudományos disszertációban öltött testet, amelyet ennek megfelelően alkalmasnak találnak a PhD tudományos fokozat odaítélésére, mégpedig a legkiválóbb minősítés mellett. Megítélésük szerint a dolgozat alkalmas egy vagy akár a két eltérő megközelítésű rész önálló monográfia formájában történő kiadására.

Az opponensi véleményt osztva a nyilvános védés elnöksége *summa cum laude* minősítéssel terjesztette a disszertáns fokozatszerzésre az Egyetemi Doktori Tanács elé.

Jelen sorok szerzője ezúton is gratulál Farkas Ádámnak elkészült dolgozatához és a tudományos fokozat megszerzéséhez.

Kelemen Roland

Jegyzetek

- Hanskarl Sándor: Előszó. In Szilágyi Arthur Károly: *Értekezések a katonai jog köréből*. Budapest, 1896, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 2. p.
- Gerő Gyula: A katonai bírászkodás. *Budapesti Hírlap*, 1907. 38. sz. 1. p.
- Munkáik közül kiemelendő Hautzinger Zoltán: *A magyar katonai büntetőeljárás fejlesztési irányai*. Pécs, 2011, Dialóg Campus Kiadó; Hautzinger Zoltán: *A katonai büntetőjog rendszertana*. Pécs, 2010, AndAnn Kiadó; Kádár Pál: *A Magyar Honvédség irányításának és vezetésének időszériu jogi és igazgatási problémái*. PhD-értekezés, Budapest, 2009; Kardos Sándor: *A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene*. PhD-értekezés, Debrecen, 2003; Lakatos László: *Gondolatok a nemzeti biztonság és a honvédelem összefüggéseiről*. Budapest, 2007, Honvédelmi Minisztérium; Till Szabolcs: *A honvédelmi alkotmányosság 30 éve Magyarországon 1989–2017*. Budapest, 2017, Zrínyi Kiadó
- Katonai karakterű szervek fogalmáról bővebben Farkas Ádám: A katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás helye, szerepe, létjogosultsága az állam és társadalom rendszereiben. *Hadtudomány*, 2012. 2. sz. http://www.mhtt.eu/hadtudomany/2012/2012_elektronikus/2012_e_Farkas_Adam.pdf
- Farkas Ádám: Árnnyékből a fénybe. Adalékok a magyar honvéd-katonai büntető jogalkotás 1867 és 1945 közti természetrajzához. In Farkas Ádám (szerk.): *Válogatás a modern magyar honvéd-katonai büntető jogtörténet forrásaitól (1867–1945) I.* Győr–Budapest, 2014, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság – Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégium, 27. p.
- Ez látható az általa szerkesztett kötetekből, például Farkas Ádám (szerk.): *A honvédelem jogának elméleti, történeti és kortárs kérdései*. Budapest, 2018, Dialóg Campus; Farkas Ádám (szerk.): *Védelmi al-*

kotmányosság az új típusú biztonsági kihívások erőterében. Budapest, 2018, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság; Farkas Ádám – Kádár Pál (szerk.): *Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai*. Budapest, 2016, HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Nonprofit Kft.; Farkas Ádám – Kelemen Roland (szerk.): *A polgári Magyarország katonai büntetőjogának és igazságszolgáltatásának történeti vázlat 1867–1944. Tanulmányok a katonai jogtörténet köréből*. Győr, 2015, Batthyány Lajos Szakkollégium, valamint a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaságban betöltött tisztségében, továbbá a *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle* szerkesztői tevékenységében.

- Érdemesnek tartom ezek közül a korábbiakon túl kiemelni Farkas Ádám: *A totalitás kora? A 21. század biztonsági környezetének és kihívásainak totalitása és a totális védelem gondolat kísérlete*. Budapest, 2018, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság; Farkas Ádám: *Tévelygések fogásában? Tanulmányok az állam fegyveres védelmének egyes jogtani és államtani kérdéseiről, különös tekintettel Magyarországon katonai védelmére*. Budapest, 2016, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság; Farkas Ádám: A civil kontroll a kiegyezéstől az Alaptörvényig. *Sereg Szemle*, 2016. 1. sz. 115–129. p.; Farkas Ádám: Szemléletváltást védelmi aspektusban! Gondolatok a fegyveres erő hazai polgári kontroll-rendszeréről és annak korábbi modelljéről, különös tekintettel a fegyveres erő rendeltetésére és a felette kialakított alkotmányos szabályozási és hatalom-megosztási sémára, valamint a különleges jogrendi szabályozásra. *Pázmány Law Working Papers*, 2015. 18. sz. 2–29. p.; Farkas Ádám: A totális államtól a totális háború át a totális védelemig. Avagy gondolatok a kortárs biztonsági kihívásokról Carl Schmitt elméleti rendszerének alapul vételével. *MTA Law Working Papers*, 2015. 34. sz. 1–20. p.

A kartelljog történeti szempontú vizsgálata a tárgya a *Bolyai János Kutatási Ösztöndíjnak (BO/00198/18/9)* és az azt kiegészítő és egyben disszemináló *Új Nemzeti Kiválósági Program Bolyai* Felsőoktatási Fiatal Oktatói, Kutatói programnak*,¹ amelynek keretében a 2018/2019. tanév első félévében került sor a következő kutatási és tudományos eredményeket ismertető és népszerűsítő szakmai tevékenységekre.

A kutatás témája a kartelljog történetének vizsgálata a XX. század első felében nemzetközi kitekintéssel. Ekkor fogadták el a gazdasági versenyt szabályozó megállapodásokról szóló 1931. évi XX. törvénycikket, ami a kartellek létrejöttét és működését rendezte. Az első világháborút követő gazdasági és társadalmi változások a jogfejlődésre is hatással voltak, amelynek következtében az állami beavatkozás és szerepvállalás egyre jelentősebb lett a magánjogban is, különösen a tisztességes verseny és a fogyasztók érdekeinek védelme miatt. A kartellek szempontjából ez indokoltnak mutatkozott, ami alapvetően a kartellfelügyeleti szervek létrehozásában és szabályozásában nyilvánult meg. A kutatás jelenlegi fázisában sor került a primer és szekunder források összegyűjtésének megkezdésére és elemzésére. Egy jogtörténeti kutatás igazi mélységét az adja, ha feltárjuk és elemezzük a fennmaradt releváns levéltári forrásokat a jogalkotás és a joggyakorlat vonatkozásában.

A Szegedi Jogtörténeti Iskola hagyományaihoz ragaszkodva ez jelentette az elsődleges célt és a kutatás kiindulási alapját. A felügyeleti szervek, a Kartellbíróóság és a Kartellbizottság anyagait kutatva szembesülni kellett azzal a nehézséggel, hogy a levéltári anyagok jelentős része az 1956. évi bombatalálatot követő tűzvészben megsemmisült a MNL Országos Levéltárában. A Kartellbizottság jegyzőkönyveinek egy töredékét azonban sikerült felkutatni.

A kutatási módszertan ismertetésére a Magyar Jogtörténeti Tanszék által szervezett tehetséggondozás keretében került sor 2018. október 1-jén, ahol egy konkrét jogeset elemzésén keresztül mutattam be a levéltári forrásfeldolgozást, és azt, hogy a kutató mit tud megállapítani a fennmaradt ítéletek alapján. A Budapest Főváros Levéltárában található meg a Mész- és Műhabarcos Árusító Rt. és Wittman Ferenc kereskedő ügye 1933-ból (P. 56341/1933/3), ami alapján a módszertani elemzésre sor került. A budapesti kir. törvényszék ítélete alapján pontosan rekonstruálni lehetett az alaki jogi szabályok gyakorlati érvényesülését a felek között létrejött gazdasági versenyt szabályozó megállapodáson keresztül.

A tehetséggondozás keretében a hallgatók megismerkedhettek a kartelljog korabeli hazai és nemzetközi szakirodalmával is. A szakirodalmi források elemzése jelentette a kutatás másik alapkövét, hiszen a korabeli jogászság jelentős mértékben kivette részét az ún. „kartelltörvény” bírálatából. Már az országgyűlési vita során felmerültek a szabályozással kapcsolatos jogi aggályok, különös tekintettel a kartellszerződés bemutatásának kötelezettsége, a felügyeleti szervek jogkörére és a közérdekű per bevezetésére. Ez pedig szoros összefüggésben állt azzal a központi és egyben alapvető kérdéssel, hogy mit is kell szabályoz-

Egy Bolyai kutatás kezdete: a kartelljog történeti vizsgálata

ni: a kartellközjogot vagy a kartellmagánjogot. A törvény rendelkezései alapvetően közjogi jellegűek, amelynek következtében a kartellmagánjog rendelkezéseit a magánjog általános szabályai és alapelvei határozták meg. A szekunder szakirodalomban nemcsak a törvény pozitivistá jellegű leírásával találkozhatunk, hanem számos szerző (például Dobrovics Károly, Baumgarten Nándor, Meszlényi Artur, Harasztosi Király Ferenc, Ranschburg Nándor) bemutatja a téma dogmatikai hátterét és annak gazdaságtörténeti összefüggéseit is.

A Kartellbíróóság működését a döntvények elemzésén keresztül lehet megvizsgálni, amely tevékenység jelentős mértékben elősegítette a kartelljog egységesítését. A közérdekű per szabályainak elméleti és gyakorlati hátterét publikáció formájában ismertetni szeretném. A *Határtalan állam- és jogtudomány* című ÜNKP-konferencián pedig a *Szemelvények a Kartellbíróóság gyakorlatából* címmel előadást tartottam 2018. december 14-én. Az előadás keretében külön figyelmet fordítottam a közérdekű per bevezetésének hátterében meghúzódó gazdasági és jogi érdekek bemutatására, a Kartellbíróóság szerepére és eljárására, továbbá a hatalmi ágak elválasztásának lehetséges fenyegetettségére, ami a miniszternek a kartellekkel szemben indított peres eljárása kapcsán jelentkezett, veszélyeztetve a bírói függetlenség garanciális elvét. A döntvényeken keresztül nyomon követhető a Kartellbíróóság eljárása, mindemellett anyagi jogi problémák kapcsán olyan kérdések is felmerültek, mint a szerződés érvényessége vagy a kartell fogalmának meghatározása. A kartellközjog szabályozásának gyakorlatát a 2019 tavaszán szervezett újabb ÜNKP-konferencián ismertetem.

A *Kutatók Éjszakáján* (2018. szeptember 28.) a Magyar Jogtörténeti Tanszék előadás-sorozatát szervezett *Jogtörténeti kutatások tegnap és ma* címmel, ahol előadásomban (*Az első világháború hatása a gazdaságra és a jogra*) igyekeztem bemutatni a világháború, a gazdaság és a jog összefüggéseit, a társadalomban végbemenő változásokat, amelyek hatást gyakoroltak a kartellek szabályozására. A gazdasági válság következményeként kialakuló társadalmi feszültség (például élelmiszer- és nyersanyaghiány, munkanélküliség, áruhiány, adósságok) leginkább a közszükségleti cikkek árának drasztikus emelkedésében mutatkozott meg. Az állam szükségesnek tartotta, hogy a kartellek szerveződését jogi keretek között „kordában” tartsa és szabályozza.

A kutatási téma kodifikációs előzményeinek bemutatása is szükséges a kartelljog kifejlődésének megértéséhez. Ennek első lépése volt az árdrágító visszaélések szabályozása az 1920. évi XV. törvénycikkekben. Ezt követte a

kartelltvény előfutára, a tisztességtelen versenykezelések szabályozása az 1923. évi V. törvényekben. A kodifikációs folyamat lezárásaként született meg a kartelltvény 1931-ben egy olyan korszakban, amikor már Európa számos országa (például Németország) szabályozta a kartelleket.

A magyar kartelljog kodifikációjának történetét ismerttettem a West University of Timișoara által szervezett nemzetközi konferencián 2018. november 2-án. Előadásomban (*The Codification of the Cartel Procedure Law in 1931*) a magyar kartelljog szabályozásának gazdasági és társadalmi hátterére hívtam fel a figyelmet. Legújabb kutatási eredményeimet a kartelljog szabályozásának elméleti hátterével kapcsolatban (*Theoretical Background of the Hungarian Cartel Law*) a Comenius Egyetem nemzetközi konferenciáján ismerttettem Pozsonyban.

A kutatás fontos disszeminációs szegmensét jelenti, hogy a hallgatók számára is bemutatásra kerüljön a választott kutatási terület. A kartelljog története című fakul-

tatív tárgy ezt a célt szolgálja, hiszen az érdeklődő hallgatók megismerhetik a kartelljog szabályozásának hazai és nemzetközi előzményeit, és a jogesetek elemzésén keresztül vizsgálhatják a kartelltvény gyakorlati megvalósulását.

A kartelljog történetének alapvetően levéltári forrásokon alapuló feldolgozása lehetővé teszi, hogy a kutató bepillantást nyerjen a tényleges gyakorlatba, és így átfogó képet kaphasson a kartellek működéséről, amit a korabeli társadalmi és gazdasági körülmények jelentősen befolyásoltak.

Varga Norbert

Jegyzet

¹ „Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült”

IN MEMORIAM

Szádeczky-Kardoss Irma

Dr. Szádeczky-Kardoss Irma (Budapest, 1938. október 10.–Budapest, 2018. július 29.) nemesleányként született, vármegyei vezető tisztségekből ismert felvidéki birtokos családból származott.¹ A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1958 és 1963 között végezte jogi tanulmányait, majd a bírói-ügyészi szakvizsgát tett 1967-ben. Egyetemi tanulmányait követően a Pesti Központi Kerületi Bíróságon volt fogalmazó, majd 1967 és 1984 között polgári ügyszakban kinevezett bíró. A XVII. kerületi bíróságról hívták főmunkatársnak, majd csoportvezetőnek az Igazságügyi Minisztériumba, 1992-ben pedig az Állami Számvevőszék jogi főosztályára. 1993-tól a Művelődési és Közoktatási Minisztérium miniszteri kabinetjében (Mádl Ferenc miniszter közvetlen munkatársaként) főtanácsadó, majd 1995-től – miután nyugdíjazását kérte – ügyvéd.

Bírói működésének utolsó évétől kezdett jogot oktatni, először civilisztikai tételes tárgyakat, majd egyre inkább a jogtörténelmi búvárlások felé fordult. Így 1984-től 1995-ig meghívott előadó az ELTE Polgári eljárásjogi tanszékén, az 1990 és 1993 közötti időszakban egyszerűsített ELTE Jogi Továbbképző Intézetének is meghívott előadója, valamint jogi szakvizsga-előkészítő tanfolyamoknak a vezetője. A közmédiában *Jogi esetek* műsorának közreműködője.

A jogtörténet felé fordulva 1995-től az ELTE Magyar állam- és jogtörténelmi tanszékének külső előadója, 2000-tól az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának tiszteletbeli tanáraként, és 1997-ben a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen is elkezdett oktatni. Jogtudományi búvárkutatásában 1967 és 1984 között a jogi szaknyelv alakulását vizsgálta, azt követően pedig egy Országos Jogi Információs Rendszer létrehozatala elgondolásának keretében egy Magyar Jogi Szaknyelvi Tezaurusz megszerkesztését vezette kezdeményezőként. Időközben jogszabálygyűjteményeket szerkesztett, részt vett az ELTE Polgári eljárásjogi munkaközösség munkájában, 1990 és 1994 között pedig tárcamegbízásokkal kodifikációs szaknyelvi szakértőként tevékenykedett. Az átalakuláskor az országgyűlés nemzetbiztonsági bizottsága jelölte átvilágító bíróként az egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzését végző bizottságba.²

1977-től rendszeresen díjazták beküldött pályaműveit a Magyar Jogász Szövetség tudományos pályázatain. Báthory-kutatásával 1994-ben nyert kandidátusi fokozatot. 1997-ben a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület dísztagjává fogadják, ahol az annak keretében működő tudományos tanácsnak is a tagja lett. Kinevezett tagként közreműködött a 2016. évi Benyovszky Nemzeti Emlékbizottság munkájában.

* * *

Szádeczky-Kardoss Irmáról mint aktív bírónő szerzőről természetesen tudtam: jognyelvi írásait a maguk idején olvastam, sőt jogtörténetből kiinduló kutatásait egyszerűen átfutottam. Utóbbiakat eleinte historikus raritás- vagy kuriózumfeldolgozásnak véltem, amik ugyanakkor egek ostromlóinak tűntek, hiszen lenyűgöző volt az akkoriban (és jogtudományi kutatásban azóta sem feltétle-

nül kevésbé) ritka, latinon nyugvó filológiai igényesség. Levélben akkor kerestem fel jogfilozófusként a gyakorló jogász jogtörténészt, amikor egy az ő munkásságára tematikusan valamelyest rímelő konferencia-előadásom³ sajtó alá rendezésekor már idézhettem bizonyára fő műve éppen frissen megjelent első változatából, megküldve számára a nyomtatott korrektúrapéldányt.

Őszintén vallottam néki 2015. november 17-én kelt e-levelemben, hogy „legalább egyvalaki van Magyarországon, aki a több tucatnyi állítólagos vérprofi helyett, igaz, kívülről s más hivatás mellett, de az úgyszólván jelenkori pepecselgetés helyett tényleg olyasmit csinál, ami már valóban jogtörténetnek tekinthető. (Egyik német barátom, jogtörténész s az 1990-es években trieri dékán⁴ mondta egy vacsoránkor, mikor saját TEMPUS-projektumommal köztük s az ELTE jogi kara

közt együttműködést építettem, hogy a kommunizmus fél évszázados latinitás-vesztése után legalább ugyanennyi ideig bizonyosan nem lesz még jogtörténet Magyarországon.)”.

Válaszában Irma asszony rendkívül érzékeny, empatikus, bennem kortársra ráérző levelezőtársnak bizonyult. Már másnap tudatta, keserőséggel elegy büszkeséggel, hogy „Bizony, ebben a munkában – a folytatás nagyját is beleértve – húsz évem van. Plusz két év harc a kiadóval.”

Szakmai kompetencia híján nyilván legfeljebb benyomásom lehet, egy érdeklődő olvasó élménye Szádeczky-Kardoss Irma életművéről. Bíróként is kifejtett feltétlen tényisztelete, az alázat szerénysége s egyidejűleg tudósi gondolatvilágának koncepcionalitása, teoretikus igényű rekonstruktív építkezésében pedig az összefüggések felismerésének képessége egyaránt jellemezte munkásságát. A gondolat nemességének tudatát nem csak örökölte; gyakorolta is az ebből fakadó erényt. Mert tehát merész lenni, mert filológiai búvárlásában, összefüggés-feltárásában, nyomok fáradhatatlan keresésében zártak tetsző érvelési láncolatokkal tudta alátámasztani következtetéseit. Képesnek bizonyult arra, hogy közvetlen régészeti bizonyítékok hiányában is mintegy betöltse az űrt, láthatóvá és érzékelhetővé téve elsüllyedt őstörténetünk sokágú gondolkodásmódját s többretű, mert számos hagyatékból ötvöződő szokásait – azt a számunkra még jobbára ismeretlenként lappangó valahai világot, amiből nem maradt fenn más, mint csupán némely szimbólum, amely későbbi nemzedékek számára átörökölhetőnek bizonyult. S mint tudjuk, a szimbólum jel, mely jelentésének megfejtője számára egyszerismind kulcsot szolgált a véle egy-

kor élőnek és különösen gondolatvilágának a valamelyes megismeréséhez is...

Nos, az idézett válaszra következő pár óra múltán Irma már újra írt, párhuzamos személyes történeteinkre rímelve: „Mi is valamiféle deklasszációs ügyből kifolyóan (a kitelepítést elkerülendő) éltünk Miskolcon egy ideig. S ott csaknem az történt velem, mint munkácsi hazánkfiával: beiratkozáskor még Tóth Pál névre hallgatott a gimnázium, tanulni már a Hámán Katóban tanultam – ámde

az egykori Áll. Léway József Gimnázium épületében –, majd Budapesten érettségiztem (1957) a Kaffka Margitban, *aliter* Szent Margit, amúgy a mai Szent Imre (egykori József Attila) Gimnázium épületében. Ilyen (is) ez a mi legújabb kori történelmünk. *A propos*: én is dolgoztam egy évig, így »munkásként« jelentkezhettem az egyetemre!” Majd másnap eszébe jutott,

hogy az eddigiekhez még hozzátoldja: „Miskolctapolcán egy nyárilakban lakván, amikor a városba mentünk autóbusszal, az út »bal« oldalán épült az egyetem, a »jobb« oldalon meg az a kerítéssel, őrtornyokkal körülvett fogolytábor, melynek lakóit az egyetem építésére vezényelték. (Ez is történelem, sőt, jogtörténet is.)”

Ezután köztünk csak néhány telefon következett, mert hosszan betegeskedett, s mint 2016. március 23-án írta, gyógyszer-mellékhatásból adódó sokszoros „nyavalyái” egymásra halmozódása⁵ (többek közt szemműtéte és addig jól viselkedő született csipőficama) okán még sokáig fog otthon, internetkapcsolat nélkül lábadozni.

Örömmre, Szekszárdon 2017. szeptember 28–29-én, a Pécsi Tudományegyetem jogi kultúrtörténelmi és jogi néprajzi interdiszciplináris nemzetközi konferenciáján bicseve s pár lépés után már pihenni kényszerülve, mégis megjelent, s így végre személyesen is találkozhattunk. Rengeteget beszélgettünk; s bár állapotára sokat panaszkodott, szívesen mesélt; úgy éreztem, bizonytalanságos szíven vedett a magányosságtól is. Hál’ istennek a szülőhelyen Körösi Csoma Sándor Egyesületet éltető Gazda József tudós tanár barátunk, éves kovásznai találkozás-érelőnk 2018. évi konferenciameghívását úgyszintén továbbítottam néki, s habár korántsem épült fel még teljesen, nagyon vágyott az eljövételre; ettől kezdve pedig már csak utazási lehetőségekről leveleztünk. És eljött, és ottlétében beszédesen aktív és boldog és jövőre várakozó volt, Körösi Csoma Sándor kutatóinak-tisztelőinek e Kovásznán összegyűlt közössége számára pedig – érdeklődésével, s mint mára tudjuk, talán utolsó még nem posztumusz, csaknem monografikus mélységű írásával – adomány. *Cuius anima requiescat in pace!*

¹ Szülei dr. Szádeczky-Kardoss László (Trencsén, 1910–Budapest, 1979) fővárosi, majd kecskeméti közigazgatásban jogász és Madarász Margit (Budapest, 1914–Budapest, 2006); apai nagyapja dr. Szádeczky-Kardoss Boldizsár (Felsőnosztic, 1883–Budapest, 1951) Trencsén vármegye tisztii főügyésze, aki 1913-ban kapott címet nemesi előnévvel: szádecznei és kardosfalvai. Testvére Szádeczky-Kardoss László (Kecskemét, 1948–Budapest, 1962) és dr. Szádeczky-Kardoss Endre (Kecskemét, 1949–) matematika–fizika tanár.

A XIV. századtól dokumentált származástörténetű (Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. 10. köt. Budapest, 1911–1932, Grill) családban nagyapja és apja egyaránt katolikus gyökerekkel a kiscsárdától a szociáldemokratákig a nemzet számára fontos ügyeket felvállaló ügyvédként tevékenykedett. Előbbi szerepet vállalt a Tanácsköztársaságban csakúgy, mint a nemzeti hadseregben, Balatonvilágoson hitközségi világi elnökként segített az 1930-as években, ismert vadászati szakíró (*Törvénytervezet a vadászatról*. Budapest, 1940, Budai F. Ny.); utóbbi pedig Kecskemétné a szociáldemokratáktól jelölt főispánja (1946–1947). Korábban apja részt vett a nyilasokkal szembeni ellenállásban, amiért a Margit körüttől Sopronkőhidán át bajorországi német fogságig hurcolták (*Kossuth Népe*, 1945. 115. sz. 1. p.; *Világ*, 1945. 164. sz. 1. p.; *Magyar Nemzet*, 1985. 69. sz. 7. p.; *Egyetemi Lapok*, 1979. 11–12. sz.); s a családi emlékezet szerint főispánként, mely minőségében 1947 tavaszán még hatalmas kormányzati-tudományos-közigazgatási tanyakongresszust szervezett (*Városok Lapja*, 1947. 4. sz. 57. p.), ő leplezte le a kékcédulás választást. Rákosi Mátyás felajánlotta neki a belügyminiszterséget, majd a vallás- és közoktatásügyi miniszterség is szóba került, de nem vállalta; s biztonsága kedvéért lemondott főispánágáról is. Miskolcra visszavonulásának intermezzója után visszatérve Budapestre, az Egyetemi Könyvtár, majd az ELTE államjogi (Beér János), illetve államigazgatási (Berényi Sándor) tanszékének könyvtárosa, egyben jogi szakíró, az úrjog korai művelője.

Elvált; házastársa (1960) a karcagi középgazda családból származó dr. Julis Mihály (1938–1998) legfőbb ügyészségi ügyész, majd a Legfelsőbb Bíróságon büntető kollégiumvezető, büntetőjogi szakíró, az ELTE Büntetőeljárásjogi tanszékének megbízott előadója; gyermekük Julis László (1957–) közigazda. Publikációs önjelölése szerint utoljára 1077 Budapest, Bethlen G. u. 6. címen lakott, s

ügyvédi tevékenységét Újpest egyik új ékében, az Árpád Point Irodaházban folytatta. Minden ízében munkás, spártai életet élt, legkevésbé önmagára figyelemmel. Halála is ebből adódott, korunk népbetegsége későn diagnosztizált metasztázisából. A budapesti Farkasréti temetőben temették augusztus 14-én.

A jelen emlékezés alapjául változatos internetes források; valamelyes sűrűségben Zsigmond Károly: *A Generációk és utódaik*. Marosvásárhely, 2015, MasterDruck – Mentor Kiadó, 239–240. p. és a www.majt.hu tanszéki honlap, továbbá az Arcanum Digitális Tudástár anyaga, s kiegészítő jelleggel a testvérével és fiával folytatott telefonbeszélgetés szolgált.

- ² *Magyar Nemzet*, 1995. 46. sz. 1. p. és *Népszabadság*, 1995. 56. sz. 4. p.
- ³ Varga Csaba: Ösnépeink jogszemlélete. In Ferenczné Szócs Éva – Gazda József – Szabó Etelka (szerk.): *Kőrösi Csoma Sándor – Nyomok az időben. (Eurázsiai civilizációs rétegek.)* Kőrösi Csoma Sándor 22, Kovászna, 2016, Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület, 476–494. p.
- ⁴ Az első nagy nemzetközi jogtudományi projekt Magyarországon a kommunizmus felbomlása után a Nico Roos maastrichti professzor társaságában általam megnyert, az Európai Gazdasági Közösség negyedszáz egyetemével mint konzorciummal karöltve az ELTE ÁJK könyvtári, felszerelés- és kiadványbeli, tárgymegújítási, s nem utolsósorban tanári és hallgatói mobilitás céljait szolgáló TEMPUS Joint European Project No. 0426/1990-93 volt. Az említett dékán (Reiner Schulze) éppen ekkor publikálta provokatív, az Európában meghatározó elsőségért a jogtörténetben is folytatott küzdelemben a germán indíttatásokat taglaló művét: *Europäische Rechts- und Verfassungsgeschichte: Ergebnisse und Perspektiven der Forschung*. Schriften zur europäischen Rechts- und Verfassungsgeschichte 3, Berlin, 1991, Duncker & Humblot, illetve előadás formájában: *Die europäische Rechts- und Verfassungsgeschichte: Zu den gemeinsamen Grundlagen europäischer Rechtskultur*. Vorträge, Reden und Berichte aus dem Europa-Institut 261, Saarbrücken, 1991, Europa-Institute, Universität des Saarlandes, 19 p.
- ⁵ Az A-vírus elleni szérumtól indulóan rengeteg baj kezdte kínozni, s ezek egyik folyamánya lett szemmütete, valamint veleszületett, ám addig panaszmentessé tett csípőficamának elviselhetetlenné válása is.

BIBLIOGRÁFIA

Szádeczky-Kardoss Irma szakirodalmi munkássága

Könyvek

Jogéletünk őstörténete. Budapest, 2014, Heraldika, 340 p.
Báthory Erzsébet igazsága. A koncepció jelei Báthory Erzsébet ügyében. Budapest, 1993, Nesztor, 303 p.

Gazdasági társaságok jogszabálygyűjteménye. Cégek alapítása, bejegyzése, átalakulása, működése (társszerző: Hársfalvi Rezsőné – Nyéki József – Nemessányi Attila). Budapest, 1990, Pallas, 448 p.

Könyvfejezetek

Szimbólumokkal az őshaza-hagyományok nyomában. In Gazda József – Szabó Etelka – Ferencz Attiláné Szócs Éva (szerk.): *Kőrösi Csoma Sándor – Tegnapi és mai magyarság*. Kőrösi Csoma Sándor 25, Kovászna, 2019, Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület.

A vérszerződéstől a koronafelajánlásig (avagy a szimbolika, mint jogtörténelmi forrás). In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *A jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz új forrásai. Jogi kultúrtörténelmi és*

- jogi néprajzi interdiszciplináris nemzetközi konferencia. (Szekszárd, 2017. szeptember 28–29.). Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 7, Szekszárd, 2018, Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, 317–334. p.
- A hatalmi szimbolika keresztény köntösű tradicionalitása egyes Árpád-kori pénzeinken. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi tanulmányok*. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi kiskönyvtár 2, Szekszárd, 2016, Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, 325–334. p.
- A honfoglalás politikai szimbolikája. In Mezey Barna (szerk.): *A szimbólumok üzenete. A jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák és tárgyak*. Budapest, 2011, ELTE Eötvös Kiadó, 491–506. p.
- A koronázási palást „pogány” szimbolikájának jogtörténeti vonatkozásai. In Mezey Barna (szerk.): *Eckhart Ferenc emlékkönyv*. Budapest, 2004, Gondolat, 491–523. p.
- Az írástudók felelősségéről I. In Csihák György (szerk.): *A magyar műveltség gyökerei. Az 1930-as évek magyar műveltsége*. A tizenötödik Magyar Őstörténeti Találkozó és kilencedik Magyar Történelmi Iskola előadásai és iratai, Felsőőr–Oberwart, 2000. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadványa, Budapest–Zürich, 2004, Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, 20–25. p.
- Ősi jogintézmények és az ősvallás nyomai Anonymus Gestájában. Krónikáink és a jogtörténet II. In Csihák György (szerk.): *A magyar műveltség gyökerei. Az 1930-as évek magyar műveltsége*. A tizenötödik Magyar Őstörténeti Találkozó és kilencedik Magyar Történelmi Iskola előadásai és iratai, Felsőőr–Oberwart, 2000. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadványa, Budapest–Zürich, 2004, Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, 117–124. p.
- A korai Árpád-kor házassági diplomáciája. In Csihák György (szerk.): *A honfoglalás és az 1848–1849-es magyarországi polgári forradalom és szabadságharc évfordulójára*. A tizenharmadik Magyar Őstörténeti Találkozó és a Hetedik Magyar Történelmi Iskola előadásai és iratai, Tapolca, 1998. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadványa, Budapest–Zürich, 2001, Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, 148–155. p.
- Szent István és az idegenek. In Csihák György (szerk.): *A honfoglalás és az 1848–1849-es magyarországi polgári forradalom és szabadságharc évfordulójára*. A tizenharmadik Magyar Őstörténeti Találkozó és a Hetedik Magyar Történelmi Iskola előadásai és iratai, Tapolca, 1998. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadványa, Budapest–Zürich, 2001, Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, 141–147. p.
- Krónikáink és a jogtörténet. I. A magyar történeti jog elemei Anonymus Gestájában. In *Közös jelen, múlt és jövő Észak-Kárpát-medencében, különös tekintettel a gömöri tájegységre*. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kilencedik (Rozsnyói) Övezeti Történetstálalkozó előadásai és iratai, Rozsnyó 2000. Rozsnyó–Budapest–Zürich, 2000, Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, 85–104. p.
- Báthory Erzsébet „büne” ürügyén. In Pavol Bohony (szerk.): *Ludia ľudom bez hraníc. Zborník referátov z medzinárodnej konferencie. / Emberi kapcsolatok határon innen és túl. A konferencia előadás-gyűjteménye. / Menschen zu Menschen ohne Grenzen. Beiträge vorgetragen auf der internationalen Tagung*. Helsinké občianske zhromaždenie v Slovenskej republike, 29–31. októbra 1999. Nitra, 2000, Nitrianska pobočka HOZ, 53–59. p.
- Mai közoktatási kérdésekről gróf Klebelsberg Kuno szellemében. In Klebelsberg Éva (szerk.): *Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete*. A Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány füzetei 1, Budapest, 1994, Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány, 86–91. p.
- A nyelvhelyesség szerepe a jogalkotásban és a jogszabályok számítógépes nyilvántartásának megszervezésében. In *A polgári eljárásjog átfogó újraszabályozásának egyes kérdései*. Polgári eljárásjogi füzetek 14, Budapest, 1988, ELTE ÁJK, 49–64. p.

Tanulmányok

- A vérszerződés tradicionális szimbolikája (és annak megjelenése egyes Árpád-kori hatalmi jelvényeinken). *Jogtörténeti Szemle*, 2017. 3. sz. 74–80. p.
- Egyes mondák, különösen a fehér ló mondájának jogszimbolikai vonatkozásai. *Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies*, 2014. 2. sz. 173–192. p.
- A kettős honfoglalás „tényállásának” krónikahelyeiről: Gondolatok a Salán – Szvatopluk – Mén-Marót-kérdés mondai magja mint nyomravezető dokumentáció körül. *Jogtörténeti Szemle*, 2014. 2. sz. 42–48. p.
- Gondolatok a levir házasság jogi tartalmáról. *Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies*, 2013. 2. sz. 283–309. p.
- Országodat egy lóért. *BBC History*, 2013. 10. sz. 38–43. p.
- Tűzzel-vassal avagy türelemmel: Egy romlott szövegű Szent István-i kapitulum rekonstruálása és értelmezési konzekvenciái. *Magyar Sion*, 2012. 2. sz. 183–201. p.
- Szent István Intelmei és az idegenek, avagy az „idegenek” értelmezése az Árpád-kori jogéletben. *Jogtörténeti Szemle*, 2011. 4. sz. 47–53. p.
- A magyar szokások és szokásjog jelei Árpád-házi Szent Erzsébet életútjában. *Magyar Sion*, 2011. 2. sz. 247–265. p.
- A kapu jogtörténeti és jogszimbolikai szerepe a magyar középkorban. *Jogtörténeti Szemle*, 2009. 4. sz. 52–57. p.
- A honfoglalás politikai szimbolikája. *Jogtörténeti Szemle*, 2007. különsz. 63–72. p.
- A középkori krónikák és a korai magyar heraldika, mint jogtörténeti forrás. *Jogtörténeti Szemle*, 2006. 4. sz. 46–58. p.
- Öt Árpád-kori oklevél bürokratikus és egyéb tanulságai. *Jogtörténeti Szemle*, 2006. 1. sz. 43–48. p.
- Kézai nyugati vendég-nemzetségeiről, címereik tükrében. Krónikáink és a jogtörténet IV. *Turán*, 2002. 5. sz.
- A magyar történeti jog elemei Anonymusnál és Kézainál. További adalékok az „idegenek” kérdésköréhez. Krónikáink és a jogtörténet III. *Turán*, 2002. 5. sz.
- Szent Istvánról és a bajor kapcsolatról. *Turán*, 2002. 2. sz. 67–74. p.
- A magyar történeti jog elemei Anonymus Gestájában. Adalékok az „idegenek” kérdésköréhez. Krónikáink és a jogtörténet II. *Turán*, 2002. 1. sz. 11–28. p.
- Szent István monogramja és a korabeli magyar kultúra. *Turán*, 2001. 5. sz.
- Az írástudók felelősségéről. *Turán*, 2001. 4. sz. 73–80. p.
- A korai Árpád-kor házassági diplomáciája. *Turán*, 2001. 1. sz. 47–58. p.

- Ősi jogintézmények és az ősvallás nyomai Anonymus Gestájában. Krónikáink és a jogtörténet I. *Turán*, 2000. 5. sz. 25–35. p.
- A magyar koronázási palást őstörténetünkre utaló szimbólumairól. *Turán*, 1999. 1. sz. 3–12. p.
- A jogi szaknyelv történeti kutatási szerepe. *Győri Tanulmányok*, Tudományos Szemle, 1998. 127–139. p.
- Szent István és az idegenek. *Turán*, 1998. 4. sz. 13–20. p.
- A Báthory Erzsébet elleni koncepciós eljárás egyes történeti forrásainak értelmezése. *Levéltári Közlemények*, 1994. 1–2. sz. 65–87. p.
- Reform és jogalkotás. *Magyar Jog*, 1990. 11. sz. 931–947. p.
- Vázlat a jogi szaknyelv múltjáról és jövőjéről. *Jogász Szövetségi Értekezések*, 1987. 2. sz. 135–163. p.
- A technika szerepe az igazságügyi tevékenységben. *Magyar Jog*, 1989. 4. sz. 335–349. p.
- A családjogi törvény módosításának egyes kodifikációs problémáiról. *Jogász Szövetségi Értekezések*, 1986. 2. sz. 193–215. p.
- Perjogunk és a nyelvhelyesség. *Jogtudományi Közöny*, 1984. 2. sz. 73–80. p.
- A jogász nyelv aktuális gyakorlati problémái. *Magyar Jog*, 1980. 9. sz. 823–827. p.

Kisebbségi íráskorok

- A szokás ereje: Párhuzamok a magyar (jog)történelemben. R. Várkonyi Ágnesre emlékezve. *Jogtörténeti Szemle*, 2016. 1. sz. 76–78. p.
- The Bloody Countess? An Examination of the Life and Trial of Erzsébet Báthory (ford. Lujza Nehrebeczky), 2014 <https://notesonhungary.wordpress.com/2014/05/31/the-bloody-countess>
- Gondolatok egy médiaetikai tankönyvről. Marton Árpád: A felettes Mi – kulturális és médiaetika a sámánok korától a showmanek koráig, avagy korszerűtlen elmélkedés a szimbolikus és diabolikus világlátás válaszüjtán. Gerhardus Kiadó, Szeged, 2009, 202. p. ISBN 978 963 8839 60 2. *Jogtörténeti Szemle*, 2010. 4. sz. 78–79. p.
- Véreskezű Báthory Erzsébet? Koncepciós per. *Élet és Tudomány*, 2005. 35. sz. 1104–1107. p.
- Véreskezű Báthory Erzsébet? Az ártatlanság bizonyítékai. *Élet és Tudomány*, 2005. 36. sz. 1138–1141. p.
- Még egyszer az „idegenek” Árpád-kori értelmezéséről. *Turán*, 1999. 1. sz. 85–88. p.
- Jogalkotásunk nyelvi szakszerűségéért. *Magyar Tudomány*, 1997. 1. sz. 97–99. p.
- Mi az igazság Báthory Erzsébet ügyében? Koncepciós bűnper a 17. században. *História*, 1997. 8. sz. 20–22. p.
- A jogalkotó akarata? *Magyar Jog*, 1992. 10. sz. 616–618. p.

- Újabb közvetett bizonyíték Benyovszky 1741-es születési évére. *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok*, 1991. 65–66. p.
- Improvizatív reflexiók az „Önkormányzati Közjogi Kamara” témájára. *Lege Artis Medicinae*, 1991. 11–12. sz.
- Jogalkalmazás – háttérben konszenzusokkal? *Magyar Fórum*, 1991. 20. sz. 10. p.
- Benyovszky Móric szavahihetőségéről. *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok*, 1987. 61–63. p.
- A közérthetőség (nyelvi) feltételei. *Jogpolitika*, 1986. 4. sz. 5–6. p.
- A Jogi Információs Rendszer hasznáról és használatáról. *Jogpolitika*, 1986. 2. sz. 12–13. p.
- Jeney György: A tanácsi lakásgazdálkodás időszerű kérdései. Rakvác József: A lakásügyi viták bírói gyakorlata. Hozzászóló: Szádeczky-Kardoss Irma. In Nagy László (szerk.): *A Magyar Jogász Szövetség X. Országos Munkaértekezlete*. Siófok, 1985. okt. 11–13. Budapest, 1985, Magyar Jogász Szövetség, 169–195. p.
- Borsi Zoltán: Az informatika és a számítástechnika alkalmazásának szerepe a jogi életben. Hozzászóló Szádeczky-Kardoss Irma. In Nagy László (szerk.): *A Magyar Jogász Szövetség X. Országos Munkaértekezlete*. Siófok, 1985. okt. 11–13. Budapest, 1985, Magyar Jogász Szövetség, 363–405. p.
- Herder árnyéka – a jogász szemével. *Kortárs*, 1978. 2. sz. 310–315. p.
- Árnyék Herder – avagy „kirohanás”, „bunker”... és válasz. *Kritika*, 1978. 9. sz. 10. p.
- Néhány semmisségi kérdés az albérleti szerződéssel kapcsolatban. *Magyar Jog*, 1972. 3. sz. 160–162. p.
- Az albérlet és ágybérlet elhatárolásáról. *Magyar Jog*, 1970. 5. sz. 292–296. p.

Egyéb

- Elviselt dolgaink (Lócsei Gabriella interjúja). *Magyar Nemzet*, 2010. 22. sz. 21. p.
- A csejtei várúrnő ártatlan volt. Perújrafelvétel Báthory Erzsébet ügyében (Hankó Ildikó interjúja). *Magyar Nemzet*, 1994. január 9.
- Ajánló bibliográfia az állam- és jogtudományi ismeretterjesztő előadásokhoz. *Jog és Társadalom*, 1966. 91–117. p.
- Ajánló bibliográfia az állam- és jogtudományi ismeretterjesztő előadásokhoz. *Jog és Társadalom*, 1965. 3. sz. 62–98. p.
- Ajánló bibliográfia az állam- és jogtudományi ismeretterjesztő előadásokhoz. Állam- és jogelmélet, államjog, államigazgatási jog. *Jog és Társadalom*, 1964. 3. sz. 101–136. p.

Összeállította Varga Csaba

- **2018. június 28–30-án** került sor a *Laws Across Codes and Laws Decoded* című konferenciára a European Society for Comparative Legal History és a párizsi École Normale Supérieure közös szervezésében. A konferencián Képesy Imre egyetemi tanársegéd (ELTE ÁJK) *The Influence of the Austrian Laws on the creation of the first Hungarian Criminal Code* címmel tartott előadást. A magyarországi kodifikációval foglalkozó panel résztvevője volt továbbá Beke-Martos Judit ügyvezető (Ruhr Universität Bochum, Juristische Fakultät, Zentrum für Internationales) és Peres Zsuzsanna egyetemi docens (NKE ÁKK). A panel moderátora Manuel Gutan egyetemi docens (*Universitatea Lucian Blaga, Nagyszeben*) volt.
- **2018. július 12–15-én** került sor az Augsburgi Egyetem Büntetőjogi, Büntető eljárásjogi, Büntemegelőzési és Jogi Kortörténeti Tanszékének és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének közös szervezésében a *18. német-magyar büntetőjog-történeti szemináriumra*, amelynek házigazdája az Augsburgi Egyetem volt. A konferenciát Tordai-Lejkó Gábor, Magyarország főkonzulja nyitotta meg, majd Matthias Rossi dékánhelyettes, Arnd Koch tanszékvezető egyetemi tanár és Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár köszöntötte a résztvevőket. A szemináriumon a doktoranduszhallgatók (Losonczy Eszter, Mireisz Tímea és Rigó Kinga) mellett tíz német és hat magyar (Kárász Marcell, Lehoczky Kristóf, Szabó András, Sziládi Péter, Vántus Boglárka és Vuncs Rajmund) joghallgató ismertette kutatási eredményeit. Az ünnepi előadást (Festvortrag) Arnd Koch tartotta, a jelenlévők az esküdtbíráskodás németországi történetével ismerkedhettek meg.
- **2018. július 17–19-én** került sor az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének szervezésében a *3. horvát-magyar jogtörténeti szemináriumra*. A résztvevőket Somssich Réka dékánhelyettes köszöntötte, az ünnepi oktatói előadást Képesy Imre egyetemi tanársegéd tartotta „*The Creation of the first Hungarian Criminal Code*” címmel. A szemináriumon hat horvát és nyolc magyar (Gera Anna, Grimm Lajos, Hernádi Réka Kíra, Jakus Barnabás, Kovács Ákos Tibor, Sveda Tamás György, Szabó Patrik, Zanócz Gréta) joghallgató tartott előadást, ismertetve legfrissebb kutatási eredményeit. A magyar hallgatókat Bódiné Beliznai Kinga egyetemi adjunktus és Gosztonyi Gergely egyetemi adjunktus készítették fel.
- **2018. szeptember 14-én** a Hajdúböszörmény Város Napja program keretében került bemutatásra *A jogszolgáltatás története Hajdúböszörményben* című kötet, amelynek összeállításában a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának jogtörténészei, a

hajdúböszörményi Hajdúsági Múzeum, valamint a MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltár és hajdúböszörményi Fióklevéltárának munkatársai vettek részt.

Az Országos Bírósági Hivatal Ráth György Bírósági Történelem és Hagyományápolás című pályázatának keretében megszületett kötetet Bódiné Beliznai Kinga egyetemi docens (ELTE ÁJK) mutatta be a hajdúböszörményi Városházán. A rendezvényen Handó Tünde, az Országos Bírósági Hivatal elnöke és Kahler Ilona, a Debreceni Törvényszék elnöke köszöntötte a résztvevőket.

A kötetben olvasható tanulmányok: Husveth András: *Hajdúböszörmény rövid története*; Szekeres Gyula: *Böszörményi jogi népelet, jogi népszokások „a böszörményi legénypárbajok tükrében”*; Balogh Judit: *A hajdúkerületi törvényszék büntetőbíráskodása a 18–19. században. Nagy Sándor bíróság- és ítélkezés-történeti munkássága*; Megyeri-Pálffy Zoltán: *A Hajdúböszörményi Járásbíróság megszervezésének és elhelyezésének története*; Kovács Ilona: *A Hajdúböszörményi Járásbíróság bírái és tisztviselői 1872 és 1950 között*; Varjasi Imre: *Adatok az 1956-os forradalom utáni kádári megtorlások hajdúböszörményi történetéhez*; Varjasi Imre: *„Zsvány nyelv – zsvány szók”*. *Jogtörténeti nyelvemlékek a Hajdúságban*.

- **2018. szeptember 10–13-án** Bécsben tartotta 70. konferenciáját az *International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions* (ICHRPI).

A konferencia középpontjában Német-Ausztria megalakulásának 100. évfordulója állt. Ehhez kapcsolódóan a következő témakörökben hangzottak el előadások: Parlamentarizmus és államalapítás, A parlamenti törvényalkotás, Parlamenti infrastruktúra (épületek, technika, segédhivatalok alkalmazása).

A konferencián magyar jogtörténészek is képviselték magukat: Szabó István tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE JÁK) és Szigeti Magdolna egyetemi docens (PPKE JÁK) mellett Komáromi László egyetemi docens (PPKE JÁK) *Parlament und Gesetzgebung im Verfassungsentwurf von Ignác Martinovics (1793) mit besonderer Berücksichtigung der direkt-demokratischen Institutionen*, valamint Bódiné Beliznai Kinga egyetemi docens (ELTE ÁJK) *Erinnerungen aus der Geschichte des Stenographenbüros des ungarischen Parlaments* és Képes György egyetemi adjunktus (ELTE ÁJK) *The Hungarian National Assembly of 1920–22 and the Question of Universal and Secret Suffrage* címmel tartott előadást.

- **2018. szeptember 26-án** az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán került sor a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeli és Jogi Néprajzi Kutatócsoport, a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomtudományi Szakosztálya, valamint az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogi történelmi Tanszéke szervezésében a kutatócsoport 2013–2018 között, OTKA-támogatással megvalósuló pályázati projektjének zárókonferenciájára.

A konferencia egyben lehetőséget nyújtott a Jogi kultúrtörténeli, jogi néprajzi kiskönyvtár elnevezésű könyvsorozat újabb köteteinek bemutatására is. Stipta István, az MTA IX. Osztály Jogi történelmi Albizottságának elnökének köszöntője után Mezey Barna, a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeli és Jogi Néprajzi Kutatócsoport társelnöke beszélt a Kutatócsoport munkásságáról, a jogi kultúrtörténeli és néprajzi kutatások fontosságáról, majd a *Szokásjog és jogszokás (Jogi kultúrtörténeli és jogi néprajzi tanulmányok)* kötet jelentőségéről szólt. A konferencián jogtörténészek, jogfilozófusok, történészek, levéltárosok, muzeológusok és néprajztudósok vettek részt.

- **2018. október 19-én** került sor a Magyar Tudományos Akadémia székházában az *Erdély különjoga* című tudományos konferenciára a MTA Jogi történelmi Albizottsága, a Magyar Jogász Egylet Jogi történelmi, Római Jogi és Egyházi Szakosztálya, valamint az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogi történelmi Tanszékének szervezésében.

A konferenciát Máthé Gábor professor emeritus (ELTE ÁJK) és Stipta István tanszékvezető egyetemi tanár (KRE ÁJK) nyitotta meg.

A következő előadások hangzottak el: Kisteleki Károly egyetemi adjunktus (ELTE ÁJK): *Az erdélyi államiság stációi*; Stipta István tanszékvezető egyetemi tanár (KRE ÁJK): *Területi reformok és az igazságszolgáltatási szervezet Erdélyben 1873–1876*; Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE ÁJK): *Magyar jog – erdélyi jog*; Szabó Béla tanszékvezető egyetemi tanár (DE ÁJK): *Az európai ius commune és az erdélyi századok joga a korai újkorban*; Horváth Attila intézetvezető egyetemi tanár (NKE ÁKK): *Az Erdélyi Fejedelemség magánjoga*; Homoki-Nagy Mária tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJK): *A magánjog fejlődése Erdélyben az OPTK hatálya alatt*; Veress Emőd intézetvezető egyetemi tanár (Sapientia EMTE): *A magánjog útjai Erdélyben 1918–1920 után*; Domokos Andrea egyetemi tanár (KRE ÁJK): *Adalékok az Erdélyi Fejedelemség büntetőjogához*; Nánási László c. egyetemi docens (SZTE ÁJK): *Büntetőjogi kodifikációs kísérletek az Erdélyi Nagyfejedelemségben*; Kádár Hunor egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE): *Erdély büntetőjoga és büntető eljárásjoga 1918 és 1937 között*; Székely János egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE): *Az osztrák és francia ihletésű perjogi látásmódok kölcsönhatásai az erdélyi jogtörténelmi térben a 20. század első felében* és Kokoly Zsolt

egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE): *Az erdélyi jogi oktatás sajátosságai a 18–19. századi protestáns iskolahálózatban*.

- **2018. november 9-én** a Budapesti Ügyvédi Kamara tanácstermében került sor az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogi történelmi Tanszéke, a MTA Jogi történelmi Albizottsága és a Magyar Jogász Egylet Jogi történelmi, Római Jogi és Egyházi Szakosztálya szervezésében arra a tudományos konferenciára, amelynek témája *A Monarchia összeomlása és az első köztársasági kísérlet* volt.

Máthé Gábor professor emeritus (ELTE ÁJK) köszöntő szavai után Stipta István tanszékvezető egyetemi tanár (KRE ÁJK) nyitotta meg a konferenciát. A tudományos tanácskozáson előadást tartott Erdődy Gábor tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE BTK), Balogh Judit habil. egyetemi docens (DE ÁJK), Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE ÁJK), Gosztonyi Gergely egyetemi adjunktus (ELTE ÁJK), Horváth Attila intézetvezető egyetemi tanár (NKE ÁKK), Révész T. Mihály c. egyetemi tanár (ELTE ÁJK), Képes György egyetemi adjunktus (ELTE ÁJK), Sipos Balázs habil. egyetemi docens (ELTE BTK), valamint Szabó István tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE JÁK).

- **A 2018. november 6-án** *Az államfői jogok alakulása a közjogi provizórium idején* című tantermi előadásával, *Az 1665. évi Kongelov, mint a dán abszolút monarchia alkotmánya* című magyar nyelvű és *The royal law of 1665 as the written Constitution of the Danish Absolute Monarchy* című angol nyelvű tudományos előadásával Képes György egyetemi adjunktus (ELTE ÁJK) a Debreceni Egyetem Társadalomtudományi Habilitációs Bizottságának döntése értelmében, a Szakértői Bizottság értékelése alapján habilitált doktori címet szerzett.

- **2018. november 7-én** a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán Pétervári Máté nyilvános vitában eredményesen védte meg A járások kialakítása Magyarországon az 1870: XLII. tc. alapján tárgyban benyújtott doktori értekezését.

A bíráló bizottság tagjai voltak Balogh Elemér tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJK), Szabó István tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE JÁK), Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE ÁJK), Szabó Béla tanszékvezető egyetemi tanár (DE ÁJK), Béli Gábor tanszékvezető habil. egyetemi docens (PTE ÁJK) és Antal Tamás habil. egyetemi docens (SZTE ÁJK). A bírálóbizottság javaslatot tett a Doktori Tanácsnak a *summa cum laude* doktori fokozat odaítélésére.

- **2018. november 27-én** *Köztársaság Magyarországon és Közép-Európában* címmel konferenciát rendezett a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet Össze-

hasonlító Alkotmányjogi Kutatócsoportja és az NKE Államtudományi és Közigazgatási Kar Alkotmányjogi Intézete.

- **2018. december 5–7-én** a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Európai Jogtörténeti Tanszéke a szegedi Gál Ferenc Főiskola Teológiai Karával, a MTA Szegedi Akadémiai Bizottságának Jogtudományi Szakbizottságával, valamint a Pólay Elemér Alapítvánnyal közösen rendezett konferenciát *Centenaria 1918 – A hosszú 19. század vége* címmel.

A tudományos tanácskozás első napján a doktorandusz szekcióra került sor. December 6-án délelőtt plenáris ülésel folytatódott a konferencia, amelyet Kiss-Rigó László szeged-csanádi püspök nyitott meg. Az ülés középpontjában az 1917. évi Codex Iuris Canonici állt. A délutáni szekcióüléseken a münsteri, a bayreuthi, a krakói, az isztambuli és a pozsonyi egyetem professzorai mellett a magyar jogtörténészek summázták kutatási eredményeiket az európai alkotmánytörténet témakörében.

A konferencia zárónapjának egyik szekciója hadtörténettel és törvénykezésjog-történettel, míg a másik szekció alkotmány- és jogtörténettel foglalkozott.

- **2018. december 19-én** kollégái, barátai és tisztelői köszöntötték a 70. születésnapját ünneplő

Zinner Tibor történészt. Az ünnepi alkalomra készült tanulmánykötetet [Fodor Veronika – Gecsényi Patrícia – Hollósi Gábor – Kiss Dávid – Ráczné Baán Krisztina – Rácz János (szerk.): *Zinner 70. Egy élet az (i)gazságszolgáltatás kutatásának szolgálatában*, Budapest, 2018, Írott Szó Alapítvány – Magyar Napló, 550 p.] Somorjai Ádám OSB mutatta be, az ő szavait idézzük:

„»A Zinner« és egy vatikáni levéltáros... hogy kerül a csizma az asztalra, miért éppen enyém a tisztesség, hogy a többiek nevében is szólhatok? Tizenegy esztendeje fölöttem neki három, számomra akkor fontos és a vonatkozó irodalomban eldöntetlen kérdést és ő 160 ezer leütésben válaszolt egy olyan kéziratral, amely eldöntötte a versenyt. Azóta három magyar, két angol nyelvű vastag forráskiadványt jegyeztünk együtt, így társszerzők lettünk úgy, hogy mindketten megtartottuk függetlenségünket. Ha magamat verse-nyeztetni akarom, akkor hozzá fordulok, hogy ne lazáljak, hanem lépjem meg a következő lépést... Ez így egy termékeny együttműködés, de ő is így nyilatkozott egyszer arról, hogy mennyi energiát viszek el ügyeletes kérdéseimmel és projekt-terveimmel... Én is független maradtam, minden hivatásbeli kötődésem

vállalásával együtt, akár csak ő, aki mindig igyekezett független maradni az ítéletalkotás során és ezért keletkeztek konfliktusai is.

»Már megint egy emlékkönyv« – szakmai körökben már nem hasít a gondolat, főleg, hogy igen rövid volt a határidő. Emlékszem még arra, hogy volt idő, amikor még szűkebb honunkban ez a műfaj nem volt honos, a német nyelvterület szokását importáltuk és most már, magyar módra, el is infláltuk ezt a gyakorlatot.

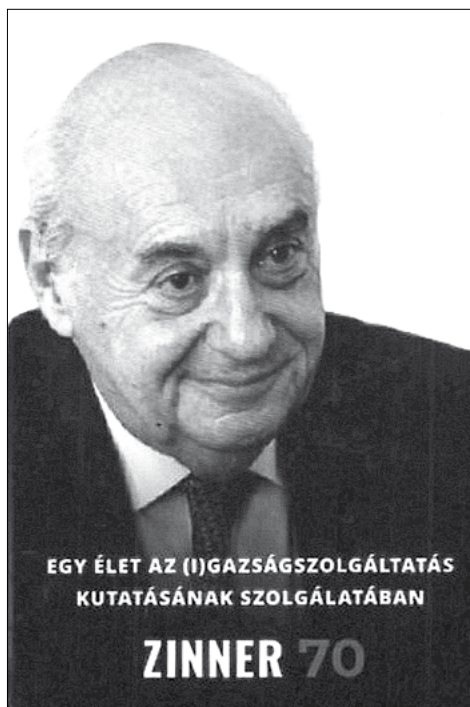
A műfaj nem könnyű, hiszen a kötet első része, s bár informatív, mert »a Zinner« történései körül a köz-történet eseményei sejlenek föl, mégsem ez lesz az egyetlen forrás életrajzára, még életrajz-interjúja sem, amelyhez a szerkesztők nagy bravúrral egyesítették asztali beszélgetéseit,¹ mégis, ahogy olvasom és újra olvasom, két részből áll össze, amiből nehezen bomlik ki az életrajz íve és rejtjelezett marad az egyes események időrendjének rekonstruálása. Ami azért jó, mert személye még mindig nem nyitott könyv marad és tartogat még számkra meglepetést. Főleg, hogy az egyes emlékezők sem jeleskednek pontosságban és másképpen élnek bennük egyes kiemelkedő jelentőségű események, mint ahogy Benne élnek. De ez már így van jól, és ezért tartjuk a levéltárosokat és történészeket, hogy utólag elgondolkozzanak azon, hogyan is történhetett... Mindenesetre »a Zinner« privilegiált helyzetben van, ha egy-

aránt róla szól az osztálytárs, az egyetemi jóbarát és az őket követő nemzedék jelese, két gimnáziumi tanára, a magyar nyelvet oktató mellett az osztályfőnök történelem- és földrajztanár, amely szakokon ő is a Kossuth Lajos Tudományegyetemen tanult, azok mellett, akikkel utóbb hozta össze az élet munkakörei révén, avagy szülővárosában.

Amire oly sokan voltak, vannak és lesznek kíváncsiak, mit is őrizget még bugyraiban, előbb-utóbb ki fog derülni. Mert azért azt tudjuk – miként hiteles tanú adta közre a tény –, hogy páncélszekrényében soha sem minősített iratokat, hanem minőségi italokat őrizett.

Az Érték és Mérték fejezetben két jeles szerző elmélkedik Európáról, az értelmiség felelősségéről, régi és új problémáiról,² illetve a szociáletika kritériumainak kialakításáról.³

A Festschrift mint műfaj nem könnyű, mert a szerzők igyekeztek olyan témákat tárgyalni, amelyek életművével kapcsolatosak, vannak olyan elfoglalt szerzők is, akik több mint tíz éves kéziratot húztak elő a fiókból és nem nézték meg immáron az ünnepezt egy évtizede megjelent publikációit vagy más korábbi irodalmat, hogy a jegyzeteket frissítsék.

Vannak szerzők, akik a szűkebb pátria, Sátoraljaújhely történetéből merítettek, vagy forrásközléssel,⁴ vagy a város történetének rövid összefoglalásával.⁵ Vannak szerzők, akik ez alkalomból idáig ismeretlen forrásokat tettek közzé és ez biztosíthatja, hogy a jövőben nem avul el ez az időhöz kötött kiadvány, hiszen a forrás első megjelenési helyét idézni kell majd és így a kötet idézetsége növekedhet.⁶ Érdeklődéssel olvashattuk Hahn István egy beszámolóját, hiszen akik nem a KLTE-n, hanem az ELTE-n végeztek immáron történelmi időkben, nem kerülhették ki Hahn professzor nagy érdeklődéssel várt és mindig esemény teli óráit a görög történelemtől. Így most Hahn István pályájának indulása körüli összefüggések egy fontos részletével ismerkedhettünk meg.⁷

Én azt a néhány forrást tettem közzé, amely eldöntötte a kérdést, hogy Agostino Casaroli levéltári magángyűjteménye mégsem magánlevéltár és az olasz állami levéltárügy meghajolt a vatikáni érvelés előtt: visszaadta eredeti, hivatalból illetékes őrzési helyére, ahol egyben, ennek a kanyarnak köszönhetően, egy nagy kivételnek is örvendhet: nem lett zárolva, hanem továbbra is kutatható.⁸ Amúgy, mint számos esetben, Casaroli életének alakulásán is az látható, hogy nem elveszített idő a levéltárban töltött egy-két évtized, hiszen a forrásokkal való napi kapcsolat egy idő után inspirál és a kutatói, publikálói vénát erősíti, ahogy az Ünnepelet életében is alakult. Nem lehet büntetlenül hosszú időt tölteni a történeti dokumentumok inventarizálásával, állagmegóvásával, mert egy idő után ezek az iratok beszélni kezdenek és korábban föl nem tárt összefüggések irányába lendítenek tovább. Egy idő után a levéltáros történészé válhat, így netán forrásokat kezd publikálni és szokatlan, újdonság erejével jelentkező összefüggéseket vizionálni. Bár sok esetben igaz, hogy a levéltáros megmarad bizony levéltárosnak, csak ezt nem tudja és így nem gazdagítja igazán a történelmi irodalmat.

Vannak továbbá szerzők, akik a megtorlás témájában alkottak maradandót, így például megtudtuk, hogy 1848/49-et követően a megtorló szándéka sokkal nagyobb arányú volt és azt is, hogy a megtorlás valójá-

ban értelmetlen, mert a hatalomnak legitimálnia kell magát, és ha úgy hozza, megeleégzik ugyanazokkal, akiket egykor likvidálni akart.⁹ Vagy »a Zinner« példáján is inspirálva, aki megszámlolta az áldozatokat, kimutatja a különböző korok veszteségeinek számát.¹⁰ Mint ahogy rémségekkel teli a közreműködők, így az ügyészek egyfajta almanachja is.¹¹

Ezen kívül vannak szerzők, akik párhuzamban Ünnepelet eddigi kutatásaival és publikációival, a hazai német kisebbség témaköréből hoztak régít és újat, nem kezelve tabuként az antiszemitizmus kérdését sem.¹² Vannak olyan szerzők is, akik idáig elfeledett összefüggésekre hívták fel a figyelmet, így újragondolhatjuk a szegedi gondolat születésének körülményeit egy konkrét példa kapcsán,¹³ vagy azt, hogyan süllyedt le a lehető legmélyebbre a külügy Rajk László hivatali idejében.¹⁴

Nem ígérem és nem ígérhetem, hogy e szubjektív válogatás a teljesség igényével készül, nem is lehet igény egy ilyen szép vaskos kötet esetében, ilyen sok szerző esetében. Mi több, a jog világot kutatóként messze elkerültem – az Ünnepelet tudásával –, és szerencsémre eddig a jogot gyakorlók elé sem idéztek meg meg.¹⁵

De nem zárhatjuk le e szubjektív gondolatokat, ha nem nevezzük néven a Szerkesztőket, akik heroikus munkával, határidőre, eléggé nem helyteleníthető módon és még a törvényi szabályozás előtti időben számos túlórában, hétvégén, minőségi munkát végeztek. Köszönet érte, Fodor Veronika, Gecsényi Patrícia, Hollósi Gábor, Kiss Dávid, Ráczné Baán Krisztina és Rácz János! Míves munkátok összecseng a szerzőkével és így ez a könyv több lett, mint Emlékkönyv, az írások időrendbe helyezve olvasókönyvvé váltak, amelyben felfrissíthetjük ismeretünket hazánk legújabb történetével kapcsolatban, egyes konkrét események, egyes konkrét mozaikszemek példáján. Ezek az írások, nem véletlenül, annak az Intézetnek a kutatási illetékességén belül maradnak, amely Intézet keretein belül Ünnepeletünk az elmúlt öt esztendőben az 1945 utáni Kutatócsoport, majd a Levéltár élén állt és, mint ezen a példán is látható, nem eredménytelenül!”

Jegyzetek

¹ Kiss Dávid és Rácz János interjúja Zimmer Tiborral. 21–53. p.

² Monok István: *Imitatio Christi, Stultifera navis, Stultitiae Laus: Gondolatok Európáról, az értelmiség szerepéről.* 95–98. p.

³ Bölcskei Gusztáv: *Arthur Rich szociáletikai „kriteritológiája”.* 99–106. p.

⁴ Oláh Tamás: *A protestánsok és katolikusok viszonya Tokaj-Hegyalján 1692–1693-ban három forrás tükrében.* 109–126. p.

⁵ Ifj. Barta János: *Egy feltörekvő megyeszékhely a 18–19. század fordulóján.* 127–131. p.

⁶ Bank Barbara: *Adalékok a komáromi Csillagerőd internálótábor történetéhez (1945–1946).* 235–246. p.; Mikó Zsuzsanna: *A Szovjetunióból hazaszállított hadifoglyok elhelyezésének problémái.* 247–252. p.; Gecsényi Lajos: *Hogyan tovább? A magyar emigráció útkeresése.* Eckhardt Tibor és Horthy Miklós levelei Lengyel Béla

altábornagyhoz (1949). 273–281. p.; Gecsényi Patrícia: *Ötvenhatos magyar menekültek Ausztriában.* Richard M. Nixon amerikai alelnök látogatása Bécsben. 320–327. p.; Kovács Tamás: *Forrásközlés egy forrásközlés megjelenéséről.* A Weiss-Manfréd-vagyon német kézbe kerülése. 338–344. p.

⁷ Haraszi György: *„Kisegítő toloncház” a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézetben, internálótábor Kistarcsán és Csepelen.* Dr. Hahn István beszámolója. 222–234. p.

⁸ Somorjai Ádám OSB: *Magyar vonatkozások Agostino Casaroli levéltári magángyűjteményében 1962–1995.* 345–353. p.

⁹ Hermann Róbert: *Számonkérés 1849–1850-ben.* 138–150. p.

¹⁰ Andaházi Szeghy Viktor: *A Szovjetunió elleni harcok személyi veszteségei az 1941. évi hadműveletekben.* 203–215. p.; Kiss Dávid: *’56-os menekültek osztrák szemmel.* 311–319. p.; Ibolya Tibor: *Az 1918-*

as illavai fegyvenkitörés és a váci sortűz igaz története. 384–395. p.

Vókó György: *A homálytakarta áldozatokról*. 414–420. p.

¹¹ Kiss Réka: Ügyészek a megtorló gépezetben. 454–468. p.; Varga Zsuzsanna: *A „szocialista törvényesség” színe és visszája*. 469–476. p.

¹² Orosz László: *Antiszemita megnyilvánulások a hazai német mozgalom sajtójának korai időszakában*. 180–195. p.

¹³ Zombori István: *A „szege di gondolat” születése és Vas Zoltán*. 216–221. p.

¹⁴ Soós Viktor Attila: *Rajk László külügyminisztersége*. 263–272. p.

¹⁵ A kötet második felében (373–550. p.) tetemes oldalszámmal a joghoz kötődő tanulmányok olvashatók. Szerzőik íásaikban fel-

tárják a XVIII. század fordulójától a kelet-európai igazságügyi reformokig, az európai integráció sodrásába kerülésig, a honi rendszerváltoztatást követő évtizedek jogalkotásáig a különböző összefüggéseket. Köztük egyaránt vannak az Ünneplenek barátai, kollégái, tanárai és diákjai. Példaként a jogtörténészek mellett a Kúria elnöke és helyettese, a fővárosi és egy megyei főügyész, az OKRI igazgatója és munkatársa, a Magyar Igazságügyi Akadémia igazgatója, a büntetés-végrehajtás parancsnokának helyettese, az ELTE két cikluson keresztül volt jogtörténész rektora, és így tovább.

A Gondolat Kiadó könyvajánlata

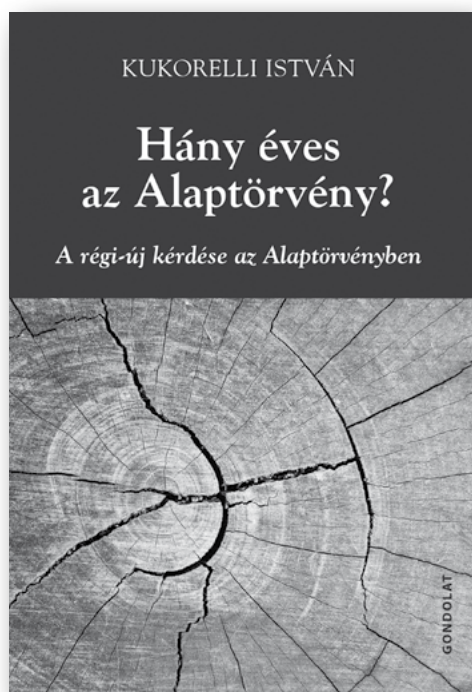
KUKORELLI ISTVÁN

Hány éves az Alaptörvény?

A régi-új kérdése az Alaptörvényben

A tematikus tanulmánykötet a *Hány éves az Alaptörvény?* címet viseli és ez a címadó tanulmánya is. A *Hányas vagy?* kérdése nem ismeretlen a köz-és magánbeszélgetéseinkben, s különös jelentősége van a számoknak a több szempontból sajátos, megszakításokkal, rendszerváltásokkal tarkított magyar alkotmánytörténetben is.

A könyv két fejezetből áll, az elsőben az elvibb, alkotmányjogi írások találhatóak, a második történetibb és talán személyesebb hangvételű.

A könyv alkotmánytörténetileg lényegében és nagyvonalakban a 20. század közepétől 2016-ig nyomon kíséri a magyar állam és alkotmány történetét. Központi témája az 1989–90-es alkotmányos rendszerváltozás. Sikeres volt-e alkotmányjogi értelemben a rendszerváltozás, vagy itt kell keresni az ősbűn forrását? *Annus mirabilisként*, vagy *annus miserabilisként* vonul be a történelembe ez a két év, ami alatt több történt, mint a megelőző negyven évben összesen.

Miután a szerző résztvevője volt az alkotmányos rendszerváltozás folyamatainak, ezért néhány személyesebb hangú visszaemlékezés, interjú is található a kötetben (Népfrontátvonulás, emlékeim a taxisblokádról, Szárszó). Ezeket nem vinném magammal.

286 oldal, 3000 Ft
ISBN 978 963 693 743 0

E SZÁMUNK SZERZŐI

Bojnár Katinka tudományos segédmunkatárs, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Eötvös József Kutatóközpont, Információs Társadalom Kutatóintézet; **Domaniczky Endre** PhD konzul, Magyarország Nagykövetsége Canberra (Ausztrália); **Föglein Gizella** CSc habil. egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet, Új- és Jelenkori Magyar Történelmi Tanszék; **Képes György** PhD habil. egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jegtörténelmi Tanszék; **Kelemen Roland** PhD-hallgató egyetemi tanársegéd, Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Jegtörténelmi Tanszék; **Krešić Mirela** PhD egyetemi docens, Zágrábi Egyetem, Jogi Kar, Horvát Jog- és Államtörténelmi Tanszék; **Pál Előd** PhD-hallgató megbízott oktató, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvári Kar, Jog Szak; **Rokolya Gábor** PhD közjegyző; **Stál József** PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; bíró, Nyíregyházi Törvényszék; **Stipta István** CSc egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jegtörténelmi, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék; **Szabó Béla** CSc tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jegtörténelmi Tanszék; **Szabó Péter Zsigmond** PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; **Szalayné Sándor Erzsébet** Prof. hc. egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Nemzetközi és Európai jogi Tanszék; a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettes, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala; **Takács Péter** CSc tanszékvezető egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Jogelméleti Tanszék; **Újvári Emese** PhD egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jegtörténelmi Tanszék; **Varga Csaba** DSc professor emeritus, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, Jogbölcsészeti Tanszék; **Varga Norbert** PhD egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Jegtörténelmi Tanszék; **Zanathy Anna** PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

E számunk megjelenését a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara és a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara támogatja.

TISZTELT SZERZŐINK!

A Jegtörténelmi Szemle Szerkesztőbizottsága a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásait e-mail-en a beliznai.kinga@ajk.elte.hu címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük mellett közöljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 íves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A tanulmányokhoz szükséges egy 1000–1500 karakter terjedelmű német nyelvű összefoglaló csatolása.

A szerkesztőség kéri a következők szíves figyelembevételét:

- A szöveget Word programban, 12 pontos Times New Roman betűtípussal írva kérjük megküldeni.
- A szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurziválását, továbbá a nevek, intézmények teljes nevének kiírását. A szövegben ezen túlmenően minden más formázás mellőzését kérjük.
- A jegyzeteket végjegyzet formájában kérjük elhelyezni.
- Az irodalomban említett szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni az alábbi módon:
  - Szerző(k), cím (kurzíválva), alcím (ha van, kurzíválva), (ha van, fordító), kiadás helye, ideje, kiadó, az egész kötet vagy a hivatkozott idézet oldalszáma, sorozatcím. Például Krippendorff, James prof.: *Az új-guineai helmikedmuk élete*. Ford. Bartos Tibor. Budapest, 2002, Gondolat, 340. p.
  - Folyóiratban megjelent tanulmány esetében: szerző, cím, a folyóirat címe (kurzíválva), kiadási év, hányadik szám (napilapoknál dátum), oldalszám. Például Fejtő Ferenc: *Négy száz éve született Descartes*. *Jelenkor*, 1993. 1. sz. 17–250. p.
  - Ha gyűjteményes kötetben megjelent írásra utal: szerző, cím, „In” szócska (kettőspont nélkül), a gyűjteményes kötet szerzője vagy szerkesztője, a gyűjteményes kötet címe, illetve alcíme (kurzíválva), kiadás helye, ideje, kiadó neve, oldalszám, sorozatcím. Például Komoróczy Géza: *A babilóni fogság*. In Kovács Géza (szerk.): *Hagyományok ütközése*. Budapest, 1998, Blanko, 56–99. p.
  - A végjegyzetekben már szereplő műre történő rövidített hivatkozás: szerző vezetékneve és a mű kiadásának évszáma, oldalszám. Például Komoróczy 1998, 98. p.
- Az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni.

Kérjük a szerzőket, hogy a tanulmányokhoz szíveskedjenek illusztrációként képanyagot küldeni. Nyomdatechnikai okokból csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban) kérjük megküldeni.

Kérjük a szerzőket, hogy a kézirat benyújtásakor tegyenek nyilatkozatot arról, hogy írásukat még nem ajánlották közlésre más kiadónak, és hogy az nem is jelent meg korábban (lényegileg hasonló formában).

Ha a megküldött tanulmányok a fenti követelményeknek nem felelnek meg, úgy azt a Szerzőhöz visszajuttatjuk.

Köszönettel
a Szerkesztőbizottság

INHALT

AUFSÄTZE	
ROKOLYA, Gábor – Programm und Taten im Lebenswerk von Dr. Oszkár Charmant	1
SZABÓ, Béla – Das Roßtauscherrecht. Gewährleistungsfragen in der europäischen Rechtswissenschaft und Praxis im 17. Jahrhundert hinsichtlich einer bemerkenswerten Fallsammlung.	9
KREŠIĆ, Mirela – Entwicklung des Privatrechts in Kroatien 1848–1945	30
VARGA, Norbert – Der Prozess im öffentlichen Interesse im Kartellrecht	37
ÚJVÁRI, Emese – Die Mittel der Rückgriffsansprüche der Mitvormünder im römischen Recht. Die rechtliche Einordnung der actio utilis des leistenden Mitvormundes	45
WERKSTATT	
PÁL, Előd – Verantwortlichkeit von leitenden Repräsentanten im ungarischen und rumänischen Gesellschaftsrecht am Ende des 19., Anfang des 20. Jahrhunderts	56
SZABÓ, Péter Zsigmond – Die wichtigsten Knotenpunkte der Regelung der Frauenarbeit im 19. Jahrhundert im Vereinigten Königreich, mit Hinblick auf Ungarn	68
DISPUT	
KÉPES, György – Gedanken über die Herkunft der Ungarn und die Anfänge unserer Staatlichkeit	76
STÁL, József – Das Scheitern der Strafverfolgung der Richter des nationalsozialistischen Deutschlands	81
QUELLE	
„Nunmehr gibt es kein Privatrecht, kein öffentliches Recht, hör auf zu lehren“. Die Zeugenaussage von Szladits, Károly im Gerichtsverfahren gegen die Volkskommissare (1920) – TAKÁCS, Péter	97
Adventsgeschenk – Weihnachtsauszeichnung. Preisträger des Verdienstordens und der Medaille der Ungarischen Republik im Jahre 1947 – FÖGLEIN, Gizella	104
ÜBER BÜCHER	
DOMANICZKY, Endre – Eine neue Biografie über György Fráter. Über das Buch von Teréz Oborni	105
STIPTA, István – Ein unverzichtbares Hilfsbuch zur Forschung der zeitgenössischen Rechtsgeschichte. Über das Buch von Soltész, István	106
SZALAYNÉ SÁNDOR, Erzsébet – Rechtsgeschichte von Siebenbürgen	108
RUNDSCHAU	
Vom Baum des lebendigen Rechts. Eine Buchpräsentation am Lehrstuhl für Verfassungsrecht der Staats- und Rechtswissenschaftlichen Fakultät der ELTE – BOJNÁR, Katinka	110
Am Rand einer Doktorarbeit. Farkas, Ádám: Grundlinien des bewaffneten Schutzes des Staates und dessen bürgerlichen Evolution nach dem Ausgleich – KELEMEN, Roland	111
Anfang einer Bolyai-Forschung: historische Untersuchung des Kartellrechts – VARGA, Norbert	113
IN MEMORIAM	
Szádeczky-Kardoss, Irma – VARGA, Csaba	114
BIBLIOGRAPHIE	
Publikationen von Szádeczky-Kardoss, Irma – VARGA, Csaba	116
NACHRICHTEN	
AUTOREN DIESES HEFTES	
119	124

*Auf der Titelseite: Dr. Oszkár Charmant (Buda, 27. Februar 1861 – Innsbruck, 29. Mai 1925)
Vize-Präsident, seit 1917 Präsident der Budapester Notarkammer*

Rechts

geschichtliche Rundschau

Internationales Redaktionskollegium:

Prof. Dr. Wilhelm Brauner (Wien), Prof. Dr. Izsák Lajos (Vorsitzender des Redaktionskollegiums), Prof. Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Prof. Dr. Günther Jerouschek (Jena), Prof. Dr. Srđan Šarkić (Novi Sad), Prof. Dr. Kurt Seelmann (Basel), Prof. Dr. Erik Štenpien (Košice), Prof. Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Redaktionskollegium: Dr. Barna Attila, Prof. Dr. Béli Gábor, Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Prof. em. Dr. Máthé Gábor, Prof. Dr. Mezey Barna, Prof. Dr. Révész T. Mihály, Prof. Dr. Stipta István, Prof. Dr. Szabó Béla

Chefredakteur: Prof. Dr. Mezey Barna
Redakteurin: Bódiné dr. Beliznai Kinga

Anschrift der Redaktion: 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3, 2. Stock, Zi. 211 Tel./Fax: +36-1-411 65 18
ISSN 0237-7284

Herausgeber: Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Debrecen, Lehrstuhl für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte der Eötvös-Loránd-Universität, Institut für Rechtsgeschichte und Rechtstheorie der Károli-Gáspár-Universität der Reformierten Kirche, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Miskolc, Lehrstuhl für Staats- und Verwaltungsgeschichte der Nationalen Universität der Öffentlichen Dienste, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Pécs, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Széchenyi-István-Universität, Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte der Universität zu Szeged

Verantwortlicher Herausgeber: Prof. Dr. Mezey Barna
Verlag: Gondolat Kiadó

AZ EGRI TÖRVÉNYHÁZ Megyeri-Pálffy Zoltán

Eger igazságügyi palotája szépségével és nagyságával büszkén hirdeti a magyar igazságszolgáltatás egykori és jelenlegi méltóságát. Ez az időről időre megújuló ház izzig-vérig igazságügyi épület, és mint ilyen, megtestesíti mindazt, ami a bírósági létesítmények sajátja.

Az igazságügy funkcióját betöltő épületek komplex módon ötvözik a jog és az építészet jellegzetességeit. A 19. században, amikor Európa-szerte a szóbeliség, a közvetlenség és a nyilvánosság elvei mentén újult meg a peres eljárás, olyan új épületeket kellett emelni, amelyek biztosítani tudták az ezeknek az elveknek megfelelő eljárás lefolytatását.

Ez a folyamat néhány évtizedes késéssel, a 19. század vége felé Magyarországon is megfigyelhető, így városaink helyet adhattak a modern jog és építészeti alkotásainak, az igazságügyi palotáknak. Így történt ez Egerben is, ahol a Törvényház Wágner Gyula építész tervei alapján 1906 és 1908 között épült. Justitia új otthonának történetét e könyv hivatott elmesélni.

ISBN 978 615 00 1612 2, Egri Törvénytudományi Kutatóközpont, 2018, 88 p.

A SZENT KORONA HAZATÉR. A MAGYAR KORONA TIZENEGY KÜLFÖLDI ÚTJA (1205–1978) Pálffy Géza

A Szent Korona államiságunk és történelmünk legfontosabb szimbóluma, különleges eszmeiségű nemzeti ereklyénk. Mindezek ellenére külföldi tartózkodásait még nem tárta fel szisztematikusan a magyar történetírás és a koronakutatás. Az elmúlt esztendő legfrissebb vizsgálatai alapján e kötetben a MTA Pálffy Géza vezette „Lendület” Szent Korona Kutatócsoportjának munkatársai koronánk összes, 1205 és 1978 közötti, külföldi útját mutatják be. Hányszor és hova, milyen okokból és körülmények közepette szállították koronánkat idegen földre, majd miként tért haza, és mindez hogyan befolyásolta Magyarország mindenkorai történelmét? Ezekre az izgalmas kérdésekre nemcsak új kutatások, hanem közel kétszáz illusztráció és színes térkép segítségével kaphat választ az olvasó.

ISBN 978 963 416 139 4, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2018, 636 p.

1867 SZIMBOLIKUS VILÁGA. TANULMÁNYOK A KIEGYEZÉS KORÁRÓL Cieger András

A személyes élmények, az indulatok és a remények, valamint a politikai fordulatot kísérő jelképek elemzésén keresztül nyerhetünk bepillantást az osztrák–magyar kiegyezés körüli évek történéseibe, ritkán vizsgált vagy a szerző által feltárt dokumentumok segítségével. Híres, illetve mára már elfeledett művészi ábrázolások (festmények, zeneművek, szobrok, irodalmi alkotások) és állami felségjelvények sorsa kapcsán látunk bele a kiegyezéssel létrejött politikai rendszer ellentmondásokkal terhelt működésébe, és lehetünk részesei az akkoriban politizáló és alkotó értelmiség máig ható vitáinak. A szerző nemcsak az ismert politikusok és művészek közéleti magatartásával foglalkozik, de felvillantja magánéletük hol humoros, hol tragikus momentumait is. Időnként pedig szót kapnak a könyv lapjain a nagy emberek és fontos események háttérben meghúzódó hétköznapi szemtanúk is.

A szerző, aki az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének főmunkatársa, mintegy másfél évtizedes kutatómunkája eredményeit foglalta össze legújabb könyvében.

ISBN 978 963 416 140 0, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2018, 212 p.

PROLEGOMENA TO LEGAL HISTORY OF EAST-CENTRAL EUROPE Tomáš Gábriš

The ambition of this book is to elaborate the specificities and differences of evolution of law in East-Central Europe in order to at least partially compensate for the previous neglect and even some ignorance of Eastern European legal history in the available general overviews claiming to encompass the „European Legal History”. Among specificities, starting from the early medieval period, a relatively later Christianization of law may be mentioned, an evidence to which is well reflected in the extant law-codes written in Slavic language, mirroring possibly also some earlier domestic legal terminology. In the late medieval and early modern period, East-Central Europe was also specific in preserving its local legal traditions rather than accepting Roman and Canon legal models.

A stronger influence of Western constitutional and legal models can be witnessed mostly at the end of the 19th century when the idea of national sovereignty and national legal systems found its way to Eastern Europe modified into the „one ethnic nation – one state” system, leading in longer terms to disintegration of large historic empires in 1918. Since the end of the 20th century, after the disintegration of the Soviet zone of interest, a mixture of traditional German and Austrian legal influences, enhanced in the process of accession to the European Union, together with some surviving remnants of „communist” (Soviet-oriented) legal systems, marks the current situation of law in Eastern Europe. This makes the region visibly different from Western Europe, while at the same time sharing many common elements across the successor states of the former Austro-Hungarian Empire.

ISBN 978 80 7598 012 0, Wolters Kluwer (Praha), 2018, 216 p.